

Gazdasági tendenciák és jogi kihívások a 21. században, 4.

Készült a Szegedi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kara
Üzleti Jogi Intézetében.

Intézetvezető:
Gellén Klára
egyetemi tanár

Gazdasági tendenciák és jogi kihívások a 21. században, 4.

*Szerkesztette:
Gellén Klára*

Iurisperitus Kiadó
Szeged, 2023

Lectiones Iuridicae

Sorozatszerkesztő:

Balogh Elemér
egyetemi tanár

© <i>Árvai Gergő, 2023</i>	© <i>Krajnyák Enikő, 2023</i>
© <i>Farkas-Csamangó Erika, 2023</i>	© <i>Molnár Szabolcs, 2023</i>
© <i>Gellén Klára, 2023</i>	© <i>Németh Gabriella, 2023</i>
© <i>Hegyes Péter István, 2023</i>	© <i>Schiller-Dobrovitz Alexandra, 2023</i>
© <i>Herczeg Ágnes, 2023</i>	© <i>Tengölics Zsófia Márta, 2023</i>
© <i>Kamplér Béla, 2023</i>	© <i>Varga Dóra, 2023</i>

Műszaki szerkesztő:

Kovács Ildikó

Felelős kiadó:

Görög Márta dékán, a Pólay Elemér Alapítvány kuratóriumának elnöke

Készült az Innovariant Kft.-ben

Felelős vezető: Drágán György

ISSN 2062-5588

ISBN 978-615-6268-42-6

TARTALOM

GELLÉN KLÁRA: Előszó.	7
ÁRVAI GERGŐ: A magyar földtulajdoni viszonyok rendezésének szükségessége egy versenyképesebb agráriumért.	9
FARKAS-CSAMANGÓ ERIKA: Gyártói felelősség kiterjesztése a hulladék-gazdálkodásban	27
HEGYES PÉTER ISTVÁN: Az „élelmiszer” jogi fogalma és egyes elhatárolási kérdései. . .	35
HERCZEG ÁGNES: Technológiai kihívások a közbeszerzések területén.	49
KAMPLER BÉLA: Alanyi ÁFA-mentességet választók az ÁFA rendszerében	55
KRAJNYÁK ENIKŐ: A magyar és a norvég alkotmány környezetvédelmi rendelkezéseinek összehasonlítása a két ország alkotmánybírósági gyakorlatának tükrében	77
MOLNÁR SZABOLCS: Történelem energiaszemléletben	89
NÉMETH GABRIELLA: Az okiratfordítás magánjogi és közjogi dimenziói: fordítási és hitelesítési problematika aggályos okiratok és elektronikus iratok esetében.	105
SCHILLER-DOBROVITZ ALEXANDRA: A mező- és erdőgazdasági hasznosítású földekre gyakorolható elővásárlási jog, mint a szerződési szabadságot korlátozó jogintézmény	129
SZUROVECZ ZOLTÁN: Van-e emberi jogunk a csendhez? – Zajvédelmi tárgyú ügyek az emberi jogok európai bírósága előtt.	137
TENGÖLICS ZSÓFIA MÁRTA: A termelői támogatások versenyképességi vetülete különös tekintettel a fiatal termelői támogatási rendszerre	149
VARGA DÓRA: A települési adó az önkormányzati adóztatás rendszerében	157

ELŐSZÓ

A Gazdasági tendenciák és jogi kihívások a 21. században című kiadványunkban az Üzleti Jogi Intézet munkatársainak és vendégelőadóinak kutatási eredményei jelennek meg. Négy tanulmánykötettel a hátunk mögött elmondható, hogy a kötetek tematikái a vártnál is szemléletesebben tükrözik a gazdasági élet változásait, a jogászokat is újabb és újabb feladatok elé állító kihívásait. A 2023-as kötet témái is hasonló aktualitással bírnak: szerzőink például a környezeti ártalmak, a körforgásos gazdaság, az élelmiszeripar, az energiaipar, és a hulladékgazdálkodás, napjaink megkerülhetetlen, újabb és újabb szakmai dilemmákat generáló kérdéseit járják körül.

A kötet több tanulmánya is a fenntarthatósággal foglalkozik. Az energetikai témakörben készült tanulmány szerzőjétől egy átfogó energiafejlődési térképet és útmutatót kapunk, amely szemléletessé teszi a fenntarthatóság energia-társadalom-gazdaság-környezetvédelem négyes fogalmi rendszerét. A körforgásos gazdaság értelmezése körében kiemelkedik az a globális célkitűzés, ami a lineáris gazdálkodás hulladéktermelését próbálja le redukálni és kivédeni. Az Európai Uniónak is kiemelt célkitűzése a termékek értékállóságának növelése, a javíthatóság, a hulladéktermelés minimalizálása, és az erőforrások fenntarthatósága. A körforgásos gazdaság eszköztárát elemző tanulmányunk a gyártó felelősségét vizsgálja a hulladékgazdálkodás körében.

Egy másik tanulmány érdekes témát tárgyal a környezeti hatások, különösen a zaj emberre gyakorolt lehetséges, akár lokális jellegű, akár az urbanizálódó civilizációból eredő negatív hatásának feltárásával. Az ember egészséges környezethez való jogát elemző tanulmány a magyar és a norvég alkotmány környezetvédelmi rendelkezéseit hasonlítja össze. Alapvetése, hogy az eltérő szabályozási környezet magasabb környezetvédelmi garanciákat biztosíthat, ugyanakkor, amennyiben az innovatív alkotmányos rendelkezések nem párosulnak hasonlóan ambiciózus alkotmánybírói jogfejlesztő tevékenységgel, a környezetvédelem szintje a gyakorlatban jelentős eltéréseket mutathat. Ennek keretében a magyar Alaptörvény környezetvédelmi rendelkezéseit és a kapcsolódó alkotmánybírói gyakorlatot vizsgálja a szerző, amely tükrében ismerteti a norvég alkotmányos környezetet és a vonatkozó bírói gyakorlatot is.

A föld lakosságának egyre növekvő száma maga után vonja az élelmezés globális kérdéseinek összetett fenntarthatósági nézőpontú megközelítését. Kiemelt szerepet kap kötetünkben az intézet profiljában az utóbbi években tudatosan erősített jogterület, az élelmiszerjog is. Ez évben egy saját alapítású élelmiszerjogi szakirányú továbbképzést is elindítottunk: a jelentkezői szám a téma iránt remélt érdeklődést igazolta vissza számunkra. Kötetünk szerzője felhívja a figyelmet arra, hogy az élelmiszer értéklánc megfelelő feltételek mellett történő működése tükrében az elmúlt években egyre tudatosabb az uniós élelmiszer és agrárpolitikai szabályozás. A termelők és az élelmiszer vállalkozások a szénmegkötő gazdálkodás, a fenntartható élelmiszer-feldolgozás, az élelmiszer pazarlás

csökkentésének, vagy az élelmiszerhamisítás kihívásaival szembesülnek, ami az egyes területeken a szabályozás bővüléséhez és szigorodásához vezetnek.

A termőföld forgalmazásának szabályozása a nemzeti gazdaságpolitikák meghatározó kérdése. A klasszikus jogintézménnyel, az elővásárlási joggal foglalkozó tanulmányunk a nemzeti földgazdálkodást védő hazai megoldás részleteit mutatja be. A mezőgazdaság versenyképességét növelő eszközök a termelői támogatások, azon belül is kifejezetten a fiatalokat célzó megoldások. Szerzőnk a közös agrárpolitika termelői támogatási rendszerének versenyképességi vizsgálatát végzi el tanulmányában, az európai mezőgazdaság versenyképességét befolyásoló fogalmi elemektől, a vámunió kialakulásán keresztül, a jövedelemtámogatási rendszer 2023. évi reformjáig.

Nem maradhatnak ki kötetünkéből a pénzügyi, adójogi területtel foglalkozó kollegáink tanulmányai sem, amelyek jelen kiadványban az alanyi áfamentességet, valamint a települési adónak az önkormányzati adóztatás rendszerében betöltött szerepét járják körül.

Kuriózumként olvashatjuk a kötetben a jogi szakfordítás és a hiteles fordítás körében készült tanulmányt, amely hangsúlyozza, hogy az okiratfordítások jelentősége nemcsak a magánjogi viszonyokban, hanem a bírósági és közigazgatási eljárásokban is folyamatosan növekszik. Szerzőnk többek között a fordítási és hitelesítési problémákat, valamint az elektronikus iratok alkalmazása, és a többnyelvűségből fakadó akadályok leküzdésének kérdéseit kutatja.

Bízom benne, hogy a fent kiemelt egyes témakörök is alkalmasak olvasóink érdeklődésének felkeltésére, és sikerül a 2023-as kötetünkkel is minden kedves érdeklődő számára kellemes szakmai perceket szereznünk.

Gellén Klára

ÁRVAI Gergő

tudományos segédmunkatárs, SZTE ÁJTK Üzleti Jogi Intézet

A MAGYAR FÖLDTULAJDONI VISZONYOK RENDEZÉSÉNEK SZÜKSÉGESSÉGE EGY VERSENYKÉPESEBB AGRÁRIUMÉRT

1. Bevezető gondolatok

A világ mezőgazdasága gyökeres változásokon ment keresztül az elmúlt évtizedekben, napjainkra kulcskérdéssé vált a versenyképesség és a fenntarthatóság követelménye. Ezen kritériumoknak való megfelelés alapjaiban határozza meg az agrárium jövőjét, hiszen az egyes előrejelzések szerint „... a jelent követő négy évtized során várhatóan 30%-kal növekszik a Föld lakossága. Ha a fogyasztási szerkezet változatlan maradna, akkor kb. 30%-kal bővülne az élelmiszerek iránti kereslet. ... Amíg 1960-2010 között az egy főre jutó szántóterület 0,41 hektárról 0,23 hektárra csökkent, 2050-re ez akár jóval 0,2 hektár alá zsugorodhat. Ez azt jelenti, hogy egy fő élelmiszerszükségletét egyre kisebb területen kell előállítani”.¹ Mindebből következik, hogyha mindenki számára elegendő mennyiségű és megfelelő minőségű élelmiszert szeretnénk biztosítani a jövőben, úgy a fenntarthatóság, illetőleg a fenntartható fejlődés kritériuma nem megkérdőjelezhető. A Brundtland-bizottság 1987-es jelentése óta a fenntartható fejlődés követelményének olyan fejlődési tendenciák, valamint innovatív elképzelések felelnek meg, amelyek egyrészt megteremtik vagy közelebb hozzák az egyensúlyt a jelenkor és a jövő generációk indokolt szükségleteinek kielégítésében,² továbbá feltétel az is, hogy az adott szisztéma „...megszabadítja a világot az ember gazdasági tevékenységei által kiváltott környezeti katasztrófák veszélyeitől”.³ Mindazonáltal a fenntartható fejlődéssel, illetve a fenntarthatósággal párhuzamosan a versenyképességi szempontok sem szorulhatnak háttérbe, hiszen az elmúlt időszak globális eseményei (pl.: Covid-19 világjárvány, orosz-ukrán konfliktus) rávilágítottak arra, hogy az egyes nemzetközi ellátási láncok mennyire sérülékenyek. Az országhatárokon belüli, a fogyasztóhoz legközelebb történő termelésnek, illetve előállításnak és értékesítésnek, azaz a rövid ellátási láncoknak a szerepe számos országban, így hazánkban is felértékelődött.⁴ Magyarország helyzete a természeti adottságaiból kifolyólag speciális, Tanka

¹ HORVÁTH József – KOMAREK Levente: *A világ mezőgazdaságának fejlődési tendenciái*. SZTE MGK, Hódmezővásárhely, 2016. p. 134.

² Közös jövőnk c. Brundtland jelentés. 1987.

³ GOMBOS Katalin – SZIEBIG Orsolya Johanna: *Az európai uniós környezetvédelmi szabályozás legújabb irányvai*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2021. p. 13.

⁴ FERENCZ Árpád – KOMAREK Levente – CSIBA Anita: *A rövid ellátási lánc működésének vizsgálata egy vidéki térségben*. In: Hampel György – Kis Krisztián – Monostori Tamás (szerk.): *Mezőgazdasági és vidékfejlesztési kutatások a jövő szolgálatában 3. Tudomány, út a világ megismeréséhez*. MTA SZAB Mezőgazdasági Szakbizottság, Szeged, 2022. pp. 43–53.

Endre és Molnár Géza gondolataival alátámasztva: „... a 9,3 millió hektár államterület 83 százaléka termőterület, míg a föld 63 százaléka mezőgazdasági művelés alatt áll. Ezen belül a legértékesebb művelési ág, a szántó 48,5 százalék (4,5 millió hektár). Ez az arány kétszerese az EU, négyszerese az OECD országok és ötszöröse a világ átlagának. ... a magyar föld 20-30 millió ember magas szintű élelmezésére képes...”⁵ Megállapítható, hogy hazánk képes lenne a rövid ellátási láncok fejlesztésével valamennyi állampolgárját teljes körűen és önállóan élelmezni, valamint exportra is értékesíteni, azonban az említett globális események éppen a magyar importfüggőségre mutattak rá. Jóllehet, az importfüggőségünket elsődlegesen a hazai feldolgozóipar elmaradottsága eredményezi, azonban vannak olyan egyéb innovatív lehetőségek mind a növénytermesztés (akár szántóföldi, akár kertészeti kultúrák esetén), mind az állattenyésztés területén, amelyek alkalmazásával a jelenlegi magyar agrártermelést egyszerre lehetne versenyképesebbé és fenntarthatóbbá tenni. A növénytermesztés tekintetében az új technológiák és fejlesztések között említhető a precíziós gazdálkodás meghonosítása, valamint ahhoz kapcsolódóan a mezőgazdasági drónok vagy éppen a vezető nélküli traktorok alkalmazása, továbbá az öntözési beruházások megvalósítása. Az új technológiák alkalmazásának elősegítésén túl a rövid ellátási láncok erősítése is uniós közösségi célként, valamint a Közös Agrárpolitika által kiemelten támogatandó területként definiálható.⁶

Adódik a kérdés: mit tehet a jogalkotás egy versenykéesebb és fenntarthatóbb magyar agráriumért? Kézenfekvő válaszként szolgálhat az új technológiákra vonatkozó hatékony jogszabályi keretrendszer kialakítása, amely jogalkotási folyamat az elmúlt években már mind az Európai Unió, mind Magyarország tekintetében elindult, különös tekintettel a mezőgazdasági célú drónokra vonatkozóan.⁷ Álláspontom szerint azonban van egy „nulladik lépcsőfok”, amely alapjaiban határozza meg valamennyi új innovatív technológia alkalmazásának és elterjedésének sikerességét, valamint amellyel a magyar jogalkotás a rendszerváltozás óta adósa az agráriumnak, nevezetesen a hazai földtulajdoni viszonyok átfogó rendezése. Jelen tanulmány keretei között a magyar földtulajdoni viszonyok rendezése alatt elsődlegesen az ingatlan-nyilvántartási jogosultak adataiban bekövetkezett változások aktualizálása és átvezetése/bejegyzése, az ingatlan-nyilvántartás közhitelességének helyreállítása, másrészt a felaprózódott birtokstruktúra anomáliájának orvoslása értendő. Jelen tanulmány keretei között annak elemzésére kerül sor, hogy a rendezetlen földtulajdoni (és érintőlegesen földhasználati) viszonyok kialakulása milyen tényezőkre vezethető vissza, milyen jogi anomáliák kapcsolódnak a témakörhöz, a mostani állapot miként rontja magyar mezőgazdaság hatékonyságát és versenyképességét, végezetül a vizsgálat tárgyát képezi, hogy melyek képezik a jogi értelemben vett kitörési pontokat, valamint milyen pozitív változásokat eredményezne a problémakör érdemi rendezése.

⁵ TANKA Endre – MOLNÁR Géza: *Nem én kiáltok, a föld dübörög.... A nemzeti megmaradás programja a földről és a vizekről*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2011. p. 13.

⁶ OLAJOS István: *A fiatal gazdálkodókhoz és a rövid ellátási láncokhoz kapcsolódó tematikus alprogramok jövője a 2021–2027-es támogatási ciklusban*. Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica Et Politica, 2022/2. pp. 309–328.

⁷ HEGYÉS Péter: *A drónok használatának jogi kérdései az agrárium területén*. In: Gellén Klára (szerk.): *Gazdasági tendenciák és jogi kihívások a 21. században*, 2. Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2020. pp. 61–74.

2. A magyar birtokstruktúra különös anomáliája – az osztatlan közös földtulajdon

A földtulajdoni viszonyok rendezetlensége bizonyos értelemben magyar specialitásnak, „*hungarikumnak*” tekinthető. A keleti blokk felbomlását követően valamennyi érintett állam sajátosan rendezte a földtulajdoni reparáció kérdését,⁸ a magyar megoldás egyedülálló volt több tekintetben. Az elmúlt időszak tapasztalataiból leszűrhető, hogy elhibázott lépés volt a magyar jogalkotó részéről a birtokstruktúrát ilyen mértékben felaprózni és a földtulajdont, valamint a földhasználatot ilyen módon és mértékben elválasztani egymástól. Ezen gondolatot az Andréka Tamás tollából származó, a rendszerváltozás után közel két évtizeddel kelt sorok is megerősítik, miszerint „*Magyarországon – történelmi és gazdasági okokra visszavezethetően – a földbirtok struktúra jelentősen eltér az európai szerkezettől, tekintettel arra, hogy közel 3,3 millió földtulajdonos mintegy kevesebb mint 2 hektár átlagos mezőgazdasági területtel rendelkezik*”.⁹ Mindezt alátámasztja azon megállapítása is, miszerint „*a rendszerváltozást követően indított kárpótlási, és részarány-kiadási programok még nem fejeződtek be, és várhatóan 2011-et követően még néhány évre lesz szükség ezen programok sikeres lezárásához*”.¹⁰ Az elmúlt évek tükrében rögzíthető, hogy a rendszerváltozást követően indított földrendezési programok napjainkig sem tekinthetők teljes mértékben lezártnak, elsődlegesen az osztatlan közös földtulajdon ügyére tekintettel. Az osztatlan közös földtulajdon jogintézménye, valamint az abból eredeztethető jogi problémák immár közel három évtizede várakoztak az érdemi jogalkotói megoldásra. 2020-ban került elfogadásra a földeken fennálló osztatlan közös tulajdon felszámolásáról és a földnek minősülő ingatlanok jogosultjai adatainak ingatlan-nyilvántartási rendezéséről szóló 2020. évi LXXI. törvény (a továbbiakban: Foktftv.), valamint a földeken fennálló osztatlan közös tulajdon felszámolásának részletes szabályairól szóló 647/2020. (XII. 23.) kormányrendelet (a továbbiakban: Vhr.), amelyek új elvi lehetőséget teremtettek a tulajdonközösségek megszüntetésére.

Feltevésém szerint a magyar földtulajdoni és földhasználati viszonyok rendezése elsődlegesen az osztatlan közös földtulajdon felszámolásának függvénye. A közös tulajdonban álló ingatlanok jogi helyzetének orvoslásával, úgymint az ingatlan-nyilvántartási jogosultak adatainak rendezése, továbbá az önálló hasznosítást kizáró, csekély forgalmi értékét és térmértéket kitevő tulajdoni hányadok értékesítésével egy olyan jellegű birtokkoncentráció valósulhatna meg, amelynek nyertesei a kis és közepes méretű gazdaságok lehetnének. Mindazonáltal nagyon vékony a képzeletbeli határvonal a felaprózódott birtokstruktúra felszámolásához és az észszerűbb táblaméretek kialakításához fűződő közérdek, valamint a tulajdonhoz való jog szentsége között. A Foktftv. rendelkezéseiből kitűnik, hogy a jogalkotó felkínálja a lehetőséget a tulajdonostársak közötti megegyezésen alapuló rendezésre, úgymint az ingatlan természetbeni megosztása, ennek hiányában pedig adott a bekebelezés jogintézményének alkalmazása (jóllehet a bekebelezés is lehet a felek közös akarata), vala-

⁸ BURGERNÉ GIMES Anna: *Földhasználati és földbirtok-politika az Európai Unióban és néhány csatlakozó országban*. Közgazdasági Szemle, 2003/9. pp. 819–832.

⁹ ANDRÉKA Tamás: *Birtokpolitikai távlatok a hazai mezőgazdasági versenyképességének szolgálatában*. In: Csák Csilla (szerk.): *Az európai földszabályozás aktuális kihívásai*. Novotni Alapítvány, Miskolc, 2010. p. 11.

¹⁰ ANDRÉKA, 2010. p. 8.

mint ultima ratio jelleggel a kisajátítás lehetősége is fennállhat,¹¹ amely utóbbi Damoklész kardjaként lebeg a csekély térmértéket kitevő tulajdoni hányadukhoz makacsul ragaszkodó tulajdonostársak feje felett.

Álláspontom szerint helyes a jogalkotó azon koncepciója, miszerint a tulajdonostársak magánjogi viszonyainak rendezésére számos lehetőséget felkínál, azonban az állami beavatkozás eshetőségét a birtokstruktúra szempontjából abszolút hátrányos, felaprózódott tulajdonosi szerkezetű földrészletekre igyekszik korlátozni. A Fokfttv.-ben megjelölt megszüntetési módozatok rendszere számos mozzanatában átveszi az általános polgári jogi szabályok szerinti, közös tulajdon megszüntetéséhez kapcsolódó rendelkezéseket.¹² A közös tulajdon megszüntetéséhez való jogot nem csupán a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) rögzíti, hanem a Fokfttv. rendelkezései is biztosítják mező- és erdőgazdasági célú földek vonatkozásában azon meghagyással, hogy a Ptk. kizárja a bíróság általi elrendelés lehetőségét, ha az alkalmatlan időpontra esik. A Ptk. szerint a bíróság által elrendelhető megszüntetési lehetőségekhez hasonlóan a Fokfttv.-ben rögzített, a tulajdonostársak számára felkínált megszüntetési módozatok rendszere is: első helyen a természetbeni megosztás áll. Ezt követi a Ptk. szerinti értékesítés, amely során a tulajdonostársnak elővásárlási joga áll fenn harmadik személyekkel szemben, így ha a tulajdonostárs magához váltja az egész dolgot, akkor az több aspektusból is a Fokfttv. bekebelezés szerinti megszüntetés lehetőségével egyezik. A harmadik személy javára történő kényszerértékesítés és az állami kisajátítás között szintén távoli párhuzam vonható. (Termőföldek vonatkozásában a társasházzá történő alakítás nem értelmezhető.) Jelentős különbség azonban, hogy amíg a Ptk. rendelkezései alapján a bíróság dönt a megszüntetési módok alkalmazásának elrendeléséről és alkalmazásáról, addig a Fokfttv. esetében fő szabály szerint a döntési jogosultság a tulajdonostársakat illeti. A Ptk. rögzíti, hogy a bíróság nem alkalmazhatja a közös tulajdon megszüntetésének olyan módját, amely ellen valamennyi tulajdonostárs tiltakozik. A Fokfttv. rendelkezései szerint sincs minden tulajdonostárs által kifogásolt megszüntetési mód alkalmazására (kivételet képezhet a kisajátítás esete), azonban mivel a Fokfttv. nem határoz meg végső időpontot az egyes megszüntetési eljárások lefolytatására, ezért (szintén a kisajátítás esetét leszámítva) a tulajdonostársak akaratelhatározásának függvénye lehet a birtokviszonyok rendezésének időbelisége.

Véleményem szerint a Fokfttv. által meghatározott megszüntetési lehetőségek alkalmazásának jogelméleti anomáliája lehet az osztatlan közös tulajdonban álló földrészletek keletkezésének háttere. Ennek vizsgálata során érdemi különbséget kell tenni a tekintetben, hogy az adott földrészleten fennálló tulajdonközösség létrejötté milyen tulajdonszerzési jogcímeihez köthető. Feltételezésem szerint az eszmei hányad megszerzésének jogcíme meghatározza (vagy meghatározhatja) az osztatlan közös tulajdon felszámolására vonatkozó, a tulajdonostársak által alkalmazni kívánt eszközrendszert. A szerződésen alapuló tulajdonjog-átruházás esetén (pl.: adásvétel, ajándékozás) keletkező tulajdonközösség (pl.: többen a vevői vagy megajándékozotti pozícióban ugyanazon földrészlet vonatkozásában) a felek szándékolt akarata szerint jön létre, amely feltételezi, hogy a jogügylet tárgyát képező ingatlan későbbi birtoklása, használata, hasznosítása vagy az a feletti rendelkezési jog gyakorlása is a felek szándékolt akarata szerint alakítható.

¹¹ 2020. évi LXXI. törvény 3–18. §§.

¹² 2013. évi V. törvény 5:83–84. §§.

Ha pedig a tulajdonközösség az akaratuk szerint jött létre, úgy vélelmezhetően a jogalkotó által kínált lehetőségekből is saját akaratelhatározásuk szerint fognak választani, ha egyáltalán élni akarnak a megszüntetéssel. Sommásan megállapítható, hogy a jelen tanulmány keretében vizsgált problémák forrásának aligha tekinthető a valamely kontraktuson alapuló tulajdonszerzési jogcím szerint létrejött közös tulajdoni jelleg, szemben a jogszabály erejénél fogva keletkező tulajdonközösség esetével. E tekintetben fontos azon kiegészítéssel élni, hogyha valaki azzal a szándékkal vásárol tulajdoni illetőséget egy osztatlan közös tulajdonban álló földrészletben, hogy később kedvező elővásárlási ranghelyével¹³ további tulajdoni illetőséghez jusson, azon esetben is egy szándékolt magatartásról beszélhetünk, amely befolyásolhatja a megszüntetés folyamatát. Ezzel szemben a felek akarata nem releváns a jogszabály alapján kialakult osztatlan közös földtulajdon esetén a tekintetben, hogy a jogosultak akartak-e a tulajdonközösség tagjaivá válni és ha igen, kikkel szerették volna azt alkotni, ebből következik, hogy ezen forma „tulajdonosi kényszerközösségként” definiálható. Álláspontom szerint ezen esetkörhöz elsődlegesen a részarány-kiadással történő tulajdonszerzés kapcsolható. Andréka Tamás a tulajdonosi kényszerközösség jelzőt a részarány-kiadás és a törvényes öröklés eredményeként létrejött tulajdonközösségekre vonatkozóan alkalmazta,¹⁴ álláspontom szerint a kényszerközösségi jelleg részarány-kiadással létrejött esetekben egyértelműen fennáll, azonban törvényes öröklés vonatkozásában a kép árnyaltabb. A törvényes öröklés vonatkozásában lényeges változások léptek hatályba 2023. január 1. napján,¹⁵ amelyekről a tanulmány későbbi része értekezik.

2.1. Részarány-kiadás eredményeként létrejött tulajdonközösségek

A gondolatmenetet folytatva, az agrárium versenyképessége szempontjából a hivatkozott két tulajdonszerzési jogcím, azaz a részarány-kiadás és a törvényes öröklés érdemel további elemzést azok okból kifolyólag, mert részint az országosan érintett jogosultak létszáma és földrészletek összesített területe ezen jogcímek vonatkozásában a legjelentősebb, másrészt a tulajdonszerzéshez kapcsolódó jogszabályi rendelkezéseknek és a tulajdonközösség létrejöttének sajátos jellemzői vannak. Az Agrárminisztérium számadatai szerint jelenleg a részarány-kiadás során keletkezett osztatlan közös tulajdonban lévő földrészletek száma majdnem 300 ezer, amely közel 1,5 millió fő tulajdonostársat érint, továbbá közel 700 ezer földrészlet van Magyarországon, kb. 2,5 millió fő tulajdonostársat érintve, amely törvényes öröklés eredményeként nyerte el a mostani, közös tulajdoni jellegét.¹⁶ Ezen tulajdonközösségekre jellemző, hogy a tulajdonostársak többnyire nem folytatnak élethivatásszerűen mezőgazdasági tevékenységet, továbbá a jogosultak személye sokszor beazonosíthatatlan vagy nem beazonosítható, valamint egy-egy tulajdonostárs tulajdoni illetősége olyan csekély, hogy az önálló mezőgazdasági termelést egyébként sem tenne lehetővé. Tanka Endre

¹³ 2013. évi CXXII. törvény 18. § (1) bekezdés.

¹⁴ ANDRÉKA Tamás: *A földeken fennálló osztatlan közös tulajdon felszámolásáról*. Előadás a „Hatalmas birtokrendezés jön a magyar földeken” című konferencián, Portfolio Agrár Klub, 2021. február 18.

¹⁵ A 2022. évi LXVII. törvény 60. §-a beiktatta a 2020. évi LXXI. törvény „5/A. – Az osztatlan közös tulajdon megszüntetése öröklés esetén” címet.

¹⁶ ANDRÉKA, 2021.

gondolataival alátámasztva: „A földtulajdonnál a magántulajdon közel kétmilliószoros tulajdonosi népesség számára nem jelent birtoklást és a föld termelőeszközként használatát, így nem biztosíthatja a gazdálkodásból való megélhetést. Közgazdasági és szociológiai mérce szerint ez – a jogosult szempontjából – csak névleges, látszat-tulajdon, átmeneti jogi forma”.¹⁷ Ezen tényezők számos adminisztratív terhet eredményeznek, a földhasználat jogszerű rendezését problémássá teszik, amely a mindennapi gazdálkodást és a jövedelem-támogatások igénylését is bonyolítja, összességében pedig az agrárium versenyképességére negatív hatást gyakorol.

A részarány-kiadás szerint létrejött osztatlan közös földtulajdon kapcsán rögzítendő, hogy azon személyek voltak földkiadás jogcím szerint földtulajdonszerzésre jogosultak, akik nem veszítették el magántulajdonukat a kollektivizálás idején, csupán az adott mezőgazdasági termelőszövetkezetbe – jellemzően nem önszántukból – „bevitték” földjeiket, amelyen a szövetkezetnek „tulajdonjogi jellegű földhasználati joga keletkezett”.¹⁸ Ezen szövetkezeti tagok vagy a tagok örökösei, ha nem váltották meg a földtulajdonukat,¹⁹ akkor jogosulttá váltak földkiadásra. A földkiadási eljárás fontos eleme volt, hogy kérelemre indult, amelyet a földkiadó bizottsághoz kellett benyújtani.²⁰ Kiemelendő, hogy a törvény nem biztosított alanyi jogosultságot arra, hogy ugyanazon földet kapja vissza a jogosult, mint amelyet korábban ő vagy örökhagyója bevitt a termelőszövetkezetbe. Tekintettel arra, hogy sokan nem éltek a földkiadási igény bejelentésével és nem terjesztettek elő kérelmet, így nem került kizárólagos tulajdonként kimérésre az adott személyt megillető földterület. Ha egy, a termelőszövetkezet használatában lévő földrészlet vonatkozásában nem érkezett kiadási kérelem, úgy az a törvény erejénél fogva a jogosultak közös tulajdonába került, amelyre a Polgári Törvénykönyv közös tulajdonra vonatkozó szabályai váltak az irányadóvá.²¹ Ebből eredeztethető, hogy „a termőföldek egy jelentős részén létrejött osztatlan közös tulajdon lényegében egy tulajdonosi kényszerközösség, amelyen egymással semmiféle ismerősi kapcsolatban nem álló tagok jogosultak a tulajdonrészük használatára a többiek jogainak és a tulajdonukhoz fűződő törvényes érdekeinek megsértése nélkül”.²² A már említett számadatokból érzékelhető, hogy a részarány-kiadás eredményeként osztatlan közös tulajdonban maradt ingatlanok száma napjainkban is jelentős.

A jogalkotó több ízben próbálkozott már a részarány-földkiadás során keletkezett osztatlan közös földtulajdon megszüntetésével,²³ azonban sikertelenül. A vonatkozó kormányrendeletek megteremtették az elvi lehetőségét annak, hogy azon tulajdonostársak, akik a korábbiakban nem éltek a földkiadásra vonatkozó kérelmezési jogosultsággal, hasonló feltételek mentén kaphassák meg földjüket kizárólagos tulajdonként, önálló földrészlet formájában. A kormányrendeletek szerinti „osztatlan közös tulajdon megszüntetésére irányuló eljárások” (a továbbiakban röviden: OKTM eljárások) kérelemre

¹⁷ TANKA Endre: *Rendszerváltás a magyar birtokpolitikában*. In: Csák Csilla (szerk.): *Az európai földszabályozás aktuális kihívásai*. Novotni Alapítvány, Miskolc, 2010. p. 283.

¹⁸ BOBVOS Pál – HEGYES Péter: *A mező- és erdőgazdasági földek agrárjogi vonatkozásai*. Iusperitus Kiadó, Szeged, 2019. p. 20.

¹⁹ 1967. évi IV. törvény.

²⁰ 1992. évi II. törvény.

²¹ BOBVOS–HEGYES, 2019. p. 25.

²² ANDRÉKA, 2021.

²³ 63/2005. (IV.8.) kormányrendelet; 405/2012. (XII.28.) kormányrendelet; 374/2014. (XII.31.) kormányrendelet.

induló eljárások voltak, amelyek során a tulajdonostársaknak lehetőségük nyílt kiválni a tulajdonosi kényszerközösségből. Az ingatlan megosztásával a kérelmező tulajdoni hányadainak megfelelő méretű és értékű földrészletet kapott kizárólagos tulajdonként, azonban a többi, nem kérelmező tulajdonostárs maradt a tulajdonközösségben, lecsökkentett méretű földrészleten. Ezzel a részarány-földkiadás eredményeként létrejött osztatlan közös tulajdonú ingatlanok területe és tulajdonostársainak létszáma csökkenhetett. Az eljárások nem hoztak jelentős változásokat az osztatlan közös tulajdon ügyét illetően, mivel időben hosszan elhúzódtak, költségesek voltak, valamint több eljárás is jogvitát eredményezett.²⁴ Az eljárások további negatívumaként nevesíthető, hogy a földhivatali bejegyzés eredményeként megszűnt, valamint újonnan létrejött földrészletekről szóló határozatok csak a tulajdonosok részére lettek megküldve, a földhasználók azonban hivatalos úton nem kaptak értesítést. A földhasználatban bekövetkező változások bejelentése, valamint a vonatkozó jövedelemtámogatások igénylése során ez újabb problémákat indukálhatott. A földhasználat kapcsán további vitás helyzeteket szülhetett, ha az osztatlan közös tulajdon megszüntetésére nem a korábbi használati megosztásról szóló megállapodásban foglalt használati renddel megegyezően került sor, valamint a földhivatali bejegyzés a mezőgazdasági termelés szempontjából alkalmatlan időpontban történt. Egy december hónapban történő bejegyzés esetén feltételezhető, hogy az egyik volt tulajdonostárs már elvetette az őszi gabonáját a korábbi használati megosztás szerint, azonban a másik a tavaszi vetésekre készült a kítűzési vázrajz szerint, így ha a bejegyzés okán módosultak a parcellahatárok, úgy akár birtokvédelmi eljárásra is sor kerülhetett, illetve a mezei leltár elszámolása is vitákat válthatott ki.²⁵ (Álláspontom szerint egy ilyen bejegyzés ékes példája lehet a Ptk. által megszüntetési korlátként definiált alkalmatlan időpontnak.) Az OKTM eljárásoktól remélt áttörés elmaradásának okaként nevesíthető továbbá, hogy csak a kérelmezők tudtak kiválni a tulajdonközösségből, ezért, ha legalább két tulajdonostárs nem nyújtott be kérelmet, úgy biztosan maradt egy osztatlan közös tulajdon képező földrészlet. Álláspontom szerint a jogalkotó fogalmilag helytelenül rendelkezett az osztatlan közös tulajdon „*megszüntetéséről*” ezen jogszabályokban, hiszen a tényleges megszüntetés csak akkor valósulhatott meg, ha az összes tulajdonostárs vagy egyetlen tulajdonostárs kivételével az összes kérelmet nyújtott volna be. Ezen eljárások további negatívumaként nevesíthető, hogy elsődlegesen nem a törvényes öröklés nyomán létrejött tulajdonközösségek anomáliájára kínáltak megoldást. Az elmúlt időszak jelentős fejleménye volt, hogy mind a részarány-földkiadás, mind a törvényes öröklés eredményeként létrejött tulajdonközösségek felszámolására megnyílt a lehetőség Foktftv. már említett rendelkezéseivel. A részarány-földkiadás eredményeként létrejött tulajdonközösségek jellemzően nem a tulajdonostársak szándékolt akarata szerint keletkeztek, azonban a törvényi feltételek fennállása esetén adott a lehetőség a tulajdonközösség megszüntetésére a felek konszenzusa alapján. Amennyiben ezzel a jogosultak nem tudnak vagy éppen nem akarnak élni,

²⁴ Pl. Debreceni Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság K. 27.173/2016/8. számú, Kecskeméti Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság K. 27.632/2017/7. számú döntések.

²⁵ KURUCZ Mihály: *A mezei leltár mint a mezőgazdasági tevékenységgel összefüggő befejezetlen termelés költségei érvényesítésének kérdései a mező-, erdőgazdasági hasznosítású földek forgalmának és használatának új közjogi korlátozási rendszerében.* In: Gellén Klára (szerk.): *Honori et virtuti. Ünnepi tanulmányok Bobvos Pál 65. születésnapjára.* Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2017. pp. 268–271.

ügy ezen földrészletek vonatkozásában akár a bekebelezésnek, illetőleg az erőteljesebb állami beavatkozásnak, azaz a kisajátításnak is létjogosultsága lehet.

2.2. A törvényes öröklés útján aprózódó birtokstruktúra

Áttérve az öröklés kérdéskörére, a törvényes öröklés szerint létrejött tulajdonközösségek érdemelnek külön elemzést a magyar birtokstruktúra jelenlegi helyzetéből adódóan, a hivatkozott számadatokra tekintettel. Fontos rögzíteni, hogy a végintézkedés útján történő földtulajdonszerzés esetén is létrejöhet tulajdonközösség, hiszen az örökhagyó rendelkezhet úgy, hogy egy életében tulajdonát képező földrészletet halála esetén több örökösnek rendel. Visszautalva a szerződésen alapuló tulajdonjog-átruházás körében leírtakra, a végintézkedés útján történő öröklésen belül az öröklési szerződés és a halál esetére szóló ajándékozás esetén is a szerződő felek szándékolt akarata szerint kerül sor az új tulajdonos vagy tulajdonostársak kijelölésére, így ebben az esetben sem beszélhetünk tulajdonosi kényszerközösségről. Álláspontom szerint a végrendeleti úton történő tulajdonszerzés esetében fogalmilag szintén kizárt tulajdonosi kényszerközösségről értekezni, hiszen azt nem jogszabály hozza létre. A 2023. január 1. napját megelőzően törvényes öröklés útján létrejött tulajdonközösségek esete meglátásom szerint bizonyos szempontból hasonlít a részarány-tulajdonközösségekre, azonban azzal mégsem teljesen egyező kényszerközösségi kategória. Ez egyrészt az örökostársak egymáshoz fűződő személyi viszonyaival magyarázható, másrészt pedig azon alapul, hogy a polgári jog nem csak az örökség egészére nézve biztosította az örökség visszautasításának jogát, de a mezőgazdasági termelés célját szolgáló föld (valamint a hozzá tartozó berendezési, felszerelési tárgyak, állatállomány és munkaeszközök) öröklésének különálló visszautasítását is lehetővé tették, ha az örökös nem foglalkozott hivatásszerűen mezőgazdasági termeléssel.²⁶ Mindebből következik, hogy a részarány-kiadással szemben a törvényes öröklés esetén a jogosult „*menekülhetett*” a tulajdonostársi minőségtől még tulajdonközösségbe való bekerülést (pontosabban az ingatlan-nyilvántartási bejegyzést) megelőzően. Ezzel szemben az OKTM eljárások a részarány-kiadással történő szerzés esetén nem a tulajdonközösségbe való bekerülés megelőzését biztosították, hanem egy időben későbbi kiválás lehetőségét. Egyebekben a végintézkedésen alapuló tulajdonszerzés anomáliáinak – úgymint a 24/2017. (X. 10.) AB határozatban foglaltaknak – elemzésére jelen tanulmány terjedelmi korlátjaira nincs lehetőség, mindazonáltal az öröklés közjogi korlátokba vonásának jogi problémái további kutatásokat igényelnek. A törvényes öröklés szerinti szerzésre koncentrálna megállapítható, hogy az alapmotívumot képezi a jellemzően közeli hozzátartozók közötti tulajdonjog-átzállás (eltekintve az állam szükségképpeni örökös minőségétől). 2023. január 1. napját megelőzően, ha az örökhagyó kizárólagos tulajdonát képező vagy osztatlan közös tulajdonban fennálló tulajdoni hányadát a törvényes örökösök közösen megörökölték, úgy fő szabály szerint tulajdonközösségbe kerültek (kivételet képezhetett, ha valamely örökös élt a már említett kivételes visszautasítás²⁷ lehetőségével). A törvényes öröklés útján történő tulajdonjog-átzállás akkor gyakorolható negatív hatást a hazai birtokszerkezetre, ha az örökös kizárólagos tulajdonát képező földrészlet méreteiből vagy adottságaiból kifolyólag

²⁶ 2013. évi V. törvény 7:89. § (1)–(2) bekezdések.

²⁷ 2013. évi V. törvény 7:89. § (2) bekezdés.

a több tulajdonostárs általi közös és ésszerű használatot nem tette lehetővé vagy az örökhagyó osztatlan közös tulajdont képező földrészletben volt tulajdonostárs és halálával az eszmei hányadai aprózódtak az örökösársak között. Ezzel a földtulajdonosok száma tovább növekedett, akik legtöbbször nem élethivatásszerűen mezőgazdasággal foglalkozó személyek voltak. Ezzel szemben a törvényes öröklés lehetővé tette az örökös társak szándékolt akarata is, ha egy korábban működő, életképes gazdaságot egy kézben tartva, közösen akartak tovább működtetni. Konklúzióként következik, hogy a törvényes öröklés eredményeként létrejött tulajdonközösségek megszüntetése nem feltétlenül állhat a jogosultak szándékában. Amennyiben a tulajdonközösség jellege az agrárium versenyképességére nem gyakorol negatív hatást, úgy a megszüntetés szükségessége is megkérdőjelezhető, egyébiránt pedig a részarány-kiadás eredményeként létrejött tulajdonközösségek megszüntetése kapcsán leírtak az irányadók.

2023. január 1. napján léptek hatályba a Fokfttv. törvényes öröklésre vonatkozó rendelkezései, amelyek alkalmazása kötelező, amikor az örökhagyó mező-, illetve erdőgazdasági hasznosítású földjét a törvényes öröklés szabályai szerint több örökös örökölné meg (legyen a hagyatékban akár kizárólagos tulajdonban lévő földrészlet vagy osztatlan közös tulajdonban fennálló tulajdoni hányad). Erre vonatkozóan a jogalkotó kógens rendelkezésekről határozott: a magasztos cél egyértelműen az újabb osztatlan közös tulajdon kialakulásának, valamint a fennálló tulajdonközösségeken belüli létszám növekedésének megelőzése, amely összhangban áll az általános agrár- és birtokpolitikai célkitűzésekkel, mindazonáltal a jogalkotó ezen közjogi jellegű korlátozó rendelkezésekkel hathatósan belenyúl az öröklésjogi viszonyokba, amelyek eredendően magánjogi jellegűek. Az új szabályok nyomán a törvényes örökösök kényszerhelyzetbe kerülhetnek, hiszen a földrészlet vagy annak tulajdoni illetősége megöröklése esetén vagy osztályos egyezséget kell kötniük, vagy azt más személyre kell átruházniuk, vagy egyben értékesíteni vagy az állam javára kell ingyenesen felajánlani, szélsőséges esetben pedig kényszerértékesítést is kilátásba helyez a jogalkotó.²⁸ A felmerülő kérdések sora hosszú, visszautalva a végintézkedés körében leírtakra, a további kutatások indokoltak a mező- és erdőgazdasági hasznosítású földek törvényes öröklése vonatkozásában is.

Összegezve a közös tulajdont keletkeztető jogcímek vizsgálatát, felvetődik azon jogelméleti kérdés, hogy az eszmei hányad szerzésének jogcíme relevanciával bírhat-e a Fokfttv. által felkínált megszüntetési módok alkalmazása tekintetében? Véleményem szerint a jogalkotói cél nem megkérdőjelezhető és egészen addig, amíg az egyes megszüntetési módok alkalmazása a felek kölcsönös megegyezésén alapul (ahogyan a tulajdonközösség létrejötte is), aligha beszélhetünk a tulajdonhoz való jog sérelméről. A jogszabály alapján keletkezett tulajdonközösségek esetén indokoltá válhat a tulajdonostársak konszenzusának hiányában az erőteljesebb jogalkotói beavatkozás, a törvényi feltételek fennállása esetén akár a kisajátítás is. Mindazonáltal a tulajdonközösség keletkezésének jogcíme szerinti osztályozás csupán jogelméleti kategória marad, hiszen a gyakorlatban aligha találhatóak olyan földrészletek, ahol minden tulajdonostárs tulajdonszerzési jogcíme megegyezne. Álláspontom szerint azon kérdésre, hogy az adott személy tulajdonközösségben szeretne-e maradni, szeretné-e a tulajdonközösség megszüntetését vagy egyáltalán ragaszkodik-e földtulajdonához, nagy mértékben függ az eszmei hányad megszerzésének jogcímétől.

²⁸ 2020. évi törvény 18/A–B. §.

Mindazonáltal a földhöz való emocionális kötődés a tulajdonszerzés jogcímétől függetlenül hátráltatja az osztatlan közös földtulajdon felszámolásának folyamatát.

3. Az osztatlan közös földtulajdon és egy versenyképesebb agrárium koncepciója

Felvetődik a kérdés, hogy miért tekinthető a magyar birtokstruktúra egyik legfőbb problémájának az osztatlan közös földtulajdon? Az anomália országos mértékét alátámasztó számadatok mellett fontos rámutatni arra is, hogy ezen földrészletek vonatkozásában az ingatlan-nyilvántartás gyakran rendezetlen, amely egyben a közhitelesség alapelvének sérelmét is jelenti. Ez egyrészt a jelenleg alkalmazott ingatlan-nyilvántartási rendszer gépi adatfeldolgozásra történő átállításához,²⁹ másrészt a generációváltások kapcsán felmerülő hagyatéki eljárások egyes hiányosságaira visszavezethető. A kérdéskört tovább nehezíti, hogy az egyes tulajdonostársakat megillető tulajdoni hányadok csekély méretű földterületeket képviselnek, amelyekhez jelentős adminisztratív költségek tapadhatnak, valamint a jövedelemtámogatásokra vonatkozó kérelmek benyújtása során is problémák jelentkezhetnek. Az ingatlan-nyilvántartás rendezetlenségéből fakad, hogy a tulajdonostársak jelentős része ingatlan-nyilvántartáson kívüli tulajdonos, ebből pedig következik, hogy az országos létszámuk sem ismert pontosan. A Nemzeti Agrárgazdasági Kamara vonatkozó statisztikája³⁰ szerint (hasonlóképp az Agrárminisztérium részéről ismertetett adatokhoz) országos szinten 4-4,6 millió tulajdonostárs lehet érintett az osztatlan közös földtulajdon ügyében, más forrás³¹ ezzel szemben csupán 3,5 millió főről értekezik. Az eltérő számadatok indokaként kétségtelenül az ingatlan-nyilvántartás rendezetlensége jelölhető meg. Előfordulhat, hogy az ingatlan-nyilvántartáson kívüli tulajdonosnak tudomása sincs arról, hogy egy póthagyatéki eljárás eredményeként mező-, illetve erdőgazdasági célú föld tulajdoni hányadaihoz „*juthatna*” vagy ha tudomása is van róla, gazdasági érdeke nem fűződik hozzá, mert a póthagyatéki eljárás költségvonzata magasabb lenne, mint megszerezni kívánt földrészlet őt illető eszmei hányadának forgalmi értéke. A Foktftv. rendelkezései szerint a 120 évnél régebben született, az ingatlan-nyilvántartásban tulajdonostársként szereplő személyek felkutatását az ingatlanügyi hatóság hivatalból kezdte meg 2021-ben,³² az eljárások jelenleg is folynak, azonban az ingatlan-kataszter rendezetlensége egyelőre még fennálló probléma.

További diszkrepancia a tulajdonosi szemlélet hiánya a közös tulajdont képező földeknél, amely egyrészt Tanka Endre gondolataival magyarázható, azaz a „*névleges, látszat-tulajdon*” minőséggel, másrészt pedig a racionális művelést kizáró vagy megnehezítő területméreteket indukáló tulajdoni hányadokkal. A tulajdonosi szemléletre vonatkozó hiány egyebekben a tulajdonjog részjogosítványainak korlátozott gyakorlati lehetőségeivel is összefügg.

²⁹ CSÜRI Éva Katalin et al.: *Az ingatlan jogi kézikönyve. Az ingatlan a polgári jogban.* KJK-Kerszöv. Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest. 2004. p. 50.

³⁰ Forrás: <http://nak.hu/agazati-hirek/videkfejlesztes/161-gazdasagfejlesztes/100102-versenykepességi-javulast-hozhat-az-osztatlan-kozos-foldek-rendezese> (2023.01.17.).

³¹ Forrás: <https://magyarmezogazdasag.hu/2020/05/25/felszamolnak-az-osztatlant-uj-foldertekesites-es-torvenyjavaslat> (2022.12.24.).

³² 2020. évi LXXI. törvény 22. § (2) bekezdés.

A birtoklás, valamint használat, hasznosítás, gyümölcsöztetés tekintetében azon polgári jogi rendelkezés képezi a kiindulási alapot, miszerint „*a tulajdonostársak mindegyike jogosult a dolog birtoklására és használatára; e jogot azonban egyik tulajdonostárs sem gyakorolhatja a többiek jogainak és a dologhoz fűződő lényeges jogi érdekeinek sérelmére*”,³³ ezt finomítja tovább a jogalkotó a használati megosztásról szóló megállapodás vagy többlehasználati megállapodás megkötésének kötelezettségével, valamint az egyéb közös tulajdonra vonatkozó használati részletszabályokkal,³⁴ amellyel a tulajdonostársak saját részjogosítványaik gyakorlását korlátozzák a többi tulajdonostárral kialakított konszenzus értelmében. A használati viszonyok rendezésének adminisztratív terhein túl a gazdálkodást jelentősen hátráltató tényező, hogy egy határozott időre szóló tulajdonostársi megállapodás megfelelő szótöbbség esetén könnyedén módosítható, amellyel a használt területrészt másik tulajdonostárs használatába kerülhet. Mindez visszatartó erővel bír a nagyobb értékű ráfordítások (pl.: öntözőberendezés telepítése) tekintetében. A rendelkezési jog gyakorlásának korlátozott mivoltán (ahogyan egyebekben a birtoklás és használat esetén is) egyrészt a mező- és erdőgazdasági célú ingatlanokra vonatkozó speciális szabályok összessége értendő (pl.: ajándékozás csak meghatározott személyi körnek lehetséges), másrészt pedig a csekély forgalmi értékűből fakadóan az elidegenítési, illetve megterhelési lehetőségek gyakorlati korlátozottsága. Az osztatlan közös földtulajdon tekintetében a tulajdonosi szemlélet hiányát azon tényező is indokolja, hogy a tulajdonostárs illetőségének jogi helyzete (pl.: végrehajtási eljárás tényének feljegyzése) az egész földrészlet helyzetére kihatással lehet (alacsonyabb forgalmi értéket jelenthet valamennyi tulajdoni illetőségre egy közös értékesítésnél).

Felmerül továbbá, hogy az osztatlan közös földtulajdon, valamint az abból fakadó problémák, nevezetesen a birtokstruktúra felaprózódott jellege és az ingatlan-nyilvántartás rendezetlensége milyen hatást gyakorolnak az agráriumra, milyen problémák merülnek fel versenyképességi szempontokat vizsgálva? Álláspontom szerint az osztatlan közös földtulajdonból eredő problémák, valamint egy versenyképesebb és fenntarthatóbb agrárium között összekötő kapocsként a *földhasználat* kérdésköre szolgál. A magyar birtokstruktúra különös sajátossága, hogy a több milliós földtulajdonos ellenére az egyébként alacsony létszámú munkaerőt foglalkoztató nagyüzemek túlsúlya érzékelhető, a nagyüzemi földhasználat tekinthető dominánsnak Magyarországon. További lényeges attribútum, hogy a földhasználók és a földtulajdonosok köre élesen elválik egymástól, amelynek elsődleges oka a haszonbérlet kiemelkedő aránya a földhasználati jogcímeink közül. A KSH adatai szerint 2021-ben a szántóterületek 53%-át haszonbérlet jogcímen használták hazánkban.³⁵ A legjelentősebb földhasználók jellemzően mezőgazdasági termelőszervezetek, amelyek földtulajdont nem szerezhetnek. A földtulajdoni és földhasználati viszonyok tekintetében évszázadok óta beteljesületlen célkitűzés, hogy a föld tulajdonjoga azé legyen, aki a földet saját kezével műveli, azonban sem az 1848-as polgári átalakulás után, sem az 1945. évi földosztást követően, sem rendszerváltozást követő földtulajdoni viszonyok átalakítása³⁶

³³ 2013. évi V. törvény 5:74. §.

³⁴ 2013. évi CCXII. törvény X. fejezet.

³⁵ Forrás: <https://www.ksh.hu/s/kiadvanyok/termofoldarak-es-berleti-dijak-2021/> (2023.02.08.).

³⁶ CsÁK Csilla: *1945-ös földreformtól a hatályos magyar földtulajdoni és földhasználati viszonyok kialakulásáig*. Csák Csilla (szerk.): Agrárjog. Novotni Alapítvány, Miskolc, 2006. pp. 62–73.

nyomán sem valósult meg,³⁷ hiszen a „... föld tulajdonosa és a föld tényleges megművelője egyetlen korszakban sem volt feltétlenül ugyanaz a jogi vagy magánszemély”.³⁸ Egyetértve Tanka Endre gondolataival, a jelenlegi torz birtokstruktúrából számos negatív következmény levezethető, amelyek az agrárium egészét érintő problémák,³⁹ hiszen „az iparszerű monokultúrára épülő, környezetpusztító nagybirtok, amely az élőmunkát kiszorító bér munkán alapul, az ökoszociális értékrendet (a gazdasági-, társadalmi- és környezeti hatékonyság együttes követelményét) merőben tagadja, így egyeduralma fenntarthatatlanná teszi a mezőgazdaságot”.⁴⁰

Álláspontom szerint a nagyüzemek túlsúlya mellett a kis és közepes méretű gazdaságok, (amelyek jellemzően családi tulajdonban, illetve érdekeltségi körben vannak) gyenge pozíciója figyelhető meg, amely a magyar agrárium versenyképességét egyértelműen rontja. A mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvény (a továbbiakban: Földforgalmi törvény) preambulumban rögzített célokkal összhangban, úgymint „... a mezőgazdaságban a közepes méretű agrárüzemek elterjedjenek, valamint a kis gazdaságok stabil működése és további fejlődésük biztosított legyen; élet- és versenyképes mezőgazdasági termelés folytatására alkalmas méretű földbirtokok jöjjenek létre; a birtokelaprózódások hátrányos következményei a mezőgazdaság tulajdoni szerkezetét ne terheljék, a földműves zavartalan mezőgazdasági termelést folytathasson ...” Mindezek tükrében indokolt a nagyüzemi földhasználattal szemben a kis, valamint közepes gazdaságok földszerzését támogatni (akár a gazdaság tagjainak tulajdonszerzését, akár a gazdaság vagy tagjai által használt föld mennyisége tekintetében vett növekedését, terjeszkedését) a jogalkotó részéről, hiszen a jelenlegi földhasználati struktúra állandósága a kis és a közepes gazdaságok fejlődésének egyik legnagyobb akadály. ⁴¹ Jóllehet, egy igazságosabb és versenyképesebb földhasználati struktúra kialakításához erőteljesebb jogalkotói beavatkozásra lenne szükség, amely értelemszerűen nem terjeszkedhet túl a jogállami kereteken. Mindazonáltal a jogalkotó jelentős változásokat idézhetne elő a mezőgazdasági üzemszabályozás kialakításával.⁴²

Meglátásom szerint az osztatlan közös földtulajdon ügyének rendezésével érdemi változások következhetnének be mind a földtulajdoni viszonyok, mind a földhasználati struktúra tekintetében. Amennyiben a jogalkotó az egyes részletszabályokat ennek megfelelően alakítja ki, úgy az előzőekben taglalt tulajdonközösségek felszámolásával egyidejűleg kerülhetnének kedvezőbb földhöz jutási pozícióba a kis és közepes méretű gazdaságok. Az elsődleges lépés az ingatlan-nyilvántartás rendezése, amely a már folyamatban lévő, beazonosíthatatlan és nem beazonosítható személyek hivatalbóli feltárására, valamint hagyatéki és póthagyatéki eljárások lefolytatására irányul. Következő lépésként a Foktftv. szerinti megszüntetési eljárások mielőbbi megindítása tűnik indokoltnak azon meghagyással, hogy a folyamat parttalan jellegének megelőzésére tekintettel határidők megszabása szükséges.

³⁷ TANKA Endre: *Föld és elsajátítás. Sorskérdések földviszonyaink múltjában és jelenében.* Agroinform Könyvkiadó, Budapest, 1999. pp. 145–150., 194–204.

³⁸ GVÓRI Ágnes – KOVÁCH Imre: *A települési egyenlőtlenségek új dimenziója. A mezőgazdasági földhasználat-szerkezet.* Tér és Társadalom, 2022/1. p. 60.

³⁹ TANKA–MOLNÁR, 2011. pp. 20–24.

⁴⁰ TANKA, 2010. pp. 284–285.

⁴¹ Forrás: <https://g7.hu/kozelet/20181116/a-gazdalkodok-ke-t-szazaleka-hasznalja-a-magyar-termofoldek-ketharmadat/> (2023.01.19.).

⁴² TANKA, 2010. p. 291.

(Ezen a ponton fontos kiemelni, hogy az ingatlan-nyilvántartási jogosultak adatainak rendezését, valamint a megszüntetési eljárások lefolytatását célszerű lett volna két lépcsőben, nem pedig párhuzamosan végrehajtani.) Amennyiben az ingatlan-nyilvántartási jogosultak adatai rendezésre kerülnek, úgy elméleti síkon nincs akadálya a csekély eszmei hányaddal rendelkező tulajdonostársak nyilatkozattételre való felhívásának. Amennyiben az állam magához váltja (nem feltétlenül kisajátítás keretében) azon illetőségeket, amelyek vonatkozásában a tulajdonostársak nem tartanak igényt eszmei hányadaikra vagy azt kifejezetten el kívánják idegeníteni, úgy az államra háromló földtulajdoni illetőségek egy későbbi földértékesítési program formájában a kis és közepes gazdaságok tagjaihoz kerülhetnének mind tulajdoni, mind használati értelemben, ezzel pedig lehetőség nyílna a földhasználati nyilvántartás átfogó rendezésére. (A Földművelésügyi Minisztérium 2010-es adatai szerint megközelítőleg 1 millió hektár terület vonatkozásában nem volt bejegyzett földhasználó Magyarországon.)⁴³ Az osztatlan közös ügyének rendezésével a földhasználati adminisztráció jelentősen egyszerűsödhetne, hiszen nem lenne szükség használati megosztásról szóló megállapodásra vagy többlehasználati megállapodásra, de olyan problémák sem merülnének fel, mint az ismeretlen tulajdonostársak esetén alkalmazandó megadott hozzájárulás esetének anomáliái.⁴⁴ Az adminisztratív terhek csökkenésén túl jelentős mértékű tagosítások, birtokösszevonások valósulhatnak meg, amely a magyar agráriumot hatékonyabbá és versenyképesebbé tehetné.

3.1. Az elbirtoklás

Az osztatlan közös tulajdonban álló földrészeket kapcsán az elbirtoklással történő tulajdonszerzés több jogelméleti és jogalkalmazási kérdést is felvetett az elmúlt időszakban. Ha az ingatlan-nyilvántartás számos esetben ugyan rendezetlen közös tulajdonban álló mező- és erdőgazdasági célú földek vonatkozásában, azonban a magyar vidéket járva mégsem lehetünk arra figyelmesek, hogy ez az érintett földrészeket tömkelegének parlagon maradását jelentené, sokkal inkább a jogszerű földhasználati jogcím hiányában történő gazdálkodásra következtethetünk. 2023. január 1. napját megelőzően a mező- és erdőgazdasági hasznosítású földek vonatkozásában mind a Ptk., mind a Földforgalmi törvény szabályai megteremtették a lehetőséget az elbirtoklás útján történő tulajdonszerzésre. Osztatlan közös tulajdont képező földek esetében okkal merülhetett fel a kérdés egy földet sajátjaként szakadatlanul birtokló tulajdonostárs vagy akár külső személy részéről, hogy az ismert vagy ismeretlen tulajdonostársaktól elbirtoklás útján megszerezheti-e a tulajdoni illetőségeiket. A Ptk. a törvényi feltételek fennállása esetén rögzíti, hogy „*az elbirtoklásra vonatkozó általános szabályok szerint birtokolható el a dolog tulajdoni hányada is*”.⁴⁵ Ehhez kapcsolódóan azonban a kommentár kiemeli, hogy „*ez dogmatikailag következtelen megoldás, mert a tulajdoni hányad az eszmei jellege miatt nem birtokolható, ugyanakkor a bírói gyakorlat – a felmerülő valós problémák megoldásaként – közös tulajdon esetében ennek lehetőségét elfogadta. A Ptk. pedig ezt általános lehetőségként biztosítja*”.⁴⁶ A termőföld elbirtoklásának korlátjaként

⁴³ Forrás: <https://24.hu/fn/gazdasag/2010/11/08/magyarorszag-az-egymillio-hektar-senkifoldje/> (2023.01.25.).

⁴⁴ 3255/2018. (VII.17.) AB határozat.

⁴⁵ 2013. évi V. törvény 5:44. § (4) bekezdés.

⁴⁶ 2013. évi V. törvény – Nagykomentár.

került rögzítésre azon eset, ha a tulajdonostársak megállapodtak egymással a földrésztlet használati megosztásáról és azt a földhasználati nyilvántartásban rögzítették. A kapcsolódó jogalkalmazási gyakorlat szerint ilyen esetekben vizsgálni szükséges, hogy az *elbirtoklásra hivatkozó tulajdonostárs magatartása összeegyeztethető-e a tulajdonostársak jogaira és a dologhoz fűződő törvényes érdekeire vonatkozó rendelkezésekkel, különösen azzal, amely szerint a közös tulajdonban a tulajdonostársak mindegyike jogosult a dolog birtoklására és használatára, e jogot azonban egyik tulajdonostárs sem gyakorolhatja a többiek jogainak és a dologhoz fűződő törvényes érdekeinek sérelmére.*⁴⁷ Mindebből leszűrhető azon következtetés, hogy egy érvényes földhasználati megosztásról szóló megállapodás megléte és földhasználati nyilvántartásban történő rögzítése kizárta az elbirtoklás útján történő tulajdonszerzést. Az elbirtoklás másik korlátjaként azon kitétel értékelhető, hogy *„nem lehet megszerezni ingatlan tulajdonjogát akkor, ha az elbirtoklás feltételei a földnek csak egy részére állnak fenn, és a föld nem osztható meg”.*⁴⁸ Oszthatlan közös földtulajdon esetén mindez azzal a jogalkalmazási anomáliával is indokolható, hogy az elbirtoklás útján történő tulajdonszerzés a törvény erejénél fogva, *ipso iure* következik be, így ezen tulajdonszerzéshez kapcsolódó ingatlan-nyilvántartási bejegyzés deklaratív hatályúnak tekinthető, nem pedig konstitutívnek. Az elbirtoklás jellegéből, valamint a közös tulajdon fogalmából együttesen következik, hogy dogmatikailag lehetetlen helyzetet eredményezne, ha ugyanazon feltételek fennállta alatt az adott földrésztlet vonatkozásában bizonyos tulajdonostársakkal szemben megállapítható lenne az elbirtoklás útján történő tulajdonszerzés, amíg más tulajdonostársakkal szemben nem. Közös tulajdon esetén a dolog teljes egésze valamennyi tulajdonostárs tulajdonát képezi, a tulajdonjog nem természetben, hanem eszmei hányadaiknak megfelelően oszlik meg,⁴⁹ tehát ha elbirtoklás útján akár a teljes földrésztlet, akár annak néhány négyzetmétere vonatkozásában (amely egyébként megosztható lenne) kíván valaki tulajdont szerezni, akkor valamennyi tulajdonostárral szemben fenn kell állnia a törvényi feltételeknek, ezzel ellentétes esetben az elbirtoklásnak nincs helye. Mindebből következik, hogy oszthatlan közös földtulajdon esetében elbirtoklás útján történő tulajdonszerzés csak akkor következhetett be, ha a földszerzési feltételek fennálltán túl a földhasználati nyilvántartás rendezetlensége mellett az összes tulajdonostárral szemben egységesen megvalósultak az elbirtoklásra vonatkozó törvényi kritériumok. A kérdést tovább nehezítette a Földforgalmi törvény által megkövetelt tulajdonszerzési feltételek megléte (pl.: földműves), valamint a feltétel bekövetkeztének időbelisége is. A jogalkotó a 2023. január 1. napján hatályba lépett rendelkezésekkel⁵⁰ lezárta az elbirtoklás kérdését, miszerint: *„Oszthatlan közös tulajdonban álló föld egy vagy több – az ingatlan egészét ki nem tevő – tulajdoni hányada – a jogcímes elbirtoklás kivételével – nem birtokolható el. Az oszthatlan közös tulajdonban álló föld egészének vagy – ha a Ptk. alapján az elbirtoklás nem kizárt – az oszthatlan közös tulajdonban álló föld egy részének a tulajdonos elismerésén alapuló elbirtoklásának csak akkor van helye, ha az elbirtoklást az ingatlan valamennyi tulajdonosa elismeri”.* Kurucz Mihály gondolatait osztva, a jogalkotó ezzel lezárta annak lehetőségét, amellyel a bekebelezés elől menekülők szerettek volna élni annak reményé-

⁴⁷ Kúria 1/2014. Polgári jogegységi határozata.

⁴⁸ 2013. évi V. törvény 5:47. § (2) bekezdés.

⁴⁹ VILÁGHY Miklós – EÖRSI Gyula: *Magyar polgári jog I.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1965. p. 350.

⁵⁰ 2022. évi LXXVII. törvény 31. §.

ben, hogy megőrizhetik a későbbi tulajdonos megválasztásának szabadságát az elbirtoklás kifejezett elismerésével.

4. Fejlődő kis és közepes gazdaságok egy versenyképesebb mezőgazdaságért

Álláspontom szerint a magyar agrárium versenyképességét a kis és közepes méretű gazdaságok pozíciójának erősítésével lehetne elősegíteni. Ezen gazdasági szereplők számára komoly kihívást jelent az apró birtoktesteken való gazdálkodás, valamint a *földéhség* is. Az agrárium versenyképességét gátló tényezők tekintetében 1998 óta napjainkig helytállóak Bobvos Pál gondolatai, miszerint: „... a földtulajdon átrendeződésének két következményét kell kiemelni. Az egyik, hogy a földtulajdonosok számának megnövekedésével a földbirtokok túlzottan elaprózódtak, ez igen nehézé teszi a földterület egy jelentős részén a korszerű gazdálkodást és az európai piacokért folyó versenyben való helytállást. A másik pedig az, hogy a föld jelentős része a mezőgazdasággal nem élethivatásszerűen foglalkozók tulajdonába került, akik földjeiket jelenleg bérbe adják, később a földek eladásával pedig tőkét vonnak ki a mezőgazdaságból és ezáltal növelik annak termelési költségeit”.⁵¹

A versenyképesebb agrárium fejlődését az osztatlan közös földtulajdon ügyének rendezése nagy mértékben szolgálhatja, a már kifejtettek szerint a folyamat tagosításokat, birtokösszevonásokat eredményezhet, amely számos ponton javíthatja a kis és közepes méretű gazdaságok versenypozícióját, valamint termelési hatékonyságát. A birtokösszevonások gazdasági előnyei egyrészt a rendezett földhasználati struktúrában keresendők, amely felesleges adminisztratív terhektől szabadítja meg a gazdálkodókat és közigazgatást is, másrészt pedig az észszerűbb táblaméretek kialakításában, amely alacsonyabb fajlagos termelési költségeket, hatékonyabb eszköz- és munkaerő-kihasználást, valamint csökkenő egyéb ráfordítást eredményezhet. Az adminisztratív terhek kapcsán várható pozitív változás, hogy a jogszzerű földhasználat igazolása az egyes támogatások igénybevétele kapcsán leegyszerűsödik. A tiszta és átlátható földtulajdoni viszonyok lehetőséget teremthetnek a nagyobb volumenű agrárhitelezésre, amelynek dologi biztosítékeként a jelzálogjoggal terhelhető, a már rendezett ingatlan-nyilvántartás által közhitelesen tanúsított földtulajdon szolgál. A könnyen elérhető hitelfelvételi lehetőségek, valamint a saját földtulajdon javíthatják a beruházási hajlandóságot, amely számos új korszerű technológia (pl.: öntözőberendezések, precíziós eszközök, stb.) megvalósításának alapfeltétele. A rendezett földtulajdonosi és földhasználói struktúrának előnye továbbá, hogy öntözési közösségek⁵² létrejöttét is nagy mértékben elősegítheti. A birtokösszevonások további előnyeként nevesíthető az adott gazdaság által művelt egyes parcellák művelés szempontjából kedvezőbb elhelyezkedése, amelyet az osztatlan közös földtulajdon felszámolása szintén elősegíthet. „A gazdaságos művelés földrajzi, azaz megközelítési távolságra alapozott fogalma nem feltétlenül a földrészletek egymás közötti távolságán, hanem a művelés eszközeinek fekvési helyétől való távolságon alapul.”⁵³

⁵¹ BOBVOS Pál: *A birtokrendezés szükségessége a gazdaságos és észszerű mezőgazdasági termelés tükrében*. Acta Jur. et Pol. 1998/2. p. 8.

⁵² 2019. évi CXIII. törvény.

⁵³ KURUCZ Mihály: *A mezőgazdasági üzem, mint jogi egység: a nyilvánkönyvi jószágtest kialakítása különös tekintettel az elővásárlási jogok tömegvételi problémájának kiküszöbölésére*. In: Csák Csilla (szerk.): *Az*

Ezen prognosztizált versenyképességei előnyök kapcsán megállapítható, hogy a jelenlegi rendezetlen tulajdoni vagy földhasználati háttérrel rendelkező földrésztelteken bizonyos technikai újítások egyáltalán nem vagy jelentős gazdasági kockázat vállalása mellett kivitelezhetők. Közgazdasági szempontból a kis méretű, egymástól és a gazdaság központjától, illetve a művelés eszközeinek fekvési helyétől távol fekvő birtoktesteken való gazdálkodás hatékonysága számos tényező miatt megkérdőjelezhető, elegendő lehet a jelentős munkaidőbeli többletráfordításokkal (előkészületi és utómunkák) számolni, az egyes földrésztelkek közötti vonulások költségeit figyelembe venni (pl.: üzemanyagárak, munkabérek), továbbá nagyon csekély területméret esetén agrotechnikai korlátok is felmerülnek, valamint problémássá válhat a gazdálkodás időbelisége, folytonossága. Mindezek tükrében sommásan megállapítható, hogy „...a birtokrendezés előnyei a gazdaságos termelést illetően vitathatatlanok”.⁵⁴

Fontos rögzíteni, hogy a magyar agrárium versenyképességét a földtulajdoni és földhasználati viszonyok rendezésén túl számos egyéb tényező is befolyásolhatja. A jelen tanulmány keretében már érintett innovatív technológiák, úgymint az öntözés, a mezőgazdasági drónok vagy éppen a precíziós gazdálkodás eszközrendszerének és szemléletmódjának alkalmazása számtalan kitérési pontot rejtenek magukban. Ezen versenyképességi újítások erőteljesebb elterjedésének elsődlegesen közgazdasági és pénzügyi akadályai vannak, azonban a jogi keretrendszer is alapjaiban befolyásolhatja a térnyerésüket. A magyar agrárium versenyképességét szintén javíthatná a mezőgazdasági üzemszabályozás kialakítása, amely a birtokösszevonások folyamatát is gyorsíthatná, Kurucz Mihály gondolataival alátámasztva: „Az egyes földparcellák, mint földrésztelként önálló ingatlanok amorfhalmaza akkor válik rendeltetési egységgé, ha az önálló dolgok egy közös (agrár)gazdálkodási célra rendelten, illetőleg, annak alárendelten alkotnak strukturált dologösszességet. A birtokösszevonás megvalósíthat ilyen rendeltetési egységet, mert közös üzemvezetés alatt folytatott agrár-gazdálkodási célt szolgál”.⁵⁵

5. Záró gondolatok

Gondolataimat összegezve azon megállapításra helyezkedem, hogy a bevezetés körében megfogalmazott globális kihívásokból eredően a magyar agráriumra egyre fokozott felelősség hárul. A cél nem csupán megfelelő mennyiségű és minőségű élelmiszer előállítása, hanem a folyamatok fenntartható és versenyképes módon történő kivitelezése. Álláspontom szerint a hazai agrárium versenyképességének javítását a földtulajdoni viszonyok rendezése nagy mértékben szolgálhatja, amely elsődlegesen az osztatlan közös földtulajdon anomáliájának megoldásával érhető el. A 2020-ban elfogadott jogszabályokkal a jogalkotó megteremtette az elvi lehetőséget az egyes tulajdonközösség megszüntetésére, azonban a megszüntetési eljárások lefolytatására nyitva álló határidő megjelölése hiányában a folyamatok időbeli elhúzódása várható. Jogelméleti feltevésként a tulajdonközösségek létrejöttének jogcímét vizsgáltam, különös tekintettel a tulajdonosi kényszerközösség fogalmi körére, amelyhez kapcsolódóan a részarány-kiadás és törvényes öröklés eredményeként

európai földszabályozás aktuális kihívásai. Novotni Alapítvány, Miskolc, 2010. p. 160.

⁵⁴ BOBVOŠ, 1998. p. 4.

⁵⁵ KURUCZ, 2010, p. 162.

létrejött tulajdonközösségek, továbbá az elbirtoklás jogdogmatikai anomáliái kaptak külön megvilágítást. Meglátásom szerint az osztatlan közös földtulajdon ügyének rendezésével jelentős birtokösszevonások valósulhatnak meg hazánkban, amelynek – ha a jogalkotó szándékában áll – elsődleges nyertesei a kis és közepes méretű gazdaságok lehetnének, szemben a nagyüzemi földszerzésekkel. A földtulajdoni és földtulajdoni viszonyok konszolidációjával a kisebb méretű gazdaságok erősödése, valamint az agrárium versenyképességének javulása prognosztizálható. A jelen tanulmányban érintőlegesen bemutatásra került, hogy jogalkotó az észszerűbb földbirtokstruktúra kialakítása érdekében milyen jelentős változások hatálybalépéséről döntött 2023. január 1. napjával a földtulajdon törvényes öröklésének (valamint elbirtoklásának) témaköréhez kapcsolódóan, azonban ennek mélyrehatóbb vizsgálata egy további tanulmány kérdéskörét képezi.

FARKAS-CSAMANGÓ Erika, PhD
adjunktus, SZTE ÁJTK Üzleti Jogi Intézet

GYÁRTÓI FELELŐSSÉG KITERJESZTÉSE A HULLADÉKGAZDÁLKODÁSBAN

Az Európai Zöld Megállapodás (European Green Deal)¹ arra irányul, hogy az EU klímasemlegessé, erőforrás-hatékonyá és versenyképessé váljon. A megállapodás csomag több kezdeményezést foglal magában, egyik sarokköve a körforgásos gazdaságra történő áttérés. A körforgásos gazdaságnak sokféle értelmezése van. Az ezzel a témával foglalkozó kutatók a szakirodalomban 114 különféle definícióját gyűjtötték össze. Az Európai Unió által megalkotott fogalom szerint „a körforgásos gazdaságban használt termékek és alapanyagok értéküket a lehető leghosszabb ideig megőrzik; a hulladéktermelés és az erőforrás-felhasználás szintje minimális, az élettartamuk végét elért termékekben lévő erőforrások pedig bent maradnak a gazdaságban, az ismételt felhasználás révén további értéket teremtvé”. A körforgásos gazdaságban nincs hulladék, olyan rendszer, amelyben napjaink termékei egyben a jövő alapanyagai is. Ezzel körforgás jön létre. Azért körforgásos, mert a mai lineáris rendszerrel szemben – amikor a termékeket legyártjuk, felhasználjuk, majd használat után megszabadulunk ezektől, kidobjuk – a körforgásos gazdaságban a termékek a szemetes helyett – azonos, vagy feldolgozott formában – visszakerülnek a gyártásba.

A 2008/98/EK irányelv² (továbbiakban: Hulladék Keretirányelv) hangsúlyozza a helyes hulladékgazdálkodási, hulladékhasznosítási és újrafeldolgozási módszerek jelentőségét, továbbá folyamatosan javítani kíván e módszereken. A 3R, azaz reduce–reuse–recycle hármasa napjainkra kibővült. A körforgásos gazdaság eszköztára ezt a megközelítést jelentősen kibővítette úgy, hogy tíz olyan tevékenységet ajánl, amelyekkel megszüntethetjük a hulladékokat vagy hozzájárulhatunk azok értékteremtő hasznosításához. A körforgásos gazdaság eszköztára a sorrendbe rendezett, tíz elemből álló lista, amely az angol fogalmak kezdőbetűi alapján a 10 R nevet kapta.³ A Hulladék Keretirányelv felülvizsgálatának keretében⁴ konkrét hulladékáramokra vonatkozóan hulladékcsökkentési célok kerültek előírásra. Az újrahasználat és újrahasznosítás tekintetében magasabb célkitűzéseket fogalmazott meg, összhangban a körkörös gazdaságra való áttéréssel. Mindez azt szolgálja, hogy 2030-ra jelentősen csökkenjen a teljes hulladéktermelés és a felére csökkenjen a maradék (nem

¹ COM(2019) 640 final.

² Az Európai Parlament és a Tanács 2008/98/EK Irányelve (2008. november 19.) a hulladékokról és egyes irányelvek hatályon kívül helyezéséről, HL L312/3.

³ Forrás: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00139157.2017.1301167> (2021.03.30.) 1.Refuse, 2. Reduce, 3. Renew, 4. Reuse, 5. Repair, 6. Refurbish, 7. Remanufacture, 8. Repurpose, 9. Recycle, 10. Recover.

⁴ 2018/851 EU irányelv Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/851 irányelve (2018. május 30.) a hulladékokról szóló 2008/98/EK irányelv módosításáról.

újrafeldolgozott) települési hulladék mennyisége. Elősegíti a hulladékképződés megelőzését, ahol pedig ez nem lehetséges, jelentősen fokozza az újrafeldolgozást. A hulladékképződés csökkentése és a hasznosítási arányok növelése nemcsak cél, de kötelezettség is egyben a tagállamok számára. Ezen túlmenően cél fokozatosan felszámolni a hulladéklerakást és ösztönözni a gazdasági eszközök – mint például a kiterjesztett gyártói felelősség – használatát. Az új szabályozás megerősíti a fentiekben említett 10 R-t, vagyis a tagállamoknak a hulladéklerakással és a hulladékégetéssel szemben a megelőzésre – és szükség esetén az újrahasznosításra, az újrafeldolgozásra – kell koncentrálniuk. A hulladéktárolóban történő elhelyezés, valamint az égetés csak azoknál az eseteknél jöhet szóba, ahol hierarchia magasabb szintjein álló hulladékkezelési megoldásokra nincs lehetőség.

Hulladékgazdálkodási célértékek kerültek bevezetésre 2035-ig,⁵ ilyen például:

- az EU által meghatározott közös uniós újrahasznosítási és újrafeldolgozási célérték⁶ települési hulladékok esetén 2025-ig 55 százalékra, 2030-ig 60 százalékra, míg 2035-ig 65 százalékra emelkedése;
- a csomagolási hulladék⁷ tekintetében 2025-ra 65 százalék, 2030-ra 70 százalékos közös uniós újrafeldolgozási célérték;
- az italcsomagolási hulladékok visszaváltási rendszerében 2029-re 90 százalékos visszagyűjtési arány elérése;
- a hulladéklerakók igénybevételének csökkentésére vonatkozóan kötelezően meghatározott célérték (2035-ra a képződő teljes települési hulladékmennyiség 10 százalékára, vagy kevesebbre kell csökkenteni.) a települési hulladék tekintetében;
- a szelektív hulladékgyűjtés kiterjesztése is megtörténik a jövőben, így azt a veszélyes háztartási hulladék esetében 2025-ig, a biohulladék esetében 2023-ig, a textil hulladék esetében pedig 2025-ig meg kell megvalósítani;
- a hulladéklerakás visszaszorítását ösztönző gazdasági eszközök;
- kötelező kiterjesztett gyártói felelősségi rendszerek bevezetése a gyártók számára.⁸

A 2021. évi II. törvény⁹ jelentősen módosította a hulladékokról szóló 2012. évi CLXXXV. törvényt (továbbiakban: Ht.). A hulladékgazdálkodási rendszer reformjának determináló tényezője a körforgásos gazdaságra történő átállás, az illegális hulladék felszámolása, a visszaváltási rendszer bevezetése, valamint a hulladékgazdasági tevékenység racionalizálása. A szabályozás értelmében a *hulladékhierarchia elvét*¹⁰ következetesen be kell tartani a teljes hulladékgazdálkodási rendszerben. Ennek megfelelően elsősorban a hulladék képződését kell megakadályozni, melyre a legalkalmasabb módszer – ha már létrejött egy

⁵ Forrás: https://nhkv.hu/wp-content/uploads/2020/09/OHKT_2021.pdf (2021.03.30.).

⁶ Országos Hulladékgazdálkodási Közszolgáltatási Terv 2021. p. 18. Forrás: https://nhkv.hu/wp-content/uploads/2020/09/OHKT_2021.pdf (2021.04.10.).

⁷ 2018/852 EU irányelv.

⁸ Lásd bővebben: SZAMEK Gabriella: *Hulladékgazdálkodás*. Bándi Gyula (szerk.): Környezetjog. Szent István Társulat, Budapest, 2022. pp. 547–549.

⁹ 2021. évi II. törvény egyes energetikai és hulladékgazdálkodási tárgyú törvények módosításáról.

¹⁰ A keretirányelv tartalmazza a hulladék fogalmának meghatározását, valamint az ún. hulladékhierarchiát, amely szerint a tagállamoknak törekedniük kell arra, hogy elsődlegesen megelőzzék a hulladék keletkezését, másodsorban az el nem kerülhető „hulladékot” előkészítsék az újrahasználatra (pl. javítás, tisztítás, bontás), harmadsorban biztosítsák az újrafeldolgozást (pl. anyag kinyerése, nyersanyag előállítás) negyedsorban egyéb úton valósítsák meg a hasznosítást, (pl. energetikai hasznosítás útján), s végül pedig garantálják a keletkezett, újra már nem hasznosítható hulladék ártalmatlanítását.

hulladékká váló termék – az újrahasználat. Ezen túl a hulladékhasznosítás alapvetően elvárt célja az újrafeldolgozásra előkészítés és újrafeldolgozás megteremtése annak érdekében, hogy a hulladékká vált termékek anyagában kerülhessenek hasznosításra. Lényeges, hogy minden más ennél alacsonyabb szinten álló hasznosítási forma (pl. energetikai hasznosítás) az újrafeldolgozáshoz képest csak másodlagosan valósulhat meg.

A Ht. előírja a hulladéklerakás fokozatos felszámolását, amely következtében az ártalmatlanítási célú hulladéklerakást csak végső, utolsó, szükséges és elkerülhetetlen megoldásnak lehet tekinteni. E szemlélet alapján a hulladéklerakás kerülendő a körforgásos gazdaságban, mivel a lerakás elvi szinten és hosszú távon szennyezheti a vizet, a talajt és a levegőt. A Ht. alapvető rendszere kiegészült azzal, hogy a rendelkezéseinek alkalmazásakor az áttérés céljával összhangban a hulladékgazdálkodás alapelveinek tiszteletben tartásával kell eljárni, hogy a termékek, alapanyagok és erőforrások értékét a lehető legtovább megőrizzék, a hulladék képződése pedig a minimálisra csökkenjen. Az Alaptörvény P) cikkével összhangban mindenki köteles minden tőle elvárható megtenni az elhagyott hulladék megelőzése és jelentős csökkentése érdekében, valamint az Alaptörvény XXI. cikkével összhangban mindenkit fokozott felelősség terhel az egészséges környezethez való jog biztosítása érdekében a jogellenes hulladéklerakás megelőzése, felszámolása, az ilyen tevékenység bejelentése és azzal kapcsolatos hatósági eljárásban való együttműködés során. A módosítással meghatározásra került, hogy az újrafeldolgozáson, vagy egyéb hasznosítási műveleten átesett hulladék mikor nem minősül hulladéknak. Erre való figyelemmel a Ht. a *hulladékstátusz megszűnésének* egyik esetkörét pontosítja oly módon, hogy a termék (anyag vagy tárgy) konkrét rendeltetési célnak kell, hogy megfeleljen. A törvény kizárólag azon hulladékok esetében teszi lehetővé az ártalmatlanítást, melyek nem hasznosíthatók.

A Ht. alapján *„a hulladékgazdálkodás költségeit – a szennyező fizet elvvel összhangban – az eredeti hulladéktermelő, illetve a hulladék tényleges vagy korábbi birtokosa fizeti meg. Ennek teljesítésére jogszabály (részben vagy egészben) a hulladékot eredményező termék gyártóját, forgalmazóját is kötelezheti”*. Mindazon személyek kötelesek a hulladékgazdálkodás költségeit megfizetni, akik a hulladékot termelik, birtokolják, illetve a gyártó.

Az 1980-as években jelent meg először a kiterjesztett gyártói felelősségi (EPR) elv érvényesíthetősége.¹¹ A lényege az volt, hogy a gyártó a termék működőképességén kívül felelősséget vállal a termék elhasználódását követő állapotáért, azaz a körforgásba visszajuttatásért is. Az EPR nem a klasszikus „szennyező fizet” elv érvényesítése, bár tényleg a szennyező, vagyis a fogyasztó fizet, de a kulcsszereplő ebben a rendszerben a gyártó.

A Hulladék Keretirányelv 8. cikk (1) bekezdése szerint: *„Az újrahasználatnak, valamint a megelőzésnek, az újrafeldolgozásnak és a hulladék egyéb hasznosításának megerősítése érdekében a tagállamok jogalkotási vagy nem jogalkotási intézkedéseket hozhatnak, ezáltal biztosítva, hogy a termékek fejlesztésével, előállításával, feldolgozásával, kezelésével, eladásával vagy behozatalával hivatásszerűen foglalkozó természetes vagy jogi személy (a termék gyártója) kiterjesztett gyártói felelősséggel rendelkezék. Az ilyen intézkedések többek között a visszavitt termékek és a termékek használata után visszamaradó hulladék átvételét, a további hulladékgazdálkodást, továbbá az e tevékenységekért vállalt pénzügyi felelősséget foglalhatják magukban. Ezen intézkedések közé tartozhat a nyilvánosan hoz-*

¹¹ VISZKEI György: *Mi is az EPR?* Zöld Ipar Magazin, 2023/3. p. 27.

*záférhető információ közlésére irányuló kötelezettség előírása is arra vonatkozóan, hogy a termék milyen mértékben újrahasználatos és újrafeldolgozható”.*¹²

A Hulladék Keretirányelv 8. cikke kötelezi a tagállamokat, hogy 2024. december 31-ig valamennyi terméket magában foglaló, kiterjesztett gyártói felelősségvállalási rendszereket (a továbbiakban: EPR) hozzanak létre. A kiterjesztett gyártói felelősségi rendszer egy, az uniós országok által tett intézkedésekből álló csomag, mely biztosítja, hogy a termékgyártók pénzügyi felelősséget vagy pénzügyi és szervezeti felelősséget vállaljanak a termékekből keletkezett hulladékok kezeléséért. Az Európai Unió hulladékpolitikájának alapvetése, hogy az egyes termékek életciklusa végén szükséges hulladékkezelési, (újrahasználat, hasznosítás, ártalmatlanítás) költségeit a gyártók, termelők fizessék meg. Többek között ez biztosítja a körforgásos gazdaság koncepciójának megvalósulását.

A fentiek alapján a magyar szigorítások új eleme lett a *gyártói felelősség kiterjesztése*. A Ht. módosítása lefektette az alapjait. A kiterjesztett gyártói felelősség addig alárendelten jelent meg a hulladékgazdálkodással kapcsolatos teljes felelősséghez képest.¹³ Ezen elv alapján a gyártó felelős a termék és a technológia jellemzőinek – a megelőzés és a hulladékgazdálkodás követelményei szempontjából történő – kedvező megválasztásáért, ideértve a felhasznált alapanyagok megválasztását, a termék külső behatásokkal szembeni ellenálló képességének, élettartamának és újrahasználatosságának, javíthatóságának, továbbá a termék előállításából és felhasználásából származó, illetve a termékből képződő hulladék hasznosításának és ártalmatlanításának megtervezését. A gyártó felelős továbbá a visszavitt termék visszaváltásáért, visszavételéért, a termékből származó hulladék átvételéért, gyűjtéséért, valamint a környezetvédelmi termékdíjról szóló törvényben meghatározott további hulladékgazdálkodási tevékenységek elvégzéséért, amelyek az e tevékenységekért vállalt pénzügyi felelősséget is magukban foglalják.

2023. elején megjelent a 80/2023. (III. 14.) kormányrendelet a kiterjesztett gyártói felelősségi rendszer működésének részletes szabályairól (a továbbiakban: EPR rendelet). A kiterjesztett gyártói felelősség a 2023. július 1-jétől bevezetésre került hulladékgazdálkodási koncessziós rendszer egyik meghatározó eleme. Alapvető célja a koncessziós rendszer keretén belül, hogy biztosítsa a hulladék gyűjtéséhez és hasznosításához szükséges forrásokat, és működtetésének költségeit a gyártók által megfizetett díjakból fedezik.

Az EPR rendelet részletezi a gyártók, forgalmazók, fogyasztók, hulladéktermelők és kezelők kötelezettségeit. A kiterjesztett gyártói felelősségi rendszer hatálya alá tartozó termékeket körforgásos termékeknek nevezük. A rendelet alanyi hatálya nincs meghatározva, de alapvetően a hatálya alá tartozó termékek gyártóira, illetve a koncessziós társaságra terjed ki. A rendelet tárgyi hatálya az 1. mellékletében meghatározott körforgásos termékek, körforgásos termékek hulladékai és az ezekkel kapcsolatos tevékenységek. A rendszer a csomagolásokat, egyes egyszer használatos műanyagtermékeket, elektromos és elektronikus berendezéseket, elemeket és akkumulátorokat, gépjárműveket, gumiabroncsokat, irodai és reklámhordozó papírokat, sütőolajat és -zsírt, bizonyos textiltermékeket, valamint fabútorokat érinti.

A kiterjesztett gyártói felelősség rendszerében – a termékdíj-rendszerben megszokott vámtarifaszám helyett – a nyolc számjegyből álló azonosítószám, az ún. „körforgásos

¹² Lásd még SZAMEK, 2022. p. 567.

¹³ Lásd bővebben: Csák Csilla: *A hulladékgazdálkodási költségek viselésének fedezeti rendszere*. Agrár- és Környezetjog, 2014/16. pp. 63–64.

kód” („KF kód”) szolgál a termékek azonosítására. Megállapítható, hogy a körforgásos termékek (elektromos és elektronikus berendezések, gumiabroncs, akkumulátorok, irodai papír, reklámhordozó papír) jelentős átfedést mutatnak a környezetvédelmi termékdíjköteles termékekkel. Ugyanakkor különbségek is vannak a két szabályozás által lefedett termékkategóriák között: az egyéb műanyag és egyéb vegyipari termékekre csak termékdíj-kötelezettség vonatkozik, míg a fabútorok, meghatározott textil termékek, valamint a sütőolaj és -zsír csak a kiterjesztett gyártói felelősség hatálya alá tartozó termékkörök. A gépjárművek a kiterjesztett gyártói felelősség rendszere hatálya alá tartoznak, míg a termékdíj-szabályozás alapján a gépjárművek meghatározott termékdíj-köteles összetevői után kell termékdíjat fizetni.

A körforgásos termék gyártójának EPR kötelezettségét a koncessziós társaságon keresztül kell teljesítenie, néhány kivételtől eltekintve. Ezt nevezzük kollektív teljesítésnek.

Az ún. körforgásos termékekre kiterjedően a kiterjesztett gyártói felelősségi kötelezettséget a gyártó nevében teljesítő szervezet feladatainak a koncessziós társaság általi teljesítéséért a termék gyártója pénzügyi hozzájárulást (azaz kiterjesztett gyártói felelősségi díjat) fizet. A kollektív teljesítés keretében a gyártó nevében, a gyártó által megfizetett EPR díj terhére a koncessziós társaság látja el az összes, Ht.-ben meghatározott kiterjesztett gyártói felelősségi feladatot.

A kiterjesztett gyártói felelősségi díjfizetési kötelezettség a körforgásos termék, gyártó általi forgalomba hozatalával keletkezik. A fizetési kötelezettség a körforgásos termék első belföldi forgalomba hozatalával, illetve saját célú felhasználásával jön létre. A gyártó által fizetendő díjat az energiaügyi miniszter a Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal (MEKH) javaslata alapján rendeletben határozza meg.

A környezetvédelmi termékdíj-szabályozás bizonyos esetekben mentességet állapít meg a termékdíj-fizetési kötelezettség alól. Ilyen mentességek lehetnek például az értékesítési láncban külföldre szállított termékekre (visszaigénylés, átvállalás vagy speciális mentességi szabály alapján) vagy a többutas csomagolószerekre. A kiterjesztett gyártói felelősség rendszer nem ír elő mentességet a gyártók számára. Ebből fakadóan fennállhat olyan helyzet, amikor a kiterjesztett gyártói felelősségi díjat meg kell fizetni, de termékdíj-fizetési kötelezettség nem merül fel. Az adminisztratív kötelezettségeket (például nyilvántartásba vétel, nyilvántartás vezetése, negyedéves adatszolgáltatás, díjfizetés) teljesíteni kell, egyrészt a termékdíjjal kapcsolatban, másrészt a kiterjesztett gyártói felelősségi rendszerből eredő feladatokat is el kell végezniük.

A magyar Kormány 2020 februárjában meghirdetett Klíma- és Természetvédelmi Akciótervének (a továbbiakban: KTA) egyik fő eleme az illegális hulladéklerakás felszámolása, valamint az üveg- és műanyag palackok, valamint a fémdobozok visszaváltásának biztosítása. Ezzel az egyes műanyagtermékek környezetre gyakorolt hatásának csökkentéséről szóló 2019/904 EU európai parlamenti és a tanács irányelv (a továbbiakban: SUP Irányelv) által előírt egyes kötelezettségeknek való megfelelést is biztosítja. A KTA fontos vállalásai közé tartozik egyes egyszer használatos műanyag termékek kivezetése. 2021. július 1-től hatályba léptek a 2020. évi XCI. törvény azon rendelkezései, amelyek alapján betiltásra került az egyszer használatos műanyagok forgalmazása. A 2020. évi XCI. törvény értelmében a környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény Hulladékok alcíme a 30/A. §-sal egészült ki, mely szerint: „a környezetterhelés megelőzése vagy csökkentése érdekében a Kormány e törvény végrehajtására kiadott rendeletben kor-

látozhatja vagy megtilthatja azon termék gyártását, forgalomba hozatalát, felhasználását és kereskedelmét, amely jellemzően egyszeri használat után hulladékká válik, vagy ha e termék a környezetet kevésbé terhelő termékkel helyettesíthető”.

Az egyes műanyagtermékek környezetre gyakorolt hatásának csökkentéséről szóló 349/2021. (VI. 22.) Korm. rendelet módosításáról szóló 108/2023. (III. 30.) Korm. rendelet az egyes műanyagtermékek környezetre gyakorolt hatásának csökkentéséről szóló SUP irányelvben¹⁴ megfogalmazott EPR kötelezettségekkel egészíti ki a hazai szabályozást. A hazai SUP2 rendeletet¹⁵ egy új fejezettel egészíti ki, melynek „Kiterjesztett gyártói felelősség” az elnevezése.

Az EPR rendszer mellett egyes csomagolások (üveg, alumínium italtartók, stb.) esetében meg fog jelenni a kötelező visszaváltási díj, illetve a visszaváltási rendszer és annak beruházási, és üzemeltetési költségeihez való hozzájárulás is, amely ugyancsak a gyártókat terheli. A kötelező visszaváltási díjas termékekre vonatkozó szabályokat a 450/2023. (X. 4.) Kormány rendelet tartalmazza. A kötelező visszaváltási rendszer (DRS Deposit Return System) indulása 2024. január 1-je.

A hulladékokkal kapcsolatos jogellenes cselekmények rendkívül sokfélék, a bejelentési kötelezettségek elmulasztásától, az illegális hulladéklerakáson át egészen a közterületi szemetelésig terjedhetnek. Az átfogó módosítás célja volt olyan egységes szemléletű szabályrendszer kialakítása, amelyben a különböző jogágak szankciói egymásra épülnek és kellő visszatartó erővel bírnak. A hulladékkal való rendelkezés törvényi szinten eddig is meglévő legfontosabb szabályai az illegális hulladéklerakás elleni fellépés érdekében expressis verbis kimondásra kerülnek, napjainkra ez alapvetően közigazgatási szankcióval sújtandó magatartási körbe tartozik. A hulladékgazdálkodással összefüggő szabályok megsértését elsősorban közigazgatási úton szankcionálják.

Az illegális hulladéklerakással kapcsolatos jogellenes magatartások korábban a szabálysértési törvény szerinti köztisztasági szabálysértésnek minősülhettek. A települési hulladék közterületen történő engedély nélküli lerakása, elhelyezése, vagy nem a kijelölt lerakóhelyen történő lerakása, illetve elhelyezése 2021. márciustól már nem szabálysértésnek minősül. A köztisztasági szabálysértések közül törölték a települési hulladék közterületen, vagy arra nem engedélyezett helyen történő lerakását, elhelyezését. Az ilyen jogsértő magatartások következtében vagy közigazgatási szabályszegés valósul meg és a hulladékgazdálkodási hatóság által alkalmazható közigazgatási (hulladékgazdálkodási) bírság kiszabásának, vagy súlyosabb esetben büntetőeljárás lefolytatásának lehet helye.

Megállapítható, hogy az átfogó szabályozás kialakítása ellenére is a környezeti problémák megoldásra várnak, hulladék folyamatosan képződik, mennyisége növekszik, a helyi hulladékkezelési kapacitások minden hulladékgazdálkodási szakaszban (gyűjtés, szelektálás, feldolgozás, újrahasznosítás stb.) még nem megfelelő hatékonysággal működnek. Azokban az országokban jelent meg hangsúlyosabban a körforgásos gazdaság koncepciója, ahol

¹⁴ Az Európai Unió 2019. májusában fogadta el az egyszer használatos műanyagokat tiltó SUP irányelvet, a nemzeti jogszabályokba való bevezetését 2021-es határidővel várta a tagállamoktól. Magyarországon 2021. július 1-től kerültek bevezetésre. Megjegyzendő, hogy a hazai szabályozás az uniós tilalomnál is erősebb, mert bekerült a jogszabályba a műanyag zacskók korlátozása is.

¹⁵ A 349/2021. (VI.22.) Korm.rendelet (SUP2) az egyes műanyagtermékek környezetre gyakorolt hatásának csökkentéséről szól. A kormányrendelet hatálya a Magyarország területén forgalmazott, műanyagot tartalmazó halászeszközökre és az 1. mellékletben meghatározott egyszer használatos műanyagtermékekre terjed ki.

az erőforrások hiánya nagy problémát jelent, illetve ahol az ökológiai lábnyom túlnőtt a lehetőségeiken.

Egy fenntartható hulladékgazdálkodási rendszer felállítása és működtetése a cél, amely a megelőzést, újrahasznosítást és az illegális hulladéklerakás visszaszorítását helyezi középpontba. Lényeges a körforgásos gazdaság alapelveinek alkalmazása, vagyis az, hogy a hulladék nyersanyagként, másodnyersanyagként kerüljön vissza a gazdaságba.

Az Európai Uniónak célja a „fenntartható, vagy zöld gazdasági növekedés” megvalósítása. A körforgásos gazdaságra való áttérés rendszerszintű, mélyreható és átalakító erejű az EU-n belül. Ehhez azonban minden szinten – uniós, nemzeti, regionális és helyi, valamint nemzetközi szinten – össze kell hangolni a szabályozást, az összes érdekelt felet és együtt kell működni.

HEGYES Péter István, PhD
adjunktus, SZTE ÁJTK Üzleti Jogi Intézet

AZ „ÉLELMISZER” JOGI FOGALMA ÉS EGYES ELHATÁROLÁSI KÉRDÉSEI

Abraham Maslow meghatározása alapján a táplálkozás az ember számára nélkülözhetetlen fiziológiai szükséglet, amely a szükséglethierarchia (Maslow-piramis) alapjába tartozik, így az élelmiszerellátás bármilyen megingása azonnal társadalmi reakciót vált ki.¹ Az elmúlt néhány évben sajnos közvetlenül is megtapasztalhattuk a gazdaság ezen szegmensének sérülékenységét.² A stabil élelmiszerellátás egyik feszültségpontja, amely az Európai Unió Közös Agrárpolitikáját (továbbiakban: KAP) a kezdetektől meghatározza, az élelmiszertermelők/előállítók megfelelő jövedelemszintjének és versenyképességének biztosítása mellett, az élelmiszer megfelelő áron való elérhetőségének biztosítása. Versenyképességi oldalról a Zöld Megállapodás tovább fokozta a gazdasági szereplők kihívásait. A KAP stratégiai dokumentumai³ szerint az agráriumnak és a teljes élelmiszeriparnak ki kell venni a részét a karbonsemleges Európai Unió megvalósításából. Ennek keretében a termelők és élelmiszer vállalkozások olyan új kihívásokkal szembesülnek, mint a szénmegkötő gazdálkodás; a körforgásos bioalapú gazdálkodás; a fenntartható élelmiszer-feldolgozás, kereskedelem, vendéglátás és étkeztetés; a fenntartható fogyasztás előmozdítása; az élelmiszer-veszteség és pazarlás csökkentése; az élelmiszercsalás elleni küzdelem. Ezek folyamányaként egyes területeken egyszerűsödnek, más területeken szigorodnak az engedélyezési szabályok. A termelők és élelmiszer vállalkozások helyzetét pedig egyértelműen nehezíti az élelmiszerjog többszintű és rendkívül összetett, nehezen átlátható szabályozási rendszere, amelynek be nem tartása kimagaslóan szigorú jogkövetkezményeket von maga után a védendő elsődleges érdekre, azaz az emberi életre és egészségre figyelemmel. Elengedhetetlen tehát az élelmiszerjog területének szisztematikus feldolgozása, rendszerezése, átláthatóvá tétele. Ez a jellegű kutatómunka segítheti a gazdasági szereplőket nemcsak a jogszabályoknak megfelelő eljárások kialakításában, hanem tevékenységeik diverzifikációjában is, hiszen egyes, jogilag eltérő minősítésű termékek termelése, előállítása, forgalmazása eltérő szabályozás alá eshet, így például megalapozott és kiszámítható döntés születhet az érintett vállalkozás portfóliójának bővítése vagy éppen szűkítése tekintetében. A jelen tanulmány⁴

¹ SIMONYI Péter: *A táplálkozás aktuális összefüggéseiről. Történet, egészség, fenntarthatóság*. Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok, 2015/2. pp. 53–54. Forrás: http://acta.bibl.u-szeged.hu/36005/1/jelenkori_2015_002_053-064.pdf (2023.04.10.).

² Lásd pl. COVID-járvány, orosz-ukrán háború, élelmiszerár infláció.

³ Az élelmiszer-ágazat és a mezőgazdaság jövője; Termelőtől a fogyasztóig stratégia.

⁴ A kutatást a Szegedi Tudományegyetem Interdiszciplináris Kutatásfejlesztési és Innovációs Kiválósági Központ (IKIKK) Humán és Társadalomtudományi Klaszterének IKT és Társadalmi Kihívások Kompetenciaközpontja támogatta. A konferencia a „Jog és versenyképesség” kutatócsoport keretében került megszervezésre. The

célja az élelmiszer jogi fogalmának jogdogmatikus szemléletű elemzése, amelynek keretében egyes elhatárolási kérdések is bemutatásra kerülnek.

A 178/2002/EK rendelet⁵ szerint élelmiszer *„minden olyan feldolgozott, részben feldolgozott vagy feldolgozatlan anyagot vagy terméket jelent, amelyet emberi fogyasztásra szánnak, illetve amelyet várhatóan emberek fogyasztanak el”*.⁶

Az anyag és a termék fogalmát nem határozzák meg így vegytisztán a vonatkozó élelmiszerjogi jogszabályok, így azok jelentésére más meghatározásokból következtethetünk. Néhány élelmiszerjogi kifejezés, amely az *„anyag”* fordulatot tartalmazza: alapanyag, nyersanyag, tápanyag, adalékanyag, technológiai segédanyag. Ez utóbbi kettőt vizsgáljuk meg közelebbről. Az élelmiszer-adalékanyagokról szóló uniós rendelet alapján élelmiszer-adalékanyag *„bármely olyan anyag, amelyet – tekintet nélkül arra, hogy van-e tápértéke vagy sem – élelmiszerként önmagában általában nem fogyasztanak és nem használnak élelmiszerek jellemző összetevőjeként, továbbá amelynek az élelmiszer gyártása, feldolgozása, elkészítése, kezelése, csomagolása, szállítása vagy tárolása során az élelmiszerhez technológiai célból történő szándékos hozzáadása azt eredményezi vagy ésszerűen elvárhatóan azt eredményezheti, hogy önmaga vagy származékai közvetlenül vagy közvetve az élelmiszer összetevőjévé válnak”*.⁷ Ugyanezen rendelet szerint technológiai segédanyag *„olyan anyag, amely/amelyet:*

- i. önmagában nem fogyasztanak élelmiszerként;*
- ii. technológiai célból szándékosan használnak a nyersanyagok, az élelmiszerek vagy összetevőik feldolgozásához a kezelés vagy a feldolgozás során;*
- iii. az anyag vagy származékai maradványainak nem szándékos, de technikailag elkerülhetetlen jelenlétét eredményezheti a végtermékben, feltéve hogy e maradványok nem jelentenek egészségügyi kockázatot és nincs technológiai hatásuk a végtermékben”*.⁸

A kapcsolódó engedélyezési eljárás létrehozásáról szóló rendelet tárgyi hatályát meghatározó jogszabályhely az *„anyag”* fogalmát összefoglaló jelleggel rögzíti, beleértve *„az élelmiszerekben, illetve azok felületén használt vagy felhasználásra szánt élelmiszer-adalékanyagok, élelmiszerenzimek, élelmiszer-aromák és élelmiszer-aromák alapanyagait, valamint az aromatulajdonságokkal rendelkező élelmiszer-összetevők alapanyagait”*.⁹

A hivatkozott terminusokból az a következtetés vonható le, hogy anyagról jellemzően akkor beszélünk, amennyiben az valamilyen módon egy összetett élelmiszer részét fogja

research was supported by the ICT and Societal Challenges Competence Centre of the Humanities and Social Sciences Cluster of the Centre of Excellence for Interdisciplinary Research, Development and Innovation of the University of Szeged. The conference was organized within the framework of the „Law and competitiveness” research group.

⁵ Az Európai Parlament és Tanács 178/2002/EK rendelete az élelmiszerjog általános elveiről és követelményeiről, az Európai Élelmiszerbiztonsági Hatóság létrehozásáról és az élelmiszerbiztonságra vonatkozó eljárások megállapításáról, HL L 31., 2002.2.1., pp. 1–24.

⁶ 178/2002/EK rendelet 2. cikk.

⁷ Az Európai Parlament és a Tanács 1333/2008/EK rendelete (2008. december 16.) az élelmiszer-adalékanyagokról, HL L 354., 2008.12.31., pp. 16–33., 3. cikk (2) a) pont.

⁸ 1333/2008/EK 3. cikk (2) b) pont.

⁹ Az Európai Parlament és a Tanács 1331/2008/EK rendelete (2008. december 16.) az élelmiszer-adalékanyagok, az élelmiszerenzimek és az élelmiszer-aromák egységes engedélyezési eljárásának létrehozásáról, HL L 354., 2008.12.31., pp. 1–6., 1. cikk (1).

képezni. Igaz ez még abban az esetben is, ha egyébként az adott anyag önmagában is elfogyasztható lenne. Megerősíti ezt az értelmezést a 178/2002/EK rendelet azon kiegészítése is, miszerint az „élelmiszer” fogalmába beletartozik az ital, a rágógumi, valamint „az előállítás, feldolgozás vagy kezelés során szándékosan hozzáadott bármely anyag”, többek között a víz is.¹⁰

A „termék” fogalmát a 178/2002/EK rendelet több jogintézmény kontextusában is használja. Ezek közül érdemes kiemelni az elsődleges termelés fogalmát¹¹, a nyomon követhetőség rendszerét¹², illetőleg az élelmiszer-vállalkozók visszahívási és kivonási kötelezettségét.¹³ Továbbá, ha az élelmiszer-higiéniáról szóló rendeletet vizsgáljuk, akkor megállapítható, hogy az kifejezetten a termék fogalmát használja, lásd például: alaptermék; feldolgozatlan termék, feldolgozott termék kategóriákat.¹⁴ Az élelmiszerjogi joganyag teljes „átvilágítása” a jelen tanulmány kereteit meghaladná, de még egy jogszabályt az elemzés szempontjából idecitolnék. A mezőgazdasági termékek és élelmiszerek minőségrendszereiről szóló rendelet¹⁵ ugyanis egyrészt következetesen a termék kifejezést alkalmazza,¹⁶ másrészt az I. számú mellékletében felsorolásra kerülnek azok a mezőgazdasági termékek és élelmiszerek, amelyek eredetmegjelölést és földrajzi jelzést kaphatnak, illetve amelyek hagyományos különleges terméknek minősülhetnek. Néhány példa: sör; csokoládé, és abból készült termékek; kenyér, péksütemények, cukrászsütemények, édesipari termékek,

¹⁰ 178/2002/EK rendelet 2. cikk.

¹¹ 178/2002/EK rendelet 3. cikk 17. „elsődleges termelés: elsődleges termékek előállítása, termesztése vagy tenyésztése, beleértve a termék betakarítását, a fejtést és a haszonállat-tenyésztést az állatok levágásáig. Ugyancsak ide tartozik a vadászat és a halászat, valamint a vadon élő termékek betakarítása”.

¹² 178/2002/EK rendelet 18. cikk (3) Az élelmiszer- és takarmányipari vállalkozóknak rendelkezniük kell olyan rendszerekkel és eljárásokkal, amelyek lehetővé teszik azoknak az egyéb vállalkozásoknak az azonosítását, ahová termékeiket szállítják. Ezeket az információkat az illetékes hatóságok kérésére a hatóságok rendelkezésére kell bocsátani.

(4) A Közösségben forgalomba hozott, illetve valószínűleg forgalomba hozatalra kerülő élelmiszereket vagy takarmányokat el kell látni olyan címkékkel vagy azonosító eszközökkel, amelyek a vonatkozó meghatározott rendelkezések követelményeivel összhangban, a vonatkozó dokumentáción és információkon keresztül lehetővé teszik a termékek nyomon követését.

¹³ 178/2002/EK rendelet 19. cikk (1) Amennyiben egy élelmiszer-vállalkozó úgy véli vagy okkal feltételezi, hogy egy élelmiszer, amelyet a vállalkozás behozott, előállított, feldolgozott, gyártott vagy forgalmazott, nem felel meg az élelmiszerbiztonsági követelményeknek, és a kérdéses élelmiszer már kikerült az élelmiszer-vállalkozó közvetlen ellenőrzése alól, az élelmiszer-vállalkozó haladéktalanul kezdeményezi az élelmiszer kivonását a piacról és erről tájékoztatja az illetékes hatóságot. Ha a termék eljuthatott a fogyasztóhoz, a vállalkozó hatékony eszközökkel és pontosan tájékoztatja a fogyasztókat a kivonás okáról, valamint szükség esetén – amennyiben egyéb intézkedések nem elegendőek a magas szintű egészségvédelem megvalósításához – vissza kell hívnia a fogyasztóhoz már leszállított terméket.

(2) Az az élelmiszer-vállalkozó, aki az élelmiszerek csomagolása, címkézése, biztonsága és egysége megváltoztatása nélkül kiskereskedelmi és forgalmazási tevékenységet lát el, saját tevékenységeinek keretein belül kivonja a piaci forgalomból azokat a termékeket, amelyek nem felelnek meg az élelmiszerbiztonsági követelményeknek, és az élelmiszerek útjának nyomon követéséhez szükséges információk átadásával, a termelők, feldolgozók, gyártók és/vagy illetékes hatóságok által kezdeményezett intézkedésekben együttműködve hozzájárul az élelmiszerek biztonságához.

¹⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 852/2004/EK rendelete (2004. április 29.) az élelmiszer-higiéniáról, HL L 139., 2004.04.30., pp. 1–54., 2. cikk (1) b), n) és o) pont.

¹⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 1151/2012/EU rendelete (2012. november 21.) a mezőgazdasági termékek és élelmiszerek minőségrendszereiről, HL L 343., 2012.12.14.

¹⁶ Lásd pl. termékleírás, hagyományos különleges termékek, hegyvidéki termék.

kekszek és egyéb pékárú; tészta; só; készételek. Végezetül hivatkoznék egy nem élelmiszerjogi jogszabályra, hogy analógia útján közelebb kerülhessünk a termék fogalmának meghatározásához, bár a bemutatásra kerülő fogalom kifejezetten kizárja alkalmazása szempontjából az élelmiszereket.

A termékek piacfelügyeletéről szóló 2012. évi LXXXVIII. törvény szerint termék *„minden olyan ingó dolog, amelyet fogyasztóknak és felhasználóknak szántak, és üzleti tevékenység folyamán ellenszolgáltatás fejében vagy anélkül, új, használt vagy újra feldolgozott állapotban szállítottak vagy bocsátottak rendelkezésre ...”*.¹⁷

A fentiekből látható, hogy teljes mértékben elhatárolni az anyag és a termék fogalmát nem lehetséges. Összefoglaló jelleggel érdemes hivatkozni a fogyasztók élelmiszerekkel kapcsolatos tájékoztatásáról szóló 1169/2011/EU rendeletre, amely *„összetevőként”* határoz meg minden anyagot és terméket, beleértve az aromákat, az élelmiszer-adalékanyagokat és élelmiszerenzimeket is, vagy összetett összetevő bármely összetevőjét is, *„amelyet élelmiszer előállításánál vagy elkészítésénél használnak fel, és a késztermékben még jelen van, akár módosult formában is”*.¹⁸

Az élelmiszer jogi fogalmának következő meghatározó elemei a *„feldolgozatlan”* és a *„feldolgozott”* fordulatok, amelyek definícióját az előzőekben említett 852/2004/EK rendelet rögzíti az alábbiak szerint:

- feldolgozatlan termékek: *„olyan élelmiszerek, amelyeken még nem végeztek feldolgozást, és ide tartoznak a szétválasztott, részekre osztott, elvágott, szeletelt, kicsontozott, darált, megnyúzott, őrölt, vágott, tisztított, darabolt, kifejtett, tört, hűtött, fagyasztott, mélyfagyasztott vagy kiolvasztott élelmiszerek”*;¹⁹
- feldolgozott termék: *„a feldolgozatlan termékek feldolgozásából származó élelmiszerek. Ezek a termékek tartalmazhatnak olyan összetevőket, amelyek az előállításhoz szükségesek, vagy különleges tulajdonságokat adnak nekik”*.²⁰

Feldolgozás alatt a vizsgált élelmiszer-higiéniai rendelet az eredeti terméket lényegesen megváltoztató bármely tevékenységet érti.²¹

A feldolgozatlan termékeken belül el kell különítsük az ún. *alaptermékek* kategóriáját, azaz az elsődleges termelésből származó termékeket, beleértve a termőföldből, állattenyésztésből, vadászatból és halászatból származó termékeket.²² A 852/2004/EK rendelethez kiadott Útmutató alapján az alaptermékek többek között magukba foglalják a következőket:

¹⁷ 2012. évi LXXXVIII. tv. 2. § 30. pont; a fogalom meghatározás nem vonatkozik az élelmiszerre, a takarmányra, az élő növényre vagy állatra, az emberi eredetű készítményre vagy a közvetlenül a növények vagy állatok reprodukciójához kapcsolódó növényi vagy állati eredetű készítményre, továbbá a villamos energiáról, a földgázellátásról és a távhőszolgáltatásról szóló törvény hatálya alá tartozó termékekre és szolgáltatásokra.

¹⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 1169/2011/EU rendelete (2011. október 25.) a fogyasztók élelmiszerekkel kapcsolatos tájékoztatásáról, az 1924/2006/EK és az 1925/2006/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet módosításáról és a 87/250/EGK bizottsági irányelv, a 90/496/EGK tanácsi irányelv, az 1999/10/EK bizottsági irányelv, a 2000/13/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv, a 2002/67/EK és a 2008/5/EK bizottsági irányelv és a 608/2004/EK bizottsági rendelet hatályon kívül helyezéséről, HL L 304., 2011.11.22., pp. 18–63., 2. cikk (1) f) pont.

¹⁹ 852/2004/EK rendelet 2. cikk. (1) bekezdés n) pont.

²⁰ 852/2004/EK rendelet 2. cikk. (1) bekezdés o) pont.

²¹ 852/2004/EK rendelet 2. cikk. (1) bekezdés m) pont.

²² 852/2004/EK rendelet 2. cikk. (1) bekezdés b) pont.

- növényi eredetű termékek, pl. magvak, gyümölcsök, zöldségek, fűszernövények, gomba, csíráztatott magvak;
- állati eredetű termékek, pl. tojás, nyerstej, méz, halászati termékek, élő kéthéjú kagylók;
- az akár növényről vadon betakarított, akár vadon élő állati eredetű termékek, pl. gomba, bogyós gyümölcsök, csiga stb.²³

Alaptermék tehát feldolgozatlan terméknek minősül, azonban ez utóbbi tágabb halmazt takar, hiszen, ahogy az a fentebb idézett meghatározásból kitűnik, egyes cselekmények – például szétválogatás, kicsontozás, darálás – még nem teszik feldolgozottá az élelmiszert, azonban ezen cselekményeket követően már elveszítik alaptermék jellegüket. Így például a friss hús²⁴, a darált hús²⁵, a csontokról mechanikusan lefejtett hús²⁶ már nem alaptermék, hiszen az állat levágását követően nyerik, de még feldolgozott terméknek sem minősül.²⁷ Feldolgozottá abban az esetben válik a termék, amennyiben olyan műveletet végeznek rajta, amely lényegesen megváltoztatja a kezdeti terméket, mint például a hőkezelés, füstölés, sózás, érlelés, szárítás, pácolás, kivonás, extrudálás, vagy ezen eljárások kombinációja.²⁸

Növények esetén talán „homályosabb” a határ, hogy mikor is beszélhetünk „lényeges változtatásról”. Támpontot találunk viszont a 66/2010. (V. 12.) FVM rendelet²⁹ I. mellékletében, amely a növényi eredetű feldolgozott élelmiszereket az alábbiak szerint határozza meg:

- *„Növényi eredetű feldolgozott élelmiszer, szárított gyümölcsök, zöldségek, fűszernövények, komló, őrölt gabonafélék;*
- *Növényi eredetű származtatott termékek, tea, gyógytea, növényi olaj, gyümölcslé és különböző termékek, pl. tartósított olajbogyó, valamint citrom- és narancslé;*
- *Növényi eredetű, általában előre csomagolt és – főzés után vagy főzés nélkül – fogyasztásra kész élelmiszer-készítmények (egyetlen összetevő), közepes vagy kis mennyiségű összetevőkkel (mint például aromaanyagok, fűszerek és ízesítőszerek), vagy a nélkül csomagolva;*
- *Növényi eredetű élelmiszer-készítmények (több összetevő), beleértve az állati eredetű összetevőket tartalmazó termékeket, ahol a növényi eredetű összetevő(k) van(nak) túlsúlyban, kenyér és más gabonafélékből készült főtt termékek.”*

²³ Útmutató az élelmiszer-higiéniáról szóló 852/2004/EK rendelet bizonyos rendelkezéseinek végrehajtásáról p. 8. Forrás: <https://elelmiszerlanc.kormany.hu/eu-utmutatok> (2023.03.16.).

²⁴ „Friss hús”: olyan hús, amelyen nem végeztek más tartósítási folyamatot, mint hűtés, fagyasztás vagy gyorsfagyasztás, beleértve a vákuumsomagolt vagy a szabályozott nyomás alatt csomagolt húst – 853/2004/EK rendelet (lásd 32. lábjegyzet) I. melléklet 1.10. pont.

²⁵ „Darált hús”: kicsontozott hús, amelyet apró darabokra daráltak, és kevesebb mint 1% sót tartalmaz – 853/2004/EK rendelet (lásd 32. lábjegyzet) I. melléklet 1.13. pont.

²⁶ „Csontokról mechanikusan lefejtett hús” vagy „MSM”: olyan termék, amelyet a csontozást követően a friss, húsos csontokról vagy a bontott baromfírről mechanikai eszközökkel úgy nyernek, hogy az izomrostszerkezet sérül vagy módosul – 853/2004/EK rendelet (lásd 32. lábjegyzet) I. melléklet 1.14. pont.

²⁷ Útmutató az élelmiszer-higiéniáról szóló 852/2004/EK rendelet bizonyos rendelkezéseinek végrehajtásáról p. 9.; érdemes megjegyezni, hogy az Útmutató alapterméknek minősíti a halászati termékeket a levágást, az elvéreztetést, lefejezést, kibelezést, az úszók eltávolítását, a hűtést és az elsődleges termelés szintjére való szállítás céljából szállítótartályokba történő behelyezést követően – lásd ugyanott.

²⁸ 852/2004/EK rendelet 2. cikk. (1) bekezdés m) pont.

²⁹ 66/2010. (V. 12.) FVM rendelet a növényi és állati eredetű élelmiszerekben és takarmányokban, illetve azok felületén található megengedett növényvédőszer-maradékok határértékéről, valamint ezek hatósági ellenőrzéséről.

Az elhatárolásnak igen nagy jelentősége van figyelemmel arra, hogy eltérő étel- és ital-higiéniái szabályok vonatkoznak az alaptermékeket előállító elsődleges termelők-re és az ahhoz kapcsolódó műveletekre, illetve azokra az étel- és ital-vállalkozókra, akik étel- és ital-termelésnek, feldolgozásának és forgalmazásának bármely szakaszát az elsődleges termelést meghaladó módon végzik.³⁰ Ennek kapcsán megjegyzendő, hogy az alaptermékekkel végzett egyes cselekmények végrehajtása jogilag az elsődleges termelés keretében végrehajtottnak minősül. Az alaptermékek szállíthatók, tárolhatók és kezelhetők, feltéve, hogy ez jellegüket lényegesen nem változtatja meg. Az elsődleges termelés szintjén az alaptermékeket gyakran a jobb kiszerezés biztosítása érdekében vetik alá bizonyos műveleteknek, úgy mint csomagolás további kezelés nélkül; a zöldségek lemosása, levelek eltávolítása a zöldségekről, a gyümölcsök kiválogatása; a gabonafélék kiszárítása; levágás, elvéreztetés, kibelezés, úszók eltávolítása, a halak hűtése és védőcsomagolása; a méz kipergetése a méhsejtek eltávolítása érdekében.³¹

A higiéniai követelmények szempontjából úgyszintén jelentőséggel bír, hogy növényi vagy állati eredetű étel- és ital-termelést foglalkozik az adott vállalkozás. Ugyanis az állati eredetű étel- és ital-termékek fokozott – elsősorban mikrobiológiai és kémiai – veszélyeket jelentenek, így az „általános” étel- és ital-higiéniái előírásokon felül további, különleges higiéniai szabályok betartása szükséges esetükben, amely szabályokat a 853/2004/EK rendelet határozza meg.³² Jelen tanulmánynak nem tárgya a higiéniai előírások elemzése, azonban a rendelet tárgyi hatálya szempontjából jelentős *állati eredetű termékek* fogalmának ismertetése igen. A 853/2004/EK rendelet I. mellékletének 8.1. pontja alapján „*állati eredetű termékek*:

- *állati eredetű étel- és ital-termékek, beleértve a mézet és a vért;*
- *emberi fogyasztásra szánt élő kagylók, élő tüskésbőrűek, élő zsákállatok és élő tengeri csigák;*

és

- *egyéb állatok, amelyeket azzal a szándékkal készítenek elő, hogy*
- *azokat élve szállítsák a végső felhasználóhoz.”*

Ettől a meghatározástól el kell határoljuk a nem emberi fogyasztásra szánt *állati melléktermékek* fogalmát, amely a 1069/2009/EK rendeletben³³ kerül rögzítésre. Eszerint állati melléktermék alatt értjük az állatok teljes testét vagy testrészeit, az állati eredetű termékeket, vagy más, állatokból nyert termékeket, amelyeket nem emberi fogyasztásra szántak, beleértve a petesejteket, embriókat és a spermát is.³⁴ A rendelet (2) preambulumbekezdése alapján állati melléktermékek főként az emberi fogyasztásra szánt állatok levágásakor keletkeznek, az állati eredetű termékek, például tejtermékek előállításakor, valamint az elhullott állatok ártalmatlanítása és a járványvédelmi intézkedések következtében.

³⁰ 852/2004/EK rendelet 4. cikk. (1)–(2) bekezdés.

³¹ 852/2004/EK rendelet I. melléklet (1) a)–c), illetőleg Útmutató 3.7. pont.

³² Az Európai Parlament és a Tanács 853/2004/EK rendelete (2004. április 29.) az állati eredetű étel- és ital-termékek különleges higiéniai szabályainak megállapításáról, HL L 139., 2004.04.30., pp. 55–205.

³³ Az Európai Parlament és a Tanács 1069/2009/EK rendelete (2009. október 21.) a nem emberi fogyasztásra szánt állati melléktermékekre és a belőlük származó termékekre vonatkozó egészségügyi szabályok megállapításáról és az 1774/2002/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről, HL L 300., 2009.11.14., pp. 1–33.

³⁴ 1069/2009/EK rendelet 3. cikk 1. pont.

*Állati melléktermékekből származó termékek pedig az „állati melléktermékek egy- vagy többlépéses kezelésével, átalakításával vagy feldolgozásával kapott termékek”.*³⁵ Az állati melléktermékek, illetőleg az azokból származó termékek emberi fogyasztásra nem használhatók fel.³⁶

A növényi eredetű élelmiszer vonatkozásában a „növény” és a „növényi termék” fogalmak bírnak relevanciával. A növénykárosítókkal szembeni védekező intézkedésekről szóló (EU) 2016/2031 rendelet³⁷ alapján „növények: az élő növények és a következő élő növényi részek:

- a) a botanikai értelemben vett mag, a nem elvetésre szántak kivételével;
- b) a botanikai értelemben vett termések;
- c) zöldségfélék;
- d) gumók, hagymagumók, hagymák, rizómák, gyökerek, gyökértörzsek, sztolók;
- e) hajtások, szárak, indák;
- f) vágott virágok;
- g) leveles vagy levéltelen ágak;
- h) a leveleiket megtartó kivágott fák;
- i) levelek, lombzat;
- j) növényi szövettenyészetek, beleértve a sejttenyészeteket, a csiraplazmát, a merisztémákat, a kiméra klónokat, a mikroszaporítással előállított anyagokat;
- k) élő pollen és spórák;
- l) rügyek, szemzőhajtások, dugványok, oltóvesszők, oltványok”.

A növényi termékek pedig „olyan növényi eredetű, feldolgozatlan anyagok és olyan feldolgozott termékek, amelyek akár saját jellegüknél, akár feldolgozásuk jellegénél fogva zárlati károsítók elterjedésének kockázatát rejthetik”.

Látható, hogy a fenti fogalmak nem tartalmazzák az emberi fogyasztásra való utalást, azaz a növényi eredetű élelmiszernél tágabb definíciók. Itt kell megjegyezni azt is, hogy a növények betakarítás előtt még abban az esetben sem minősülnek jogilag élelmiszernek, ha azokat emberi fogyasztás céljából termesztik.

A témához szorosan kapcsolódó kérdés, hogy a *vetőmag* élelmiszernek minősül-e, hiszen ennek megválaszolása alapjaiban határozza meg a vetőmaghoz kapcsolódó gazdasági tevékenységekre alkalmazandó jogszabályok körét. A Kúria Kfv.II.37.250/2013/6. számú ítéletében foglalkozott a felvetett minősítési kérdéssel. Az alapul fekvő ügyben⁴¹ importból

³⁵ 1069/2009/EK rendelet 3. cikk 2. pont.

³⁶ Az állati melléktermékek kategorizálásával kapcsolatosan lásd az EU Bíróságának Toropet Ltd. kontra Landkreis Greiz ügyben hozott ítéletét (C-836/19. sz. ügy). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A62019CJ0836&qid=1687783418870> (2023.03.03.).

³⁷ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/2031 rendelete (2016. október 26.) a növénykárosítókkal szembeni védekező intézkedésekről, a 228/2013/EU, a 652/2014/EU és az 1143/2014/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet módosításáról, valamint a 69/464/EGK, a 74/647/EGK, a 93/85/EGK, a 98/57/EK, a 2000/29/EK, a 2006/91/EK és a 2007/33/EK tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről; HL L 317., 2016.11.23., pp. 4–104.

³⁸ (EU) 2016/2031 rendelet 2. cikk 1. pont.

³⁹ (EU) 2016/2031 rendelet 2. cikk 2. pont.

⁴⁰ 178/2002/EK rendelet 2. cikk kivételi kör c) pont.

⁴¹ Az ügyben a felperes az alpereshez fordult az importból származó vetőmagtétel GMO mentességre vonatkozó minősítése céljából. A mintavételt követően az alperes a Központi Vetőmagvizsgáló Laboratóriumában a mintát

származó kukorica vetőmag GMO mentességére vonatkozó laboratóriumi vizsgálat, pontosabban a vizsgálatot végző Központi Vetőmagvizsgáló Laboratórium akkreditációjának hiánya miatt vált szükségessé annak eldöntése, hogy a vetőmag tekintetében irányadóak-e az élelmiszerjogi jogszabályok. Az eljáró elsőfokú bíróság a vizsgálatot az élelmiszerjogi jogszabálynak minősülő – azóta már hatályon kívül helyezett – 882/2004/EK rendelet⁴² alapján minősítette hatósági ellenőrzésnek. A rendelet 2. cikk 1. pontja szerint „*hatósági ellenőrzés az illetékes hatóság vagy a Közösség által végzett bármilyen típusú ellenőrzés, amelynek célja a takarmány- és élelmiszerjog, valamint az állat-egészségügyi és az állatok kíméletére vonatkozó szabályok betartásának vizsgálata*”. A rendelet 12. cikkének (2) bekezdése szerint az eljáró hatóságok csak olyan laboratóriumot jelölhettek ki vizsgálat elvégzésére, amelyek az Európai Szabványokkal összhangban történt akkreditációval rendelkeztek. Ennek a rendelkezésnek a hatóság részéről való megsértését állapította meg az elsőfokú bíróság. A hatóság, mint alperes felülvizsgálóti kérelmében vitatta a 882/2004/EK rendelet, illetőleg a bíróság által még hivatkozott 619/2011/EU rendelet⁴³ alkalmazhatóságát, kifejtve, hogy ezen közösségi jogszabályok az élelmiszerekre és takarmányokra, illetve az azokra irányadó szabályok betartásával kapcsolatos hatósági ellenőrzésekre vonatkoznak, így a jelen ügy tárgyát képező vetőmag nem tartozik hatályuk alá. A Kúria a felülvizsgálóti kérelemben foglaltakkal kapcsolatban megállapította, hogy „*nincsen olyan európai közösségi vagy magyar jogszabályi rendelkezés, amely alapján a tárgyi vetőmagtétel takarmánynak vagy élelmiszernek lenne minősíthető. Ezt egyébként az érintett jogi szabályozás egész rendszere is alátámasztja és ilyen irányú bizonyítás sem folyt az eljárásban. Nem volt helye ezért a jelen ügyben a takarmány- és élelmiszerjog területét érintő szabályozást tartalmazó jogszabályok, így a 882/2004/EK rendelet és a 619/2011/EU rendelet alkalmazásának*”.

Visszatérve a 853/2004/EK rendelet tárgyi hatályának kérdésköréhez. A rendeletben szabályozott, szigorúbb higiéniai követelmények, a rendelet ellenkező előírása hiányában a nem vonatkoznak a mind növényi eredetű termékeket, mind pedig feldolgozott állati eredetű termékeket tartalmazó élelmiszerek gyártására.⁴⁴ A kapcsolódó útmutató szerint az ilyen élelmiszereknek a rendelet hatályából történő kizárása azon a megfigyelésen alapul, hogy az állati eredetű összetevő által hordozott kockázat a 852/2004/EK rendelet szabályainak végrehajtásával anélkül ellenőrizhető, hogy részletesebb egyedi követelmények

megvizsgálta és a 2011. április 15-én készült jegyzőkönyvével megállapította, hogy az a CaMV 35S screening kvalitatív PCR módszerrel 0,1%-os kimutatási határ mellett pozitív. Az alperes a tárgyi kukorica vetőmagtételt 2011. április 15. napján hatósági zár alá helyezte. Az alperes a 2011. augusztus 9-én kelt 04.1/4932/2011. számú határozatával a felperest az ... ipartelep birtokában lévő H-1-097/1309. fémzárszámú kukorica vetőmagtételből származó, hatósági zár alatt lévő 4019 kg, 230 zsák PR37F73 fajtájú vetőmag 2011. augusztus 19. napjáig történő megsemmisítésére kötelezte. A Központi Vetőmagvizsgáló Laboratórium a vizsgálat elvégzésének időpontjában, 2011. április 15-én nem rendelkezett akkreditációval.

⁴² Az Európai Parlament és a Tanács 882/2004/EK rendelete (2004. április 29.) a takarmány- és élelmiszerjog, valamint az állat-egészségügyi és az állatok kíméletére vonatkozó szabályok követelményeinek történő megfelelés ellenőrzésének biztosítása céljából végrehajtott hatósági ellenőrzésekről; HL L 165., 2004.4.30., pp. 1–141.; nem hatályos jogszabály.

⁴³ A Bizottság 619/2011/EU rendelete (2011. június 24.) a takarmányok hatósági ellenőrzése során alkalmazott mintavételi és vizsgálati módszereknek a géntechnológiával módosított anyagok – amelyek esetében az engedélyezési eljárás függőben van vagy amelyek esetében az engedély lejárt – jelenléte tekintetében történő megállapításáról EGT-vonatkozású szöveg; HL L 166., 2011.6.25., p. 9.

⁴⁴ Lásd Útmutató az állati eredetű élelmiszerek higiénijéről szóló 853/2004/EK rendelet bizonyos rendelkezéseinek végrehajtásáról. p. 4. Forrás: <https://elelmiszerlanc.kormany.hu/eu-utmutatok> (2023.03.16.).

alkalmazására volna szükség. A 853/2004/EK rendelet azonban egyértelműen kimondja, hogy a 853/2004/EK rendelet hatálya alól jellegüknél fogva kizárt, növényi eredetű termékeket és feldolgozott állati eredetű termékeket tartalmazó élelmiszerekben felhasznált feldolgozott állati eredetű termékeket a 853/2004/EK rendelet követelményeivel összhangban kell beszerezni és kezelni.⁴⁵ Az Útmutató alapján azonban abból még nem következik automatikusan az 1. cikk (2) bekezdés szerinti kivételi kör alkalmazhatósága, ha egy feldolgozott állati eredetű termékhez növényi eredetű terméket adnak.⁴⁶ Az Útmutató III. melléklete alapján a 852/2004/EK és a 853/2004/EK rendeletek hatálya az alábbiak szerint határolható el:

- a 852/2004/EK rendelet hatálya alá tartoznak a növényi eredetű élelmiszereknek feldolgozott állati élelmiszerekkel történő összeállítása és további feldolgozása,⁴⁷ illetőleg összeállítása és ilyenként történő forgalmazása;⁴⁸
- a 853/2004/EK rendelet hatálya alá tartoznak a növényi eredetű élelmiszereknek feldolgozatlan állati élelmiszerekkel történő összeállítása és további feldolgozása,⁴⁹ illetőleg összeállítása és ilyenként történő forgalmazása.⁵⁰

A jelen tanulmány keretében két további irányban mutatok be elhatárolási kérdéseket. Egyrészt az élelmiszer fogalmához kapcsolódóan, annak keretein belül érdemes tisztázni az új élelmiszer, a fogyasztásra kész élelmiszer, az étel és a vendéglátó-ipari termék fogalmát, másrészt az élelmiszer fogalmi keretein kívülre tekintve elhatárolandó a gyógyszer és a speciális gyógyászati célra szánt élelmiszer kategóriái.

Az első körbe tartozó meghatározásokat különböző jogszabályokban találjuk meg, ami az előző témákhoz hasonlóan jól tükrözi az élelmiszerjog összetettségét. Az (EU) 2015/2283 rendelet⁵¹ alapján „*új élelmiszer bármely olyan élelmiszer, amely 1997. május 15. előtt az Unión belül nem került jelentős mértékben emberi fogyasztásra történő felhasználásra (a*

⁴⁵ 853/2004/EK 1. cikk (2) bekezdés; az Útmutató példákat is hoz ezen termékekre vonatkozóan az alábbiak szerint – lásd Útmutató 5. oldal –

- a fagylalt előállításához felhasznált tejpport a 853/2004/EK rendelettel összhangban kell beszerezni, a fagylaltok gyártása azonban a 852/2004/EK rendelet hatálya alá tartozik;
- a pizza előállításához felhasznált feldolgozott állati eredetű termékeket, mint pl. a húst, a tejtermékeket és/vagy halászati termékeket, a 853/2004/EK rendelettel összhangban kell beszerezni, de a pizza előállítása a 852/2004/EK rendelet hatálya alá tartozik;
- a feldolgozott termékekből és zöldségből álló, fogyasztásra kész ételek előállításához felhasznált húst és/vagy tejtermékeket a 853/2004/EK rendelettel összhangban kell beszerezni, de az említett, fogyasztásra kész ételek előállítása a 852/2004/EK rendelet hatálya alá tartozik;
- a majonéz előállításához felhasznált tojástermékeket a 853/2004/EK rendelettel összhangban kell beszerezni, a majonéz gyártása azonban a 852/2004/EK rendelet hatálya alá tartozik.

⁴⁶ Az Útmutató szerinti példák

- azok a sajtok, amelyekhez fűszernövényeket adnak, illetve azok a joghurtok, amelyekhez gyümölcsöt adnak hozzá, tejtermékek maradnak, és gyártásukat a 853/2004/EK rendelet szerint kell végezni;
- azok a kolbászfélék, amelyekhez fokhagymát vagy szóját adnak, hústermékek maradnak, és gyártásukat a 853/2004/EK rendelet szerint kell végezni.

⁴⁷ Pl. zöldségből és feldolgozott húsból készült zöldségkonzerv – Útmutató III. melléklet 1. sor 2. oszlop.

⁴⁸ Pl. feldolgozott tejből (hőkezelt tej, tejpör) készült jégkrémek gyártása – Útmutató III. melléklet 2. sor 2. oszlop.

⁴⁹ Pl. zöldségből és friss húsból készült zöldségkonzerv – Útmutató III. melléklet 3. sor 2. oszlop.

⁵⁰ Pl. nyers húsnyárs zöldségekkel történő összeállítása – Útmutató III. melléklet 4. sor 2. oszlop.

⁵¹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2015/2283 rendelete (2015. november 25.) az új élelmiszerekről, az 1169/2011/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet módosításáról, valamint a 258/97/EK európai parlamenti

tagállamok uniós csatlakozásának időpontjaitól függetlenül)”.⁵² Ezen alapvető fogalmi fel-tételhez a jogszabály további, vagylagos feltételeket csatol, amelyek közül legalább egynek még meg kell felelnie az adott élelmiszernek ahhoz, hogy új élelmiszernek minősüljön.⁵³ Élelmiszerbiztonsági és egyúttal versenyjogi szempontból is kiemelt jelentőségű, hogy egy élelmiszer jogilag új élelmiszer kategóriába esik-e, ugyanis az Európai Unió belül csak az engedélyezett és az uniós jegyzékbe felvett új élelmiszerek hozhatók forgalomba önmagukban vagy használhatók fel élelmiszerekben. Jól szemlélteti a minősítés jelentőségét és annak nehézségét az Európai Unió Bíróságának C-141/22. számú ügyben (TLL The Longevity Labs GmbH kontra Optimize Health Solutions mi GmbH és BM), 2023 májusban hozott ítélete.⁵⁴ Az ítélet már csak azért is „kuriózum”, mert a kapcsolódó főtanácsnoki indítvány⁵⁵ szerint, ez az első előzetes döntéshozatal iránti kérelem, amely lehetőséget kínált

és tanácsi rendelet és az 1852/2001/EK bizottsági rendelet hatályon kívül helyezéséről, HL L 327., 2015.12.11., pp. 1–22.

⁵² (EU) 2015/2283 rendelet 3. cikk (2) bekezdés a) pont.

⁵³ Összesen tíz ilyen feltétel került meghatározásra az alábbiak szerint:

- i. új vagy szándékosan módosított molekulaszervezetű élelmiszerek, amennyiben e szerkezetet az Unió belül 1997. május 15. előtt nem használták élelmiszerként vagy élelmiszerben;
- ii. mikroorganizmusokból, gombákból vagy algákból álló, azokból izolált vagy előállított élelmiszerek;
- iii. ásványi eredetű anyagokból álló, azokból izolált vagy előállított élelmiszerek;
- iv. növényekből vagy azok részeiből álló, azokból izolált vagy előállított élelmiszerek, kivéve, ha az élelmiszer korábbi, élelmiszerként történő biztonságos felhasználásának hagyománya van az Unió belül, és olyan növényből vagy -fajtából áll, izolálták vagy állították elő, amelyet:
 - az Unió belül 1997. május 15. előtt élelmiszer előállítására használt, hagyományos szaporítási gyakorlatok alapján állítottak elő, vagy
 - az Unió belül 1997. május 15. előtt élelmiszer előállítására nem használt, nem hagyományos szaporítási gyakorlatok alapján állítottak elő, amennyiben e gyakorlatok az élelmiszerek összetételében vagy szerkezetében nem idéznek elő olyan számottevő változásokat, amelyek hatással vannak azok tápértékére, az anyagcserére vagy a bennük található nemkívánatos anyagok mennyiségére;
- v. állatokból vagy részekből álló, azokból izolált vagy azokból előállított élelmiszerek, az 1997. május 15. előtt az Unió belül élelmiszer előállítására alkalmazott hagyományos tenyésztési gyakorlatokkal kitenyésztett állatok kivételével, amennyiben az ilyen állatokból előállított élelmiszerek korábbi, élelmiszerként történő biztonságos felhasználásának hagyománya van az Unió belül;
- vi. állatokból, növényekből, mikroorganizmusokból, gombákból vagy algákból származó sejt- vagy szövetkultúrákból álló, azokból izolált vagy előállított élelmiszerek;
- vii. az Unió belül élelmiszer előállítására 1997. május 15. előtt nem használt előállítási eljárás során létrejött élelmiszerek, amely eljárás az élelmiszerek összetételében vagy szerkezetében olyan számottevő változásokat idéz elő, amelyek hatással vannak azok tápértékére, az anyagcserére vagy a bennük található nemkívánatos anyagok mennyiségére;
- viii. az e bekezdés f) pontjában meghatározott mesterséges nanoanyagokból álló élelmiszerek;
- ix. a 2002/46/EK irányelvvel, az 1925/2006/EK rendelettel vagy a 609/2013/EU rendelettel összhangban használt vitaminok, ásványi anyagok és egyéb anyagok, amennyiben:
 - az előállításukhoz e bekezdés a) pontja vii. alpontjában említett, az Unió belül 1997. május 15. előtt élelmiszer előállítására nem használt előállítási eljárást alkalmaztak; vagy
 - az e bekezdés f) pontjában meghatározott mesterséges nanoanyagot tartalmaznak vagy abból állnak;
- x. az Unió belül 1997. május 15. előtt kizárólag étrend-kiegészítőkből használt élelmiszerek, amelyeket a 2002/46/EK irányelv 2. cikkének a) pontja szerinti étrend-kiegészítőktől eltérő élelmiszerekben szándékoznak felhasználni.

⁵⁴ Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A62022CJ0141&qid=1687783418870> (2023.05.04.).

⁵⁵ M. Campos Sánchez-Bordona főtanácsnok indítványa. Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A62022CC0141&qid=1687783418870> (2023.05.04.).

a Bíróság számára, hogy először értelmezze az új élelmiszerek Unión belüli forgalomba hozatalát szabályozó (EU) 2015/2283 rendeletet. A tényállás szerint a vitatott termék egy magas spermidin-tartalmú hajdinacsíra-örlemény volt, melynek gyártója az Optimize Health Solutions mi GmbH. A keresetet indító TLL The Longevity Labs GmbH azt állította, hogy „egy „új élelmiszerről” van szó, amely – a 2015/2283 rendelet 6. cikkének (2) bekezdése szerint – előzetes engedélyhez és az uniós jegyzékbe való felvételhez kötött, amelyek nem állnak rendelkezésre. Ezek nélkül az Optimize Health magatartása tisztességtelen versenymagatartásnak minősül”.⁵⁶ A jogesetben nem volt kérdéses, hogy maga a vitatott termék az alapfeltétel tekintetében új élelmiszernek minősül, azaz nem került sor „emberi fogyasztásra történő, jelentős mértékű felhasználására az Unión belül [...] 1997. május 15. előtt”. A jogértelmezési kérdések a szükséges második feltétel fennállására vonatkozóan kerültek kifejtésre. Jelen tanulmány kereteit szűfeszítené ezen értelmezési kérdések, illetve az azokra adott válaszok ismertetése, a tisztelt olvasó a lábjegyzetben hivatkozott elérhetőségeken a teljes ítéletet, illetőleg a főtanácsnoki indítványt is megismerheti.

A fogyasztásra kész élelmiszer, az étel és a vendéglátó-ipari termék kategóriák az élelmiszerek olyan formáját jelölik, amely formában azok a végső fogyasztó számára elérhető válnak, ahogy azokat a végső fogyasztók számára kínálják.

*Fogyasztásra kész élelmiszer „olyan élelmiszert jelent, amelyet az előállító vagy gyártó közvetlen emberi fogyasztásra szán anélkül, hogy szükség lenne hőkezelésre vagy más további olyan kezelésre, amely a szóban forgó mikroorganizmusokat elpusztítja vagy mennyiségüket elfogadható szintre csökkenti”.*⁵⁷ A fogyasztásra készség jelöli jogilag, hogy az adott élelmiszer a természetese, előállítása, gyártása során eljutott arra a szintre, amelyet követően az előállítónak már nincs ráhatása az élelmiszerbiztonsági kockázatok kiküszöbölésére, így ehhez a fázishoz elengedhetetlen olyan kritériumok meghatározása, amelyek teljesülése esetén lehet csak egy adott terméket fogyasztásra alkalmassá minősíteni.

A másik két fogalom meghatározását nemzeti jogszabályokban leljük fel. *Étel* alatt az „alapanyagokból, illetve feldolgozott élelmiszerekből konyhatechnológiai műveletek vagy azok részműveletei útján készített, vagy közvetlen fogyasztásra kész élelmiszer, beleértve az italokat és a cukrászati készítményeket is”⁵⁸ értjük. Míg a *vendéglátó-ipari termék* „olyan étel, ital (az ivóvíz kivételével), cukrászati, hidegkonyhai készítmény, beleértve a közvetítés keretében előállított ételt is, amelyet elsősorban az előállítás helyén, illetve ideiglenes árusítóhelyen vagy tálalókonyhán szolgálnak ki, valamint közvetítő vállalkozás nélkül, fogyasztói kiszolgálásban házhoz szállítva értékesítenek vagy egyéb jogszabályban megadott korlátok szerint kiskereskedelmi létesítményen keresztül értékesítenek a végső fogyasztónak”.⁵⁹

A tanulmány utolsó elhatárolási példájával arra kívánok rámutatni, hogy milyen szűk a határvonal bizonyos esetekben az élelmiszer, illetve az élelmiszernek nem minősíthető termék között és ebből eredően az elhatárolás milyen eltérő jogkövetkezményeket eredményez. A konkrét jogi kérdés az Európai Unió Bíróságának C-760/21. számú ügyén⁶⁰

⁵⁶ Lásd ítélet 7. pont.

⁵⁷ A Bizottság 2073/2005/EK rendelete (2005. november 15.) az élelmiszerek mikrobiológiai kritériumairól; HL L 338., 2005.12.22., pp. 1–26.; 2. cikk g) pont.

⁵⁸ 62/2011. (VI. 30.) VM rendelet a vendéglátó-ipari termékek előállításának és forgalomba hozatalának élelmiszerbiztonsági feltételeiről 2. § (1) bekezdés 8. pont.

⁵⁹ 2008. évi XLVI. tv. az élelmiszerláncról és hatósági felügyeletéről Melléklet 21. pont.

⁶⁰ Forrás <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/HU/TXT/?uri=CELEX%3A62021CJ0760&qid=1687783418870> (2023.05.16.).

keresztül vezethető le. A jogeset központi kérdése a speciális gyógyászati célra szánt élelmiszer és a gyógyszer fogalmi elhatárolása volt, amely kérdés azért jelentős, mert teljesen eltérő jogszabályi környezet és engedélyezési eljárás alkalmazandó az élelmiszere, illetőleg a gyógyszerre, amely utóbbi nem minősül élelmiszernek.⁶¹ A jogvitában érintett Kwizda Pharma GmbH négy termékre vonatkozóan kérelmezett forgalmazási engedélyt, mint speciális gyógyászati célra szánt élelmiszer. A *speciális gyógyászati célra szánt élelmiszer* „olyan különleges eljárással vagy összetétellel készült élelmiszer, amely betegek – köztük csecsemőkorú betegek – étrendi ellátására szolgál, és kizárólag orvosi felügyelet mellett használható; ezen élelmiszer olyan betegek kizárólagos vagy részleges táplálására szolgál, akiknél a normál élelmiszerek vagy bizonyos azokban lévő tápanyagok vagy metabolitjaik felvétele, emésztése, felszívódása, feldolgozása vagy kiválasztása korlátozott, csökkent vagy zavart, vagy akiknél más orvosilag meghatározott tápanyagszükséglet áll fenn, amelynek étrendi ellátása nem oldható meg kizárólag a normál étrend megváltoztatásával”.⁶² A kérelem alapján a termékek összetevői megakadályozzák a baktériumok megtapadását a húgyutak nyálkahártyáján, és ezért húgyúti fertőzések esetén javasoltak. Az engedélyező hatóság megtagadta a termékek speciális gyógyászati célra szánt élelmiszerként való forgalomba hozatalát állítva, hogy ezek a termékek nem élelmiszerek, mivel az állítólagos hatást kiváltó összetevők, nevezetesen a D-mannóz és a tőzegáfonya nem az emésztőcsatornában történő felvétel útján, hanem a vese kiválasztótevékenységére gyakorolt hatásuk révén fejtik ki hatásukat.

A Bíróság az elé került elhatárolási kérdéssel kapcsolatosan az ítéletében elvi élel emelte ki, hogy speciális gyógyászati célra szánt élelmiszerek olyan élelmiszerek, amelyek célja a betegek táplálkozási igényeinek kielégítése, nem pedig emberi betegségek kezelése vagy megelőzése, vagy farmakológiai, immunológiai vagy metabolikus hatások kiváltása révén az ember valamely élettani funkciójának helyreállítása, javítása vagy módosítása, illetve az orvosi diagnózis felállítása.⁶³ Így a speciális gyógyászati célra szánt élelmiszerek önmagukban nem teszik lehetővé a betegség, a rendellenesség vagy az egészségügyi probléma elleni küzdelmet, hanem azokat sajátos táplálkozási rendeltetés jellemzi. Ha a beteg számára valamely termék fogyasztása általános előnyt biztosít, mivel az azt alkotó anyagok

⁶¹ 178/2002/EK rendelet 2. cikk alapján nem minősülnek „élelmiszernek” a következők:

- a) takarmány;
- b) élőállat, kivéve a forgalomba hozatalra előkészített, emberi fogyasztásra szánt állatok;
- c) növények a betakarítás előtt;
- d) gyógyszerek, a 65/65/EGK és a 92/73/EGK tanácsi irányelv értelmében;
- e) kozmetikai termékek, a 76/768/EGK tanácsi irányelv értelmében;
- f) dohány és dohánytermékek, a 89/622/EGK tanácsi irányelv értelmében;
- g) kábítószeres és pszichotróp anyagok, az Egyesült Nemzetek Szervezete keretében a kábítószeresekről szóló 1961. évi Egyeséges egyezmény, valamint az Egyesült Nemzetek Szervezete keretében a pszichotróp anyagokról szóló 1971. évi Egyeséges egyezmény értelmében;
- h) szermaradványok és szennyezések.

⁶² Az Európai Parlament és a Tanács 609/2013/EU rendelete (2013. június 12.) a csecsemők és kisgyermekek számára készült, a speciális gyógyászati célra szánt, valamint a testtömeg-szabályozás céljára szolgáló, teljes napi étrendet helyettesítő élelmiszerekről, továbbá a 92/52/EGK tanácsi irányelv, a 96/8/EK, az 1999/21/EK, a 2006/125/EK és a 2006/141/EK bizottsági irányelv, a 2009/39/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv és a 41/2009/EK és a 953/2009/EK bizottsági rendelet hatályon kívül helyezéséről EGT-vonatkozású szöveg, HL L 181., 2013.6.29., pp. 35–56.; 2. cikk (1) bekezdés g) pont.

⁶³ Ítélet 29. pont.

hozzájárulnak valamely betegség megelőzéséhez, enyhítéséhez vagy gyógyításához, a termék rendeltetése nem e beteg táplálása, hanem a gyógyítása, valamely betegség megelőzése, vagy farmakológiai, immunológiai vagy metabolikus hatások kiváltása révén az ember valamely élettani funkciójának helyreállítása, javítása vagy módosítása, ami amellet szól, hogy e termék nem minősülhet speciális gyógyászati célra szánt élelmiszernek.⁶⁴ A Bíróság egyúttal garanciális jelleggel kiemelte, hogy a termékek helyes minősítésével kapcsolatos kétségek esetén a gyógyszerekre vonatkozó uniós jog alkalmazásának ad elsőbbséget, ami – a gyógyszerekre vonatkozó jogból eredő, a termékek forgalomba hozatalára vonatkozó magasabb követelmények miatt – szintén összhangban van az emberi egészség magas szintű védelmének az EUMSZ 168. cikkben kitűzött céljával.⁶⁵

⁶⁴ Ítélet 30–31. pont.

⁶⁵ Ítélet 34. pont.

TECHNOLÓGIAI KIHÍVÁSOK A KÖZBESZERZÉSEK TERÜLETÉN¹

1. Bevezető gondolatok

A verseny a piacgazdaság fő szervező ereje, mozgatórugója. A megfelelő keretek között működő verseny bizonyos szintig szabályozott, ugyanakkor nem túlszabályozott. Az adott jogi és gazdasági keretek között működik a piac azon sajátos rendszere, amelyben az eladók hatékonyságra törekednek, és mint piaci szereplők igyekeznek a saját termékük ár – érték arányát a piacon található többi termékhez képest a lehető legmagasabb szintre hozni, hogy ezáltal minél nagyobb keresletet elégíthessenek ki. A keresleti oldal szintén igyekszik a saját hasznát maximalizálni azáltal, hogy az elérhető legjobb ár-érték arányú árut vásárolja meg. Ezáltal választani tudnak, és a számukra legkedvezőbb megoldáshoz juthatnak igényeik kielégítésére.

A közbeszerzés ezen versenyhelyzet egy sajátos, szigorú szabályok között zajló folyamata, amely során a törvényben² ajánlatkérőként meghatározott szervezetek, visszerthes szerződések megkötése céljából, megadott tárgyú és értékű beszerzéseik megvalósítása érdekében ezen speciális szabályok szerint kötelesek eljárni, annak érdekében, hogy az adott beszerzési igényük megvalósulhasson.

Ez tehát egy szerződéskötést megelőző folyamat, amely jogszabályi definíciója alapján a törvény szerinti ajánlatkérő által, írásban megkötött, árubeszerzésre, szolgáltatás megrendelésre vagy építési beruházásra irányuló visszerthes szerződés.³

Az ily módon szabályozott speciális versenyfolyamat célja az, hogy a közpénzek elköltése olyan módon történjen, amely az esélyegyenlőséget, és a tiszta versenyt biztosító, transzparens módon, nyilvánosan ellenőrizhető, ésszerű közpénzfelhasználást eredményez.

A hatályos szabályozás hátterét az uniós jog adja, első sorban irányelvi szintű szabályokon keresztül, amely a hazai jogrendszerünkben a közbeszerzésekről szóló 2015. évi CXLI. törvényben, és a hozzá kapcsolódó, kifejezetten nagy mennyiségű végrehajtási rendeletben testesül meg.

¹ A kutatást a Szegedi Tudományegyetem Interdiszciplináris Kutatásfejlesztési és Innovációs Kiválósági Központ(IKIKK) Humán és Társadalomtudományi Klaszterének IKT és Társadalmi Kihívások Kompetenciaközpontja támogatta. A szerző a „Jog és versenyképesség” kutatócsoport tagja.

² A közbeszerzésekről szóló 2015. évi CXLI. törvény (a továbbiakban: Kbt.).

³ A közbeszerzési szerződés Kbt. 3. § 24. pontjában meghatározott fogalma.

2. Az innováció jelentősége

A gazdasági verseny során minden eladó a saját termékét szeretné eladni, és minél nagyobb nyereségre szert tenni. Ennek érdekében a lehető legmagasabb, de még elfogadható árat kéri a vevőtől. A fogyasztók a lehető legalacsonyabb áron szeretnék a legjobb termékekhez hozzájutni.

Ennek alapján a verseny három funkcióját emelhetjük ki, egyrészt a jóléti funkciót, hiszen a verseny eredménye az, hogy a fogyasztónak választási lehetősége nyílik a különböző termékek és szolgáltatások között.

Másrészt az allokációs funkció jelenik meg, ezt azt jelenti, hogy a verseny miatt a vállalkozások rákényszerülnek, hogy erőforrásaikat olyan termékekre és szolgáltatásokra fordítsák, amelyre valós fogyasztói igény mutatkozik.

Harmadrészt a hatékonysági funkció említendő, eszerint a verseny miatt a vállalkozások rákényszerülnek, hogy a lehető legolcsóbban, a legkisebb költséggel működjenek, hiszen a költségek alapvetően meghatározzák a piaci pozíciójukat.

Az, hogy ez a verseny tehát fennmaradjon, fontos egyrészt a közérdek miatt, hiszen hosszú távon a gazdaság fejlődését eredményezi azáltal, hogy az abban részt vevő vállalkozások folyamatosan új technológiák, innovatív megoldások megtalálásában ösztönöztek.

Másrészt a többi piaci szereplő érdekében is fontos, annak érdekében, hogy a tisztességes verseny feltételei állami szabályozás útján adottak legyenek.

Ha működik a verseny, akkor előtérbe tudnak kerülni az innovatív megoldások.⁴

A közbeszerzések terén kiemelt jelentősége van az innovációnak, az innovatív folyamatoknak, és az innovatív megoldások beszerzésének ösztönzése is fontos terület mind az uniós, mind a hazai jogalkotó számára. Az innovációs közbeszerzés fogalmának meghatározását megtaláljuk a Bizottság 2021. júliusában kiadott közleményében, amely kifejezetten az innovatív közbeszerzésekkel kapcsolatban nyújt iránymutatást.⁵ Az innovációs közbeszerzés olyan beszerzés, amely az alábbi jellemzők közül legalább az egyikkel rendelkezik:

- az innovációs folyamat (kutatási-fejlesztési szolgáltatások) beszerzése a (részleges) eredményekkel együtt,
- az innováció eredményeinek beszerzése.⁶

⁴ A tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról szóló 2014. évi LXXVI. törvény 3. § 6. pontja értelmében *innováció*: egy új vagy továbbfejlesztett termék vagy folyamat, vagy ezek kombinációja, amely jelentősen különbözik a jogi formájától vagy finanszírozási módjától függetlenül az adott szervezet korábbi termékeitől vagy folyamataitól, és amelyet termék esetén a potenciális felhasználók számára elérhetővé tettek, vagy amelyeket folyamat esetén a szervezet használatba vett, továbbá amely lehet

a) *termék innováció*: egy új vagy továbbfejlesztett termék vagy szolgáltatás, amely jelentősen különbözik a vállalkozás olyan termékeitől, szolgáltatásaitól, amelyet már bevezetett a piacra,

b) *üzleti folyamat innováció*: egy vagy több üzleti tevékenységéhez – így különösen a termelés, disztribúció és logisztika, marketing és értékesítés, információs és kommunikációs technológia, az adminisztráció és a menedzsment, termék-, és folyamat fejlesztés – kapcsolódó új vagy továbbfejlesztett üzleti folyamat, amely jelentősen különbözik a vállalkozás korábbi üzleti folyamataitól, és amelyeket a vállalkozás használatba vett.

⁵ A bizottság (2021/C 267/01) közleménye iránymutatás az innovációs közbeszerzésről. Forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a21k0092.com> (2023.05.09.).

⁶ Iránymutatás az innovációs közbeszerzésről.

A Közlemény az innováció három formáját különbözteti meg, egyrészt a *fokozatos innovációt*, amely több érdekelt számára is teljesítménybeli javulást és hozzáadott értéket eredményez, esetenként illeszkedik a hagyományos keretek közé, másrészt a *diszruptív innovációt*, amely gyakran új szereplők, folyamatok, értékek létrehozásával felborítja a régi rendszert, harmadrészt pedig a *transzformatív innovációt*, amely kielégítetlen igényekre irányul és strukturális vagy szervezeti reformokat igényel.

A közbeszerzési eljárásokban az ajánlatkérők fő célja, hogy a legstabilabb és legmegbízhatóbb beszerzési eredményt érjék el. A kockázatokat jellemzően a következőképpen csökkentik:

- i. a piacon már régóta tevékenykedő, makulátlan hírnévvel és adózói múlttal rendelkező, jelentős forgalmú gazdasági szereplők megkeresése; valamint
- ii. a korábban már megbízhatónak bizonyult, szabványos megoldások igénylése.⁷

Ezek az elvárások ugyanakkor csökkentik az ajánlatkérők innovatív megoldásokra való nyitottságát.

3. Technológiai bezáródás és lebonyolítási akadályok

Közbeszerzések terén két megközelítésben is beszélhetünk technológiai kihívásokról. Egyrészt a közbeszerzési eljárások műszaki tartalmának meghatározása kapcsán, amikor a technológiai kihívás egy adott közbeszerzési tárgy műszaki tartalmának meghatározása során jelentkezik, másrészt közbeszerzési eljárástechnikai szempontból, az eljárások lebonyolítása során alkalmazott technológiai megoldások esetében.

Az első problémakört érintően a *technológiai bezáródás* kérdését érdemes megemlíteni. Ezt a kifejezést a közbeszerzéseket illetően az Európai Bizottság közleménye használja,⁸ mely részletesen foglalkozik azzal a helyzettel, amikor bizonyos informatikai szolgáltatások megrendelése esetén egy ajánlatkérő szerv⁹ mozgásteret, és ezáltal az adott közbeszerzési eljárásra potenciális ajánlattevői kör is beszűkül azáltal, hogy a szerződéses időtartam lejártával a szolgáltatóváltás problémákba ütközik, mert az ajánlatkérők nincsenek olyan alapvető információk birtokában, amellyel egy adott rendszer működtetését egy másik szolgáltató hatékonyan át tudná venni. Erre vonatkozóan a Közlemény a szabványok alkalmazását, és az alkalmazott szabványok optimalizálását javasolja, mint megoldás.

A technológiai bezáródás egyik ismérve általában az, hogy a felhasználókat adott megoldáshoz kötő IKT-rendszerhez kapcsolódó következő szerződés közbeszerzési dokumentumaiban már márkanévvel hivatkoznak az adott rendszerre. A beszerző hatóságok kénytelenek feltüntetni a márkanéveket, mivel az IKT-rendszerekre vonatkozó információk hiányában lehetetlen más módon kellő pontossággal leírni a szóban forgó rendszert.¹⁰

⁷ A bizottság (2021/C 267/01) közleménye iránymutatás az innovációs közbeszerzésről. Forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a21k0092.com> (2023.05.09.).

⁸ A bizottság közleménye az európai parlamentnek, a tanácsnak, az európai gazdasági és szociális bizottságnak és a régiók bizottságának a technológiai bezáródás ellen: nyílt IKT-rendszerek kiépítése a szabványok alkalmazásának optimalizálása révén a közbeszerzésekben /* COM/2013/0455 final */ (a továbbiakban: Közlemény). Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A52013DC0455> (2023.05.12.).

⁹ A Közlemény szóhasználatában „hatóság”, összhangban a közbeszerzési tárgyú irányelvek szóhasználatával.

¹⁰ Közlemény 2. pont.

Ugyanakkor mind az uniós, mind a hazai közbeszerzési szabályok értelmében a műszaki előírásoknak egyenlő esélyt kell biztosítaniuk a gazdasági szereplők számára a szerződés elnyeréséhez, és nem képezhetnek indokolatlan akadályt a versenyeztetésben a közbeszerzés során.¹¹ A márkanevekre történő hivatkozás csak kivételes esetekben megengedhető, amennyiben nem lehetséges a szerződés tárgyának kellően pontos és érthető leírása az uniós jogszabályokban lefektetett egyéb eszközökkel. Az ilyen hivatkozást a „vagy azzal egyenértékű” kifejezésnek kell kísérnie.¹²

A márkanév használata a közbeszerzésben a versenyt leszűkíti az adott márka beszállítóira, és tényleges monopolhelyzetet eredményez, annak minden árkövetkezményével. Az IKT-rendszert és annak fejlesztéseit értékesítő egyetlen szolgáltatótól való függés ráadásul zavarokat okozhat az üzletmenet folytonosságában is, mert fennáll a kockázat, hogy az adott szolgáltató úgy dönt, hogy a továbbiakban nem támogatja a rendszert vagy annak egyes elemeit. Ezzel az innovációra és a hatékonyságnövelésre kínáló lehetőségek is kiaknázatlanul maradnak, különösen akkor, ha a szolgáltató nem képes időtállóvá tenni az adott rendszert.¹³

A közbeszerzések műszaki tartalmának meghatározása kapcsán érdemes szólni arról is, hogy mind a fent említett technológiai bezáródást, mind innovatív műszaki leírások alkalmazásának lehetőségét bővíthetné, ha az ajánlatkérőknek lehetősége lenne a hosszabb távú szerződéses kapcsolatok kialakítására. A jelenleg hatályos jogszabályi rendelkezések folytán sajnos erre nincs lehetőség, ugyanis a Kbt. rögzíti, hogy a közbeszerzési eljárás alapján kötött szerződés időtartama nem lehet határozatlan, vagy aránytalanul hosszú.¹⁴

A közbeszerzési kötelezettség ily módon korlátozza a hosszú távú beszállítói kapcsolatok kialakítását, és ezáltal a fejlesztések megvalósítását. A felek ugyanis nem szívesen fektet-

¹¹ Kbt. 58. § (2) bekezdés: Az ajánlatkérő köteles megadni az eljárást megindító felhívásban vagy a további közbeszerzési dokumentumokban a közbeszerzés tárgyára vonatkozó műszaki leírást. A műszaki leírás azoknak az előírásoknak az összessége, amelyek meghatározzák azokat a közbeszerzés tárgya tekintetében megkövetelt jellemzőket, amelyek alapján a közbeszerzés tárgya olyan módon írható le, hogy az megfeleljen az ajánlatkérő által igényelt rendeltetésnek. E jellemzők utalhatnak a kért építési beruházás, áru vagy szolgáltatás előállításának és nyújtásának folyamatára vagy módszerére, vagy életciklusa bármely más szakaszának valamely konkrét folyamatára, akkor is, ha ezek a tényezők végeredményben nem befolyásolják az adott építési beruházás, áru vagy szolgáltatás tulajdonságait, feltéve, hogy kapcsolódnak a szerződés tárgyához [76. § (7) bekezdés], valamint annak értékéhez és céljaihoz képest arányosak.

(3) A műszaki leírásnak valamennyi gazdasági szereplő számára egyenlő hozzáférést kell lehetővé tennie, és nem lehet olyan hatása, amely indokolatlanul akadályozná a verseny biztosítását a közbeszerzés során.

¹² 321/2015. (X. 30.) Korm. rendelet a közbeszerzési eljárásokban az alkalmasság és a kizáró okok igazolásának, valamint a közbeszerzési műszaki leírás meghatározásának módjáról 46. § (3) bekezdés: A szerződés tárgya által indokolt esetek kivételével a műszaki leírás nem hivatkozhat meghatározott gyártmányú vagy eredetű dologra, illetve konkrét eljárásra, amely egy adott gazdasági szereplő termékeit vagy az általa nyújtott szolgáltatásokat jellemzi, vagy védjegyre, szabadalomra, tevékenységre, személyre, típusra vagy adott származásra vagy gyártási folyamatra, ha az egyes gazdasági szereplők vagy termékek előnyben részesítéséhez vagy kizorításához vezetne. Az ilyen hivatkozás csak kivételes esetekben engedhető meg, ha nem lehetséges a szerződés tárgyának (2) bekezdés szerinti, kellően pontos és érthető leírása. Az ilyen megnevezés mellett a „vagy azzal egyenértékű” kifejezést kell szerepeltetni.

¹³ Közlemény 2. pont.

¹⁴ Kbt. 133. § (1) bekezdés: Az ajánlatkérőnek az eljárást megindító felhívásban a szerződés időtartamát úgy kell meghatároznia, hogy ha a szerződés tárgya, a választott szerződéses konstrukció, a hozzá kapcsolódó fizetési feltételek vagy a nyertes ajánlattevő által eszközölt befektetés nem indokolja, a szerződést ne kösse határozatlan vagy olyan aránytalanul hosszú határozott időtartamra, amely a verseny fenntartása és a közpénzek hatékony elköltésének céljával ellenkezik.

nek egy olyan szerződéses kapcsolatba, ahol rövid időn belül újra nyílt verseny keretében kell majd kiválasztani a szerződéses partnert. Jellemzően árubeszerzések, szolgáltatás megrendelések körében jelentkezik ez a probléma, de igaz lehet az építési beruházásokra is, mert nem ad a jogszabályi környezet lehetőséget arra, hogy a felek kialakítsanak egy hosszabb távú együttműködést, amibe érdemes investálni.

A másik problémakör, a közbeszerzési eljárások lebonyolítása során alkalmazott technológiai megoldások kihívásai is jelen vannak a közbeszerzések napi szintű gyakorlatában. A közbeszerzési tárgyú uniós irányelveknek¹⁵ való megfelelés érdekében a magyar jogalkotó¹⁶ is bevezette az Elektronikus Közbeszerzési Rendszer¹⁷ (EKR) alkalmazását a közbeszerzésekben, 2018. áprilisától, kötelező jelleggel. A rendszer bevezetésekor még a nagyobb, felkészültebb ajánlattevők is nehézségekbe ütköztek a rendszer használatával kapcsolatban, ami azóta már jóval szélesebb körben elterjedt gyakorlattá vált, ugyanakkor a mai napig visszatérő probléma, hogy jellemzően kisebb ajánlattevő cégek részt szeretnének venni ugyan egy – egy közbeszerzési eljárásban, de nem tudják a rendszert használni.

A másik, és ennél talán még jelentősebb probléma, hogy az aktuális közbeszerzési kiírások figyelése súlyos nehézségekbe ütközik. Kifejezetten erre alkalmazott humán erőforrás kell annak, aki napi szinten figyeli a megjelenő hirdetményeket, mivel az informatikai háttér, a szűrők nem kellő hatékonysággal működnek. Nincs sem az EKR-nek, sem a Közbeszerzési Értesítőnek¹⁸ olyan jól használható szűrő funkciója, amely ezt a tevékenységet segítené.

Erre válasz, és remélhetőleg a probléma megoldásának első lépése a 1118/2023. (III. 31.) Korm. határozat a közbeszerzésekben a verseny szintjének növelését célzó intézkedésekről (2023-2026) szóló cselekvési tervről. Ezen kormányhatározat 5. pontja 2024. június 30-i határidővel előírja a területfejlesztési miniszter számára, hogy gondoskodjon az EKR olyan irányú fejlesztéséről, amelynek eredményeként lehetővé válik a Közbeszerzési Hatóság és a Gazdasági Versenyhivatal által vezetett, a kizáró okok hiánya igazolására szolgáló adatbázisok automatizált lekérdezése. A határozat 6. pontja szintén 2024. június 30-i határidővel előírja, ugyanúgy a területfejlesztési miniszter számára, hogy gondoskodjon az EKR olyan irányú fejlesztéséről, amelynek eredményeként bárki automatikus, e-mail útján történő értesítéseket kérhet az EKR-ben megjelenő hirdetményeikről, a 7. pontja pedig azt, hogy az EKR olyan irányú fejlesztése valósuljon meg, amelynek eredményeként fejlettebb keresési funkciók állnak rendelkezésre. A határozat 12. pontja pedig előírja, hogy az Új Világ Nonprofit Kft. bevonásával kerüljön kialakításra a mikro-, kis- és középvállalkozások számára ingyenesen elérhető közbeszerzési képzési rendszer, a 13. pontja pedig azt, hogy szintén az Új Világ Nonprofit Kft. bevonásával kerüljön kialakításra a mikro-, kis- és középvállalkozások számára támogatási program a közbeszerzési eljárásokban való részvételük elősegítése érdekében.

¹⁵ 2014/24/EU irányelv a közbeszerzésekről.

¹⁶ Kbt. 198. § (1) bekezdés 3. és 8. pont, valamint a 424/2017. (XII. 19.) Korm. rendelet az elektronikus közbeszerzés részletes szabályairól.

¹⁷ ekr.gov.hu

¹⁸ A Közbeszerzési Hatóság által megjelentetett hivatalos lap, amely tartalmazza valamennyi hazai közbeszerzési eljárással kapcsolatban közzétett hirdetményt.

4. Záró gondolatok

Látható, hogy bőven van még kihívás a közbeszerzések terén innovációs és technológiai szempontból. Ha az innováció oldaláról közelítjük meg, akkor jogalkotói feladat az ajánlatkérők számára kedvezővé tenni az innovatív megoldások igénybevételének előnyben részesítését, amelyhez viszont elengedhetetlen a gyakorlatban is jól alkalmazható jogszabályi környezet kialakítása. Fontos e körben megjegyezni, hogy a hatályos Kbt. is lehetőséget ad kifejezetten innovatív beszerzések megvalósítására szolgáló eljárásfajta, az ún. innovációs partnerség kialakítására, ez azonban a gyakorlatban még nem terjedt igazán el. Fontos lenne, hogy az „átlagos” beszerzési tárgyak megvalósítására vonatkozóan legyen szélesebb körű, rugalmasabb lehetősége az ajánlatkérőknek az innovatív megoldások előnyben részesítésére, akár a szerződéses kapcsolatok időbeliségének kevésbé szigorú megkötésével.

Technikai oldalról pedig, a fentiekben hivatkozott kormányhatározat üdvözlendő irányt ad, és remélhetőleg hamarosan alkalmassá válik az informatikai rendszer arra, hogy a hatékonyabb keresési és értesítési funkciók fejlesztésével nőjön a közbeszerzési eljárások ebbéli hatékonysága is.

ALANYI ÁFA-MENTESEGET VÁLASZTÓK AZ ÁFA RENDSZERÉBEN

1. Bevezetés

A magyar államháztartás – fiskális szempontból – tradicionálisan *legfontosabb bevételi forrását*¹ az általános forgalmi adó (a továbbiakban: ÁFA) bevételek jelentik. Ezen adó nem – a közös hozzáadottérték-adó (a továbbiakban: Héa) rendszerről szóló, 2006. november 28-án elfogadott, majd 2007. január 1-én hatályba lépett *2006/112/EK irányelv*re (a továbbiakban: Héa-irányelv) épülő – hazai jogi szabályozása az általános forgalmi adóról szóló *2007. évi CXXVII. törvényben* (a továbbiakban: Áfa tv.) található meg.

Az ÁFA lényegi ismérve tehát, hogy az állam működéséhez megfelelő összegben bevételi forrásokat biztosítson, amely célnak való megfelelés szándéka tükröződik az ÁFA – általánosnak minősülő – 27%-os hazai adómértékében, amely adómérték jelenleg nem csak az EU-ban, hanem az Föld összes országát is figyelembe véve a legmagasabb.² Az államháztartási bevételek előteremtésének kiemelt szempontja ellenére az Áfa tv. némely speciális tényállásra olyan sajátos előírásokat tartalmaz,³ amelyek esetében a fiskális szempontok háttérbe szorulnak és az ÁFA kezelésére az általánostól eltérően kerül sor. Az általánostól különböző módon kezelt ilyen sajátos jogállás egybek⁴ mellett az ebben a tanulmányban részletesen bemutatásra kerülő – de terjedelem korlátok miatt azért nem minden aspektusára kiterjedő – *alanyi ÁFA-mentesség* is, aminek fontos gyakorlati szerepét

¹ Lásd erről pl. a Magyarország 2023. évi központi költségvetéséről szóló 2022. évi XXV. törvényt, amelynek előírásai értelmében a 2023-as költségvetési évben az ÁFA-ból származó bevételek közel 8.000 Mrd Ft-ban lettek előirányozva, amely összeg a központi költségvetés teljes bevételi előirányzatának több mint 1/3-át teszi ki.

² A magyarországi 27%-os általános ÁFA kulcsot az EU-ban a Dániában, Svédországban és Horvátországban alkalmazott 25%-os adómérték követi, az EU-n kívül pedig az EU-val külön megállapodást kötött Norvégiában alkalmaznak még 25%-os adómértéket, a többi országban ennél alacsonyabb mértékű a forgalmi adó általános kulcsa. Lásd: <https://hu.economy-pedia.com/11029513-vat-ranking-in-latin-america> és <https://hu.economy-pedia.com/11029470-vat-in-the-world> (2023.10.27.).

³ Ezen előírások sajátossága elsősorban az ÁFA-fizetési kötelezettség keletkezésének időpontja, az ÁFA mértékének és alapjának meghatározása kapcsán figyelhető meg. Ezekben az esetekben érvényesül a *lex specialis derogat legi generali* jogelv az ügylet ÁFA-rendszeren belüli kezelése és számlázása kapcsán, vagyis elsősorban az érintett különös adózási módra vonatkozó speciális szabályokat kell alkalmazni, és csak akkor kell az Áfa tv. általános szabályait figyelembe venni, ha valamely kérdést nem szabályoznak a speciális előírások vagy expressis verbis az általános szabályok alkalmazását határozzák meg.

⁴ Az alanyi ÁFA-mentességhez hasonlóan speciális szabályozás alá tartozó terület az Áfa. tv-ben a használt ingóságok és az utazásszervezés ún. árrésadózása, a mezőgazdasági tevékenységet végzők különös adózási jogállása és a pénzforgalmi szemléletben teljesítendő ÁFA fizetési kötelezettség is.

az adja, hogy Magyarországon kiemelkedően magas az ÁFA alól alanyi mentes státuszban lévő ÁFA-alanyok száma.

2. Az alanyi ÁFA-mentes jogállás főbb jellemzői⁵

Az alanyi ÁFA-mentességre vonatkozó, az általános ÁFA-szabályoktól eltérő különös előírásokat az Áfa. tv. XIII. fejezete tartalmazza, ami szerint az alanyi ÁFA-mentesség egy olyan *speciális státusz*, ami kifejezetten az ÁFA-alany személyéhez kötődik, tehát független az általa végzett tevékenységtől. Ez azt jelenti, hogy – jellemzően, de nem kivétel nélkül – az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok által végzett minden ügylet az ÁFA-mentes körbe tartozik, tekintet nélkül az adott tevékenység jellegére. Tehát az alanyi ÁFA-mentes státuszban lévők alapvetően kívül esnek az ÁFA hatókörén, különleges jogállást élveznek, aminek a sajátossága egyebek mellett abban áll, hogy a rájuk vonatkozó speciális szabályozást nem az általuk végzett tevékenység alapján, hanem a személyükkel összefüggő – konkrétan az általuk ténylegesen elért éves árbevételhez kapcsolódó – feltételek teljesülése esetén alkalmazhatják. Az alanyi ÁFA-mentes státusz tehát *nem alanyi jogon jár*, hanem *választható*, mégpedig csak bizonyos személyi feltételek teljesítése esetén, amely státusz biztosításával az volt a jogalkotó elsődleges célja, hogy csökkentse az éves szinten nem túl magas árbevételt realizáló vállalkozások adminisztratív terheit, tekintve, hogy mentesítette őket az ÁFA-val kapcsolatos adóbevallási kötelezettség alól. Az alanyi ÁFA-mentesség választáson alapuló jellege azt jelenti, hogy az ÁFA-alany csak abban az esetben jogosult alanyi ÁFA-mentesen eljárni, ha e jogállás választását az állami adó- és vámhatóság (a továbbiakban: NAV) felé *előzetesen bejelentette*. A választás a tárgy naptári év végéig szól, azonban, ha az ÁFA-alany az alanyi ÁFA-mentesség feltételeinek a továbbiakban is megfelel, akkor – feltéve, hogy a választását az adóév végével nem változtatja meg – az alanyi ÁFA-mentesség a következő adóévekben is mindaddig megilleti, amíg a feltételeknek megfelel.

Az alanyi ÁFA-mentesség választása és a hozzá szükséges – a tanulmány további részeiben bemutatásra kerülő – egyéb feltételek teljesülése következményeként az alanyi ÁFA-mentesség időszakában az ÁFA-alany *nem jogosult* és kötelezett az értékesítései kapcsán az *ÁFA felszámítására és fizetésére*, de az előzetesen felszámított *ÁFA levonására sem jogosult* a beszerzései kapcsán a részére értékesítők által felszámított ÁFA tekintetében. További jellemzője még az alanyi ÁFA-mentes pozíciónak, hogy kizárólag olyan számlát állíthat ki az ilyen ÁFA-alany, amiben sem áthárított ÁFA, sem az ellenértékben lévő ÁFA-mértékére való hivatkozás⁶ nem szerepel. A számlán az ÁFA-mentességre hivatkozni kell, a hivatkozás tetszőlegesen, de egyértelmű módon kell történnjen, pl. az Áfa tv. XIII. fejezetére történő hivatkozással („Adómentes az Áfa tv. XIII. fejezete alapján”),

⁵ A témával kapcsolatban lásd BODA Péter: *Az alanyi adómentességre vonatkozó különös szabályok az áfában*. Adó szaklap, 2021/8–9. pp. 50–57.; VÁRADI Adrienn: *Az alanyi adómentesség 2019-re vonatkozó szabályai*. Adó szaklap, 2019/1–2. pp. 1–11. p.; FARKAS Alexandra: *Különös adózási módok az áfában*. Adókélex, 2021/4. pp. 1–72.

⁶ Az Áfa tv. 83. §-a értelmében amennyiben a juttatott vagyoni előny (ellenérték) pénzben kifejezett összegét úgy kell tekinteni, mint ami a fizetendő ÁFA-t is tartalmazza, akkor az ÁFA megállapításához 21,26 vagy 4,76 vagy 15,25%-ot kell figyelembe venni (ezen %-ok segítségével a bruttó értékben megadott ellenértékből a fizetendő ÁFA visszafelé számolva meghatározásra kerülhet).

vagy pl. az ÁFA-mentesség jellegének megnevezésével („Alanyi adómentes”). Az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany az ügyleteiről – úgy mint a normál ÁFA-alanyok – főszabályként számlát köteles kibocsátani. Amennyiben a konkrét ügyletben fennállnak a nyugtakisbocsátás feltételei, akkor az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany számla helyett nyugtát is kibocsáthat. Fontos tudni, hogy az a szabály, amely szerint az ÁFA-mentes ügyletekről számla helyett elegendő ún. számviteli bizonylatot kiállítani, az alanyi ÁFA-mentességre *nem* vonatkozik.⁷

Fontos kiemelni, hogy az alanyi ÁFA-mentesség – szemben a tényleges ÁFA-mentességgel, amikor az ÁFA-alany szintén nem kell ÁFÁ-t fizessen az ügylete⁸ után, de az ahhoz kapcsolódó beszerzéseiben részére felszámított ÁFÁ-t levonásba helyezheti – egy sajátos ÁFA-mentességet jelent, mivel az alanyi ÁFA-mentes adóalany az ÁFA-fizetési kötelezettség hiánya miatt – főszabályként – az *ÁFA-levonási joggal sem élhet*, tehát az általa befogadott számlák ÁFA-tartalmát nem helyezheti levonásba. Érdemes megemlíteni, hogy az a szabály, amely szerint az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany nem jogosult ÁFÁ-t áthárítani, csupán a főszabály, vagyis vannak olyan – később részletesen bemutatásra kerülő – esetek is, amikor az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany mégsem ÁFA-mentesen, hanem ÁFA felszámítása mellett értékesít.

Az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany – feltételezve, hogy nincs olyan ügylete, ami kapcsán a fő szabálytól eltérően mégis valamilyen ÁFA-kötelezettsége keletkezne – ÁFA-bevállás *benyújtására nem kötelezett*,⁹ hiszen főszabályként nem keletkezik neki olyan fizetendő ÁFÁ-ja, amelyet be kellene vallania.¹⁰

A fentiek alapján megállapítható, hogy pénzügyi szempontból – az ÁFA-levonási jog hiánya miatt – azon adóalanyok számára lehet kedvező az alanyi ÁFA-mentesség választása, akik nem rendelkeznek jelentősebb összegű (ÁFÁ-t tartalmazó) beszerzési számlákkal. Ezen kívül azoknak is, akik számára az értékesítéseik kapcsán fontos szempont a minél alacsonyabb eladási ár, ugyanis az általuk kibocsátott számlában nem kerül sor ÁFA felszámítására, ami miatt a vásárlóik elvileg ÁFA-tartalom nélkül olcsóbban juthatnak a részükre értékesítésre kerülő termékekhez, szolgáltatásokhoz.

3. Az alanyi ÁFA-mentes státusz választásának feltételei és egyes eljárásjogi tudnivalói

Az Áfa tv. XIII. fejezetének előírásai egyebek mellett azt is meghatározzák, hogy pontosan mely adóalanyi kör kapcsán merülhet fel az alanyi ÁFA-mentesség választásának lehető-

⁷ Az Áfa tv. 165. § (1) bekezdés a) pontja csak az Áfa tv. 85–86. §-aiban foglalt (közismert néven tárgyi ÁFA-mentes) ügyletekre engedi meg, hogy számla helyett számviteli bizonylatot állítsanak ki, az alanyi ÁFA-mentes ügyletekre viszont ez nem vonatkozik.

⁸ Ilyen ügylet pl. az Áfa tv. 98. §-ában szabályozott ÁFA-mentes Közösség területén kívülre történő termékértékesítés. A Közösség ÁFA tv. szerinti értelmezését lásd az Áfa tv. 1. számú Mellékletében.

⁹ Lásd az Áfa tv. 257. § (2) bekezdés *ba*) pontját.

¹⁰ E szabály alól van kivétel, hiszen az Áfa tv. 257. §-ából az is következik, hogy amennyiben az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanynak valamilyen különleges körülmény folytán mégis keletkezik akár fizetendő, akár levonható ÁFÁ-ja, akkor arra vonatkozóan a megfelelő ÁFA-bevállási nyomtatványt, Közösségi ügylet esetén pedig az Áfa. tv. 4/A. sz. melléklet I. pontjában szabályozott ún. Összesítő nyilatkozatot is köteles benyújtani.

sége, valamint hogy az adóévben az általuk történő értékesítéseknek mekkora Ft-összeg a felső értékhatára.¹¹

Az alanyi ÁFA-mentesség választásának *alapfeltétele*, hogy az érintett ÁFA-alany *gazdasági céllal*¹² *belföldön*¹³ *letelepedett* legyen, ennek hiányában pedig lakóhelye vagy szokásos tartózkodási helye legyen belföldön. Ez azt jelenti, hogy azok az ÁFA-alanyok, akik hazánkban csupán regisztrációs adószámmal rendelkeznek, de Áfa tv-ben meghatározott székhellyel, állandó telephellyel nem, alanyi ÁFA-mentesség választására nem jogosultak. Emiatt például az a külföldi vállalkozó, aki Magyarországon értékesíti a termékeit, adószám kiváltására lesz kötelezett, mivel belföldi teljesítési hellyel értékesíti a termékeit, viszont alanyi ÁFA-mentesség választására nem lesz jogosult, mivel csak regisztrált, de letelepedéssel nem rendelkező ÁFA-alanynak minősül.

Az előadottak alapján megállapítható, hogy az alanyi ÁFA-mentesség alkalmazhatóságának alapja az ÁFA-alany ilyen irányú *választása*, tehát az Áfa tv. XIII. fejezetének különös előírásai még valamennyi feltétel teljesülése esetén *sem* automatikusan, hanem kizárólag a NAV részére előzetesen megtett *bejelentés* esetén illetik meg a belföldön letelepedett vagy ennek hiányában a legalább belföldön lakóhellyel vagy szokásos tartózkodási hellyel rendelkező ÁFA-alanyokat.

Az alanyi ÁFA-mentesség *választására jogosító felső összeghatár* meghatározása kapcsán az ÁFA-alany által ilyen minőségben, *belföldön* és ellenérték fejében teljesített összes termékértékesítés, szolgáltatásnyújtás ellenértékének Ft-ban kifejezett és éves szinten göngyöltett összegét kell figyelembe venni. A jogosult körbe tartozó ÁFA-alany abban az esetben választhatja az alanyi ÁFA-mentességet, ha a nettó árbevétele sem a tárgyévet megelőző naptári évben, sem pedig a tárgyévben reálisan várhatóan, illetőleg ténylegesen *nem haladja meg* az Áfa tv-ben előírt, *12 M Ft-nak* megfelelő összeget.¹⁴ Tehát az ÁFA-alany a tényleges működése adataiból kiindulva előre meg kell becsülnie, hogy a választása évében az általa teljesítésre kerülő ügyletek ellenértéke várhatóan meghaladja-e vagy sem a releváns értékhatárt. Az ÁFA-alanytól elvárt, hogy a becslése kellően megalapozott legyen, tehát reálisan tükrözze azon várakozását, ami szerint a jogszabályban rögzített árbevétel értékhatárt a tárgyévben nem fogja túllépni.

¹¹ Az Áfa tv. 188. § (2) bekezdése értelmében 2019-től az alanyi ÁFA-mentesség választására jogosító felső értékhatár 12 M Ft-nak megfelelő pénzüsszeg, ezt megelőzően 2017–2018. között évi 8 M Ft, 2013–2016. között évi 6 M Ft, 2008–2012. között pedig évi 5 M Ft volt az éves árbevétel felső korlátja.

¹² A „gazdasági célú letelepedés” kifejezés alatt – az ÁFA tekintetében – azt értjük az Áfa tv. 254. § (1) bekezdése értelmében, hogy az ÁFA-alany ott telepedik le gazdasági céllal, ahol gazdasági tevékenységének székhelye (a központi ügyvezetése helye) van, kivéve, ha az EU kötelező jogi aktusa ettől eltérően rendelkezik); vagy állandó telephelye (a székhelyén kívül a gazdasági tevékenysége folytatására huzamosabb időtartamra létesített vagy arra szánt földrajzilag körülhatárolt hely, ahol a gazdasági tevékenység önálló folytatásához szükséges egyéb feltételek is ténylegesen rendelkezésre állnak, ideértve az ÁFA-alany kereskedelmi képviseletét is, de utóbbit csak annyiban, amennyiben az Áfa tv. 37. § (1) bekezdésének alkalmazásában a kereskedelmi képviselet a legközvetlenebbül érintett, kivéve, ha az EU kötelező jogi aktusa ettől eltérően rendelkezik, azzal, hogy amennyiben a gazdasági célú letelepedéshez joghatás fűződik és az adóalanynak a székhelye mellett egy vagy több állandó telephelye is van, akkor a joghatást a székhelynek vagy az adott ügylet teljesítésével a legközvetlenebbül érintett állandó telephelynek kell betudni (*ez a rendelkezés az ÁFA-alany lakóhelyére vagy szokásos tartózkodási helyére is vonatkoztatható, amennyiben gazdasági célú letelepedési helye nincs*).

¹³ Lásd az Áfa tv. 187. § (1) bekezdését.

¹⁴ Lásd az Áfa tv. 2019-től hatályos 188. § (2) bekezdését.

Kiemelendő, hogy a normál alanyi ÁFA-mentes tevékenység ellenértéke mellett egyes sajátos ÁFA-mentes értékesítési ügyletek ellenértéke is *figyelembe veendő* a 12 M Ft-os értékhatár szempontjából,¹⁵ így azon termékértékesítéseké, amelyek azért ÁFA-mentesek, mert az értékesítést megelőzően eredetileg adólevonásra nem jogosító tevékenységhez történt a termékek beszerzése; valamint az Áfa tv. 124. §-ában megállapított levonási tilalom miatt a termékek korábbi beszerzésekor ÁFA levonás nem volt gyakorolható; továbbá azon személygépkocsi-értékesítéseké, amelyek azért ÁFA-mentesek, mert az értékesítést megelőzően az érintett személygépkocsit tárgyi eszköz céljára szerezték be és emiatt nem volt levonható a beszerzési ÁFA-ja.

A 12 M Ft-os éves felső értékhatárba *nem kell beszámítani* az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany vállalkozások néhány speciális ügyletének ellenértékét,¹⁶ ilyenek az alábbiak:

- a) a tárgyi eszközként igénybe vett termékek értékesítése;
- b) az immateriális jószágként használt, egyéb módon hasznosított vagyoni értékű jog végleges átengedése;
- c) a tárgyi eszköznek nem minősülő új közlekedési eszköz¹⁷ Közösségen belüli értékesítése;
- d) a tárgyi eszköznek nem minősülő (nem tárgyi eszközként használt) beépített ingatlan (ingatlanrész) és ehhez tartozó földrészlet értékesítése, amelynek első rendeltetésszerű használatbavétele még nem történt meg, vagy első rendeltetésszerű használatbavétele megtörtént, de az arra jogosító hatósági engedély jogerőre emelkedése vagy használatbavétel-tudomásulvételi eljárás esetén a használatbavétel hallgatással történő tudomásulvétele és az értékesítés között még nem telt el 2 év, vagy beépítése az épített környezet alakításáról és védelméről szóló törvény szerinti egyszerű bejelentés alapján valósult meg, és a beépítés tényét igazoló hatósági bizonyítvány kiállítása és az értékesítés között még nem telt el 2 év;
- e) a tárgyi eszköznek nem minősülő (nem tárgyi eszközként használt) építési telek (telekrész) értékesítése;
- f) a tevékenység közérdekű jellegére (pl. szociális szolgáltatás, egészségügyi szolgáltatás, oktatás) tekintettel ÁFA-mentes termékértékesítés, szolgáltatásnyújtás;¹⁸
- g) a tevékenység egyéb sajátos jellegére tekintettel ÁFA-mentes pénzügyi tevékenység ellenértéke, amely az alanyi ÁFA-mentes adóalanynál kiegészítő jellegűnek tekinthető;¹⁹
- h) a mezőgazdasági tevékenységet végző, különös jogállású adóalany tevékenysége körébe tartozó és kompenzációs felárra jogosító, felvásárló részére történő termékértékesítés, szolgáltatásnyújtás²⁰ellenértéke. Utóbbi azt jelenti, hogy ha a mezőgazdasági különös adózási jogállású (kompenzációs feláras tevékenységet végző) adóalany egyúttal alanyi ÁFA-mentességet is választ, akkor esetében a 12

¹⁵ Lásd az Áfa tv. 87. §-át.

¹⁶ Lásd az Áfa tv. 188. § (3) bekezdését.

¹⁷ Lásd az Áfa tv. 259. § 25. pontját, ami szerint az újként kezelés feltétele, hogy az értékesítés teljesítéséig a gépjármű első forgalomba helyezésétől legfeljebb 6 hónap telt el vagy gépjármű legfeljebb 6.000 km-t tett meg.

¹⁸ Lásd az Áfa tv. 85. § (1) bekezdését.

¹⁹ Lásd az Áfa tv. 86. § (1) bekezdésének a–g) pontjait.

²⁰ Lásd az Áfa tv. XIV. fejezetében foglaltakat.

M Ft-os bevételi értékhatárba nem számít be a kompenzációs feláras tevékenység bevétele (amely bevétele a kompenzációs feláras körben adózik).

További fontos előírás az is, hogy a 12 M Ft-os küszöbérték összegébe *nem kell beszámítani az adójeggyel ellátott dohánytermékek értékesítéséből* származó ellenértékeket sem,²¹ tekintve, hogy az Áfa tv. normáit a jövedéki szabályozás²² hatálya alá tartozó dohánygyártmányokra csak abban az esetben kell alkalmazni, ha a jövedéki adóról szóló törvény kifejezetten így rendelkezik, márpedig ilyen ellenérték beszámítást előíró szabályt az nem tartalmaz.

Szintén nem veendő figyelembe az alanyi ÁFA-mentesség szempontjából releváns 12 M Ft-os összeghatárba az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany által, *külföldi teljesítési hellyel* történt ügyletek ellenértéke, tekintve, hogy az Áfa tv. 2. § a, pontja és 188. § (1) bekezdése együttes értelmezése alapján az alanyi ÁFA-mentesség 12 M Ft-os összeghatárába a külföldi teljesítési hellyel teljesülő ügyletek bevétele nem számít bele. Az Áfa tv. 188. § (1) bekezdése szerint a 12 M Ft-os korlát számítása során kizárólag az Áfa tv. 2. § a) pontja szerinti ügyletek ellenértékét kell figyelembe venni. Az Áfa tv. 2. § a) pontja pedig a „belföldön teljesített” kifejezést használja, amiből az következik, hogy a külföldi teljesítési helyű ügyletekből származó bevételeket az alanyi ÁFA-mentesség 12 M Ft-os összeghatárának számításánál figyelmen kívül kell hagyni. E kapcsán fontos kiemelni, hogy az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany külföldön teljesített szolgáltatásnyújtása esetében nem is járhat el alanyi ÁFA-mentesként, hanem az általános – az Áfa tv. területi hatályán kívüli szolgáltatásokra vonatkozó – szabályokat köteles alkalmazni, így az ebből a tevékenységből származó bevétele az Áfa tv. normál szabályai szerint kezelendő, vagyis szintén nem kell utána fizetendő ÁFÁ-t megállapítson, de ebben az esetben nem az alanyi ÁFA-mentesség miatt, hanem az ügylet Áfa tv. területi hatályán kívüli jellege következtében.²³

Az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany által realizált ellenérték 12 M Ft-os küszöbértékbe történő beszámítását nem befolyásolja, ha az ÁFA-alany a nyilvántartását az egyszerűsített könyvvizetés szabályai szerint vezetőként vagy bevételi nyilvántartás vezetésére kötelezettként vagy nyilvántartási kötelezettségének az államháztartás számviteléről szóló jogszabály szerint teljesítőként az ellenérték megtérítéséig, de legfeljebb a teljesítéstől számított 45. napig a fizetendő adó megállapításának halasztására jogosult.²⁴

Az alanyi ÁFA-mentesség választására jogosító *értékhatár számítása szempontjából* érdemi jelentőséggel bír, ha az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany az ügylet teljesítéséhez *előleget* kapott, ugyanis az előleg összegét nem a megszerzése időpontjában (amikor a kapott előleg után az ÁFA-fizetési kötelezettség egyébként keletkezne),²⁵ hanem az *ügylet teljesítésének időpontjában* kell figyelembe venni. Az értékhatár számítása szempontjából tehát a termékértékesítés, szolgáltatásnyújtás ellenértékének egészét a teljesítés időpontjában kell figyelembe venni, függetlenül attól, hogy az ÁFA-alany az ügyletkezeléshez kapcsolódóan a teljesítést megelőzően már előleget kapott.

Az adóigazgatási eljárásjogi szabályok²⁶ rendezik az ÁFA-alanyok esetében az alanyi ÁFA-mentesség választásának és megszűnésének, megszüntetésének technikai előírása-

²¹ Lásd az Áfa tv. 3. § b) pontját.

²² Lásd a Jövedéki adóról szóló 2016. évi LXVIII. törvényt.

²³ Lásd az Áfa tv. 193. § (1) bekezdés d) pontját.

²⁴ Lásd az Áfa tv. 61. §-ának előírásait.

²⁵ Lásd az Áfa tv. 59. § (1) bekezdését.

²⁶ Lásd az Adózás rendjéről szóló 2017. évi CL. törvény (Art.) 16. § (2) bekezdését.

it és a NAV részére megteendő bejelentések rendjét. Az ÁFA-alanyai a tevékenységük megkezdésekor, illetve a belföldi nyilvántartásba vételükkel egyidejűleg a *tárgy naptári évre* választhatják az alanyi ÁFA-mentességet. Lényeges szabály, hogy év közben megtett bejelentés esetén a 12 M Ft-os felső értékhatárra vonatkozó feltételt *időarányosan* kell teljesíteni. Amennyiben az ÁFA-alanyok a tevékenységük megkezdésekor vagy a belföldi nyilvántartásba vételükkel egyidejűleg nem élnek a tárgy naptári évre az alanyi ÁFA-mentesség választási lehetőséggel, akkor csak a tárgyévet követő évre, vagy valamely későbbi naptári évre áll módjukban alanyi ÁFA-mentességet választani, feltéve, hogy a választás hatályba lépését megelőző év utolsó napjáig bejelentik a választásukat. Amennyiben az ÁFA-alanyok az alanyi ÁFA-mentességet célzó választásukat az adott naptári év végével nem változtatják meg, akkor mindaddig jogosultak az alanyi ÁFA-mentességet a következő naptári években is alkalmazni, amíg az Áfa tv-ben előírt valamennyi feltételnek megfelelnek, és eltérően nem nyilatkoznak.

A már működő és korábban alanyi ÁFA-mentességet nem választó ÁFA-alany esetében alanyi ÁFA-mentesség *utólag* csupán a változásbejelentésre vonatkozó szabályok szerint választható. Ez azt jelenti, hogy az ÁFA-alany *év közben nem térhet át* alanyi ÁFA-mentességre, csak majd a következő adóévre vonatkozóan nyilatkozhat úgy, hogy alanyi ÁFA-mentes kíván lenni, természetesen csak abban az esetben, ha az alanyi ÁFA-mentesség feltételeinek egyébként megfelel. Ez utóbbi esetben az ÁFA-alany a nyilatkozatot az alanyi ÁFA-mentesség alkalmazásának adóévét megelőző adóév utolsó napjáig teheti meg.

Kiemelendő, hogy az ÁFA-tv. alanyi ÁFA-mentesség választására vonatkozó rendelkezésével összhangban áll az az adóigazgatási eljárásjogi előírás,²⁷ ami az újonnan bejelentkező ÁFA-alanyok kapcsán rögzíti, hogy az adóköteles tevékenység megkezdésének bejelentésével egyidejűleg nyilatkozni kell az ÁFA-tv-ben meghatározott lehetséges adózási módokra vonatkozó választásról, a kizárólag ÁFA-mentes tevékenység végzéséről és az adómegállapítás különös módjának esetleges alkalmazásáról is.

Speciális eljárásjogi szabály,²⁸ hogy az ÁFA-alanyok a NAV-hoz benyújtott ún. *kijavítási kérelem* útján az adóbevallások NAV által történő utólagos adóellenőrzésének megkezdése előtt, az adó megállapításához való jog elévülési idején belül kezdeményezhetik az alanyi ÁFA-mentesség alkalmazására vagy annak megszűnésére vonatkozó választásuk (vagy választásuk hiányának) a módosítását, feltéve, hogy ez a módosítás nem érinti az általuk megállapított és bevallott ÁFA-alap, fizetendő ÁFA és az előzetesen felszámított, levonható ÁFA összegét.²⁹

4. Az alanyi ÁFA-mentes jogállás keletkezése³⁰

Az alanyi ÁFA-mentesség tárgyévre történő választása nemcsak a NAV részére a tárgyévet megelőző év végéig tett bejelentéssel, hanem új adóalanyok esetén a *belföldi nyilvántartás-*

²⁷ Lásd az Art. 16. § (2) bekezdését.

²⁸ Lásd az Áfa tv. 257/F. §-át.

²⁹ Lásd az Áfa tv. 192. § (1) bekezdését.

³⁰ A témával kapcsolatban lásd *Az általános forgalmi adóról szóló törvény egységes szerkezetben, magyarázatokkal*. Saldo, Budapest, 2015. 519. p.; SZAKÁCS Imre: *Az adózás nagy kézikönyve 2013*. Complex Kiadó Kft., Budapest, 2013. 1880. p.

ba vétellel egyidejűleg is lehetséges. Utóbbi esetben a tárgyévben érvényes értékhatárt *időarányosan* kell teljesíteni.³¹ Azon ÁFA-alanyok, akik a működésüket év közben kezdik meg, az alanyi ÁFA-mentességet nemcsak a következő évre, hanem már a tárgyév még hátra lévő időszakára is választhatják, abban az esetben, ha a tárgyévben reálisan várható bevétel összege a rájuk vonatkozó értékhatárt (2023-ban a 12 M Ft időarányos részét) nem haladja meg. Abban az esetben, ha az alanyi ÁFA-mentességre vonatkozó választás bejelentésének közlésére nem kerül sor az adóköteles tevékenység megkezdésével egyidejűleg, akkor az adott évre az alanyi ÁFA-mentes jogállás választására már nincs lehetőség. Ebben az esetben az alanyi ÁFA-mentesség – a jogszabályi feltételeknek való megfelelés esetén – legkorábban a tárgyévet követő évre vonatkozóan választható, aminek érdekében az erre irányuló nyilatkozatot a tárgyév végéig, vagyis az alanyi ÁFA-mentesség választásával érintett adóévet megelőző év végéig kell megtenni.

Az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany az alanyi ÁFA-mentességet a tárgyév végéig alkalmazható módon választja,³² de ebbeli minőségét – feltéve, hogy az alanyi ÁFA-mentességre vonatkozó feltételeket továbbra is teljesíti – a tárgyévet követő évben *külön nyilatkozat nélkül is megőrzi*, ha az ezt célzó korábbi választásának megváltoztatásáról a tárgyév végéig nem nyilatkozik a NAV felé.

5. Az alanyi ÁFA-mentes státusz megszűnése

Az Áfa tv. nem csak az alanyi ÁFA-mentesség választására, hanem az ilyen jogállás megszűnésére, illetve megszüntetésére is tartalmaz előírásokat. Az alanyi ÁFA-mentesség megszűnésére, illetve megszüntetésére a következő esetekben kerülhet sor:³³

- a) ha az ÁFA-alany úgy dönt, hogy az alanyi ÁFA-mentességet a tárgyévet követő naptári évre már nem kívánja alkalmazni, aminek érdekében az erre irányuló bejelentését a tárgyévet megelőző év utolsó napjáig teheti meg a NAV részére;³⁴
- b) ha az ÁFA-alany jogutódlással szűnik meg, de a jogutódra nem teljesülnek az alanyi ÁFA-mentesség feltételei, így például az alanyi ÁFA-mentesség választásához szükséges bevétel 12 M Ft-os összegére vonatkozó követelmények, vagy a feltételek teljesülnek ugyan, de a jogutód nem kívánja az alanyi ÁFA-mentességet alkalmazni;
- c) ha a tárgyévben nem teljesül a bevétel nagyságára vonatkozó feltétel, tehát az ÁFA-alany tárgyévben elért bevétele ténylegesen meghaladja az előírt összeghatárt.³⁵

Amennyiben az alanyi ÁFA-mentesség az értékhatár átlépése miatt szűnik meg, az ÁFA-alany alanyi ÁFA-mentes minőségben nem járhat már el az olyan termékértékesítése és szolgáltatásnyújtása esetében sem, amelynek ellenértékével meghaladja az alanyi ÁFA-mentesség választására jogosító összeghatárt. Ennek alapján, ha az alanyi ÁFA-men-

³¹ Lásd az Áfa tv. 189. §-át.

³² Lásd az Áfa tv. 190. §-át.

³³ Lásd az Áfa tv. 191. § (1) bekezdését.

³⁴ Lásd az Art. I. sz. mellékletét és az adóigazgatási eljárás részletszabályairól szóló 465/2017. (XII. 28.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Adóig. Vhr.) előírásait.

³⁵ Az Adóig. Vhr. 16. § (3) bekezdése szerint ebben az esetben a bejelentést az értékhatár elérését követő 15 napon belül kell megtenni a NAV részére.

tes ÁFA-alany által a tárgyévben teljesített ügyletek ellenértéke meghaladja a 12 M Ft-os összeghatárt, akkor az *átlépést eredményező* értékesítést, szolgáltatásnyújtást *teljes egészében* már az általános szabályok szerint, az adott termékre vagy szolgáltatásra érvényes ÁFA-mértékkel kell kezelni az ÁFA-rendszerében. Tehát nem azon értékesítés lesz első alkalommal ÁFA-köteles, amelynek ellenértéke teljes egészében a 12 M Ft-os összeghatár fölé esik, hanem már az is, amelyik akár csak egyetlen Ft-tal meghaladja a 12 M Ft-ot.

Az alanyi ÁFA-mentesség értékhatár túllépése miatt bekövetkező megszűnése kapcsán szintén fontos előírás, hogy az ÁFA-alany az alanyi ÁFA-mentesség választására vonatkozó jogával nem élhet a megszűnés évét követő 2. naptári év végéig.³⁶

6. Alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok ÁFA fizetési kötelezettséggel járó jogügyletei

Az alanyi ÁFA-mentes jogállást választó ÁFA-alanyok kizárólag az ÁFA tv-ben rögzített kivételes esetekben³⁷ nem járhatnak el alanyi ÁFA-mentes minőségükben. *Normál módon* – a feltételeknek való megfelelés esetén – az alanyi ÁFA-mentes adózók az általuk kibocsátott számlán áthárított ÁFA-t nem szerepeltethetnek, amely főszabály alól viszont *számos kivételt* is tartalmaz a hatályos szabályozás, amely esetekben az alanyi ÁFA-mentes jogállást választott ÁFA-alany – az alanyi ÁFA-mentes státusza elvesztése nélkül – *nem járhat el alanyi ÁFA-mentes minőségében*. Amennyiben az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany ÁFA-t hárít át a vevőjére, akkor a számlája befogadója a számlában foglalt áthárított ÁFA-t levonásba helyezheti, ha az adott ügylet kapcsán egyébként az ÁFA levonására jogosult.³⁸ Ebbe a kivételes körbe (amikor az ÁFA-alany nem járhat el alanyi ÁFA-mentes minőségében és ÁFA-fizetési kötelezettsége keletkezik) jellemzően az alábbi termékértékesítések, szolgáltatásnyújtások, illetve speciális tényállások tartoznak:

- a) az alanyi ÁFA-mentesség választására jogosító 12 M Ft-os felső értékhatárba be nem számítandó jogügyletek,³⁹ mint pl. használt tárgyi eszköz⁴⁰ értékesítése;

³⁶ Lásd az Áfa tv. 191. § (3) bekezdését.

³⁷ Lásd az Áfa tv. 193. §-át.

³⁸ Széles körben elterjedt az a nézet, ami szerint, ha az adózó adószámában az ÁFA-kód (az adószám 8 számjegyéből álló ún. törzsszáma után következő szám) 1-es, akkor az ilyen ÁFA-alany nem állíthat ki ÁFA-t tartalmazó számlát. Azonban ez egy téves álláspont, mivel igaz, hogy az 1-es ÁFA-kóddal rendelkező ÁFA-alanyok az *esetek túlnyomó részében* valóban ÁFA felszámítása nélkül számláznak, viszont *kivételesen előfordulhat*, hogy az 1-es ÁFA-kóddal rendelkező ÁFA-alany (ilyen az alanyi ÁFA-mentes adóalany is) olyan számlát állít ki, ami áthárított ÁFA-t is tartalmaz.

³⁹ Lásd az Áfa tv. 188. § (3) bekezdésének *a-d*) pontjait.

⁴⁰ A tárgyi eszköznek tekintendő közlekedési eszköz értékesítése azonban az alanyi ÁFA-mentes jogállás alkalmazásának hiánya ellenére sem jár ÁFA felszámítási kötelezettséggel, de nem az eladó alanyi ÁFA-mentes jogállása miatt (hiszen ilyen minőségben nem járhat el), hanem az Áfa tv. 87. § c) pontjában rögzített általános ÁFA-mentes szabály következtében. Tehát az, hogy egy alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany nem járhat el alanyi ÁFA-mentes minőségében, nem jelenti feltétlenül azt, hogy emiatt mindenképpen ÁFA felszámításával értékesíthet. Ugyanis ilyen esetben az alanyi ÁFA-mentes jogállását nem alkalmazható ÁFA-alany az Áfa tv. általános előírásait köteles alkalmazni, ami azt jelenti, hogy *elsőként* azt köteles megnézni, hogy az Áfa tv. valamely általános szabálya tartalmaz-e esetleg egyéb ÁFA-mentes jogcímet az adott ügyletére, ha pedig igen, akkor az értékesítése ÁFA-mentes lesz, azonban, ha ilyen általánosan alkalmazható ÁFA-mentesség nincs, akkor az ügyletet a rá irányadó %-os mértékű ÁFA fogja terhelni.

immateriális jószágként használt vagyoni értékű jog végleges átengedése; használt tárgyi eszköznek nem minősülő új beépített ingatlan és a hozzá tartozó földrészlet, valamint az építési telek értékesítése; használt tárgyi eszköznek nem minősülő új közlekedési eszköz Közösség más tagállamában történő ÁFA-mentes értékesítése);⁴¹

- b) az *ingyenes*, tehát *tényleges ellenérték nélküli* termékértékesítések⁴² és szolgáltatásnyújtások,⁴³ amely ügyletek csak abban az esetben merülhetnek fel ebben a körben, ha az ingyenesen átadott termékhez, nyújtott szolgáltatáshoz korábban – tehát még az ÁFA-alany nem alanyi ÁFA-mentes időszakában – ÁFA-levonási jog kapcsolódott;⁴⁴
- c) a *külföldön* teljesített szolgáltatásnyújtások;⁴⁵
- d) *Közösségen belüli termékbeszerzések*,⁴⁶ amelyek *összesített ellenértéke* az adóévben időarányosan a 10.000 EUR-t meghaladja. Ezen értékhatár vizsgálatokor nem az egyes termékbeszerzések önálló értékét kell figyelembe venni, hanem azt, hogy az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany Közösségi más tagállamokból történő együttes összes termékbeszerzésének adóéven belül mennyi az összesített ellenértéke. Az ÁFA-kötelezettség nem csak a 10.000 EUR feletti összegre vonatkozik, hanem annak a beszerzésnek a teljes ellenértékére, amellyel meghaladták az értékhatárt. Az így bevállásra kerülő ÁFA-t az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany az alanyi ÁFA-mentes státusza miatt levonható ÁFA-ként értelemszerűen nem veheti figyelembe;
- e) Közösségen belüli olyan termékbeszerzések, amelyek az Áfa tv. 20. § (1) bekezdés alapján nem lennének ÁFA-kötelesek, de azok mégis az ÁFA-köteles körbe tartoznak, mivel az ÁFA-alany korábban élt az Áfa tv. 20. § (5) bekezdésében biztosított az ügyletet ÁFA-kötelessé tevő választási jogával,⁴⁷ aminek alapján az alanyi ÁFA-mentes

⁴¹ Ilyen esetben nem az alanyi ÁFA-mentes jogállása keretében jár el az ÁFA-alany, hanem az ügyletre az Áfa tv. általános előírásait köteles alkalmazni, ami *nem jelenti automatikusan* azt, hogy az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany 27%-os ÁFA-val növelt áron értékesíti az új közlekedési eszközt a Közösség más tagállamába, mivel elsőként itt is meg kell vizsgálni, hogy a konkrét ügyletre az Áfa tv. általános szabályai tartalmazzak-e egyéb más adómentesítő szabályt. Mivel az Áfa tv. 89. § (2) bekezdése tartalmaz ilyen mentesítő szabályt (bármely ÁFA-alany által a Közösség más tagállamban regisztrált vevőnek történő új közlekedési eszköz értékesítése ÁFA-mentes Közösségi értékesítésnek minősül), ezért ilyen értékesítés esetén nem kerülhet sor ÁFA felszámítására. Tehát az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany ÁFA felszámítása nélkül értékesítheti a más tagállambeli vevőjének az új közlekedési eszközt, azonban a számlán nem az alanyi ÁFA-mentességet kell feltüntetnie, hanem azt, hogy ez egy Közösségi ÁFA-mentes ügylet, ami megvalósulhat akár az „Áfa tv. 89. § (2) bekezdése szerinti ÁFA-mentes” megjelöléssel, vagy akár „Új közlekedési eszköz ÁFA-mentes Közösségi értékesítése” szövegezéssel.

⁴² Lásd az Áfa tv. 11. és 12. §-ait.

⁴³ Lásd az Áfa tv. 14. §-át.

⁴⁴ Ilyen esetben az ÁFA-kötelezettség alapja az Áfa tv. 68. §-a értelmében az érintett termék korábbi beszerzési ára, annak hiányában pedig az előállítási értéke.

⁴⁵ Ezek esetében az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany által teljesített ügylet – szemben az Áfa. tv. teljesítési helyre vonatkozó általános szabályával – külföldön teljesítettnek tekintendő, vagyis az ilyen szolgáltatás kívül esik az Áfa tv. területi hatályán. Az ilyen szolgáltatások fő jellemzője, hogy a hozzájuk kapcsolódó beszerzések előzetesen felszámított ÁFA-ja levonásba helyezhető /lásd az Áfa tv. 195. § (2) bekezdés d) pontját/, illetve az ilyen ügyletek – amennyiben Közösségi ügyletet valósítanak meg – az ÁFA-bevállás mellett ún. ÁFA Összesítő nyilatkozat benyújtási kötelezettséget is eredményeznek az ÁFA-mentes ÁFA-alany terhére. Az ilyen szolgáltatásokról nem alanyi ÁFA-mentes, hanem az Áfa tv. területi hatályán kívüli megjegyzést tartalmazó számlát köteles kiállítani az alanyi ÁFA-mentes jogállású ÁFA-alany.

⁴⁶ Lásd az Áfa tv. 19. §-át.

⁴⁷ Erre akkor van lehetőség, ha az ÁFA-alany naptári éven belül megvalósított Közösségen belüli beszerzéseinek ÁFA nélkül számított ellenértéke nem haladta meg a 10.000 EUR-nak megfelelő összeget és az ÁFA-alany

ÁFA-alany jogosult arra, hogy a Közösségi termékbeszerzéseire a 10.000 EUR-s értékhatár el nem érése esetén is ÁFÁ-t fizessen Magyarországon. Ez azt jelenti, hogy az említett választás bejelentését követően már az első Közösségi termékbeszerzése esetén nem az eladó tagállamának ÁFÁ-jával terheltén vásárolja meg a terméket, hanem Magyarországon közösségi adószámot igényel (ha már nincs neki egyéb jogcímen) és azt megadja a másik tagállambeli eladónak, ezzel is jelezve, hogy tőle Héa-mentes számlát vár, és az ügylet utáni ÁFÁ-t Magyarországon ő maga fogja megfizetni a Közösségi termékbeszerzésre irányadó általános szabályok szerint;

- f) Közösségen belüli olyan termékbeszerzések, amikor az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany közösségi adószámmal is rendelkezik és a részére terméket értékesítőnek a közösségi adószámát is megadva vásárol, aki így a vevője közösségi adószámára tekintettel jár el az ügylet teljesítése során;⁴⁸
- g) Közösségen belüli olyan termékbeszerzések, amikor új közlekedési eszköz⁴⁹ vagy értékhatártól függetlenül jövedéki termék beszerzésére kerül sor,⁵⁰ utóbbi esetében a beszerzés jövedékiadó fizetési kötelezettség alá tartozása is feltétel;
- h) termékipport, tehát termék Közösségen kívülről történő beszerzése;⁵¹
- i) amennyiben az alanyi ÁFA-mentes jogállás időszakát megelőzően keletkezett levonható előzetesen felszámított ÁFA összegét meghatározó tényezőkben utólag – az alanyi ÁFA – mentesség időszakában – olyan változás következik be, aminek következtében az eredetileg levonható előzetesen felszámított ÁFA összegét a különbséget *csökkenti*, ami miatt a levonható ÁFA utólagos módosulásának elszámolására kerül sor, tehát ilyen esetben az alanyi ÁFA-mentes jogállás ellenére az ÁFÁ-t utólag meg kell fizetni;⁵²
- j) amennyiben az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany Magyarországon nem letelepedett adóalanytól fel- vagy összeszerelés céljából⁵³ szerez be terméket, az ÁFA-fizetésére

számára – a választása NAV-nak korábban megküldött bejelentése miatt – lehetővé válik, hogy a terméket ne a másik EU-tagállamban nyilvántartott eladó által felszámított adó megfizetése mellett, hanem – Közösségen belüli termékbeszerzés jogcímen felmerülő – belföldi, tehát magyar ÁFA megfizetésével vásárolja meg. Azonban a 27%-os világelső magyar ÁFA-mérték miatt – figyelemmel az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany adólevonási jogának hiányára – nem javasolt az ilyen ÁFA-alanyok a 10.000 EUR-s értékhatár elérése előtt a Közösségi termékbeszerzése után az ÁFA-fizetés választása. Ha ugyanis az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany a Közösség más tagállamából, ottani Héa-alanytól történő termékbeszerzéseinek összesített ellenértéke még nem haladta meg a 10.000 EUR-s értékhatárt, és az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany nem választja az értékhatár elérése előtti beszerzésekre a Közösségi termékbeszerzés utáni magyar ÁFA fizetését, akkor az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany felé a más tagállambeli eladó a saját tagállamának – a mi 27%-os ÁFÁ-unknál alacsonyabb – ÁFA-mértékével fog számlázni, az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany pedig ilyenkor Magyarországon már nem fizet ezen Közösségi beszerzése után ÁFÁ-t.

⁴⁸ Lásd az Áfa tv. 20. § (7) bekezdését.

⁴⁹ Ebben az esetben nincs jelentősége, hogy az ügylet meghaladja-e a 10.000 EUR-s értékhatárt, mindenképpen meg kell fizetni a 27%-os ÁFÁ-t.

⁵⁰ Lásd az Áfa tv. 19. § b) és c) pontjait.

⁵¹ A termékipport után jelentkező ÁFA-fizetési kötelezettség főszabályként nem önadózás keretében történik, hanem a NAV által történő kivetéssel.

⁵² Lásd az Áfa tv. 153/C. § (1) bekezdését. Ennek a szabálynak az célja, hogy amennyiben az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok egy korábban (nem az alanyi ÁFA-mentesség időszaka alatt) teljesített ügylettel összefüggésben a későbbiekben ÁFA-kötelezettsége keletkezne, még akkor is kötelezhető legyen az ÁFA megfizetésére, ha az ÁFA-kötelezettség felmerülésének időszakában már egyébként alanyi ÁFA-mentes státusszal rendelkezik.

⁵³ Lásd az Áfa tv. 32. §-át.

nem kötelezhető értékesítő helyett az alanyi ÁFA-mentes jogállású ÁFA-alany a saját nevében fizeti meg az értékesítést terhelő ÁFÁ-t;⁵⁴

- k) amennyiben nem belföldi adóalanytól vesz igénybe szolgáltatást (*szolgáltatás import*) az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany, akkor a saját nevében vállalja be és fizeti meg a szolgáltatáshoz kapcsolódó ÁFÁ-t,⁵⁵ tekintve, hogy az a szolgáltatást nyújtó, magyar adószámmal nem rendelkező külföldi adóalanytól nem követelhető. Az ilyen ÁFA levonhatóként nem vehető figyelembe, mivel az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany főszabályként adólevonási jogot nem gyakorolhat;
- l) amennyiben az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany e jogállása ellenére az általa kibocsátott számlán *tévesen* áthárított ÁFÁ-t vagy annak megfelelő ÁFA %-os mértéket tüntetett fel;⁵⁶
- m) amennyiben az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany *végző vevő minőségében* ún. *háromszögügylet*⁵⁷ során jár el, aminek következtében az ÁFÁ-t – mint a terméket beszerző és Magyarországon nyilvántartásba vett címzett – saját maga köteles megfizetni;⁵⁸
- n) létezik egy olyan sajátos eset is,⁵⁹ amikor az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany részére nem kötelezettség, hanem *csak jogosultság*, hogy ne járjon el alanyi ÁFA-mentes minőségében. Erről akkor van szó, ha az alanyi ÁFA-mentesség időszakát megelőzően keletkezett levonható előzetesen ÁFA összegét meghatározó tényezőkben utólag, az alanyi ÁFA-mentesség időszakában olyan változás következik be, amelynek eredményeként az eredetileg levonható előzetesen felszámított ÁFA összegét a különbözet *növeli*,⁶⁰ aminek következtében az ÁFA-fizetési kötelezettség összege értelemszerűen csökkenni fog.

⁵⁴ Lásd az Áfa tv. 139. §-át.

⁵⁵ Lásd az Áfa tv. 140. §-át.

⁵⁶ Lásd az Áfa tv. 147. §-át. Amennyiben az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany tévedésből szerepeltetett az általa kibocsátott számlán ÁFÁ-t, de ezt a számlát utólag kijavítja, akkor értelemszerűen mentesül a tévesen megállapított ÁFA kapcsán a fizetési kötelezettség alól.

⁵⁷ A *háromszögügylet* termékértékesítésre irányuló *speciális* láncügylet, amiben Közösségen belüli 3 különböző tagállam adóalanya (pl. X, Y és Z) vesz részt. A terméket X értékesíti Y-nak, Y pedig tovább értékesíti Z-nek, de ezt a terméket közvetlenül az első értékesítőtől (azaz X-től) a végző vevőhöz (Z-hez) szállítják, mégpedig úgy, hogy a végző vevő (azaz a Z) magyar ÁFA-alany. Amennyiben az ilyen háromszögügylet végző vevője (a példában Z) magyar alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany, akkor nem járhat el alanyi ÁFA-mentes minőségében, hanem az Áfa tv. 141. §-ának háromszögügyletekre vonatkozó szabályait köteles alkalmazni. Eszerint az alanyi ÁFA-mentes magyar ÁFA-alany (Z) a háromszögügylet végző vevőjeként ÁFA-bevallást és Összesítő nyilatkozatot ad be, amelyekben a *saját nevében* a részére értékesítő *Y helyett Közösségen belüli termékbeszerzőként* bevallja a termék belföldre történő behozatalát, amely ügylet az Áfa tv. 91. § (2) bekezdésében előírt feltételek teljesülése esetén mentes az ÁFA alól. Az Áfa tv. 141. §-a értelmében Z bevallja a számára értékesítő Y adóalany magyarországi értékesítését terhelő ÁFÁ-t, természetesen a termékre irányadó magyar ÁFA-kulccsal, ami tipikusan 27%. Az így bevallott ÁFA az alanyi ÁFA-mentes vevőnél le nem vonható ÁFA lesz, figyelemmel arra, hogy az így vásárolt terméket alanyi ÁFA-mentes tevékenységéhez használja, ami ÁFA-levonásra nem jogosító tevékenységnek minősül.

⁵⁸ Lásd az Áfa tv. 141. §-át.

⁵⁹ Lásd az Áfa tv. 194. §-át.

⁶⁰ Az ilyen előzetesen felszámított ÁFA pénzügyi rendezésére az Áfa tv. 153/C. § (2) bekezdése alapján legkorábban abban az adómegállapítási időszakban válik jogosulttá az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany, amikor a különbözet alapjául szolgáló módosító okirat számára személyesen rendelkezésére áll.

7. Alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok ÁFA-levonási joggal járó jogügyletei

Főszabályként megállapítható, hogy az alanyi ÁFA-mentes jogállású ÁFA-alanyok sem az alanyi ÁFA-mentességük időszakában, sem annak megszűnését követően nem jogosultak az alanyi ÁFA-mentes státuszuk idején részükre termék értékesítők és szolgáltatást nyújtók által irányukban felszámított ÁFA levonására. A levonási jog gyakorlására akkor sem jogosultak, ha az alanyi ÁFA-mentes jogállásuk idején nem ilyen minőségükben jártak el⁶¹ vagy az alanyi ÁFA-mentes státuszuk megszűnését követően az általános ÁFA-szabályokat alkalmazzák.

A fentiekben említett főszabály alól azonban van néhány kivétel⁶² is, amelyek esetében az ÁFA-alany az egyes beszerzéseit – az alanyi ÁFA-mentessége időszakában – terhelő előzetesen felszámított ÁFA kapcsán mégis gyakorolhatja⁶³ az ÁFA-levonási jogot. Ilyen beszerzés például az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany ún. saját rezsiz beruházása⁶⁴ vagy tárgyi eszközként használt termékének értékesítése⁶⁵ vagy új közlekedési eszköz ÁFA-mentes Közösségen belüli értékesítése⁶⁶ vagy új beépített ingatlan értékesítése⁶⁷ vagy építési telek értékesítése⁶⁸ vagy a külföldön teljesített szolgáltatásnyújtásokhoz kapcsolódó beszerzése.⁶⁹

Az ÁFA-levonási jog érvényesítése kapcsán megemlítendő, hogy az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyt megillető ÁFA-levonási jog bizonyos esetekben korlátozott. Így új közlekedési eszköz közösségi értékesítése, valamint készleten lévő (tehát nem tárgyi eszköznek minősülő) új ingatlan, beépítés alatt álló ingatlan és építési telek értékesítése esetén korlátozott az ÁFA-levonási jog, mivel ezek esetében annál több ÁFA nem vonható le, mint amennyi fizetendő ÁFA az értékesítést terheli (új közlekedési eszköz Közösségi ÁFA-mentes értékesítése esetén pedig akkor terhelné, amennyiben az ügylet ÁFA-köteles lenne).⁷⁰

Amennyiben az alanyi ÁFA-mentesség időszakát megelőzően keletkezett levonható előzetesen felszámított ÁFA összegét meghatározó tényezőkben utólag, az alanyi ÁFA-mentesség időszakában olyan változás következik be, amelynek hatására az eredetileg levonható előzetesen felszámított ÁFA összegét a különbözet *csökkenté*, akkor az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok *nem jogosultak* alanyi ÁFA-mentes minőségben eljárni és a saját hátrányukra kötelesek a korábban levont ÁFA-t módosítani.⁷¹ Amennyiben pedig a változás *növeli* az

⁶¹ Lásd az Áfa tv. 195. § (1) bekezdését.

⁶² Az ÁFA-levonási jog gyakorlásának az a feltétele, hogy a beszerzőként eljáró alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany az általa új közlekedési eszköz, beépített ingatlan és építési telek értékesítéseként megjelölt ügyletek esetében az ÁFA-levonási jog keletkezésére és az előzetesen felszámított ÁFA-ként figyelembe vehető összeg megállapítására az Áfa tv. 122. §-át; a külföldön teljesített szolgáltatásnyújtások esetében pedig az ÁFA-levonási jog terjedelmére az Áfa tv. 121. § a) pontját alkalmazza.

⁶³ Lásd az Áfa tv. 195. § (2) bekezdését.

⁶⁴ Lásd az Áfa tv. 11. § (2) bekezdésének a) pontját.

⁶⁵ Lásd az Áfa tv. 188. § (3) bekezdésének aa) pontját.

⁶⁶ Lásd az Áfa tv. 188. § (3) bekezdésének b) pontját.

⁶⁷ Lásd az Áfa tv. 188. § (3) bekezdésének c) pontját.

⁶⁸ Lásd az Áfa tv. 188. § (3) bekezdésének d) pontját.

⁶⁹ Lásd az Áfa tv. 193. § (1) bekezdésének d) pontját. Ebben az esetben az ÁFA-levonási jog csak azon beszerzések kapcsán illeti meg az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyt, amelyek e külföldi teljesítési hellyel teljesített ügyletkezhez közvetlenül kapcsolódnak.

⁷⁰ Lásd az Áfa tv. 195. § (3) bekezdését.

⁷¹ Lásd az Áfa tv. 153/C. § (1) bekezdését.

előzetesen felszámított ÁFA összegét, akkor az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok *jogosultak* nem alanyi ÁFA-mentes minőségben eljárni és további ÁFA-levonási lehetőséggel élni.⁷²

8. Alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok egyes Közösségi jogügyletei⁷³

A gyakorlatban jellemzően az alanyi ÁFA-mentes jogállással nem rendelkező „normál” ÁFA-alanyok tevékenysége során merülnek fel olyan gazdasági események, amelyek Közösséginek minősülnek, tehát az Európai Unió más tagállamát, illetve az ott adóhatósági regisztrációval rendelkező adóalanyokat is érintik. Ettől függetlenül – nyilván ritkábban – az alanyi ÁFA-mentes státuszú ÁFA-alanyok működése során is előfordulhatnak olyan ügyletek, amelyekben Közösségi partnerek is érintettek, alábbiakban ezek áttekintésére kerül sor.

8.1. Közösségi Héa-alanyok részére történő termékértékesítések

Akkor valósul meg az ÁFA tv. értelmében Közösségen belüli termékértékesítés, amennyiben a magyar „normál” ÁFA-alany egy másik tagállamban nyilvántartásba vett Héa-alany részére úgy értékesít terméket, hogy a termék az értékesítés eredményeként átkerül Magyarországról a vevő tagállamába. Ha a Közösség más tagállamába, ottani Héa-alanyok alanyi ÁFA-mentes jogállású ÁFA-alany értékesít terméket, akkor az ilyen ügylet nem minősül Közösségi termékértékesítésnek, hanem arra az alanyi ÁFA-mentesség szabályai vonatkoznak. Ez alól egy kivétel van, amikor az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany az Áfa tv. 259. § 25. pontja szerinti új közlekedési eszközt értékesít másik tagállambeli Héa-alanyok és a közlekedési eszköz Magyarországról a másik tagállamba kerül. Ebben az esetben az Áfa tv. 89. § (2) és 90. § (1)-(2) bekezdéseinek együttes értelmezése alapján *nem alanyi ÁFA-mentes, hanem Közösségi adómentes* termékértékesítés valósul meg az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyoknál. Tehát, amennyiben az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany – kivéve az új közlekedési eszközt – terméket a Közösség más tagállamában nyilvántartásba vett Héa-alanyok értékesít úgy, hogy a termék Magyarországról másik tagállamba átkerül, akkor az ügylet nem Közösségi adómentes, hanem alanyi ÁFA-mentes értékesítés lesz. A kétféle adómentesség között a különbség abban áll, hogy a Közösségi adómentes értékesítés ÁFA-levonásra jogosító ÁFA-mentes ügylet, ezzel szemben az alanyi ÁFA-mentes értékesítés ÁFA-levonásra nem jogosít. Ezen kívül a bizonylat kiállítás terén és az adóbevallási kötelezettségben is van különbség a kétféle értékesítés között. A Közösségi adómentes értékesítésről kiállított számlán az ÁFA-mentességre úgy kell hivatkozni, hogy kiderüljön, hogy Közösségi adómentes értékesítésről van szó, továbbá, az eladó és a vevő közösségi adószámát is kötelező feltüntetni, valamint a közösségi ÁFA-mentes értékesítésről ún. Összesítő nyilatkozatot is köteles beküldeni az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok.

⁷² Lásd az Áfa tv. 153/C. § (2) bekezdését.

⁷³ A témával kapcsolatban lásd CSÁTALJAY Zsuzsanna: *Nemzetközi ügyletek ÁFA-ja és számlázása*. Vezinfó Kiadó és Tanácsadó Kft., Budapest, 2022. 832. p.; CSÁTALJAY Zsuzsanna et al.: *Nagy ÁFA Kézikönyv II. Belföldi ügyletek ÁFA-ja és számlázása 2015. Számlaminták, példák, esettanulmányok, bírósági ítéletek*. Vezinfó Kiadó és Tanácsadó Kft., Budapest, 2015. 1530. p.

Ezzel szemben, ha az értékesítés az alanyi ÁFA-mentesség alá tartozik, akkor a kibocsátott számlán az alanyi ÁFA-mentességre kell hivatkozni, az ügyletről pedig ÁFA-bevallást és Összesítő nyilatkozatot nem kell benyújtani.

Abban az esetben, ha az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok a Közösség más tagállamába olyan módon értékesítenek termékeket, hogy azok értékével *nem lépik át* az alanyi ÁFA-mentesség választására jogosító 12 M Ft-os felső értékhatárt, akkor ők nem ÁFA-mentes Közösségen belüli termékértékesítést,⁷⁴ hanem ÁFA-alany minőségükben teljesített alanyi ÁFA-mentes termékértékesítést valósítanak meg.⁷⁵ Ilyenkor tehát az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok alanyi ÁFA-mentes minőségben teljesített termékértékesítés címén mentesülnek az ÁFA felszámítása/megfizetése alól és a Közösség más tagállamában nyilvántartásba vett partnereik számára sem keletkezik Héa-fizetési kötelezettség az országukban hatályos Héa-szabályok szerint Közösségen belüli termékbeszerzés címén.

Más a helyzet, ha az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok *túllépik* az alanyi ÁFA-mentesség választására jogosító felső értékhatárt vagy a Közösség területére irányuló olyan termékértékesítést teljesítenek, ami kapcsán az Áfa tv. 193. §-a szerint nem jogosultak alanyi ÁFA-mentes minőségükben eljárni. Ilyenkor – az alanyi ÁFA-mentes jogállásuk ellenére – az általuk a Közösség egy más tagállamában nyilvántartásba vett partner részére teljesített termékértékesítések csak az ÁFA tv. 89-90. §-aiban meghatározott feltételek teljesülése esetén tekinthetők ÁFA-mentes Közösségen belüli termékértékesítésnek. Amennyiben az ilyen ügyletek Közösségen belüli ÁFA-mentes termékértékesítésnek minősülnek, akkor az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok nem jogosultak és nem kötelesek a Közösségi vevőik részére kiállításra kerülő számlákon ÁFÁ-t felszámítani, viszont ezzel párhuzamosan a Közösségi vevőiknél a rájuk vonatkozó tagállami Héa-adó szabályok szerint termék Közösségen belüli beszerzése címén Héa-fizetési kötelezettség keletkezik. Ha pedig az ügylet nem minősül Közösségen belüli ÁFA-mentes termékértékesítésnek, akkor az értékhatárt túllépő vagy alanyi ÁFA-mentes minőségben eljárni nem jogosult alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok a Közösségi vevőik részére kiállított számlákon kötelesek felszámítani az ÁFÁ-t, amivel paralel módon a Közösségi vevőiknél a rájuk vonatkozó tagállami Héa-szabályok szerint termék Közösségen belüli beszerzése címén Héa-fizetési kötelezettség értelemszerűen már nem keletkezik. Az utóbbi esetben a más tagállami vevők az értékhatárt túllépő vagy alanyi ÁFA-mentes minőségben eljárni nem jogosult alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok által megállapított ÁFÁ-val növelt vételárat kötelesek megfizetni és termékbeszerzőként eljárva nem jogosultak arra, hogy ÁFA felszámítása nélküli számla kibocsátását kérjék az alanyi ÁFA-mentes magyar ÁFA-alanytól, mivel a részükre teljesített ügyletek kapcsán az értékesítő oldalán keletkezik az ÁFA-fizetési kötelezettség.

8.2. Közösségi Héa-alanyok részére nyújtott szolgáltatások

Amennyiben az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok által a Közösség más tagállamában nyilvántartásba vett megrendelőik/vevőik részére teljesített *szolgáltatásnyújtások* a Közösség

⁷⁴ Lásd az Áfa tv. 89. §-át.

⁷⁵ Ezt támasztja alá az Áfa tv. 90. § (1) bekezdés a) pontjának azon előírása is, ami szerint az ÁFA-mentes Közösségen belüli termékértékesítés szabályai /89. §/ nem alkalmazhatóak, amennyiben a terméket értékesítő ÁFA-alany alanyi ÁFA-mentességben részesül, tehát ilyen minőségben jogosult eljárni.

valamely más tagállamban teljesülnek,⁷⁶ úgy azok nem tartoznak az ÁFA-törvény területi hatálya alá és az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok terhére a Közösség adott tagállama Héa-szabályai szerint keletkezhet ÁFA-kötelezettség, vagyis az ilyen ügyletek esetében az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok részéről a magyar ÁFA felszámítása fel sem merülhet. Ilyen esetben tehát belföldön ÁFA fizetésére nem kerül sor, a magyar ÁFA-alany Áfa tv. területi hatályán kívüli ügyleteként kell kezelni a teljesítést, amit az ÁFA-bevallásban a területi hatályon kívüli ügyletekre vonatkozó sorokon kell bevallani, valamint amennyiben a vevő másik tagállamban nyilvántartásba vett Héa-alany, akkor az ügylet az Áfa tv. 37. §-a alá tartozik és róla Összesítő nyilatkozatot is kell benyújtani. Abban az esetben, ha az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany olyan szolgáltatást nyújt, aminek a teljesítési helye külföldön van, akkor nem járhat el alanyi ÁFA-mentes minőségében, vagyis e tekintetben rá is az általános ÁFA-szabályok vonatkoznak. Ez azt jelenti, hogy amennyiben az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany olyan szolgáltatást nyújt, amelynek teljesítési helye külföldre esik, akkor nem alanyi ÁFA-mentes, hanem Áfa tv. területi hatályán kívüli számlát állít ki. Ilyen külföldön teljesített szolgáltatások esetében az ezen ügylethez kapcsolódó előzetesen felszámított ÁFÁ-t levonásba lehet helyezni.⁷⁷

A Közösség tagállamai területén teljesülő szolgáltatásnyújtások közül a Közösség valamely tagállamban gazdasági célú letelepedési hellyel, illetve lakóhellyel vagy szokásos tartózkodási hellyel nem rendelkező adóalanyok által teljesített ügyletek többsége esetében nem a szolgáltatás nyújtójának, hanem a *szolgáltatás igénybevevőjének* keletkezik Héa-fizetési kötelezettsége,⁷⁸ ami azt jelenti, hogy a Közösség érintett tagállamának Héa-előírásai szerint szabályozott ún. „fordított adózás” kerül alkalmazásra.

Amennyiben pedig az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok által a Közösség más tagállamban nyilvántartásba vett vevőik részére teljesített szolgáltatásnyújtások az Áfa tv. szolgáltatásnyújtásokhoz kapcsolódó teljesítési helyre vonatkozó rendelkezései szerint *Magyarországon minősülnek teljesítettnek*, vagyis a magyar Áfa tv. hatálya alá tartoznak, akkor az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok kizárólag akkor kötelesek a szolgáltatásaik Közösségi vevői részére kiállított számlákon ÁFÁ-t felszámítani, ha az alanyi ÁFA-mentesség választására jogosító 12 M Ft-os felső értékhatárt túllépi. Ezen esetben a vevők az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany eladó által ÁFA felszámításával kiszámlázott vételárat kötelesek megfizetni, és az adott szolgáltatás igénybe vevőjeként eljárva nem jogosultak arra, hogy ÁFA felszámítása nélküli számla kibocsátását kérjék az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyoktól.

8.3. Közösségen belüli termékbeszerezések

Akkor beszélünk Közösségen belüli termékbeszerezésről, ha a magyar ÁFA-alany egy másik tagállambeli Héa-alanytól úgy vásárol terméket, hogy a termék a másik tagállamból érkezik Magyarországra. A másik tagállamban nyilvántartásba vett eladó adómentes Közösségi

⁷⁶ Lásd az Áfa tv. 37. § (1) bekezdését, ami szerint ilyen esetben a szolgáltatásnyújtások teljesítési helye a szolgáltatás igénybe vevőjének gazdasági célú letelepedési helye.

⁷⁷ Lásd az Áfa tv. 195. § (2) bekezdés *d)* pontját és 193. § (1) bekezdés *d)* pontját.

⁷⁸ Megfelelve a Héa-irányelv vonatkozó rendelkezéseinek, illetve az azzal összhangban álló Közösségi tagállami hozzáadottérték-adó-szabályozások eredményeként.

értékesítésként számlázza a terméket a magyar ÁFA-alany vevője részére, a magyar vevő pedig a termék után az ÁFÁ-t Magyarországon, a magyar Áfa tv. előírásai szerint fizeti meg az adott termékre vonatkozó – jellemzően 27%-os – adómértékkel. Ez a Közösségi termékbiztosítás után fizetendő ÁFA főszabályként egyben levonhatóan is minősül, feltéve, hogy az ÁFA-alany az érintett ügylet tekintetében adólevonásra jogosult.

Közösségen belüli termékbiztosításnak minősül a termék feletti tulajdonosként való rendelkezési jog olyan megszerzése is, amelynek során a terméket úgy adják fel küldeményként vagy fuvarozzák el, hogy a termék a küldeményként történő megérkezésekor vagy a fuvarozás befejezésekor a Közösség más tagállamában van, mint ahol a küldeményként történő feladásakor vagy a fuvarozás megkezdésekor volt (függetlenül attól, hogy a küldeményként történő feladást vagy a fuvarozást akár az értékesítő, akár a beszerző vagy – bármelyikük javára – más végzi).⁷⁹

Az alanyi ÁFA-mentes jogállású ÁFA-alany az alanyi ÁFA-mentesség időszakában *nem járhat el* alanyi ÁFA-mentes minőségében a termék Közösségen belüli beszerzése esetén,⁸⁰ továbbá akkor sem, ha ilyen termékbiztosítás kapcsán az ÁFA-mentesség helyett az ÁFA-kötelezettséget választotta,⁸¹ vagy ha választás hiányában a közösségi adószámát megadta a számára terméket értékesítőnek.⁸²

Az Áfa tv. 19. § a) pontjában foglalt – a termék Közösségen belüli beszerzésének minősülő ügyletekre vonatkozó – *főszabály* tehát az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok részére is ÁFA-kötelezettséget keletkeztet, ugyanakkor az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok Közösségen belüli termékbiztosítás címén ilyen esetben sem kell ÁFÁ-t

⁷⁹ Lásd az Áfa tv. 21. §-át.

⁸⁰ Lásd az Áfa tv. 19. § a) pontját és 193. § (1) bekezdés e) pontját. A Közösségen belüli termékbiztosítás *prototípusának* minősülnek az Áfa tv. 19. § a) pontja szerinti ügyletek, amelyek során ÁFA-alanyok vagy nem ÁFA-alany jogi személyek terméket szereznek be olyan Héa-alany értékesítőtől, aki a Közösség azon tagállamában, ahol adóalanyként nyilvántartásba vették, nem részesül e tagállam joga szerint olyan Héa-mentességben, amely tartalmában a Héa-irányelv 282-292. cikkei szerinti, azaz a kisvállalkozások tevékenységére vonatkozó („alanyi”) adómentességnek felel meg. Továbbá ide tartoznak azon termékértékesítés ügyletek is, amelyek nem minősülnek ún. „távolsági értékesítések” és nem esnek a fel- vagy összeszerelés tárgyául szolgáló termékek értékesítését szabályozó Áfa tv. 29. §, illetve 32. §-a hatálya alá.

⁸¹ Lásd az Áfa tv. 20. § (5) bekezdését, amelynek értelmében az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok a NAV felé tett előzetes bejelentésük alapján dönthetnek úgy is, hogy az Áfa tv. 20. § (1) bekezdés d), illetve db) pontjának, valamint a (2) bekezdés a) és b) pontja szerinti ÁFA-mentesség helyett az általuk teljesített Közösségen belüli termékbiztosításokra vonatkozóan az Áfa tv. 19. § a) pontjában foglalt főszabály szerinti ÁFA-kötelezettséget választják. A NAV ebben az esetben is közösségi adószámot ad az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyoknak, amelynek használatával az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok eleget tudnak tenni a Közösségen belüli termékbiztosítás kapcsán keletkező ÁFA bevallási és befizetési kötelezettségüknek.

⁸² Lásd az Áfa tv. 20. § (7) bekezdését, ami szerint, ha a közösségi adószámmal rendelkező alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok az Áfa tv. 20. § (5) bekezdése alapján nem választanak ÁFA-kötelezettséget és a Közösségen belüli termékbiztosítások ellenértékének – ÁFA nélkül számított és éves szinten göngyöltett – összege az adott naptári évben és az azt megelőző naptári évben nem haladja meg a 10.000 EUR-nak megfelelő összeget, de egyéb okból (pl. Közösségen belüli adóalany részére teljesített szolgáltatásnyújtás miatt) már rendelkeznek közösségi adószámmal, amit egy termék Közösségen belüli beszerzése kapcsán megadnak a termék értékesítőjének, aki annak figyelembevételével jár el, akkor az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok ezekre a beszerzéseikre, valamint az ezeket követő összes olyan Közösségen belüli termékbiztosításra, amelyeket részükre az előzőekben említett ügyletek teljesítése évét követő második naptári év végéig teljesítenek, az általános ÁFA-kötelezettséget kötelesek alkalmazni. Az Áfa tv. 20. § (7) bekezdése alkalmazása és a közösségi adószám termék értékesítője részére történő megadása esetén ezt a tényt az első ilyen módon megvalósított Közösségen belüli termékbiztosítás teljesítésének napját követő hónap 20. napjáig be kell jelenteni a NAV-nak.

fizessenek,⁸³ amennyiben az adott naptári évben az Áfa tv. 20. § (1) bekezdés d) pontjában említett Közösségen belüli termékbeszerzéseik ellenértéke – ÁFA nélkül számítva és éves szinten göngyöltve – *nem haladja meg a 10.000 EUR-nak*⁸⁴ megfelelő pénzüsszeget, és ez a feltétel az adott naptári évet megelőző naptári évre is teljesült (nyilván abban az esetben, ha ilyen beszerzések ténylegesen történtek az előző évben is). A gyakorlatban úgy érvényesül ez a szabály, hogy az alanyi ÁFA-mentes magyar ÁFA-alany a vásárlását megelőzően jelzi a másik tagállamban nyilvántartott Héa-alany eladónak, hogy ő alanyi ÁFA-mentes státuszú. A másik tagállamban regisztrált eladó pedig – figyelembe véve a vevője előzetes jelzését – a terméket nem Héa-mentes Közösségi termékértékesítés keretében adja el az alanyi ÁFA-mentes magyar ÁFA-alanynak, hanem a saját tagállama szerinti ottani hozzáadottérték-adóval növelten. Az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany pedig Magyarországon ezt követően semmilyen ÁFA-val kapcsolatos kötelezettsége nem merül fel ezen ügylettel kapcsolatban. Amennyiben pedig az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany más tagállamból történő termékbeszerzései az év elejétől göngyölve túllépik a 10.000 EUR-ban meghatározott értékhatárt, akkor az első olyan értékesítéstől kezdve, amellyel túllépték ezt az értékhatárt az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany köteles közösségi adószámot kiváltani és azt megadni a másik tagállambeli eladójának. A másik tagállamban nyilvántartott eladó ezt követően a terméket Közösségi adómentes ügyletként számlázza az ÁFA-mentes ÁFA-alany felé, aki ennek megfelelően belföldön a közösségi termékbeszerzésre irányadó általános szabályok szerint a termékre vonatkozó – jellemzően 27%-os – ÁFA-mértékkel ÁFA-t fog felszámítani, amit be is kell valljon és meg is kell fizessen. Az ÁFA bevallása mellett az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany az ügyletről Összesítő nyilatkozatot is köteles benyújtani, a beszerzett termékre saját maga által Közösségen belüli termékbeszerzés címén felszámított ÁFA-t pedig nem tudja levonásba helyezni, mivel az alanyi ÁFA-mentes jogállása ezt számára nem teszi lehetővé.

A fentebb ismertetett 10.000 EUR-s szabály alól vannak kivételek is. Így például ha az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany a Közösség más tagállamából az Áfa tv. 259. § 25. pontja szerinti új közlekedési eszközt vagy jövedéki szabad forgalomba még nem helyezett jövedéki terméket szerez be. Ezekben az esetekben ezen beszerzések a 10.000 EUR-s értékhatártól függetlenül *mindenképp* Közösségi termékbeszerzésnek minősülnek, ezért utánuk a Közösségi termékbeszerzés normál szabálya alapján magyar ÁFA-t kell fizetni.⁸⁵ Ugyanez a helyzet abban az esetben is, amennyiben az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany a NAV részére előzetesen bejelentette, hogy a 10.000 EUR-s határ el nem érése esetén is ÁFA-kötelessé kívánja tenni a Közösségen belüli termékbeszerzéseit.⁸⁶

⁸³ Lásd az Áfa tv. 20. § (1) bekezdés *d)* és *db)* pontjait, valamint ugyanezen § (2) bekezdésének *a)* és *b)* pontjait.

⁸⁴ A 10.000 EUR-s értékhatárba a Közösség azon tagállamaiban megtérített vagy megtérítendő ellenérték számít, amelyekben a termék a küldeményként történő feladásakor vagy a fuvarozás megkezdésekor volt. Az EUR-ban meghatározott értékhatár Ft-ra történő átváltása során a Magyar Köztársaság Európai Unióhoz történt csatlakozásáról szóló nemzetközi szerződést kihirdető 2004. évi XXX. törvény hatálybalépésének napján érvényes, a Magyar Nemzeti Bank által közzétett hivatalos devizaárfolyamot (252,19 Ft/EUR) kell alkalmazni. Technikai előírás, hogy az így kapott összeget a kerekítési szabályok szerint 100.000 Ft-ra (illetve, ha az összeg ezt nem haladja meg, akkor 1.000 Ft-ra) kerekítve kell megállapítani. Az így meghatározott összeg tehát 2,5 millió forint. Az értékhatár elérését az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok a NAV részére be kell jelentsék az erre rendszeresített űrlapon, amelynek alapján részükre a NAV hivatalból közösségi adószámot ad.

⁸⁵ Lásd az Áfa tv. 19. § *b)* és *c)* pontját és a 20. § (1) bekezdésének *d)* pontját.

⁸⁶ Lásd az Áfa tv. 20. § (5) bekezdését és 19. § *a)* pontját.

9. Alanyi ÁFA-mentes jogállású ÁFA-alanyok által külföldről igénybe vett szolgáltatások

Külföldről igénybe vett szolgáltatásról (köznapi elnevezéssel *szolgáltatásimportról*) akkor van szó, ha egy magyar ÁFA-alany Magyarországon teljesülő szolgáltatást rendel meg egy olyan külföldön nyilvántartásba vett adóalanytól, akinek belföldön nincs adószáma, mivel belföldön gazdasági céllal nem telepedett le és lakóhelye vagy szokásos tartózkodási helye sincs belföldön. Ebben az esetben maga a szolgáltatás Magyarországon teljesül, ami miatt utána magyar ÁFA-t kell fizetni, viszont a szolgáltatást nyújtó adóalany külföldi és nincs belföldön adószáma, ami miatt a külföldi nem köteles ÁFA bevallására és fizetésére. Ilyen esetben a szolgáltatást saját nevében megrendelő magyar ÁFA-alany köteles a szolgáltatást nyújtó külföldi helyett az ÁFA-t a saját nevében bevallani és megfizetni.⁸⁷ Amennyiben egy alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany ilyen szolgáltatásimportot vesz igénybe, akkor tehát – alanyi ÁFA-mentes jogállása ellenére – ÁFA bevallási és fizetési kötelezettsége keletkezik.

10. Az alanyi ÁFA-mentes jogállás és egyes különös adózási módok együttes előfordulása

Érdemes röviden megvizsgálni azt a kérdést is, hogy az alanyi ÁFA-mentesség időszakában teljesített ügyletek esetében alkalmazható-e továbbra is a korábban (az alanyi ÁFA-mentesség választását megelőzően) az *ingatlanok értékesítése és bérbeadása* tekintetében az Áfa tv. 88. §-a alapján *választott ÁFA-kötelezettség*, valamint az Áfa tv. XVI. fejezetében szabályozott, a használt ingóságokra, műalkotásokra, gyűjteménydarabokra és régiségekre vonatkozó *különös szabályok szerinti adózási mód*.

Megállapítható, hogy az Áfa tv. alanyi ÁFA-mentességet szabályozó XIII. fejezetében nem található olyan előírás, ami szerint az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok az ingatlanok értékesítésére és bérbeadására irányuló tevékenységüket ne végezhetnék ÁFA felszámítása mellett alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyi minőségükben, ha arra korábban ÁFA-kötelezettséget választottak.

Viszont az alanyi ÁFA-mentesség az ÁFA-alanyok valamennyi – az ÁFA tv-ben kivételként meg nem nevezett – tevékenységére kiterjed, és ez alól az ingatlanok értékesítésére és bérbeadásra irányuló tevékenység sem képez kivételt, még akkor sem, ha arra vonatkozóan maguk az ÁFA-alanyok választottak korábban ÁFA-kötelezettséget. Az alanyi ÁFA-mentesség választása tehát az Áfa tv. 88. §-a szerinti korábbi választást *felülírja*, vagyis az ÁFA-alanyok az alanyi ÁFA-mentesség időszakában ezeket a tevékenységeket ÁFA-mentesen – de nem „tárgyi ÁFA-mentesen”, hanem alanyi ÁFA-mentesen – kötelesek végezni. Az ingatlanok adóköteles értékesítésére és bérbeadására vonatkozó korábbi választásnak 5 éves időtartama⁸⁸ az alanyi ÁFA-mentesség időszaka alatt nem nyugszik, hanem folyamatosan halad előre. Tehát abban az esetben, ha az alanyi ÁFA-mentesség megszűnésének az időpontjáig az ingatlanok ÁFA-köteles értékesítésére és bérbeadására vonatkozó 5 éves időtartam még nem telt el, akkor az ingatlanok értékesítése és bérbeadása tekintetében korábban ÁFA-kötelezettséget választó ÁFA-alanyok az alanyi ÁFA-mentes-

⁸⁷ Lásd az Áfa tv. 140. §-át.

⁸⁸ Lásd az Áfa tv. 88. § (5) bekezdését.

ség megszűnésének időpontjától az 5 éves időszak végéig ismét ÁFA-kötelesen kötelesek végezni a választásukkal érintett tevékenységeket.

Az Áfa tv. XIII. fejezetében szabályozott alanyi ÁFA-mentességgel *egyidejűleg nem alkalmazható* a használt ingóságokra, műalkotásokra, gyűjteménydarabokra és régiségekre vonatkozó különös adózási mód⁸⁹ sem. Az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok azon ügyletei, amelyek e különös adózási mód szabályai alá tartoznának, az alanyi ÁFA-mentességre tekintettel *szintén ÁFA-mentesnek* minősülnek, ugyanis az alanyi ÁFA-mentesség időszakában az ÁFA-alanyok minden szolgáltatására és termékértékesítésére kiterjed az alanyi ÁFA-mentes jogállás (kivéve azokat az eseteket, amelyekben az Áfa tv. expressis verbis kimondja, hogy nem jogosultak eljárni alanyi ÁFA-mentesként). Mivel az ÁFA-alanyok alanyi ÁFA-mentes jogállása az Áfa tv. XVI. fejezete keretében szabályozott tevékenységre is kiterjed, valamint az Áfa tv. az alanyi ÁFA-mentes státusz időszakában felmerülő, kivételesen ÁFA-fizetési kötelezettséget keletkeztető esetek taxatív felsorolásában nem említi az ÁFA-alanyok Áfa tv. XVI. fejezete szerinti tevékenységét, ezért *kizárt*, hogy az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok ebben a minőségükben az Áfa tv. XVI. fejezetében foglalt különös szabályok alapján ÁFA-fizetési kötelezettséget teljesítsenek.

11. Az alanyi ÁFA-mentes jogállás és a belföldi fordított adózás

Az ún. *belföldi fordított adózás* körébe tartozó tényállásokat az Áfa tv. 142. §-a tartalmazza. Ezek esetében az ügylet után nem a terméket értékesítő vagy szolgáltatást nyújtó ÁFA-alany, hanem a terméket, szolgáltatást saját nevében *megrendelő ÁFA-alany* köteles az ÁFA megfizetésére.

Azonban a belföldi fordított adózás *kizárólag* azokban az esetekben alkalmazható⁹⁰ – az egyéb feltételek teljesülése mellett – amikor az ügyletben szereplő *felek mindegyike* olyan jogállású ÁFA-alany, amely alapján tőle az ÁFA fizetése követelhető. Mivel az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany a rá jellemző főszabály szerint ÁFA fizetésére nem kötelezett, ezért nem minősül olyan ÁFA-alanyoknak, akitől az ÁFA fizetése követelhető lenne. Ennek alapján, a tényállás hiába felelne meg minden egyéb vonatkozásában a belföldi fordított adózás szabályainak, amennyiben annak valamely szereplője (akár a vevő/megrendelő, akár a teljesítésre kötelezett ÁFA-alany) alanyi ÁFA-mentes jogállással rendelkezik, akkor az ügyletre *nem alkalmazhatóak* a belföldi fordított adózás szabályai.

12. ÁFA-bevallási és Összesítő nyilatkozat-tételi kötelezettség az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok esetében

Az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok ilyen minőségükben *mentesülnek*⁹¹ az Art. szerinti ÁFA-bevallási kötelezettség teljesítése alól azon *havi* adómegállapítási időszakok tekintetében, amelyekben nincs olyan önadózással megállapítandó fizetendő adójuk, amelyről

⁸⁹ Lásd az Áfa tv. XVI. fejezetének előírásait.

⁹⁰ Lásd az Áfa tv. 142 § (3) bekezdését.

⁹¹ Lásd az Áfa tv. 257. § (1) bekezdésében és a (2) bekezdés *b)* és *ba)* pontjában, valamint az Art. 2. melléklet I./B) 3.4. pontjában foglalt előírásokat.

a NAV-nak bevallást kell tenniük, illetve nincs az Áfa tv. 4/A. melléklet I. pontja szerinti Összesítő nyilatkozat tételi kötelezettséget keletkeztető ügyletük, valamint ÁFA-levonásra nem jogosultak vagy ÁFA-levonásra jogosultak ugyan, de az ÁFA-levonási jogot ténylegesen nem gyakorolják.

Abban az esetben, ha valamely havi adómegállapítási időszakban az említett mentesítő feltételek bármelyike nem áll fenn (például az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany valamely Közösségi ügylete kapcsán Összesítő nyilatkozatot kell tегyen), akkor az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany köteles az adott havi adómegállapítási időszakra ÁFA-bevallást benyújtani. A fenti havi gyakoriságú bevallási kötelezettség miatt Közösségi ügyletek esetén az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok az Összesítő Nyilatkozat bevallási kötelezettségüket is minden esetben *havonta* kötelesek teljesíteni, mégpedig a tárgyhónapot követő hónap 20-áig.⁹²

Az ismertetett előírások alapján az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok csak azokra a hónapokra kötelesek ÁFA-bevallást és Összesítő nyilatkozatot benyújtani, amelyekben az ÁFA-bevallási kötelezettség alóli mentesülésük valamely feltétele nem áll fenn, illetve Összesítő nyilatkozat benyújtásával érintett ügyletet teljesítenek.

13. Záró gondolatok

Az alanyi ÁFA-mentesség e tanulmányban ismertetésre került szabályai alapján könnyen belátható, hogy nem felel meg a valóságnak az a közvélekedés, ami szerint az ÁFA tv. előírásait – érintettség hiányában – nem kell ismerjék és figyelembe vegyék gazdasági döntéseik során azok az ÁFA-alanyok, akik az ÁFA-rendszerében – a feltételek teljesítése esetén – éltek a jogalkotó által biztosított lehetőséggel és alanyi ÁFA-mentes jogállást választottak. Mint látható az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alanyok működése során is számtalan olyan gazdasági esemény fordulhat elő, amelyek kapcsán alkalmazniuk kell az ÁFA tv. normál körülmények között kétségtelenül tőlük távol lévő és rájuk nem vonatkozó szabályait. Ilyen tényállások tipikusan (de nem kizárólagosan) akkor jelentkeznek, amikor az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany nem belföldön bonyolít le valamilyen ügyletet, vagy a partnere magyarországi adóhatósági regisztrációval nem rendelkezik, vagy pedig az ÁFA tv. speciális szabályozása alá tartozó termék (pl. új közlekedési eszköz, építési telek, új beépített ingatlan, stb.) képezi az ügylet tárgyát. Ezekben az esetekben az alanyi ÁFA-mentes ÁFA-alany nem járhat el ebbeli általános minőségében és a rá, illetve az adott ügyletre vonatkozó speciális szabályokat köteles alkalmazni, amelynek elmaradása esetén jelentős anyagi kihatással bíró ÁFA-fizetési kötelezettséggel és jogkövetkezményekkel (adóbírság, késedelmi pótlék, mulasztási bírság) kell számolnia, amelyek elkerüléséhez – megismerésük és figyelembe vételük esetén – remélhetőleg az ebben a dolgozatban írottak is hozzá tudnak járulni.

⁹² Lásd az Áfa tv. 4/A. melléklet I./2. pontját.

KRAJNÁK Enikő

PhD hallgató, ME ÁJK Nemzetközi és Összehasonlító-jogi Tanszék

A MAGYAR ÉS A NORVÉG ALKOTMÁNY KÖRNYEZETVÉDELMI RENDELKEZÉSEINEK ÖSSZEHASONLÍTÁSA A KÉT ORSZÁG ALKOTMÁNYBÍRÓSÁGI GYAKORLATÁNAK TÜKRÉBEN

1. Bevezető

Jelen tanulmány két alkotmány – a magyar és a norvég – környezetvédelmi rendelkezéseinek összehasonlítására tesz kísérletet, amellyel a szerző célja a különböző alkotmányos megközelítések gyakorlatának bemutatása, értékelése. A tanulmány alapvetése, hogy az eltérő szabályozási környezet magasabb környezetvédelmi garanciákat biztosíthat, ugyanakkor, amennyiben az innovatív alkotmányos rendelkezések nem párosulnak hasonlóan ambiciózus alkotmánybírói jogfejlesztő tevékenységgel, a környezetvédelem szintje a gyakorlatban jelentős eltéréseket mutathat. Jelen tanulmányban a magyar Alaptörvény környezetvédelmi rendelkezései és a kapcsolódó alkotmánybírói gyakorlat tekinthető kiindulási alapnak, amely tükrében ismertetjük a norvég alkotmányos környezetet és a vonatkozó bírói gyakorlatot.

A norvég alkotmányos szabályozás számos szempontból kiemelt figyelmet érdemel. Egyrészt, a nemzetközi környezetjog fejlődése nyomon követhető és tetten érhető az alkotmányos normákban, így mind a Stockholmi Nyilatkozat, a Brundtland-jelentés, a Riói Nyilatkozat, illetve a Párizsi Megállapodás nívumai tükröződnek az Alkotmányban. Másrészről, a norvég Legfelsőbb Bíróságnak nemrégiben nyílt lehetősége értelmezni az alkotmány környezetvédelmi rendelkezéseit, amely azonban a várakozással ellentétben nem hozott áttörő jelentőségű döntést a környezetvédelem és a klímaváltozás területén, ugyanakkor – pontosan az indítványozók számára elutasító jellegű ítélet miatt – megnyitotta a lehetőséget az Emberi Jogok Európai Bírósága előtti jogértelmezésre, az egyik első klímaperként a fórum előtt.

2. Az egészséges környezethez való jog a nemzetközi jogban és az alkotmányokban

2.1. Az egészséges környezethez való jog kérdése nemzetközi szinten

Jóllehet, a nemzetközi jog számos garanciát nyújt a környezet védelmének érdekében – mi több, a nemzetközi környezetjog mára a nemzetközi közjog legdinamikusabban fejlődő terü-

letévé vált –,¹ az önálló környezethez való jog elismerésének tekintetében nincs konszenzus a nemzetközi közösségben.² Ennek oka egyrészt abban keresendő, hogy a környezethez való jog mint emberi jog kérdése az emberi jogok nemzetközi katalógusainak elfogadása után merült fel. Az első nemzetközi környezetvédelmi csúcstalálkozót például 1972-ben tartották Stockholmban,³ eddigre azonban a legjelentősebb egyetemes és regionális emberi jogi dokumentumok – mint az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (1948) vagy az Emberi Jogok Európai Egyezménye (1950) – már hatályban voltak. Másrészt, a környezethez való jog globális elismerése az államok eltérő érdekei miatt ütközhet ellenállásba.⁴ Mindenesetre az elmúlt évek kiemelkedő jelentőségű eredménye az ENSZ Közgyűlése által 2022 nyarán elfogadott A/76/L.75 határozat, amely elismeri a tiszta, egészséges és fenntartható környezethez való jogot.⁵ Bár a határozat nem bír jogi kötőerővel, elfogadása jelentős előrelépésnek számít a nemzetközi környezetjog szempontjából, hiszen tükrözi a 161 támogató állam elszántságát és közös erőfeszítésre, összefogásra való hajlandóságát, egyúttal katalizátor is lehet az emberek számára, hogy számon kérjék országuk vezetésén a környezetvédelmi garanciák betartását.⁶

Az egészséges környezethez való jog hiánya azonban korántsem jelenti azt, hogy a környezet védelme valamilyen módon ne lenne kikényszeríthető az emberi jogi bírói fórumok előtt. Az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) ebben a tekintetben különösen meghatározó, hiszen „zöldülő” jogfejlesztési tevékenységének köszönhetően számos, Emberi Jogok Európai Egyezményében garantált jog értelmezésén keresztül figyelembe veszi a környezetvédelmi szempontokat is.⁷ A környezetvédelmi aspektusok különösen a 2. (élethez való jog) és a 8. cikkel (magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog) kapcsolatban merülnek fel, gyakran párosulva a 6. (tisztes tárgyaláshoz való jog) és a 13. cikkek (hatékony jogorvoslathoz való jog) sérelmével.⁸

Jelen tanulmány szempontjából különös jelentőséggel bírnak az EJEB előtt a közelmúltban megjelenő, folyamatban lévő perek, amelyek a 2. vagy a 8. cikk sérelmére hivatkozva próbálják meg kikényszeríteni az államtól a klímaváltozás megfékezése érdekében hozott ambiciózus intézkedések megvalósítását, különösen a Párizsi Megállapodásban foglalt

¹ RAISZ Anikó: *A környezetvédelem helye a nemzetközi jog rendszerében, avagy nemzetközi környezetjog bírói szemmel*. Miskolci Jogi Szemle, 2011/1. p. 90.

² Az egészséges környezethez való jog és a nemzetközi jog kapcsolatáról lásd: BÁNDI Gyula: *Gondolatok a környezethez való jogról*. In: Raisz Anikó (szerk.): *A nemzetközi környezetjog aktuális kihívásai*. Miskolci Egyetem, Miskolc, 2012. pp. 6–15.

³ ENSZ Konferencia az emberi környezetről, 1972.

⁴ Érdemes megjegyezni, hogy a Kínai Népköztársaság és az Orosz Föderáció nem támogatja a nemzetközi törekvéseket a környezethez való jog elismerésére, amely jelentősen visszaveti az ENSZ ilyen irányú fejlődési irányát. Lásd: TANG, Ke – SPIJKERS, Otto: *The Human Right to a Clean, Healthy and Sustainable Environment*. Chinese Journal of Environmental Law, 2022/1. pp. 87–107.

⁵ The human right to a clean, healthy and sustainable environment (A/76/OL.75), ENSZ Közgyűlés, 2022.07.28.

⁶ BOYD, David: *Why the UN General Assembly must back the right to a healthy environment*. UN News, 2022.07.22. <https://news.un.org/en/story/2022/07/1123142> (2023.02.01.).

⁷ Erről lásd: RAISZ Anikó – KRAJNYÁK Enikő: *Protection of the Environment in the European Human Rights Framework. A Central European Perspective*. In Szilágyi János Ede (szerk.): *Constitutional Protection of the Environment and Future Generations. Legislation and Practice in Certain Central European Countries*. Central European Academic Publishing, Budapest – Miskolc, 2022. pp. 73–125.

⁸ Néhány kiemelt jelentőségű döntés az EJEB környezetvédelemmel kapcsolatos joggyakorlatából: López Ostra kontra Spanyolország, Guerra és mások kontra Olaszország, Hatton és mások kontra Egyesült Királyság, továbbá a magyar vonatkozású Dees kontra Magyarország és Bor kontra Magyarország.

vállalások teljesítését.⁹ Ezen ügyek a klímapierek sajátosságait hordozzák magukban,¹⁰ amelyek nemzeti bíróságok előtt jelentős sikereket arattak nemcsak Európában, hanem világszerte is.¹¹ Az EJEB elé azonban korábban nem kerültek hasonló jellegű ügyek, így lényegében elmondható, hogy a szóban forgó ügyekben meghozott döntések a jövőre nézve is meghatározó jellegűek lesznek. A *Greenpeace Nordic és mások kontra Norvégia*-ügy egy a fent említett, EJEB előtt folyamatban lévő klímapierek közül, amely – tekintettel annak alkotmányos vonatkozásaira – kiemelt figyelmet érdemel mind összehasonlító jogi, mind nemzetközi szempontból is.

2.2. Az egészséges környezethez való jog alkotmányos megközelítése

A környezethez való jog elismerése alkotmányos szinten jóval elterjedtebb mint a nemzetközi jog szintjén, amely lényegében pontosan azokkal az érvekkel magyarázható, amelyek a nemzetközi szintű elismerését nehezítik. Egyrészt megfigyelhető az a tendencia, miszerint a nemzeti jogalkotók igyekeztek, igyekeznek lépést tartani a nemzetközi környezetjog fejlődésével, az alkotmányukat a nemzetközi környezetjog legújabb irányainak megfelelően módosítani.¹² Másrészt pedig, egy adott országon belül meglehetősen egyszerűbb konszenzusra jutni a környezetvédeletről, mint a nemzetközi közösségen belül, így a gyakorlatban kevesebb akadály hárul a környezethez való jog elismeréséről, mint nemzetközi szinten. Ezt a feltételezést támasztja alá az a tény, hogy világszerte csaknem 150 alkotmány rögzít környezetvédelmi garanciákat, amelyek jelentős része az egészséges környezethez való alapjog formájában kerül kifejezésre.¹³ A környezet védelméhez kapcsolódó alkotmányos garanciák kiemelt jelentőséggel bírnak, hiszen egy adott országban az alkotmány jelenti a legmagasabb szintű normát, amely tehát az államigazgatás minden szintjére vonatkozik és minden jogszabály alapját képezi.¹⁴

Ezen felül érdemes megemlíteni, hogy számos alkotmány, amely nem deklarálja explicit módon az egészséges környezethez való jogot, tartalmaz olyan rendelkezést, amelyből az alkotmánybíróság további környezetvédelmi garanciákat vezethet le, ezáltal jelentős mértékben hozzájárulva a jog fejlesztéséhez.¹⁵ Az alkotmányokban szintén gyakran talál-

⁹ Lásd: Duarte Agostinho és mások kontra Portugália és 32 másik állam; Verein KlimaSeniorinnen Schweiz és mások kontra Svájc; Carême kontra Franciaország; Greenpeace Nordic és mások kontra Norvégia.

¹⁰ Erről bővebben lásd: SÜLYOK Katalin: *A klímapierek kihívásai és sikerei, az Urgenda-ítélet tanulságai*. Közjogi Szemle, 2020/1. pp. 1–7.

¹¹ Lásd pl. Urgenda Foundation kontra Holland Állam; Neubauer és mások kontra Németország; Juliana kontra USA; Sharma kontra Minister for the Environment. Lásd még: <http://climatecasechart.com/non-us-climate-change-litigation/> (2023.02.01.).

¹² Az 1976-ban elfogadott portugál alkotmány volt a világon az első, amely elismerte az egészséges és ökológiailag kiegyensúlyozott környezethez való jogot, amelyet nemsokkal ezután követett a spanyol alkotmány 1978-ban, amely garantálja az személyes fejlődésre alkalmas környezet élvezetéhez való jogot. Lásd: a Portugál Köztársaság Alkotmánya, 66(1); Spanyolország Alkotmánya, 45(1).

¹³ BOYD, David R.: *Catalyst for Change. Evaluating Forty Years of Experience in Implementing the Right to a Healthy Environment*. In: Knox, John H. (szerk.): *The Human Right to a Healthy Environment*. Cambridge University Press, Cambridge, 2018. pp. 17–41.

¹⁴ *Environmental Rule of Law, First Global Report*. UNEP, Nairobi, 2019. p. 156.

¹⁵ Ez utóbbira eklatáns példa lehet az indiai Legfelsőbb Bíróság jogfejlesztő tevékenysége, amely az élethez való jogból vezette le a szennyezésmentes vízhez és levegőhöz való jogot, valamint az egészséges környezetben

lunk eljárási jellegű garanciákat – az Aarhusi Egyezmény nyomán információs jogokat, részvételi jogokat, illetve igazságszolgáltatással kapcsolatos jogositványokat,¹⁶ valamint a környezetvédelemhez implicit módon kapcsolódó normákat, amelyek az adott társadalom specifikumait tükrözik, mint például a kereszténység védelme¹⁷ vagy a gyermekek, illetve a jövő nemzedékek védelme.¹⁸

3. A környezet védelme a magyar alkotmányjogban

Az Alaptörvény környezetvédelmi rendelkezéseinek elvi alapját annak preambuluma, a Nemzeti Hitvallás fekteti le, amelyben megjelenik az örökség védelme, amely magában foglalja „a Kárpát-medence természet adta és ember alkotta értékeit”, a jövő nemzedékekért történő felelősségvállalás a természeti erőforrások gondos használatával, illetve az emberi méltóság elismerésével.¹⁹ A természeti erőforrások jövő nemzedékek számára történő megőrzése leginkább a P) cikkben fejeződik ki, amely a nemzet közös örökségét képező természeti erőforrások védelmét, fenntartását és jövő nemzedékek számára történő megőrzését az állam és mindenki számára kötelességként írja elő. A nemzet közös öröksége a magyar alkotmányjog sajátos koncepciója, amely szembehelyezkedik a nemzetközi jogban ismert „emberiség közös öröksége” kategóriával, amely alapján az adott természeti erőforrás kiaknázására a Föld minden népe igényt formálhatna.²⁰ Ezzel szemben a nemzet közös öröksége pontosan azokat az értékeket foglalja magában, amelyek meghatározzák a nemzet közös identitását, önazonosságát.²¹ Ezen felül a természeti erőforrások „örökség”-ként történő említése azt sugallja, hogy azokat a jövő nemzedékek számára örökül kell hagyni, akik így az „öröklés” kedvezményezettjei, illetve, ahogyan az Alkotmánybíróság a visszalépés tilalmának elve kapcsán rögzítette, ezen örökség tekintetében a védelmi szint nem csökkenhet.²²

való élethez való jogot. Lásd: Rural Litigation and Entitlement Kendra v. Uttar Pradesh, AIR 1985 SC 652; AIR 1987 SC 359.; Subhash Kumar v. State of Bihar, AIR 1991 SC 420.

¹⁶ A francia alkotmány részét képező Környezetvédelmi Karta 7. cikke pl. deklarálja a környezettel kapcsolatos információhoz való jogot és a környezetet érintő döntéshozatalban való részvételhez való jogot.

¹⁷ A keresztény tanítások a környezetet Isten teremtményének tekintik, amely védelme az ember kötelessége. Számos vallási vezető megfogazta a teremtett világ védelmére vonatkozó kötelezettséget, így II. János Pál, Ferenc pápa és Bartholomaiosz konstantinápolyi pátriárka. Erről részletesen lásd: BÁNDI Gyula: *A Teremtés védelme és az emberi jogok*. Acta Humana, 2020/4. pp. 9–33.

¹⁸ A környezet jövő nemzedékek számára történő megőrzése a környezetjog pillérét képezi, amely a nemzedékek közötti méltányosság elvén nyugszik. A nemzedékek közötti méltányosság elve a környezet és a természeti erőforrások méltányos megosztását jelenti a múlt, a jelen és a jövő generációi között, amely a környezet megőrzését, minőségének fenntartását, és az ahhoz való méltányos hozzáférést foglalja magában. Lásd: WEISS, Edith Brown: *In fairness to future generations and sustainable development*. American University International Law Review, 1992/1. pp. 19–26.

¹⁹ BÁNDI Gyula: *A környezethez való jog értelmezése a fenntartható fejlődési stratégia és az Alaptörvény fényében*. Acta Humana, 2013/1. pp. 83–84.

²⁰ SZILÁGYI János Ede: *Az agrár- és vidékfejlesztési jog elmélete*. Szilágyi János Ede: (szerk.): *Agrárjog*. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2017. p. 32.

²¹ A jövő nemzedékek szószólójának figyelemfelhívása a nemzet közös örökségének részét képező műemlékek védelme érdekében, A/B-7304/2020. p. 2.

²² Lásd 16/2015. (VI.5.) AB határozat [110].

Az Alaptörvény XXI. cikkében rögzített egészséges környezethez való jog a magyar Alkotmány környezetvédelmi rendelkezéseinek sarokköve, amely több szempontból is kiemelt jelentőséggel bír. Egyrészt, a környezethez való jog elismerése azon országok közé emeli Magyarországot, amelyek kiemelten fontos területnek tekintik a környezet védelmét. Másrészt, az egészséges környezethez való jog az első olyan környezetvédelmi rendelkezés, amely alkotmányos szinten rögzítésre került: az Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXI. törvény 18. §-a deklarálta, hogy a „*Magyar Köztársaság elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez*”. Ezen felül, ahogyan kiterjedt alkotmánybírói gyakorlat is mutatja, az egészséges környezethez való jog nem csupán deklaratív jelentőségű a magyar jogban: tartalma meghatározható, számos környezetvédelmi elv és részjogosítvány pontosan levezethető belőle. A korábbi Alkotmány 18. §-ét értelmező 28/1994. (V.20.) AB határozat – amely az Alaptörvény elfogadását követő AB határozatok alapjául is szolgál környezetvédelmi kérdésekben – megállapította, hogy az egészséges környezethez való jog harmadik generációs alapjog, amelynek az objektív, intézményvédelmi oldala túlnyomó és meghatározó, illetve, hogy az az élethez való joggal áll szoros kapcsolatban, nevezetesen, a környezethez való jog az emberi élet természeti alapjainak fenntartására vonatkozó állami kötelesség külön alkotmányos nevesítéseként fogható fel.²³

A magyar jog szerint továbbá az egészséges környezethez való jog számos, nemzetközi jogból ismert környezetvédelmi elvet is magában foglal, így a korábban említett visszalépés tilalmának elvét, illetve az elővigyázatosság elvét. A visszalépés tilalmának kapcsán fontos megjegyezni, hogy az Alkotmánybírók szerint az elvet mind anyagi jogi, eljárásjogi, illetve szervezeti normák módosítása tekintetében alkalmazni kell.²⁴ Az elővigyázatosság elvét a visszalépés tilalmával együttesen, illetve attól függetlenül is lehet alkalmazni.²⁵ Első esetben, ha egy szabályozás vagy intézkedés érintheti a környezet állapotát, a jogalkotónak igazolnia kell, hogy a szabályozás nem jelent visszalépést, és ezáltal nem okoz visszafordíthatatlan károkozást. Második esetben pedig, amikor korábban nem szabályozott esetről van szó, a jogalkotónak kötelessége, hogy a tudományállapontja szerint nagy valószínűséggel vagy bizonyosan bekövetkező kockázatokat megfelelő súllyal vegye figyelembe a döntés meghozatala során.²⁶ Mindezek mellett fontos kiemelni, hogy az Alkotmánybírók számos más környezetvédelmi alapelvre hivatkozott döntéseiben az egészséges környezethez való jog kapcsán, mint a megelőzés elve, az arányosság elve vagy az integráció elve.²⁷

Az egészséges környezethez való jogról rendelkező XXI. cikk továbbá foglalkozik egyrészt a környezeti felelősség kérdésével, amely egyúttal nem jelenti a szennyező fizet elvének teljes garanciáját, ugyanis a szennyező fizet elve a környezeti felelősségnél tágabb kategóriát ölel fel, amely nem csupán a kár bekövetkezése esetén áll fenn, hanem a környezet használatának kezdetétől egészen a veszélyek és károk megszüntetéséig tart.²⁸

²³ Lásd 28/1994. (V.20.) III. 2–3.

²⁴ BÁNDI Gyula: *Környezeti értékek, valamint a visszalépés tilalmának értelmezése*. Iustum Aequum Salutare, 2017/2. pp. 178–179.

²⁵ SZILÁGYI János Ede: *Az elővigyázatosság elve és a magyar alkotmánybírói gyakorlat*. Miskolci Jogi Szemle, 2018/2/2. pp. 87–88.

²⁶ 13/2018. (IX.4.) AB határozat [20–21].

²⁷ 16/2015. (VI.5.) AB határozat [80–83].

²⁸ BÁNDI Gyula: *Jogalkotási javaslat a jövő nemzedékek szószólójától*. Pro Futuro, 2020/2. p. 21.

Másrészt pedig, az Alaptörvény ugyanezen cikke fogalmazza meg a szennyező hulladék behozatalát az ország területére.

A fentiekén túl a magyar Alaptörvény számos olyan rendelkezést tartalmaz, amely közvetlen vagy közvetett módon összekapcsolható a környezet védelmével vagy a jövő nemzedékek védelmével, így a testi és lelki egészséghez való jog (XX. cikk), a korábban említett P) cikk, a fenntartható fejlődés mint államcél (Q) cikk), illetve a pénzügyi fenntarthatóság kérdése (36. cikk). Jelen tanulmánynak nem célja a magyar alkotmányos szabályozás kimerítő ismertetése, inkább annak vázlatos bemutatása, amely az alábbiakban tárgyalt norvég alkotmányos környezetvédelem összehasonlító jogi elemzésének alapjául szolgál.

4. A környezet védelme a norvég alkotmányjogban

4.1. Norvégia Alkotmányának környezetvédelmi rendelkezései

Norvégia Alkotmányát, a *Grunnlov*-ot 1814-ben fogadta el a norvég Alkotmányozó Nemzetgyűlés, amely nemcsak az egyik legkorábban elfogadott írásos alkotmányok egyike, hanem egyúttal a legkorábban hatályban lévő alkotmányok közé is sorolhatjuk. 1814-es elfogadása óta számos jelentős módosításra került sor, különösen az emberi jogi garanciák terén.²⁹ A norvég jog ugyanakkor szorosan lépést tartott a nemzetközi környezetjog fejlődésével: 1972-ben, a stockholmi ENSZ-konferencia évében állították fel a Környezetvédelmi Minisztériumot,³⁰ illetve ugyanebben az évben egy jogalkotási javaslat formájában már felmerült az egészséges környezethez való jog elismerése, amelyet azonban csak közel húsz év után, a Riói Konferencia idején sikerült egyhangúlag elfogadni.

A *Grunnlov* környezetvédelmi rendelkezései szintetizálják a stockholmi, a riói, az aarhusi konferenciák eredményeit a természetvédelem ököcentrikus megközelítésével, valamint a Brundtland-jelentés fenntartható fejlődés-konceptiójával. Az alkotmány 112. cikke³¹ foglalkozik a környezet védelmével: „Minden embernek joga van az egészséget elősegítő környezethez és olyan természetes környezethez, amelynek termőképessége és sokfélesége megőrzött. A természeti erőforrásokkal átfogó, hosszú távú megfontolások alapján kell gazdálkodni, amelyek biztosítják ezen jog jövő nemzedékek számára való megőrzését. A jövő nemzedékek jogainak védelme érdekében a polgároknak joguk van a természetes környezet állapotára, illetve a tervezett vagy végrehajtott beavatkozások hatásaira vonatkozó információhoz. A hatóságok kötelesek megtenni a szükséges lépéseket ezen elvek végrehajtása érdekében”.³²

²⁹ Lásd: BJORGE, Eirik: *Revision of the Norwegian Constitution of 1814 and Incorporation of Human Rights Convention*. European Public Law, 2017/4. pp. 699–704.

³⁰ Fontos megjegyezni, hogy Gro Harlem Brundtland, a fenntartható fejlődés egyik alapdokumentumának számító Brundtland-jelentés megalkotója 1974 és 1979 között maga is betöltötte a norvég környezetvédelmi miniszteri posztot. Lásd: Gro Harlem Brundtland, Britannica. <https://www.britannica.com/biography/Gro-Harlem-Brundtland> (2023.02.09.).

³¹ A hatályos 112. cikk a *Grunnlov* korábbi 110b cikkének szövegén alapszik, amelyet a fentikkel összhangban 1992-ban fogadtak el. A korábbi alkotmányos szabályozás ismertetése meghaladná jelen tanulmány kereteit, ezért a szövegben csupán a hatályos rendelkezéssel foglalkozunk.

³² A Norvég Királyság Alkotmánya, 1814. május 17., 112. cikk. A fenti részlet a szerző saját fordítása.

A 112. cikk első bekezdése deklarálja a környezethez való jogot, amely egyszerre táplálkozik az antropocentrikus (emberközpontú) és az ököcentrikus (természetközpontú) környezetvédelmi felfogásból.³³ A környezetvédelem emberközpontú megközelítése – amely a környezet megőrzésének lényegét alapvetően az emberi faj számára történő hasznosításában látja – kezdettől fogva hangsúlyosabb a környezetjogban: a Stockholmi Nyilatkozat (1972) például kifejezetten az emberi környezet védelméről szól, a Riói Nyilatkozat pedig rögzíti, hogy a fenntartható fejlődés középpontjában az emberek állnak.³⁴ Az ököcentrikus megközelítés pedig elismeri a környezetben rejlő értékeket, és az emberi hasznosítástól függetlenül védeni kívánja őket, amely szorosan kapcsolódik a környezeti etika kérdéséhez is, és számos keresztény és nem keresztény környezetvédelmi felfogás alapjául szolgál.³⁵ A fentiek tekintetében tehát megállapíthatjuk, hogy a környezet azon minősége, amely hozzájárul az emberi egészség javításához, az emberközpontú felfogást testesíti meg, míg a sokféleség, a biodiverzitás védelme tipikusan a természetközpontú álláspontot fejezi ki. Ez utóbbi felfogás egybevethető az Alaptörvény P) cikkének filozófiájával, amelyben a természeti erőforrások, ideértve a biológiai sokféleséget, kiemelt védelmet élveznek, s azok jövő nemzedékek számára való megőrzése általános kötelezettségként jelenik meg. A 112. cikk ezen fordulatához szorosan kapcsolódik a 2009-es természet sokféleségéről szóló törvény, amely alapvető célja a biológiai, földrajzi és tájrajzi sokszínűség és az ökológiai folyamatok védelme megőrzés és fenntartható használat útján, és oly módon, hogy a környezet az emberi tevékenység, a kultúra – ideértve a számi kultúrát –, az egészség és a jólét alapját képezze, most és a jövőben is.³⁶

A környezethez való jog egyúttal egy alanyi alapjognak is tekinthető, amelyet jól mutat, hogy maga a 112. cikk a *Grunnlov* 92-től 113-ig cikket átfogó emberi jogi fejezete alá tartozik. A környezetvédelem kérdése más ponton nem jelenik meg a *Grunnlov*-ban, amely egyúttal jelzi a jogalkotó azon felfogását is, amely szerint a környezet védelme szorosan összekapcsolódik az emberi jogokkal, s azt az emberi jogok rendszerén belül kell értelmezni. Ezt a megállapítást támasztja alá a 112. cikk második bekezdése, amely az anyagi jogon túl eljárásjogi garanciákat is rögzít a környezet védelme szempontjából. A környezeti kérdésekkel kapcsolatos információhoz való jog a korábban emlegetett Aarhusi Egyezmény egyik sarokköve, amely ilyen explicit formában az Alaptörvényben nem található meg. A *Grunnlov* ezen rendelkezése fekteti le a 2003-ban elfogadott környezeti információról szóló törvény alapját. A törvény fontos rendelkezése, hogy nemcsak a hatóságok, hanem a magánvállalatok számára is előírja a környezeti információ-szolgáltatási kötelezettséget,³⁷ illetve rendelkezik a környezethez kapcsolódó döntéshozatalban való részvétel különböző módjairól, mint a jogszabályok, tervek, illetve programok előkészítésében való közreműködés.³⁸

³³ GIUNTA, Adriana: *Can an Ecocentric Approach Open New Frontiers for a Legally Binding International Environmental Right? A Study of Norway's Environmental Constitutional Right*. In: *New Frontiers in Environmental Constitutionalism*, UNEP, Nairobi, 2017. p. 68.

³⁴ Stockholmi Nyilatkozat, 1972, 1. elv; Riói Nyilatkozat, 1992, 1. elv.

³⁵ HAJJAR LEIB, Linda: *Human Rights and the Environment. Philosophical, Theoretical and Legal Perspectives*. Martinus Nijhoff Publishers, Leiden – Boston, 2011. pp. 12–15.

³⁶ 2009. június 19-i 100-as törvény, I. fejezet, 1. szakasz. <https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/nature-diversity-act/id570549/> (2023.02.13.).

³⁷ 2003. május 9-i 31. törvény a környezeti információhoz való jogról és a döntéshozatalban való részvételről, 3–4. cikk. <https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/environmental-information-act/id173247/> (2023.02.13.).

³⁸ A környezeti információhoz való jogról és a döntéshozatalban való részvételről. 20. cikk.

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy a norvég alkormány környezeti rendelkezései rendkívül előremutatóak és megalapozottak, hiszen a környezet védelmét több irányból is megközelítik: emberközpontú és természetközpontú szemszögből, a fenntartható fejlődés és a jövő nemzedékek szemszögből, valamint alanyi és eljárásjogi jellegű jogokon keresztül ragadja meg a környezet védelmét. A deklaratív jellegű normák azonban a környezetvédelemnek csupán a keretét adják – a szabályok tartalommal való kitöltése a bíróságok feladata.

4.2. Norvégia első klímaper, avagy első kísérlet a 112. cikk értelmezésére

A 112. cikk értelmezésére, tartalmának kidolgozására a norvég Legfelsőbb Bíróságnak (*Høyesterett*)³⁹ 2020-ban nyílt először lehetősége, ám a várakozásokkal ellentétben elutasította az indítványozó civil szervezetek azon kérelmét, amelyet a 112. cikkben foglalt egészséges környezethez való jog sérelmének megállapítására irányult. Az ún. *People v. Arctic Oil*-ügy alapját a norvég Kőolaj- és Energiaügyi Minisztérium 2016-ban kiadott licenc-szerződésai képezték, amelyek engedélyezték a kőolajkitermelési munkálatokat a norvég kizárólagos gazdasági övezetbe tartozó Barents-tenger délkeleti részén. Az indítványozók szerint a kitermelési engedélyek megsértik a 112. cikkben foglaltakat, illetve összeegyeztethetetlenek a Párizsi Megállapodásban rögzített klímacéloknak, amelyben a Részes Felek célul tűzték ki többek között a globális átlaghőmérséklet emelkedésének 2°C vagy 1.5°C alatt tartását.⁴⁰

A Párizsi Megállapodásra való hivatkozás különös figyelmet érdemel, mivel annak elfogadása egy újabb klímaper-hullámot indított el: 2015 után mind a nemzeti, mind a nemzetközi fórumok előtt rohamosan megemelkedett a klímaperek száma, s ez a tendencia azóta sem csökken.⁴¹ Klímaperek alatt olyan, különböző jogalapokon indított peres eljárásokat értünk, amelyek a hiányzó vagy nem kellőképpen ambiciózus éghajlatvédelmi intézkedések meghozatalát próbálják meg kikényszeríteni a jogalkotótól, illetve a klímaváltozás okozta károkért való felelősség megállapítását célozzák.⁴² A klímaperek lehetnek stratégiai és nem-stratégiai jellegűek, előbbiek az egyedi ügyön túlmutató, rendszerszintű hatás kiváltását célzó jellegük miatt érdemelnek kiemelt figyelmet. A stratégiai jelleg egyúttal arra is utal, hogy az indítványozók egyfajta stratégiai gondolkodást követve, taktikusan építették fel a beadványt, amelyet jól mutat a felperesek kiválasztása, az innovatív jogi érvelés, illetve az átfogó jellegű megoldások keresése.⁴³ Jelen ügyben a felperesek különböző – fiatalokat és időseket tömörítő – környezetvédelmi civil szervezetekből álltak össze, amelyek a klímaváltozás hatásaira különösen érzékeny társadalmi csoportokat képviselnek. A jogi érvelés

³⁹ Norvégiában, más északi államokhoz (pl. Dániához, Izlandhoz, Finnországhoz és Svédországhoz) hasonlóan, nem működik alkotmánybíróság; az alkotmányos normák értelmezése is a Legfelsőbb Bíróságok hatáskörébe tartozik. Lásd: SUNNQVIST, Martin: *The Changing Role of Nordic Courts*. In: Ervo, Laura – Letto-Vanamo, Pia – Nylund, Anna (szerk.): *Rethinking Nordic Courts*. Springer, Cham, 2021. pp. 168–170.

⁴⁰ Az ENSZ Éghajlat-változási Keretegyezménye keretében létrejött Párizsi Megállapodás, 2015, 2. cikk 1. a).

⁴¹ SETZER, Joana – HIGHAM, Catherine: *Global Trends in Climate Change Litigation. 2021 Snapshot*. Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment and Centre for Climate Change Economics and Policy, London School of Economics and Political Science, London, 2021. pp. 12–13.

⁴² SÜLYÖK, 2020. p. 1.

⁴³ PEEL, Jacqueline – MARKEY-TOWLER, Rebekkah: *Recipe for Success? Lessons for Strategic Climate Litigation from the Sharma, Neubauer, and Shell Cases*. German Law Journal, 2021/8. pp. 1486–1487.

újító jellege leginkább a Párizsban lefektetett klímacélok és az egészséges környezethez való jog összekapcsolásában érhető tetten: az indítványozók szerint Norvégia növekvő üvegházhatású gázkibocsátása, amelyhez jelentős mértékben hozzájárulnak a kőolajkitermelés engedélyezéséről szóló licenc-szerződések, szemben állnak a párizsi klímacélokkal, és sértik a Grunnlov 112. cikkét is. Egy olyan keresettel, amelyben az indítványozók a kőolajkitermelés jogszerűségét klímavédelmi szempontból vitatják, olyan rendszerszintű megoldást keresnek, amelyek az ország egészének klímapolitikájára hatással lehetnek.⁴⁴

Az oslói elsőfokú bíróság azonban nem fogadta el az indítványozók érvelését, és megállapította, hogy a 112. cikk értékelése során az ország területéről külföldre exportált CO₂ gázok éghajlatváltozásra gyakorolt hatása nem vizsgálendő, és, hogy a kormány megtette a szükséges eljárásjogi lépéseket az engedélyek kiadása előtt. A másodfokú bíróság, jöllehet, elismerte, hogy az exportált üvegházhatású gázok hatása és a helyi kibocsátás együttesen értékelendő a 112. cikk tükrében, ugyanakkor az engedélyek kiadása és az üvegházhatás növekedése közötti bizonytalan összefüggésre tekintettel elutasította a keresetet. A *Høyesterett* előtti, harmadfokú eljárásban az indítványozók hivatkoztak az Emberi Jogok Európai Egyezménye 2. és 8. cikkének megsértésére, illetve a holland Legfelsőbb Bíróság úttörő jelentőségű *Urgenda*-ügyben hozott ítéletére.⁴⁵ A *Høyesterett* egyhangúan megállapította, hogy a 112. cikk védi a polgárokat a környezeti és klímakároktól, ugyanakkor ennek bírói mérlegelésére korlátozott esetben nyílik lehetőség, nevezetesen akkor, ha a 112. cikkben megállapított állami kötelezettség súlyos elhanyagolásáról van szó. A Bíróság együttesen mérlegelte a norvég parlament és kormány által tett éghajlatvédelmi és környezetvédelmi vállalásokat, és ezek fényében állapította meg, hogy az állam nem sértette meg a 112. cikk szerinti kötelezettségét. A *Høyesterett* a Párizsi Megállapodás jogi relevanciáját, a norvég jogban betöltött szerepét azonban egyáltalán nem vizsgálta; a Bíróság szerint a 112. cikk relevanciája az alábbi kérdésekre korlátozódik: a jogalkotó, illetve a döntéshozó számára ad útmutatást, értelmezési elvként szolgál, illetve a bírói mérlegelés során játszik szerepet.⁴⁶

Bár a *Høyesterett* nem hozott úttörő jelentőségű döntést, maga az ügy jelentős mértékben hozzájárult a klímaváltozásról folyó széleskörű társadalmi párbeszéd megindulásához mind nemzeti, mind nemzetközi szinten. Az indítványozók számára pedig az ügy továbbra sem lejátszott játszma: 2021. június 15-én az EJEB-hez fordultak az élethez való jog és a magánélethez való jog megsértésére hivatkozva.⁴⁷ Az indítvány szerint Norvégia nem tett eleget a Párizsi Megállapodásban vállaltaknak, mivel a jogalkotó nem fogadott el semmilyen jellegű törvényt a globális hőmérséklet-emelkedés 2°C vagy 1.5°C alatt tar-

⁴⁴ Lásd: Greenpeace Nordic Association v Ministry of Petroleum and Energy. Case no 20-051052SIV-HRET (Norwegian Supreme Court) (People v Arctic Oil), 2020.

⁴⁵ A holland Legfelsőbb Bíróság (*Hoge Raad*) 2019 decemberében hozott ítéletében megállapította a holland kormány kötelezettségét az üvegházhatás 25%-kal való csökkentésére 2020 végi határidővel. Az *Urgenda*-ügyben a felperesek hivatkoztak a Párizsi Megállapodásban foglalt klímacélok és az Emberi Jogok Európai Egyezményében foglalt emberi jogok megsértésére, amelyet a nem kellőképpen ambiciózus állami intézkedések idéztek elő. A bíróság elfogadta az indítványozók érvelését, amellyel mintegy példát állít a nemzeti bíróságok elé. Lásd: BACKES, Chris – VAN DER VEEN, Gerrit: *Urgenda. The Final Judgment of the Dutch Supreme Court*. Journal for European Environmental & Planning Law, 2020/3. pp. 307–321.

⁴⁶ VOIGT, Christina: *The First Climate Judgment before the Norwegian Supreme Court. Aligning Law with Politics*. Journal of Environmental Law, 2021/3. pp. 702–703.

⁴⁷ A beadványhoz kapcsolódó dokumentumok elérhetők itt: <http://climatecasechart.com/non-us-case/greenpeace-nordic-assn-v-ministry-of-petroleum-and-energy-ecthr/> (2023.02.13.).

tása érdekében, s ezáltal megsértette a polgárok Emberi Jogok Európai Egyezményében foglalt nevezett emberi jogait. A beadvány azon néhány klímaper közé tartozik, amelyek a közelmúltban kerültek az EJEB elé, s amelyek által a strasbourgi bíróságnak lehetősége nyílik a jól megalapozott környezetvédelmi ítélkezésének kiterjesztésére a klímaváltozás kérdésére is. Az ügyek sikeres kimenetele azonban megkérdőjelezhető, hiszen a jogi érvelések számos nehézségbe ütköznek ezen ügyek mindegyikében: a konkrét áldozatok hiánya, a tudományos bizonytalanság, a klímaváltozás negatív hatásai és az állam tevékenysége vagy annak hiánya közötti összefüggés bizonyítása, illetve az állam gazdasági érdekei és a környezet védelme közötti kényes egyensúly értékelése mind olyan tényezők, amelyek nehezítik a Bíróság döntését.⁴⁸ A *Greenpeace Nordic és mások kontra Norvégia*-ügy és a többi klímaper kimenetelétől függetlenül azonban kiemelendő, hogy a klímaváltozás elleni küzdelem egyre erőteljesebben jelen van mind nemzeti, mind nemzetközi szinten, s a jelek szerint a civil társadalom komoly szerepet kíván vállalni az éghajlat védelmének érdekében. A folyamatban lévő norvég ügy tehát kiemelt jelentőségű az emberi jogok és a klímaváltozás jogának kontextusában, amelyben benne rejlik a precedensteremtés lehetősége, amely mindenképpen hatással lesz a klímaperék jövőbeli fejlődési irányára.

5. Összegző gondolatok

Hazánk és a norvég alkotmány környezetvédelmi rendelkezéseinek összevetése mindenképpen érdekes következtetések levonásához vezet. A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy mindkét alkotmány kiemelten kezeli a környezetvédelem kérdését, és a vonatkozó rendelkezések a nemzetközi környezetjog fejlődése során kialakult trendek – mint a környezet és az emberi jogok összekapcsolódásának, az intergenerációs igazságosság elvének – figyelembevételével kerültek megfogalmazásra. Mindkét alkotmány környezetvédelmi rendelkezéseinek sarokkövét képezi az egészséges környezethez való jog elismerése, amely az Alaptörvényben alanyi jogként jelenik meg, míg a *Grunnlov* ehhez kapcsol egy eljárási jogosítványt is, a környezethez kapcsolódó információhoz való jogot, amely a magyar alkotmányos szinten explicit módon nem jelenik meg.

A környezetvédelmi szabályozás komplexitását mutatja, hogy az emberközpontú megközelítés mellett az ököcentrikus vagy természetközpontú felfogás is tükröződik a rendelkezésekben: a *Grunnlov*-ban az egészséges környezethez való jog kapcsán jelenik meg a környezet önmagában rejlő értékének védelme, míg az Alaptörvényben ez leginkább a P) cikkből vezethető le. Ezen felül az Alaptörvény több ponton tesz utalást a jövő nemzedékek érdekeire, szükségleteire. A norvég alkotmány ugyanakkor, bár a jövő nemzedékek explicit jogairól beszél, az egészséges környezethez való jog jövő nemzedékek számára való megőrzését említi, amelyen egyértelműen érzékelhető a Brundtland-jelentés inspiráló hatása.

Végül pedig a két ország kapcsolódó alkotmánybírói gyakorlatáról érdemes néhány megállapítást tenni. A magyar Alkotmánybíróság az 1990-es évektől kezdve számos határozatában értelmezte nemcsak az egészséges környezethez való jogot, hanem az Alaptörvény elfogadása után annak további környezetvédelemmel kapcsolatos rendelkezését is. Ennek köszönhetően a magyar alkotmányjogban a környezetvédelem kiforrott

⁴⁸ RAISZ–KRAJNYÁK, 2022. pp. 91–94.

tartalommal bír, a vonatkozó alkotmányos rendelkezések nem csupán normatív jellegűek. Mindezekkel ellentétben a norvég Legfelsőbb Bíróságnak csupán 2020-ban nyílt lehetősége a *Grunnlov* egyetlen környezetvédelemről szóló normájának értelmezésére, amely a norvég szakirodalom szerint kevésbé volt előremutató jellegű. Jóllehet, hogy a Bíróság elismerte az éghajlatváltozási krízis komolyságát, illetve a klímaváltozás és az egészséges környezethez való jog kapcsolatát, amely azonban, más hasonló jellegű ügyekben hozott ítéletek – különösen a holland *Urgenda*-ügyben hozott úttörő legfelsőbb bírósági döntés – tükrében meglehetősen mérsékelt előrehaladást jelent a klímavédelem elleni küzdelemben. A döntés továbbá rámutat arra is, hogy az előremutató jellegű alkotmányos szabályozás nem mindig párosul innovatív bírói értelmezéssel, s ebben az esetben a környezet magasabb szintű védelmét a gyakorlatban nehezebb lehet kikényszeríteni. Az EJEB előtt folyamatban lévő *Greenpeace Nordic*-ügy – amely alapjául a vizsgált norvég legfelsőbb bírósági döntés szolgált – mindenesetre kiemelt figyelmet érdemel, hiszen a fórum előtti első klímape-rek egyikeként jó eséllyel precedensként szolgálhat a jövőben felmerülő klímaváltozással kapcsolatos ügyek számára.

TÖRTÉNELEM ENERGIASZEMLÉLETBEN

A Világ, a Föld kialakulásában, az emberiség egész történelmében a mechanizmusokat létrehozó erők, az energiák döntő szerepet játszottak. Napjainkban az energetikai kérdések soha nem látott publicitást kaptak. Szinte nem találunk Európában és hazánkban olyan sajtóorgánumot, melyben az energiaellátás, az energiák rendelkezésre állása és ezek gazdaságossági kérdései ne lennének a témák fókuszában. Mára elismerte a világ, hogy az energia életünk egyik döntő tényezője, mert nincs olyan emberi tevékenység, amihez ne lenne szükség energiára. Azonban tisztában kell legyünk azzal a ténnyel, hogy a világtörténelemben az energia szerepe mindig is döntő volt. A világ jelenlegi képét és helyzetét az energetikai kérdések éppoly fontossággal határozták meg, mint a Föld teremtését meghatározó „Nagy Bumm”. Vagyis az energetika szerepét az ősrobbanás fontosságához lehet hasonlítani.

1. 14 perc felelőssége

Tegyük fel, hogy a világegyetem egész eddigi története egyetlen év alatt zajlott le. Így a Nagy Bummtól (január 1., nulla óra – 15 milliárd éve) máig (december 31., 23 óra 59 perc 59 másodperc) 12 hónap telt el. Ezen az időskálán a Naprendszer és a Föld szeptember 13-án (5 milliárd éve), a földi élet első jelei október 11-én, az első gerincesek december 19-én, az első emlősök december 26-án jelentek meg. Képzeltetlenségünkön továbbhaladva elérkeztünk a „mai naphoz” azaz december 31-éhez. Mely a minket körülvevő környezet szempontjából az egyik legsűrűbb nap. Ezen a december 31-ei napon 14 órakor az első majom lemászott a fáról, 21 óra 45 perckor emberfélék (hominidák) megjelentek a Földön.¹

És elérkeztünk az energetika szempontjából a legfontosabb születési időponthoz. December 31-én 21 óra 46 perckor az ember birtokába vette a tüzet, mely vitathatatlanul az energetika legnagyobb vívmánya. A tűz feletti uralom nemcsak, hogy univerzális és egyben kizárólagos jellemzője az emberiségnek, de még a mai napig is az energetikára oly nagyon jellemző hőfizikai tevékenység alapvető eleme.

Vagyis az emberiség előtörténete csupán néhány órát töltene ki. A tűz mindösszesen 14 perce van velünk, az emberi civilizációk története pedig mindössze néhány másodpercet foglal el magának a Föld történelmében. A jövőnk és az utánunk következő generációk szükségleteit úgy kell kielégítenünk, hogy a Föld 15 milliárd éves történelmében – ami

¹ Forrás: ADNET, Sylvain – BILLON-BRUVAT, Jean-Paul: *A Föld csodálatos története*. Reader's Digest Kiadó Kft., Budapest, 2004. pp. 22–23.

jelen időskálánkon 365 nap, azaz 525 600 perc – kialakult környezeti állapotokat és megtermelt javakat, az elmúlt alig negyed óra tevékenységének árnyékában kell biztosítsuk. Vagyis a 14 perc felelőssége a jelen nemzedék vállát nyomja.

2. A Föld energiái

Az emberiség az egész történelme során a természettel szoros kapcsolatban élte életét. Úgy is fogalmazhatunk, hogy akarva, akaratlanul mindig is ki volt szolgáltatva a természetnek. Ha visszanezünk a történelem időskáláján, akkor büszkék lehetünk magunkra, mert szinte felfoghatatlan utat tettünk meg, a fejlődésünk mértéke óriási. Azt is elmondhatjuk, hogy töretlen volt a haladásunk. Azonban a természet néha figyelmeztet arra, hogy ne feledjük el valódi helyünket a Földön. A vulkánkitörések, a természeti csapások rettentő bizonyítékot adnak a környezet roppant erejéről.

Százhusz millió évvel ezelőtt Afrika és Dél-Amerika még összefüggő szárazulat, szuperkontinens volt. Erre partvonaluk lombfűrészskivágására emlékeztető hasonlatosságából és az óceán két partvonala mentén fekvő kőzetek hasonlóságából is következtethetünk. A szuperkontinens alatt felbukkanó áramlás egy sor vulkánt hozott létre. Kialakult egy törésvonal, amely két, egymástól egyre távolodó részre osztotta a szuperkontinenset. Az a mechanizmus, az a gigantikus erő, amely ezt a mozgást létrehozta, mélyen a Föld belsejében lakozik. Kétszáz kilométer mélységben a nagy nyomás és a magas hőmérséklet miatt a kőzetek anyaga képlékeny.² A földkéreg alatt lévő köpeny izzó anyaga állandóan áramlásban van, amely a fölötte lévő rétegekben lassú körkörös áramlást indít meg. Az áramlás elmélete könnyen megérthető egy hétköznapi példán. A forró levest, vagy a forró kávé kevergetéssel hűtjük annak érdekében, hogy gyorsabban kihűljön és így hamarabb fogyaszthatóvá váljon. A Föld annak érdekében, hogy a felszíne felé vezesse a belső hőt, lényegében ugyanezt az eljárást alkalmazza. A forró övezetek anyagát a hideg övezetek felé tereli, majd a lehűtött anyagokat – melyek sűrűsége is nagyobb – visszagyúri a mélybe. Ezt a folyamatot nevezi a hőenergetika hőáramlásnak vagy idegen kifejezéssel – a latin *conventio* szóból – konvekciónak. A lehűtött anyag sűrűségének a növekedését is könnyen beláthatjuk. Amikor pudingot főzünk – és azt folyamatosan kevergetve –, az elkészült puding tetején, a hűlés következtében megszilárdult hártya alakul ki. A puding teteje hidegebb, mint a belseje, mert a teteje közvetlenül érintkezik a hideg(ebb) levegővel. A megszilárdult hártya fázisváltáson megy keresztül, a folyékony puding szilárdká válik, ennek következtében pedig nő a sűrűsége.

Az említett belső áramlás az óceánfenéki hátság központi hasadékvölgye irányába felfelé halad, aztán két, egymással ellentétes irányú áramlássá alakul, mindkét oldalon magukkal vonszolva a bazalt tengerfeneket, mint az említett pudingot főzésnél, amikor a puding teteje már megszilárdul, de alatta még a forró puding folyékony marad. A lemezek legnagyobb része kontinenseket hordoz magán melyet – az előző ételpéldához kötődve –, úgy kell elképzelni, mint amikor a gyümölcsleves tetejére tejszín habcsókok úszkálnak.

Mi az a rejtélyes gigantikus erő, amely képes megmozgatni és több száz millió éven keresztül folyamatos helyzetváltozásra kényszeríteni a kontinenseket? Egy nagy kályha

² Forrás: ADNET-BILLON-BRUVAT, 2004. pp. 78–79.

lakozik a mélyben? Ha kályha is van, de mi a tüzelőanyag ami folyamatosan táplálja a kályhában a tüzet? Csak egyetlen olyan energiaforrást ismerünk, amely a Föld belső hőjét folyamatosan táplálni tudja. Ez pedig nem más, mint a magenergia. A Föld köpenye jelentős mennyiségű, hosszú felezési idejű radioaktív elemet tartalmaz, elsősorban káliumot és uránt, amelyek atommagjainak hasadása folyamatosan zajlik immár 4,5 milliárd éve. A maghasadás során hatalmas mennyiségű hő szabadul fel, amelynek a felszín felé kell távoznia.

A kontinensek kialakulásának bemutatott rövid története – számunkra – két kiemelkedően fontos megállapítást hordoz. Az egyik, hogy a kontinensek „mozgatásához” óriási erőkre, gigantikus mértékű energiára volt szükség, tehát a Föld mai képének a kifermődését alapvetően határozták meg az energiák. A másik tény pedig, hogy a világunk folyamatos változásnak van kitéve. Láthattuk, hogy a kontinensek megváltoztatták a helyzetüket. Az Egyenlítőtől a sarkok felé haladva az őserdő tundrává, majd füves síksággá, utána sivataggá alakul a táj. A földrajzi helyzet változásaiból adódóan a napsugárzás intenzitása, a csapadék mennyisége és a hőmérséklet is megváltozik. Ezen változásokhoz való alkalmazkodást a növények és az állatok közösségeinek a reakcióból tudjuk lemérni a legjobban. Azok az élőlények, melyek alkalmazkodtak, azok fennmaradnak, másoknak ez nem sikerült, és kipusztultak, eltűntek.

A megváltozott körülményekhez való idomulás alapvetően határozza meg egy faj fennmaradását, melyet fogalmi meghatározással is felruházhatunk. *Alkalmazkodóképességnek* nevezzük, minden olyan környezettől független – nem-klimatikus – tényezőt, amely magába foglalja a megváltozott környezeti körülményekhez adott helyi társadalmi-gazdasági válaszokat és alkalmazkodási stratégiákat, amelyek célja a kedvezőtlen hatások enyhítése.

A változásokat az energetikai növekedésünk mutatja be a legjobban. Amíg neolitikum elején élt ember mintegy 3.500 kcal (~14,6 MJ)³ energiát használt fel naponta, addigra napjainkban a fejlett országok lakosai hozzávetőleg 250.000 kcal-ányi (~1046 MJ) energiát élnek fel naponta.⁴ Mintegy 10.000 év alatt több mint 70-szeresére növekedett az energiafelhasználásunk. De lássuk, hogyan jutottunk el idáig.

3. Lokális korszak

A lokális energetikai korszak kezdetét nehéz meghatározott időponthoz kötni, lényegében a Föld kialakulásának a kezdetéhez datálhatjuk. A korszak végét azonban pontosan – de különlegesen – határozhatjuk meg. A lokális korszakot a neolitikummal – az újkőkorszakkal – zárhatjuk le. Az újkőkorszak a földművelés kialakulásával kezdődik, tehát a kifejezés nem időbeli korszakot jelöl, hanem egy sajátos viselkedési és kulturális stílusjegyet, ami a vadászatot és gyűjtögetést felváltó növénytermesztés és háziállat-tartás megjelenésével jellemezhető. Lényegében a monokultúrák megjelenése új társadalmi szervezeteket – jellegzetes életformája a néhány családot magában foglaló független falu –, új tevékenységeket (kereskedelem), és új mesterségeket (fonás és cserépkészítés) hozott létre. A korszak végén a cserépedényeket már égetőkemencében állítják elő, tehát a tűz energetikai szerepe a korszak végére már megkérdőjelezhetetlen.

³ megajoule

⁴ Forrás: AMA, Nathalie et al.: *Larousse. A természet enciklopédiája*. Gloria kiadó, Budapest, 1992. p. 114.

A korszakot három fő kulcsfontosságú energetikai fogalom határozza meg: az izomerő, a tűz és a fossziliák kialakulása.

Bármennyire is hihetetlen, de az emberiség történetének legnagyobb részében csak saját fizikai erejére támaszkodhatott. A szükséges teljesítmény előállításához az izomerőt „kapcsolták”. Összefogtak és több ember munkája elégítette ki a szükséges „erőigényt”. Élhet az a klasszikus kép a fejünkben, amikor egy nagyobb állatot – például a korszakra jellemző mamutot – több ember együttesen terített le. A munkájuk segítségével szerszámokat készítettek, így könnyítették meg a munkavégzésüket a lokális korszakban élt őseink. A monokultúrák megjelenéséig – lényegében a szelektált növényfajták termelésének megkezdéséig – a mezőgazdaság és állattartás kialakulásáig, az emberiség társadalmi berendezkedését, az egyik napról a másikra való élet jellemezte. Az életminőségük javításában és a társadalmi fejlődésükben a tűz alkalmazásának kiterjesztése döntő szerepet játszott.

A tűz mintegy 350.000 éve – 14 perce – jelent meg rendszeresen az őseink életében. A paleolit kor⁵ végén azonban még mindig csak táplálni és fenntartani tudták a tüzet, gerjeszteni még nem.⁶ Számos közvetlen és közvetett hatása volt az elődeink életére a tűznek. A sült hús emésztési ideje rövidebb, mint a nyers húsé, ezáltal meggyorsult az agy fejlődése. A tűz fénye világosságot biztosított a barlangokban és a lakóhelyek környékén. Kiemelt társadalom formáló ereje is volt, mert a tűz köré gyűltek az emberek, ahol beszélgetni tudtak, kapcsolatok épültek.⁷ A tűz védelmet is biztosított. A lakóhelyül szolgáló barlangokban kezdetekben szándékosan nem volt kémény, hogy a tűz füstjét bent tudják tartani az életterekben.⁸ Így védekeztek a moszkító és a bogarak támadásai ellen. Az épített környezet képét is alapvetően határozta meg a tűz. Az első, kezdeti épületek a tűzrakó helyek köré épültek, majd kialakultak a falvak. A zárt tartózkodási életterek fűtésének lehetősége, olyan – a sarkvidékekhez közelebb eső – területek meghódítását is biztosította, amire a hideg időjárási körülmények miatt addig nem volt lehetőség az emberiségnek.

A technika történetének jelentős része tulajdonképpen arról szól, hogyan tudjuk az égésnél felszabaduló hőt hatékonyabban és sokoldalúbban a céljaink szolgálatába állítani. A különböző anyagok tüzelőanyagként való alkalmazása alapjaiban határozta meg az egyes energetikai korszakokat. A napjainkban nagymértékben alkalmazott fosszilis tüzelőanyagokat – természetesen – még ebben az energetikai korszakban nem alkalmazták az őseink, azonban nagyon fontos eleme ennek az időszaknak, hogy az „erdők fekete aranya”, vagyis a fossziliák kialakulása ebben az időszakban játszódott le.

Az egyenlítői éghajlat nagymértékben segítette a karbon időszaki buja erdők kialakulását. A monszontól függő ciklikus megújulásuk a növények lebomlásából táplálkozó vastag humuszréteg létrejöttét segítették elő. A vízfolyások irányában a kiterjedt mocsaras területek óriási tőzeglápokká alakultak át és elősegítették a lignitképződést. A szerves lerakódásból létrejöttek a mai széntelepek Észak-Amerika és Európa területén. Az eltemetett növényi anyag összetömörödött, felmelegedett, elveszítette víztartalmát és átalakult. Tőzeg, később

⁵ A paleolit az őskor első szakasza, amikor az életmódot alapvetően a vadászat, halászat, a gyűjtögetés határozta meg.

⁶ Érdekes tudománytörténeti kérdés, de sok tudós a gyufa biztonságos feltalálását tekinti a tűz a tudatos gerjesztésének képességének. Kínában már a 6. században használtak tűzgyújtásra kénnel átitatott fenyőfa pálcákat, de a modern gyufát csak a 1836-ban találta fel és szabadalmaztatta, Irinyi János még vegyészhallgató korában.

⁷ Forrás: VAJDA György: *Energia és társadalom*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975. p. 45.

⁸ Forrás: <http://www2.sci.u-szeged.hu/eghajlattan/legszeny3.htm> (2023. 03. 21.).

lignit, kőszén majd végül gáz képződött belőle. A geológus tudósok véleménye szerint a kambrium időszak⁹ előtti korból kevés tüzelőanyag marad fent, tehát a napjainkban használt fossziliák is ebből a korból származnak.

4. Regionális korszak

A regionális energetikai korszak kezdetét újkőkorszakban kiformalódó földművelés és állattartás kialakulásától datálhatjuk és egészen az ipari forradalomig tartott. Lényegében tehát Kr.e. 8.000 – 10.000-tól egészen a Kr.u. XVII. századig tartott. A korszakot már a helyi – lokális – élettértől sokkal szélesebb horizontú élettartomány jellemezte, ezért adható ezen időszakasznak a regionális jelző és megnevezés.

E korban élt elődeink a tüzet már teljesen a szolgálatukba állították. Magabiztosan használták nemcsak a klasszikusnak nevezhető fűtési, főzési, világítási és védelmi célokra, hanem ebben a korban már az ipari tevékenységekre is alkalmazták.

Mindenki előtt ismert a hősokk jelensége. Nagymamáink a gyümölcsök befőzésekor, vagy a lekvárok készítése során, az üvegeket előmelegítik úgy, hogy a forró lekvárral való feltöltése előtt, egy kis mennyiséget helyeznek a befőttes üvegek aljába. Ezzel a módszerrel megóvják a hősokk jelenségétől – és a tönkremeneteltől – befőttes üvegeket. Ha a hideg üvegbe hirtelen nagy mennyiségű, forró lekvárt, vagy befőttes tölténének nagyszüleink, akkor a gyors hőmérsékletváltozás hatására elrepednének az üvegek. Ezt a hatást már a több ezer éve élt őseink is megfigyelték és ismerték. A máglyákkal átizzított köveket hideg vízzel öntötték le, amitől azok megrepedtek. Vagyis tudatosan alkalmazták a hősokk jelenségét.

Kr.e. 6000-tól számíthatjuk a fémek megjelenését. A tüzek hőjében megolvadt kövek által nyert fémek beépítése az eszközökbe, jelentősen megnövelték a termelékenységét. A fémek családjába tartozó vas anyag, mintegy 3000 évvel ezelőtt került a használati anyagjaink közé.

A tüzek táplálására – tüzelőanyagként – őseink lényegében mindent eltüzeltek, ami a kezük ügyébe került. A hulladékká vált maradékanyagok, a fa, és egyéb szerves anyagok maradtak lényegében a fő tüzelőanyagok egészen a XIII. századig, amikor is a kínai Kaifeng városában – vélhetően – először használtak szenet tüzelőanyagként. Az említett kínai város népsűrűsége, lakosainak a száma már megkívánta a fánál és az egyéb szerves anyagokénál nagyobb energiasűrűségű tüzelőanyag fűtésre való alkalmazását.

A világ fejlődésének heterogenitása egyre nagyobb mértékű, melyet jól demonstrál, hogy India 1947-es függetlenné válásakor, még a tüzelőanyag szükségletének 75%-át szárított tehéntrágyából, vagyis mezőgazdasági melléktermékből fedezte, mikor az USA-ban 1944-ben már működő atomreaktor építettek.

Az ókori birodalmak idején nemcsak a fő tüzelőanyag volt a fa, hanem az építőipar elsőszámú alapanyagát is adta. A technológiai fejlődésünk megítélése néha ellentmondásokba ütközik. A fémek megjelenése, a használati eszközeink hatékonyságát ugrásszerűen megnövelte. A fém eszközökkel egyre nagyobb és nagyobb fákat tudtak kivágni. Az ókori birodalmak idején nagymértékű erdőirtásokkal növelték a termőterületeket. Az ökológiai egyensúly már az athéni birodalom idején – Periklész korában – megbomlott. A nedves-

⁹ A kambrium korszaka körülbelül 541 millió évvel ezelőtt kezdődött és körülbelül 485 millió évvel ezelőtt ért véget.

séggűjtő növényzet kipusztítása és kipusztulása után semmi nem védett az erózió ellen. Számos mai európai hegységben találhatunk tájsebeket, melyek az ókori erdőpusztításokhoz és pazarló fakitermeléshez köthető.

Az ember és természet egyensúlya végérvényesen megbomlott.

Az emberi izomerő már nem volt elegendő. A fejlődésünk műszaki színvonala egyre nagyobb teljesítményeket várt el az emberiségtől. Nagyobb teljesítmény, nagyobb határfok, nagyobb erő kellett a kihívások leküzdéséhez és az energiaéhségünk kielégítéséhez. Kr.e. 4500–4000 körül a folyami kultúrák fejlett mezőgazdasággal rendelkeztek. Állatokat szelídítettek meg – az első megszelídített állat valószínűsíthetően a szamár volt –, és igavonó állatok segítettek a földművelési tevékenységet, mely a termelékenység növekedéséhez járult hozzá. A bronzkorban megjelent a ló, mint az ember energetikai segítő társa. Ugrásszerűen nőtt az ember hatékonysága, mind a földművelésben, mind a közlekedésben, mert a ló teljesítménye az emberéhez képest mintegy 15x-ös.¹⁰

Az innováció igénye töretlen volt az őseink részéről (is). A Kr.u. V. században számmárral hajtották a malmokat, tehát már állatokkal gépeket működtettek. A ló energetikai hatékonyságát a patkó és a szegyhám elterjedése – feltételezhetően Kínából – növelte. A patkó segítségével jobban megtudott kapaszkodni a ló a talajon, és ezáltal nagyobb erő kifejtésre volt képes. A szegyhám pedig felváltott a fojtó nyakhámat, mely további erőnövelést hozott magával.

Az ókori Babilonban, Asszíriában és Egyiptomban alkalmaztak olaj származékokat is, de elsősorban technológiai igények kielégítésére, és csak kis mértékben energetikai feladatokra. Tégglák tapasztására, impregnálásra kiváló volt az olaj víztaszító tulajdonsága. A templomi lámpások tüzelőanyagaként, világítási célokat is szolgáltak a kezdeti olajtermékek, de sem a műszaki fejlettségünk, sem a kőolaj származékok rendelkezésre álló mennyiség és minősége még nem tartott ott, hogy grandiózusabb energetikai célokra tudják alkalmazni. Ebben a korban élő elődeink, mindinkább a természet erejének megzabolozására törekedtek.

Az őseink érdeklődve figyelték az elhajló fákat és a pusztító viharokkal járó szelek erejét. Gondolkodóba ejtette elődeinket a víz erejének pusztítása. Mind a szél, mind a víz roppant erejének megzabolozására és a két természeti erő szolgálatukba állítására, kihívásként tekintettek. Olyan erőforrást láttak mindkét közegben, mely segíthetné munkájukat, a termelékenységüket, hatékonyságukat nagymértékben növelné. Az említett két természeti – megújuló – erőforrás eltérő utat járt be.

A szél erejét először a közlekedésben használták. Kr.e. 3300–1200 között – a bronzkorban – a vitorlák „meghajtására” alkalmazták először szelet. Első lépésben csak kisegítő erőnek alkalmazták a szél fújta vitorlákat, az evezősök munkájának támogatására. Az anyagtudomány és a technika fejlődésével, olyan anyagok és szerkezetek álltak a későbbiekben a rendelkezésére a korabeli mérnököknek, melyekkel egyre nagyobb mértékben tudták bevonni a szelet a hajózásban. A föníciaiak és a görögök már a nyílt tengerre is kimerészkedtek a hajóikkal valószínűsíthetően Kr.e. 1400 körül. A szél energiájának a vízi közlekedésben történő szolgálatba állításának a következményeként megjelent az áruforgalom, mert egyre távolabb és távolabb tudtak elhajózni, új területeket fedeztek fel és népesítettek be.

¹⁰ Forrás: VAJDA, 1975. p. 31.

A szél energetikai alkalmazása azonban sokáig csak a közlekedésben volt számottevő. Ennek egyik alapvető oka az volt, hogy a tengereken és a nyílt vizeken sem akadályozta a szél útját, vagyis viszonylag gyakran és tartósan alakult ki a megfelelő szélesség, melyre a hajósoknak szüksége volt.¹¹

A szél erőforrásként való alkalmazása helyhez kötött berendezéseknél évszázadokkal később alakult ki. A Kr.u. VII. században a mai Irán területén kezdték el használni a szélmalomokat a gabona őrlésére és a víz emelésére. Európában a X. században alkalmazták először a függőleges tengelyű szélmalomokat. Az alkalmazhatóságát e típusnak korlátozta, hogy megváltozott szélirány esetén nem tudott alkalmazkodni a szélirányváltásokhoz. A fejlesztéseknek köszönhetően a XIII. században Normandiában már vízszintes tengelyű szélmalomokat alkalmaztak, mely szerkezetek kiküszöbölték a függőleges tengelyű szélmalom korlátait és lehetővé tették a szélirány váltáshoz való alkalmazkodást. A technika fejlődésének eredményeként, egyre bonyolultabb mechanizmusok biztosították a nagyobb hatásfokot a szélmalomnál. Alkalmazásuk kiterjedt a fűrésztelepekhez, és más munkagépekhez is. A szélmalom a XVI-XVIII. században érték el a csúcspontjukat. Alkalmazásuk elsősorban a tengerparti területeken és a kedvező szélviszonyokkal rendelkező területeken terjedt el.

A fejlődés töretlen volt a vízi közlekedésben is. A XIII. században a fartőkére került a kormány, a XV. században pedig megépültek az első portugál karavellák, melyek lehetővé tették a hosszú útra történő utazásokat. A csillagászat tudománya, a meteorológia fejlődése – és a hajók műszaki módosulása – biztosította a felfedező-világutazóknak (Kolombusz, Vasco de Gama, Magellán) az új világrészek felfedezésének lehetőségét.

A szél szerepe, mind a hajózásban, mind az ipari alkalmazások tekintetében az idő előrehaladtával csökkent. A szárazföldön a gőzgép megjelenése, a közlekedésben pedig a belsőégésű motorok elterjedése szorította ki a szélenergiát. Bár a kontinentális hajózásban a XIX. századig komoly szerepe volt a szélenergiának, mert a hajók nem tudtak annyi tüzelőanyagot magukkal vinni, mely a hosszú útra elegendő lett volna számukra. Azonban az egyre nagyobb energiasűrűségű tüzelőanyagok elterjedésével a szél erejének kiszámíthatatlansága nem biztosította azt az igényt, amit a vízi közlekedés elvárt volna, így a szerepe grandiózusan csökkent.

A víz energiájának az emberiség szolgálatába állítására elsősorban a folyami kultúrákban terjedt el, kiváltképp Egyiptomban, Mezopotámiában és Indiában. Az emberi találékonyságnak és a műszaki fejlődés motivációját az adta, hogy egyre fejlettebb energiaközlő berendezéseket készítsenek a korabeli mérnökök. Ahogy fejlődésünk engedte, úgy az egyre nagyobb hatékonyságú energetikai megoldások kiszorították a műszakilag alacsonyabb színvonalú megoldásokat.

A víz energiáját először a vízemelő gépeknél és az őrlőberendezések működtetésére használták. Már időszámításunk előtt – Kr.e. 200-ban – megjelent a vízszintes tengelyű, alulcsapott vízikerék, mellyel a vízenergia munkáját forgó mozgássá alakították át elődeink. Az energetika társadalmi szerepe már ebben a korban is megmutatkozott. Az ókori birodalmakban rendelkezésre álló rengeteg rabszolga – és ezáltal „olcsó” energia – nem tette szükségessé a vízikerekek szerkezetét. Sőt! Vespasianus (Kr.u. 9 – Kr.u. 79) római

¹¹ Nem véletlen az sem, hogy a tengeri szélrómúvek éves termelési kapacitása – és rendelkezésre állása – lényegesen nagyobb a szárazföldi társaikéhoz képest. A tengereken és a nyílt víz felszíneken akadálytalan a szél útja így tartósabb a szél ereje.

császár határozottan tiltotta a vízimalmok alkalmazását, mert munkanélküliséget okozott.¹² Azonban a bőséges munkaerő aranykora hamarosan véget ért. A feudalizmus korában, a zűrzavaros viszonyok, a háborúk, betegségek, járványok nagymértékben tizedelték a lakosságot. A hiányzó munka- és izomerő a fejlődést is visszavetette. Az emberiség – illetve a társadalmak – hamar ráébredt(ek), hogy szerkezetváltásra volt szükség. A víz energetikai alkalmazásának kiaknázása kiváló lehetőség volt. A középkorban az állatok ereje mellett a vízenergia volt a legnagyobb energiaforrás. A XIII–XIV. században az alulcsapott vízikereket, a felülcsapott szerkezeti megoldás kezdte felváltani. Ez utóbbi konstrukció nemcsak, hogy sokkal nagyobb teljesítményre volt képes, de azt a lehetőséget is magában hordozta, hogy nem kellett feltétlenül a folyók mellé telepíteni ezeket a vízi kerekeket, mert a víz csatornával is hozzá volt vezethető a felülcsapott vízikerekekhez, mely bővítette a vízenergia felhasználás lehetőségét.

A vízikerekek fűtatók működésére való felhasználásával megkezdődött a különböző szektorok összekapcsolása. Az így elért nagyobb égetési hőmérséklet, egyre nagyobb kemencék építéséhez vezetett. Megépültek az első kohók, kialakul a nyersvas, majd öntöttvas- és az acélgyártás technológiája. A vízikerekek fémiparba történő bevonása a hatalmas méretű kalapácsok mozgatására is megtörténik. Így már lemezeket, huzalokat tudnak készíteni, sőt nemsokára már a fűrés művelete is színesíti a gyártástechnológiai lehetőségeket. A fűréssal már ágyúcsöveket is tudnak készíteni, mely a harcászatban jelentett áttörést.

A víznek mértékadó társadalom formálási rendeltetése is volt – mely ugyan csak közvetve köthető az energetikához –, hozzájárult a mai világkép kialakulásához. A folyami szállítás lehetősége, a vízikerekek folyók mellé telepíthetőségének kedvezősége, illetve ezen területeken jellemzően nagy mennyiségben rendelkezésre álló fa mennyiség – mely tüzelőanyag és építőanyag is volt egyben – generálta azt, hogy a települések a folyók mellé épültek. Egyes városok túlnépesednek, a gazdaság regionális szerepe deformálódik, egyre nagyobb társadalmi különbségek alakulnak ki. A fenti folyamatot a velencei, muránói üvegipar kialakulása példázza a legjobban. A számos vízi út kedvező közlekedést, az észak olaszországi erdők megfelelő mennyiségű és minőségű tüzelőanyagot biztosítottak az energiaigényes üvegiparnak. A kemencék felfűtéséhez szükséges tüzelőhőt a környékbeli erdők fái biztosították. A nagymértékű erdőirtás okozta tájsebeket, a környező hegyekben a mai napig láthatjuk, mely kopár hegytetőket, és lepusztított területeket hagyott az utókorra.

A regionális energetikai korszakban a vízenergia ipari alkalmazásának a gőzgép elterjedése vetett véget, mely koncentráltabban, nagyobb hatáskörrel, nagyobb energiasűrűséggel és nagyobb teljesítménnyel, összességében energetikailag magasabb minőséget képviselve váltotta fel a vízenergiát.

Azonban a gőzgépek nagy fűtőértékű tüzelőanyag igényét a szerves anyagok nem elégíthették volna ki, sem minőségi, sem mennyiségi értelemben. Ellenkezőleg. A XVI. század nagy ipari fellendülését a fa tüzelőanyag mennyiségileg sem tudta már fedezni. Hollandiában, Angliában faválság alakult ki. A XVII. században a fa tüzelőanyagok hiánya miatt, már rendeletekkel kellett korlátozni a kohók létesítését, mely azonban a gazdasági növekedést fékezte. Új energiahordozóra volt szüksége az emberiségnek. A szén az új kihívásoknak megfelelő tüzelőanyagnak adódott. Nagy volt az energiasűrűsége, magas volt a fűtőértéke, égésekor magasabb hőmérséklet keletkezik. Vagyis a szén tüzelőanyagként

¹² Forrás: VAJDA, 1975. p. 39.

való alkalmazása minden olyan kívánalmat kielégített, amelyet az új társadalmi, műszaki, energetikai szerkezet változási igény generált. Egy új (energetikai)korszak kezdődött.

5. Ipari Energetikai forradalom korszaka

A XVIII. század második felében átfogó társadalmi, gazdasági és technológiai változás kezdődött először Nagy-Britanniában, majd Európa és Észak-Amerika egyes régióiban. A korszakot a történelem könyvek ipari forradalomnak nevezik. Azonban energetikai szemlélet szerint az elnevezésre sokkal jobban ráillik az energetikai forradalom megnevezés, ezért a fejezet címe is javításra került.

A korszak ipari gyártástechnikájának és gyártástechnológiájának fejlettsége olyan koncentrált nagy teljesítményű gépet kívánt meg, mely nem volt helyhez kötött. Bárhol alkalmazható volt. A regionális energetikai korszakban alkalmazott energiahordozók és energiaátalakítási technológiák már nem feleltek meg a kor technológiai elvárásainak. Az emberi izomerő munkája nem biztosított elég erőt. Az állatok erejének kiaknázásához az állatok tartásáról, gondozásáról kellett gondoskodni. A szél erejének időjárásfüggése, a vízenergia vízfolyásokhoz való kötődése már a letűnt kor megoldásai. A technológiák már olyan gépet igényeltek, mely bárhol alkalmazható és állandó nagyságú mozgatóerőt adott. A felsorolt igényekre tökéletes megoldást adott a gőzgép, mint hőerőgép.

A gyakorlatban is használható első gőzgépet Thomas Newcomen építette, melynek – a mai értelemben vett – csekély, mindössze 1%-os hatásfoka volt. Azonban vízemelő magassága elérte a 80 métert is, mely elképzelhetetlen nagyság volt egy energetikai korszakkal korábban. A vízemelő magasság „mértékegységének” említése nem véletlen. Angliában, abban az időben főként szénrel fűtöttek. A bányák tárnáit gyakran elöntötte a víz, amit kézi vagy állati erővel szivattyúztak ki, ami elég költséges és lassú művelet volt. E célra először Thomas Savery, angol feltaláló épített gőzgépet, de ez a szerkezet még egyrészt drága is volt, és üzembiztonsága sem érte el azt a szinten, hogy ipari körülmények között mindennap használni lehetett volna. Newcomen maga is ónbányáiról híres vidéken élt, ahol a beáramló víz miatt nem lehetett a tárnákat mélyre fűrni, tehát nemcsak, hogy ismerte a problémát, hanem motiválta is a nehézség leküzdése. A tudós több évtizedig dolgozott az első sikeres gőzgépen. 1711 végére tudott olyan hőerőgépet alkotni, mely alkalmas volt ipari méretben, egy bánya víztelenítésére. Ekkor Newcomen ajánlatot tett egy bányának, hogy az addig 500 lóval végzett víztelenítést az ő gépe állati erő alkalmazása nélkül elvégzi. Az ajánlat és az ipari teszt olyannyira sikeresnek bizonyult, hogy a himbás gőzgép rohamosan kezdett el terjedni, mintegy 50 év múlva, már 500 Newcomen-féle gőzgép állt üzemben. Newcomen gőzgép tökéletesen alkalmas volt a bányák víztelenítésére.¹³ Azonban a tüzelőanyag igénye, a szénbányák általi szolgáltatott szén tüzelőanyaghoz kötötte az alkalmazhatóságát. Tehát a szerkezet nem tudta legyőzni a helyhez kötöttséget, tehát lokálisan még nem volt független.

Az igazi megoldás James Watt 1765-ös gőzgépe jelentette. Newcomen gőzgépéhez képest Watt hőerőgépeének a hatásfoka 5x-sére emelkedett. Biztonságosabbá, üzembiztosabbá és ezáltal hatékonyabbá vált a szerkezet. Megszűnt a gép helyhez kötöttsége is, már a bányáktól távolabb is lehetett – lényegében bárhol – használni.

¹³ Forrás: https://ng.24.hu/tudomany/2013/02/26/az_elso_gozgеп_megalkotoja/ (2023.03.21.).

A gőzgép feltalálása, majd elterjedése együtt járt a tüzelőanyag váltással is. A gőzgéphez már a szerves anyagok – kiemelten a fa – már nem lett volna megfelelő tüzelőanyag. A szén vált az energetikai forradalom fő hajtóanyagává. A szén kitűnő tüzelőanyagnak bizonyult a gőzt fejlesztő kazánok számára, és a gőzgép pedig nagyszerű szolgálatot tett a szénbányászatban. A szerkezetváltás társadalmi változásokat is generált. Átrajzolódott Európa térképe. Új települések, városok jöttek létre, melyek már nem a fát biztosító erdők, hanem a szénbányák közelében alakultak ki. Az új települések köré koncentrálódott az ipar is.

Az energetikai forradalom korszakát három alkorszakra oszthatjuk:

1. a gépek helyettesítették az emberi kéz munkáját,
2. a gőzgép elterjedése,
3. a gépgyártó gépek megjelenése.

Kijelenthető, hogy a gőzgép megjelenéséig az emberiség még nem alkotott olyan szerkezetet, amelynek ekkora társadalomváltoztató hatása lett volna. A XIX. század elején gyakorlatilag minden korábbi erőgép háttérbe szorult a gőzgép mögött. A hőerőgép univerzalitását Fulton 1803-ban megjelenő gőzhajója, majd Stephenson 1810-ben megalkotott gőzmozdonya bizonyítja. A közlekedésben a távolságok lecsökkennek, a közlekedési akadályok végleg megszűnnek, melyet jól mutat a vasúthálózat hosszának alakulása Európában (1. táblázat).

1. táblázat. A vasúthálózat hosszának alakulása Európában

Év	1850	1860	1880	1910
Ország	[km]			
Németország	6044	11633	33838	63062
Spanyolország	28	1918	7481	14805
Svédország	12	522	5906	14491
Magyarország	222	1616	7078	21062
Oroszország	600	1600	24000	76250

A fejlődés – addigi korszakig – soha nem látott gyorsulásnak indult. A gőz munkavégző képessége robbanásszerűen növelte az emberiség gyarapodását. Teljes mértékben miénk lett a Föld, melynek ékes – közvetett – bizonyítéka, az erre az időszakra datálható konzervek feltalálása is. A konzervek élelmiszertartósító képességével meghódítottuk a természetet (is). A nyári gyümölcsöket télen is fogyaszthattuk, a természet korlátozó ereje megszűnt számunkra.

Megkezdődött a globalizáció, mely új energetikai korszakot idézett elő.

6. Globális korszak

A globális energetikai korszak kezdetét a XIX. század elejére datálhatjuk. Alig száz évvel – de talán még pár évtizeddel – korábban még csak nem is sejtették azt, hogy a gőzgép rövid időn belül kiszorul a hőerőgépek palettájáról. Érdekes megállapítást tehetünk a különböző energetikai korszakok jellemző energiái és energiahordozóival kapcsolatban. Amíg a lokális korszakban szinte kizárólag az izomerő, és a tűz ereje, addig a regionális korszakban sokkal heterogénebb energiahordozó paletta jellemezte az emberiséget. Az emberi izomerőt

kiegészítette az állatok munkavégző képessége, és a közlekedésben, szállításban nyújtott teljesítőképessége. Alkalmazták már a szél, víz erejét, és a világ egyes részein kismértékű szén, illetve az első olajszármazékok is a hasznosított energiahordozók választékát gazdagította. Az energetikai forradalom korszaka egyértelműen a szén és a gőzgép időszeke volt.

A globális korszakot ismét az energiahordozók, és az energetikai megoldások heterogenitása jellemezte. Az erőgépek új korszaka jött el. Létrejött a belsőégésű motor, mely egy olyan volumetrikus működésű hőerőgép, amelynél a tüzelőanyag a hengerben elég és a munkaközeg hője mechanikai munkává alakul. Lényegében a gép belsejében zajlik le a termodinamikai folyamat, innen jött az elnevezés. A korábbi – és sok esetben a későbbi – erőgépek esetében is az égéstermékek egy másik közegnek adják át energiájukat, például a víznek gőzt fejlesztve.

A belső égésű motorok alkalmazhatósága illeszkedett, a gépekkel és a műszaki innovációkkal kapcsolatos újonnan megjelent kívánalmakhoz. A globális hatások elmosták a határokat. A világ egyik szegletében legyártott alkatrészt, a világ másik végében is szerették volna használni, azaz megjelentek a csereszabatos alkatrészek. Korszerű gyártástechnológiai követelmények jelentek meg. Gyorsan, jól, pontosat és az egyes termékeket nagy példányszámban kellett gyártani. A felsorolt kívánalmaknak a belsőégésű motorral ellátott autómobil tökéletes eszköz volt. A modern ipari technika egyik legfontosabb tényezőjévé vált. Az addigi energiahordozó – a szén – nem felelt már meg a kor kívánalmainak. A szénbányászás veszélyes tevékenység volt, sok emberéletet követelő tevékenységnek bizonyult a XIX. századi emberiségnek. A bányászat vonzereje csökkent a munkások körében, munkaerőhiány alakult ki – ismét a történelemben – az addigi legfontosabb energiahordozó kitermelésében. A bányászat gépesítésével csökkent ugyan ezen nehézipari tevékenység munkaerő igénye, azonban nem volt elkerülhető az újbóli energetikai szerkezetváltás.

A robbanómotorok elterjedése „vákuumként vonzott” magához egy új energiahordozót, mely felváltja a szenet és megoldást ad a szén kitermelése okozta nehézségekre. Amíg a gőzgépek a szénrel társulva, a belső égésű motorok az olajjal szövetségben hódították meg a világ energetikáját. A kőolajnak jobb a fűtőértéke, mint a szénnek, egyszerűbb a szállítása, a tárolása, de a szénrel szembeni legnagyobb előnye, hogy a termelésnél, szállításnál, felhasználásnál egyaránt nagyságrendekkel nagyobb a termelékenység és kisebb a munkaerőigénye.¹⁴

1850-ben eltejedet a petróleumlámpa a világításban, majd a kezdetben világító gázzal működő robbanómotorok meghajtó anyagává is vált. Később a benzin, majd a gázolaj vált a belső égésű robbanómotorok fő meghajtóanyagává. A robbanómotorok közötti közlekedésben tapasztalt előnyei hamar utat törtek a belső égésű motoroknak más közlekedési formákban is. Az agrárium közlekedési gépesítése az I. világháború után kezdődött. Az energetikai fejlődés ismét társadalomformálódást is hozott magával. A mezőgazdaság közlekedési gépesítése eltüntette a városi és falusi életmód közötti különbséget, mert a nehéz fizikai munkát már a mezőgazdaságban is a gépek végezték.

A tehergépjármű szállítás megjelenése és fejlődése az építőiparban is gyökeres változásokat hozott. A távolságok eltűntek, az építőiparban sem csak helyi vagy környékbeli anyagokat lehetett felhasználni. A távoli vidékek építőanyagait is könnyedén elérhetővé tették a teherautók, sőt a belsőégésű motorok átfórmálták a hadviselést is.

¹⁴ Forrás: VAJDA, 1975. p. 65.

A repülőgép feltalálása, majd a XX. század közepén a gázturbina megjelenése alapvetően határozta meg a repülőgép ipar fejlődését. Kijelenthető, hogy az autók megszüntették a kétdimenziós távolságokat, a repülőgépek pedig a háromdimenziózt is. A síkban a földi határok, a térben pedig a légtér határai tűntek el.

A kőolaj származékhoz képest, a földgáz hasznosítása jóval később kezdődött. Nagy előnye, hogy további technológiai átalakítás nélkül felhasználható, és a környezetvédelmi kibocsátásai is kedvezőbbek.

A globális korszak másik meghatározó energetikai pillére a villamosítás volt, melynek hasznát – sok más találmányhoz hasonlóan – nem ismerte fel először a tudós társadalom. Amikor Michael Faraday bemutatta az Angol Tudományos Akadémián az indukciót, a tudós közönség azt kérdezte Faraday-tól, hogy „mi ennek a haszna?”.

Az információtechnika volt az első szakterület – telefon, távíró –, ahol sikereket ért el az elektrotechnika, de a világítás területe volt, ahol elsőprő győzelmet aratott és felváltott minden korábbi műszaki megoldást. Tartja magát az a monda, hogy Thomas Edison – a szénszálas izzó és lényegében az első elektromos világítóttest feltalálója – nagyon félt a tűztől. A korabeli petróleummal, és egyéb kőolaj származékkal működő csillárok pedig úgy működtek, hogy a csillárokból kis olajtartályhoz kötött kanócokon pislákolta a tűz és biztosította a fényt. Amely technológiai megoldás tűzkockázatot hordozott magában. Ezen veszély leküzdésére Edison szénszálas izzólámpája tökéletes megoldás volt. Hamar elsőprőrt minden konkurenciát, és kizárólagos monopolhelyezetre tett szert.

Energetikai szempontból a korszak egyik legjelentősebb fejleménye a dinamó és a villamos motor feltalálása volt, melyek Jedlik Ányos, Ernst Werner von Siemens és Charles Wheatstone nevéhez fűződnek. A villamos motor közvetlenül forgómozgással szolgáltatja a mechanikai teljesítményt a legtöbb munkagép számára, a kor technikai igényeinek megfelelően. Az elektromossága a pályához kötött és a földalatti szállítás és közlekedés területén egyeduralmat vívott ki magának. Hamar felismerték a hőfejlesztési hatását is. A hegesztés, olvasztás, edzés és a szárítás technológiájának kiváló megoldást biztosított.

1870-ben létrejöttek az első áramszolgáltató telepek, különféle közcélú létesítmények – pályaudvarok, színházak, jégpályák, kiállítások stb. – világításának táplálására.

A világ rohamléptékben követelt magának újabb és újabb energetikai megoldásokat. Az energetikai helyzet folyamatosan változott. Elengedhetetlenné vált az egyre nagyobb energiasűrűségű és a javuló ellátásbiztonságot nyújtó megoldások üzembeállítása. Lényegében a technikai fejlődési igény életre hívta a magenergia hasznosításán alapuló atomerőműveket. 1942 decemberében Szilárd Leó alapötlete alapján, Fermi vezetésével Zinn építette fel a világ első atomreaktorát az „atommáglyát”, a Chicagói Egyetem sportstadionjának lelátója alatti helyiségben. A világ első atomerőműve 1954. július 27-én kapcsolódott a szovjet villamos hálózatra. Az Obnyinszki Atomerőmű grafitmoderálású, vízhűtésű reaktorral üzemelt, villamos teljesítménye öt megawatt volt. Hol vagyunk már a gőzgép nyújtotta 20 kilowattos (0,02 MW) teljesítményéhez!

Az atomerőművek jelentősen növelték az ellátásbiztonságot, mert egy atomerőmű reaktorában több évre elegendő fűtőelem foglal helyet és nem okoz problémát a készletek tárolása sem. Az atomerőművi energiaátalakítás még egy fontos – „ébredező” – kérdésre választ adott. A XX. század közepén megjelent a környezetvédelem is, mint energetikai szempont. A magenergia felszabadítása során nyert energia szén-dioxid mentes technológiából származik, így pedig az erőművi technológiák között nemcsak az 1950-es években,

hanem a XX. századi technológiák között is helyet követelt magának. A környezetvédelem fontossága rövid időn belül meghatározó tényezővé válik. Az 1900-as évek második felét az energetikai-környezetvédelmi aspektusból négy alkorszakra oszthatjuk.

1. „Hurrá-hangulat” (1960-as évekig): Az autók megjelenésével, a motorizáció terjedésével a távolságok megszűntek. Kinyílt a világ. A fejlett – és a második világháború következményeitől kevésbé sújtott – országokban a felhőtlen gondatlanság időszaka következett, melyre jellemző volt a népességnövekedés. A társadalom átstrukturálódott, és haszonelvű szemlélet kialakulása vette kezdetét. Környezetvédelmi szempontból a természet öntisztító ereje már nem volt elégséges.
2. „Rádöbbenés korszaka” (1960-as évek): Az emberiség szemét felnyitották az addig nem látott veszélyek, mint a Japánban megjelent Itai-itai kór, vagy a Contergan botrány. Az emberiség rádöbrent arra, hogy a természet korlátlan kizsákmányolása nem tartható fenn továbbra, melynek következményeként globális szereplővé vált a környezetvédelem.
3. „Intézményesülés korszaka” (1970-es évek): Stockholmi Világkonferencia (1972. jún. 5-12.) felhívta a figyelmet arra, hogy egyénenként, önálló kezdeményezéseként nem fogják leküzdeni a megjelent környezetvédelmi kihívásokat. Az államok vezetőit cselekedetre buzdították, melynek eredményeként a környezetvédelem világpolitikai szereplővé vált.
4. „Együtműködés korszaka” (1980-as évektől): A környezetvédelmi kérdésekre adott válaszokra együtt, közösen összefogva kell választ adni az emberiségnek. Az ENSZ Környezetvédelmi és Fejlődési Világbizottsága – röviden: Brundtland-bizottság – kialakított egy részletes politikai tervet a fenntartható fejlődéssel kapcsolatban. A bizottság a zárójelentését, amit röviden Brundtland-jelentésnek neveznek, 1987-ben hoztak nyilvánosságra „Közös jövőnk” címmel.

Ha azt mondtuk, hogy a gőzgép térhódítása a szénnel, a belső égésű motorok terjedése a kőolaj származékokkal járt kéz a kézben, akkor a globális energetikai korszak a környezetvédelmi kérdések előtérbe kerülésével járt együtt.

7. Primus inter pares

A különböző energetikai korszakokban számba vettük az elérhető és alkalmazott legfontosabb energiahordozókat. Egyet azonban szándékosan nem említettünk: A napenergiát. A Nap szoláris energiája olyannyira kiemelkedik az összes másik energia közül, hogy méltán illeszthetjük rá az „első az egyenlők között”¹⁵ kifejezést. Bolygókon az energiafelhasználás minden formája szinte teljes mértékben a Nap energetikai hatására vezethető vissza. Sőt, maga a Föld kialakulása is a Nap energiájának köszönhető. Nemcsak a keletkezés elméleteknek fontos energiaforrása a Nap, hanem a mindennapi életünkhöz és életfeltételeinkhez is folyamatosan biztosít energiát. Azt is elmondhatjuk, hogy tüzelőanyagink – szinte kivétel nélkül – kondenzált napsugár készítmények: elpusztult vagy az ember által elpusztított élő anyag, amit a fotoszintézis hozott létre.

¹⁵ Latinul „primus inter pares”.

A nap biztosítja az ember életfeltételeinek biológiai alapját, ezért nem csoda, hogy a napkultusz volt a legősibb vallás. Az óegyiptomi hit alapja a Nap tisztelete volt. Az egyiptomi napisten, Amon-Ra volt az ország uralkodója, a fáraó, a „nap fia” és ezért a legnagyobb megbecsülést élvezte. Az indiai napistent Savitrinak, életküldőnek hívták, mert a Nap a világegyetemet minden reggel új életre ébresztette. A görögök napistene Hélios volt. Ő volt a fény, a meleg, az életerő és a termékenység jelképe. Az ősi inka vallás fő jellemzője szintén a Nap tisztelete volt. Ezen okok miatt a Föld számos helyén építettek templomokat a Nap dicsőségére.

A Nap energiájának kiaknázása már az ókori tudósokat is foglalkoztatta. Szókratész¹⁶ egy működő szolárházát fejlesztett ki, amely a téli szoláris energia maximális kiaknázását célozta meg, illetve a tudatos térkiosztással és az árnyékoló szerkezetek geometriai méretezésével a nyári túlmelegedés kockázatait is csökkentette.

Az első nagyobb, kísérleti célokat szolgáló naperóművet a Szovjetunióban, Taskentben építették meg 1933-ban. A háztartásokban történő közvetlen hasznosításra vonatkozó első kísérleteket pedig 1930 és 1940 között végezték. A második világháború után a napenergia-kutatás a kezdődő energiaellátási nehézségek következtében nagyobb lendületet vett. Ezen időszak legfontosabb felfedezése a new-yorki Bell-Telephone-Laboratories cég által 1954-ben bemutatott napelem (szolárcella) volt.

A napenergia hasznosítás tudományával kapcsolatban meg kell említsük Telkes Mária nevét, aki magyar származású, amerikai tudós, feltaláló volt. Telkes professzor asszony munkássága mindvégig szorosan kötődött a napenergia hasznosításának kutatásához. Méltán nevezhetjük a napenergia kutatásának úttörőjének.

A napenergia alkalmazása és a szoláris energiatermelési lehetőségek kiaknázása elkerülhetlenné vált. A napenergia hasznosításának műszaki lehetőségei a különböző meteorológiai viszonyoktól függenek. A Föld negyvenedik szélességi fokáig nagy és eléggé szabályszerűen fellépő hőmennyiségek állnak rendelkezésünkre. Magyarországi viszonylatban is számos lehetőség adódik a szoláris energia hasznosítására. Ilyen például a melegvíz-készítés, a helyiségfűtés, a helyiségfűtés és a klimatizálás és az úszómedence fűtés. Az előbbieken felsorolt klasszikus lehetőségeken kívül számos más alkalmazási lehetőség áll rendelkezésre a szakembereknek. Például a meleg éghajlatú országokban, ahol sok a napsütés, de kevés a víz, a napenergiával működő tengervíz-sótalanítókat (úgynevezett desztillálókat) készítenek, vagy akár a megfelelően nagy napenergia hozamú (elsősorban sivatagi területeken) a „naperőgépek”, mint vízszivattyúk működnek.¹⁷

8. A fejlődés fenntarthatóságának szükségessége

Az emberiség egyre fokozódó mértékben használ fel energiát mechanikai munkavégzésre, ipari célokra, fűtésre, világításra s ez a mai civilizáció fejlődésének egyik igen jellemző vonása. Az egyes országok lakosságának életszínvonala és az egy főre eső energiafogyasztás között kimutatható összefüggés áll fenn, a termelékenység szoros függvénye az

¹⁶ Szókratész (i.e. 469 – i.e. 399) ókori görög filozófus, a nyugati filozófia és az autonóm etika megalapítója.

¹⁷ Forrás: FEJES Lilian – MOLNÁR Szabolcs: *A magyarországi napenergiatermelés éghajlati feltételei és kapcsolódó technológiai kérdései I.* In: Gróf Gyula (szerk.): *Energiagazdálkodás. Energiagazdálkodási Tudományos Egyesület, Budapest, 2022. pp. 2–6.*

egy dolgozóra eső kW-értéknek. Az energetika klasszikus műszaki szerepén túl az egyik legösszetettebb tudományág. Számos szakterület ismereteire épülő, komplex diszciplína.

Az energia-társadalom-gazdaság-környezetvédelem négyes fogalmi rendszere, úgy biztosítja a fenntartható fejlődést, mint az asztal négy lába az asztallap stabilitását. Bármelyik láb megsérül, szerkezeti instabilitás következik be az asztal állékonyságában. Vagyis az energetika „asztallábainak” stabilitására ügyelnünk kell, mert így biztosíthatjuk a fenntartható fejlődést.

NÉMETH Gabriella, PhD
tudományos főmunkatárs, SZTE ÁJTK Üzleti Jogi Intézet

AZ OKIRATFORDÍTÁS MAGÁNJOGI ÉS KÖZJOGI DIMENZIÓI: FORDÍTÁSI ÉS HITELESÍTÉSI PROBLEMATIKA AGGÁLYOS OKIRATOK ÉS ELEKTRONIKUS IRATOK ESETÉBEN¹

A szakfordításra és a hiteles fordításra vonatkozó jogszabályok az aggályos iratok hitelesítése tekintetében hiányosak. Az állami fordítóiroda felelős az okiratfordítások hitelesítéséért. A szövegbe nem illő terminushasználat, a forrásnyelvre nem jellemző kétséges szöveg megoldások, vagy más okból aggályos iratok lefordítása, azaz a jogellenes vagy hibás tartalom nyelvi közvetítése nem lehet tárgya sem a közfeladatellátásnak, sem a vállalkozói szerződésnek, sem az okirati bizonyításnak. A hiteles fordítások közbizalmat élveznek, ezért csak olyan papír alapú vagy elektronikus iratok hiteles fordítása készíthető el az okirati bizonyítás céljából, melyek valódisága a fordítási munkafolyamatban sem kérdőjelezhető meg.

Az okiratfordítások jelentősége nemcsak a magánjogi viszonyokban, hanem a bírósági és közigazgatási eljárásokban is nő. Fordítási és hitelesítési problematika aggályos okiratok esetében merülhet fel, leginkább a bizonyítási eljárásban történő benyújtás előtt, miközben az elektronikus iratok is új kihívások elé állítják a magánjogi és közjogi viszonyok érintettjeit. A globalizáció és a nemzetállamok valamely politikai vagy gazdasági közösségi tagságra is építő stratégiái gyakran felvetik a többnyelvűség és a nyelvi közvetítés kérdését. A nyelvi akadályok leküzdése az adott közösség részére nemcsak üzleti előnyt hordozhat, hanem az anyanyelvhasználat jogának általános érvényesülését is biztosítja a tisztességes eljárásokban. Ugyanakkor számos jogalkotási és jogalkalmazási kérdés is felvetődik a többnyelvűség kapcsán.² Az eljárás tisztessége az Emberi Jogok Európai Egyezményének az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt talán leggyakrabban hivatkozott rendelkezése (6. cikk), amely a tisztességes tárgyaláshoz való jogot határozza meg a bírósági eljárásban.³

¹ A tanulmány az ELTE és az OFFI közös szervezésében, az Okiratfordítás és jogi fordítás a 21. században című téma köré 2022. március 24-25-én megrendezett XXIV. Fordítástudományi Konferencián a szerző előadásában elhangzott „Az aggályosnak tűnő okiratok fordításának szaknyelvi, teljesítési és hitelesítési kockázatai” című plenáris előadás szerkesztett, bővített és aktualizált változata.

² HETTINGER Sándor: *A többnyelvűség gyakorlati megvalósulása az Európai Unió jogalkotásában és jogalkalmazásában*. Comparative Law Working Papers, 2019/1. pp. 1–2., 5. Pl. az ún. közvetítő nyelvek használata (a magyar nyelv esetében az EU-ban a spanyol), vagy hogy egy többnyelvű norma annál jobb minőségű lehet, minél korábban kerül a többnyelvűség fázisába, vagy a diszkrimináció tilalmának kérdése, illetve a nem egyértelmű jogi normaszöveg elkerülésére való törekvés megvalósulása stb. Maga az EU is vizsgálja, hogy a technológiák vajon milyen szerepet játszhatnak az európai többnyelvűségben. Lásd <https://www.lc-coordination.eu/hu/node/442?lang=hu> (2023.01.10.).

³ VARGA Zs. András: *A tisztességes eljáráshoz való jog bírósági aspektusból*. Kúriai Döntések, 2022/4., illetve Magyarország Alaptörvénye (2011) XXIV. cikk (1) bekezdése önálló jogként deklarálja a tisztességes hatósági eljáráshoz való jogot.

Ez jogosultságot jelent polgári jogi jogok és kötelezettségek és az érintett számára az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően a független és pártatlan bíróság által tisztességesen, nyilvánosan és észszerű időn belül meghozott határozatra. Az Egyezmény közvetetten kihat a közigazgatási eljárásra is.⁴ A büntetőeljárás során az igénybe vehető tolmácsolás és a lényeges iratok fordításához való jog kérdésében közös minimumszabályok előírják, hogy a nyelvi közvetítés minőségének elégségesnek kell lennie a tisztességes eljárás garantálásához, különösen annak biztosításával, hogy a gyanúsítottak vagy a vádlottak megismerhessék az ellenük indított ügyet, és képesek legyenek gyakorolni védelemhez való jogukat.⁵ Nemzetközi normák vonatkoznak az eljárásban felhasználható közokiratok hitelességére is, melyek kötelezhetik a tagállamokat olyan közokirat kiállítására, amely a nemzeti joguk alapján nem létezik. Mindeközben annak kérdése, hogy egy okmány joghatását elismerik-e más uniós országok azon tagállam nemzeti jogának hatáskörében marad, ahol a dokumentumot benyújtják, illetve felhasználják.⁶ A digitalizáció és a globalizáció együttes következményeként az államok törekednek a nyelvi akadályok kiküszöbölésére és ezáltal a közokiratoknak az egyes államok közötti forgalmának további megkönnyítésére is. Az uniós intézmények valamennyi hivatalos nyelven többnyelvű formanyomtatványokat hoznak létre többek közt a születésre, halálesetre, házasságkötésre, családi állapotra, a lakóhelyre és/vagy szokásos tartózkodási helyre, valamint a büntetlen előéletre vonatkozó közokiratok tekintetében.⁷ A formanyomtatványok (nyelvi sablonok) rendeltetése az, hogy megkönnyítsék vagy elkerülhetővé tegyék azoknak a közokiratoknak a fordítását, amelyekhez csatolják őket, miközben a sablon maga nem továbbítható önálló okiratként a tagállamok között. Annak végső eldöntése, hogy a többnyelvű formanyomtatványban foglalt információ elegendő-e a közokirat feldolgozásához, annak a nemzeti hatóságnak a feladata, amelynél a közokiratot bemutatják.⁸

A polgári, büntető és közigazgatási – bírósági és hatósági – eljárásokban (a jelen tanulmányban: igazságügyi eljárások) a bizonyítás körében számos okirat benyújtásra kerül és az okirati bizonyítás jelentősége nem csökken. Az okiratokkal kapcsolatos szabályokat – hasonlóan az európai polgári eljárásjog szabályaihoz – alacsony harmonizációs szint jellemzi, és a definícióalkotási, elhatárolási kérdések nagyrészt egy okirat közokirattá minősítése kapcsán jelentkeznek.⁹

A tanulmányban a szerző bemutatja az az okiratfordítás általános szabályait, az okiratok fordításának szabályozási hiányosságait, és az okirat fogalmának definíciós kísérleteit. Az aggályos okirattal való bizonyítás perjogi kockázatait mellett kitér annak lefordításának

⁴ VARGA, 2022.

⁵ 64/2010 EU irányelv 2.cikk (8) és 3.cikk (9). Ugyanakkor nem áll fenn követelmény a lényeges iratok azon részeinek lefordítására vonatkozóan, amelyek nem relevánsak annak szempontjából, hogy a gyanúsítottak vagy a vádlottak megismerjék az ellenük indított ügyet. 3.cikk (4).

⁶ Pl. Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/1191 RENDELETE (2016. július 6.) egyes közokiratoknak az Európai Unión belüli bemutatására vonatkozó előírások egyszerűsítése révén a polgárok szabad mozgásának előmozdításáról és az 1024/2012/EU rendelet módosításáról (2) és (7). Valamennyi tagállam részes fele a külföldön felhasználásra kerülő közokiratok diplomáciai vagy konzuli hitelesítésének (felülhitelesítésének) mellőzéséről szóló, 1961. október 5-i Hágai Egyezménynek („Apostille-egyezmény”), amely egyszerűsített rendszert vezetett be az egyezmény szerződő államai által kiállított közokiratok forgalmára vonatkozóan.

⁷ 2016/1191 EU rendelet 1.cikk (2) bekezdés.

⁸ 2016/1191 EU rendelet (22–24).

⁹ HARSÁGI Viktória: *A határon átvélő okiratforgalom magyar szemzőgből*. Közjegyzők Közlönye, 2007/12. pp. 3–11.

jogi szaknyelvi és hitelesítési kihívásaira is, az állami fordítóiroda tapasztalatainak bemutatásával. Az aggályos okiratok fordításának olyan ügyviteli, illetve teljesítési kockázatai is vannak, melyek az általános fordítóirodai ügyvitelben és továbbképzésekkel jól kezelhetőek. A tanulmány függeléke terminológiai segédletként eligazítást igyekszik nyújtani a gyakorlat számára.

1. Bizonyítás papíralapú és elektronikus okirattal

Okirati bizonyíték lehet a bírósági eljárásban minden olyan irat, amelyet valamilyen nyilatkozat megtételéről, valamely adat vagy tény fennállásáról, illetőleg esemény megtörténtéről, annak módjáról állítottak ki. A hiteles és valódi okirati bizonyíték nagy biztonsággal alátámasztja az abban foglalt körülményeket, és így nagyban hozzájárul az ítéleti bizonyosság kialakulásához.¹⁰ Az okirat, mint bizonyítási eszköz a kontinentális jogokban jelentős szerephez jut, ezért a bírósági eljárásban történő felhasználás során a valódiság vizsgálatának nagy jelentősége van.¹¹ Az idegen nyelvű okiratokat a magyar nyelven folyó igazságügyi eljárásokban azok egyszerű vagy hiteles fordításában kell benyújtani. Az igazságügyi eljárásokban felhasználható fordításokra vonatkozóan a polgári perrendtartás, az általános közigazgatási eljárásról szóló törvény, a közigazgatási perrendtartás és a büntetőeljárásról szóló törvény közvetlen, illetve utaló rendelkezései irányadóak. Magyarországon a polgári bírósági eljárás nyelve a magyar (2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról (Pp.) 113. § (1–2) bek.). Az okiratok fordítása az eljárásokban akkor szükséges, ha a bizonyítás során a felek valamely tényt, körülményt hivatalos dokumentummal kívánnak bizonyítani, és az okirat nyelve eltér az eljárás nyelvétől. A büntetőeljárásban a bizonyítás eszközei körébe tartozik többek között az irat és az okirat is (2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról (Be.) 165. §). A közigazgatási nemperes eljárásban, ha a törvény másként nem rendelkezik, kizárólag okirati bizonyításnak van helye (2017. évi I. törvény a közigazgatási perrendtartásról (Kp) 151. § (3) bek.). A 2004. óta hatályos német közigazgatási perrendtartásról szóló törvény szerint is – mivel az eljárás hivatalos nyelve a német – indokolt esetben kérhető hiteles fordítás, illetve nyilvánosan kijelölt vagy hites tolmács, fordító által készített fordítás.¹²

Egyes okiratoknak nincsen hagyományos, papír alapú változata, hanem az okmány elektronikus formátumban készül el, és kizárólag ebben a formátumban hiteles. Ha a digitális

¹⁰ *Összefoglaló vélemény. Az ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdései.* Kúria Büntető-Közigazgatási-Munkaügyi és Polgári Kollégiumai Joggyakorlat-Elemző Csoportj, Budapest, 2017. p. 101. https://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefogl_velemeny_tetei_bizonyosság.pdf (2023.01.10.).

¹¹ HARSÁGI 2007. pp. 3–11.

¹² *Verwaltungsverfahrensgesetz (VwVfG) 23. §. „(1) Die Amtssprache ist deutsch. (2) Werden bei einer Behörde in einer fremden Sprache Anträge gestellt oder Eingaben, Belege, Urkunden oder sonstige Dokumente vorgelegt, soll die Behörde unverzüglich die Vorlage einer Übersetzung verlangen. In begründeten Fällen kann die Vorlage einer beglaubigten oder von einem öffentlich bestellten oder beeidigten Dolmetscher oder Übersetzer angefertigten Übersetzung verlangt werden. Wird die verlangte Übersetzung nicht unverzüglich vorgelegt, so kann die Behörde auf Kosten des Beteiligten selbst eine Übersetzung beschaffen. Hat die Behörde Dolmetscher oder Übersetzer herangezogen, erhalten diese in entsprechender Anwendung des Justizvergütungs- und -entschädigungsgesetzes eine Vergütung.*” Németországban nincsen állami fordítóiroda, hanem a bírósági és hatósági eljáráshoz a hivatalos fordítást és tolmácsolást névjegyzékbe bejegyzett bírósági tolmácsok és fordítók végzik.

okmány kinyomtatásra kerül, elveszítheti hitelességét, amennyiben a hiteles elektronikus iratról az elektronikus irat kinyomtatásával és záradékolásával nem a kiállító vagy annak jogutódja állítja elő a hiteles papír alapú kiadmányt.¹³ Az elektronikus ügyintézészt biztosító szervek a feladat- és hatáskörükbe tartozó ügy, valamint a jogszabály alapján biztosítandó szolgáltatásaik igénybeviteléhez szükséges ügyeknek az ügyfelekkel történő elektronikus intézését külön jogszabályban meghatározottak szerint kötelesek biztosítani.¹⁴ Amennyiben egy okirat aggályosnak tűnik, netán hamisnak bizonyul, az bizonyítási és szaknyelvi kihívásokat, végső soron pedig hitelességi problémát okozhat az eljárásban, és megdöntheti az ítéleti bizonyosságot. A hamis okirat felhasználása közérdekből tilos.¹⁵ Egy aggályos okiratról ugyanakkor még nem bizonyosodott be kétséget kizáróan, hogy az hamis. Ennek ellenére az igazságügyi eljárásokban nemcsak a hamis, hanem az úgynevezett aggályos okiratok bizonyítékként történő felhasználása sem kívánatos.¹⁶

A hamis magánokirat felhasználása esetében közvetlen értelemben vett sértetről nem lehet beszélni, ahogyan az aggályos irat esetében sem. Az okirathamisítás bűncselekmény, védett jogi tárgya a közbizalom, a magánokiratok bizonyító erejébe vetett bizalom.¹⁷ A gazdasági élet egyensúlya, a polgárok ügyleti biztonsága az okiratok valóságába vetett bizalomra támaszkodik. A hamis magánokirat felhasználása az ügyleti forgalomnak, a magánokiratok bizonyító erejére támaszkodó biztonságához fűződő társadalmi érdeket sérti. A 19. századi perjogban aggályos okiratnak minősült a perben bizonyítékul használni kívánt olyan okirat, melynek valóságát az ellenfél kétségbe vonja vagy amelyeknek meghamisítását állítja és „az aggályosoknak nyilvánított eredeti okiratok lepecsételve a percsomóhoz csatolandók”.¹⁸ Az a kérdés, hogy vajon az aggályos okirat képez-e bizonyítékot vagy nem, a bizonyítékok szabad mérlegelésének köréhez tartozik,¹⁹ ugyanakkor a lefordítás nélkül egy idegennyelvű irat a magyar nyelvű eljárásban nem tud eredeti formájában megjelenni, ezért a fordításhitelesítéssel már előzetesen is felmerül az aggályosság kérdése.²⁰ Az aggályos okirat definíciója vagy jellemzői nem találhatók meg hatályos magyar jogi normában, de azok felhasználása ma is a bizonyítás egyes kérdéseit érintheti, mivel egyes okiratok hitelesítésének problematikája leginkább aggályos okiratok esetében merülhet fel,

¹³ 2015. évi CCXXII. törvény az elektronikus ügyintézés és a bizalmi szolgáltatások általános szabályairól 102. § (1) bekezdés.

¹⁴ 2015. évi CCXXII. törvény 2. §

¹⁵ Okirathamisítás korábban a csalásnak egyik minősített esete volt, de annak jogtárgya napjainkban már nemcsak a vagyonban, hanem inkább a közérdekekben áll. Ez a közérdek az okiratokhoz, mint bizonyítási eszközökhöz fűződik. vö. *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája. Nemes ág – pillér.* Pallas, Budapest, 1896. Okirathamisítás (falsum).

¹⁶ Az aggályos irat terminusát az igazságügyi eljárásokhoz elkészítendő hivatalos fordítások (hiteles fordítás) közfeladati letétmenyese, az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt (OFFI) gyakorlata alapján használja a szerző. Az OFFI hatályos Hitelesítési szabályzata alapján az aggályos okiratról ügyfél által kért fordításhitelesítést meg kell tagadni.

¹⁷ 36. BK vélemény.

¹⁸ MÁRKUS Dezső (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon. I. köt.* Pallas, Budapest, 1898. p. 123. amely hivatkozza az 1868:LIV. és 1893:XVIII. t.sz.-t.

¹⁹ A lényeges kellékek hiánya az okirat érvénytelenségét vonja maga után, és a külső hiányok felett a perben a bíró saját belátása szerint határozhat. Vö. ÖKRÖSS Bálint: *Magyar polgári törvénykezési rendtartás.* Pfeifer Ferdinánd, Pest, 1870. p. 240.

²⁰ *Aggályos okirat bizonyítási ereje felülvizsgálat tárgyát nem képezi.* Támadható. (A budapesti kir. kereskedelmi és váltótörvényszék fellebbezési tanácsa ítélete, 1895 okt. 12. E. 293. sz. a.). Jogtudományi Közlöny, 1895/48. p. 382.

a bizonyítási eljárásban vagy oda történő benyújtás előtt.²¹ A helyzetet nehezíti, hogy az okirat fordítását és a célnyelvi fordítás hitelesítését olyan szereplő – a nyelvi közvetítő – végzi el, aki közvetlenül nem vesz részt a bizonyítási eljárásban és ismerete sincsen a per vagy egyéb eljárás részleteiről.²²

Az okiratfordításnak egyrészt az anyanyelvhasználat joga érvényesülése, másrészt az okirati bizonyítás, valamint a tisztességes eljárás körében lehet jelentősége, az ítéleti bizonyosság támogatása szempontjából.

Az okiratfordítási kihívások a magánjog és közjog dimenziójában egyaránt felmerülnek. Az okiratoknak és azok fordításának magánjogi felhasználása nemcsak a fordításra irányuló vállalkozási szerződés teljesítése körében valósulhat meg, hanem a magáncélú iratfelhasználás mellett az aggályos „hivatalos” iratok (rosszhiszemű?) felhasználása bármely bizonyítási eljárásban megvalósulhat. A hamis vagy aggályos iratok szükségtelen felhasználása nemcsak a tisztességes eljárás sérelmét jelentheti a döntéshozatal során (hamis vagy kétséges okirati bizonyítéokra épülő bírói ítélet hibája), hanem jogi szaknyelvi és magánjogi teljesítési visszaéléseket, kockázatokat is okozhat. Ezekről később lesz szó.

2. Az okirat definíciója és hiteles fordításának általános szabályai

Okirat az az irat, amely valamilyen tény, adat valóságának, esemény megtörténtének vagy nyilatkozat megtételének bizonyítására készül, és arra alkalmas. Az okiratra vonatkozó rendelkezések irányadók az okiratról készült kivonatra is (Be. 204. § (3) bek.). Az okirat emberi gondolat tartalomnak a gondolatok kifejezésére szolgáló jelekkel, főként írásjegyek vagy írásjegyekké alakítható jelek útján történő megőrzítése, melynél a hordozó anyag vagy eszköz és a rögzítés módja önmagában nem releváns, de összességében alkalmas a gondolat tartalom tartós megőrzésének és hitelt érdemlő visszaadásának biztosítására.²³ Az irat, illetve okirat célja tehát maga a bizonyítás, a tanúsítás. Egyes okiratok hivatalosan tanúsíthatnak képzettséget, névviseletet, tudományos fokozatot stb. A személyi iratok, bizonyítványok fordítását eleve igen bonyolulttá tehetik többek között a nevek, a megfejtethetlen

²¹ Zlinszky Imre a perbeli bizonyításban hamisként feltűnő iratot aggályos iratként említi: „Az engedély megadása esetén az aggályos irat a jegyzősegnél letétetik, s a felek, valamint az államügyész jelenlétében megszemlétetvén, a szemle eredménye felől jegyzőkönyv vétetik fel.” és „A hamissági keresettől az orosz perrend is megkülönbözteti azon esetet, midőn az okirat valóságára vonatkozik kétségbe.” ZLINSZKY Imre: *A bizonyítás elmélete a polgári peres eljárásban, tekintettel a jogfejlődésre és a különböző törvényhozásokra*. Athenaeum Kiadó, Budapest, 1875. p. 398. Vö. még: „Aggályos okirat, az olyan okirat, amelyen törlések, vakarások és más külső hiányok vagy rendellenességek mutatkoznak. A bíróság szabad mérlegeléssel (a Polgári perrendtartás 270. §-a szerint) állapítja meg az A. perbeli bizonyító erejét.” *Uj Idők Lexikona. A-Assisi*. Singer és Wolfner, Budapest, 1936. vagy „Aggályos (okirat), az olyan okirat, amelynek a külseje arra a gyanúra ad okot, hogy az hamis (vagyis egyáltalában nem a rajta feltüntetett kiállítótól származik), vagy hogy meg van hamisítva. Ilyen a beszúrással, vakarásokkal, törlésekkel bíró okirat. Bizonyító erejét a bíróság szabad mérlegeléssel ítéli meg. *Gutenberg Nagy Lexikon. Minden ismeretek tára. 1. köt.* A Nagy Lexikon Kiadóhivatal, Budapest, 1931. p. 489.

²² Kivéve a Pp. 62. §-t, amelynek értelmében, ha a lefordított szöveg helyessége, illetve teljessége tekintetében kétely merül fel, hiteles fordítást kell alkalmazni. Egyes személyállapoti iratok hiteles fordítását a szakfordításról és tolmácsolásról szóló 24/1986 (VI.26.) MT rend. 5. § és 6/A § rendelkezéseiből következően csak az OFFI végezheti el.

²³ HARSÁGI Viktória: *Okirati bizonyítás a modern polgári perben*. HVG-Orac, Budapest, 2005. pp. 44–48.

foglalkozások, a különböző iskolai rendszerekben eltérő érdemjegyek, tudományos fokozatok tartalmi és értékbeli eltérései.²⁴ De az okiratok nem kötődnek szorosan a perhez: azok a jogalanyok mindennapi élet- és gazdasági tevékenysége során keletkeznek, és egy-egy ügyben ezeket kell szakfordítás vagy hiteles fordítás formájában az eljáró szerv részére benyújtani, ha azok kiállítója nem az eljárás nyelvén adta ki az eredeti iratot. Az okiratok fogalmának meghatározása a hazai polgári perjogi irodalomban jelentős különbségeket mutat.²⁵

A Be. szerint a tárgyi bizonyítás eszköze az irat és az okirat is (Be. 165. § e)), ha az a bizonyítandó tény bizonyítására egyébként alkalmas. Megjelenési formája papír alapú vagy elektronikus irat lehet, de a megjelenési formától nem függ az irat bizonyító ereje. A polgári törvénykönyv az okiratok fajtái közül többet is említ, de az okirat definíciójára nem tesz kísérletet.²⁶ Az értelmező szótár szerint okirat a hatóság vagy magánszemély által valaminek bizonyítására, igazolására, valamely tény megállapítására illetve elhatározás, megegyezés, akarat nyilvánítására – meghatározott alakiség szerint – kiállított hivatalos (jellegű) irat.²⁷ Az elektronikus okirat rendelkezik a római-germán jog alapvető elemeivel: az írásos bizonyíték létrehozásához szükséges érthetőséggel és sérthetlenséggel, ugyanakkor az új kommunikációs és információs technológiához való folyamodás önmagában nem kényszerít a papíralapú iratok elvetéséhez.²⁸ A perjogtudományban versengő okiratfogalmak alakultak ki, melyek eltérnek abban a kérdésben, hogy az okiratban többféle jelrendszer vagy csak az írásjelek használhatók (tágabb vagy szűkebb értelemben vett okirat). Az elektronikus okiratok esetében viszont a „jeleket” hordozó „tárgy” hagyományos módon már nem értelmezhető.²⁹ Az informatikai forradalom napjainkra elszakította az okirati tartalmat a hordozó anyagától, és keletkezése (aláírás, aláíráshitelesítés) tekintetében, vagy annak eredeti, másolati stb. jellege tekintetében is a fogalmak újragondolására készíti a jogtudományt.³⁰

²⁴ KARCSAY Sándor: *A jogi fordítás alapkérdései*. Helikon Világirodalmi Figyelő, 1986/1–2. p. 193. idézi LANE, Alexander: *Die Erfordernisse der Urkundenübersetzung*. Lebende Sprachen, 1956/2. pp. 52–54. valamint LANE, Alexander: *Zur Qualität der beglaubigten Übersetzung*. Lebende Sprachen, 1962/4–5. p. 135. és köv.

²⁵ DÖME Attila: Bizonyítás. In: Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. 2019. [64]–[75]. <https://ijoten.hu/szocikk/bizonyitas#block-1097> (2023.01.10.).

²⁶ Alapító vagy létesítő okirat (Ptk. 3:5 §, 3:208 §, 3:391 §, stb.), tulajdonszerzést vagy tulajdonosváltást igazoló okirat (Ptk. 3:221 §), képviseleti meghatalmazást tartalmazó okirat (3:340 § (2) bekezdés), hatósági vagy közjegyzői okirat (4:102 § (1) bekezdés), jogátruházó vagy jogalapító okirat (Ptk 5:168 § (2) bekezdés). Ez a tagolás alapvetően az okirat felhasználási céljára nézve tartalmaz utalást, de emellett egyes okiratok esetében a befoglalás formáját is előírja a magánjogi kódex. [Az alapító vagy létesítő okiratot közokirati vagy ügyvéd által ellenjegyzett magánokirati formában kell előállítani (Ptk. 3:95 § (2) bekezdés).] Pénzkövetelések esetén a végrehajtható okiratok jelentősége is megjelenik (Ptk. 6:50 § (2) bekezdés) illetve az értékpapírt is okiratként kezeli (Ptk. 6:53 § és 6:565 §), ez utóbbi lehet papír alapú vagy jogszabály által meghatározott más formájú okirat. Közhiteltes nyilvántartásba tényt, adatot bejegyezni általában valamely okirat vagy bírósági, hatósági határozat alapján lehetséges (cégnylvántartás esetén Ptk. 3:13. §, ingatlan-nyilvántartás esetén Ptk. 5:166 § (3) bekezdés). Ekörben érvényesül az okirati elv, miszerint az ingatlan-nyilvántartásba jog és jogilag jelentős tény bejegyzésére, feljegyzésére és adatok átvezetésére jogszabályban meghatározott okirat, továbbá bírósági vagy hatósági határozat alapján kerülhet sor.

²⁷ BÁRCZI Géza – ORSZÁGH László (szerk.): *A magyar nyelv értelmező szótára*. Akadémiai Kiadó, Budapest, Első kiadás: 1959–1962. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezozotara-1BE8B/o-o-4243C/okirat-42818/> (2023.01.10.).

²⁸ ROUZET, Giles: *Az új információs technológiák és a hiteles okirat*. Közjegyzők Közlönye, 2002/12. p. 15.

²⁹ NAGY Adrienn: *A bizonyítás (Az okirat fogalma)*. In: Nagy Adrienn – Wopera Zsuzsa (szerk.) *Polgári eljárásjog*. I. Wolters Kluwer, Budapest, 2021. https://mersh.hu/dokumentum/YOV1745__356 (2023.01.10.).

³⁰ DÖME, 2019.

A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (továbbiakban: Btk.) egyes fejezetei alkalmazásában egy okirat akár dolognak is minősülhet, ezért a bűncselekmények szabályozása körében dolgoz a vagyoni jogosultságot megtestesítő olyan okiratot is érteni kell, amely a benne tanúsított vagyoni érték vagy jogosultság feletti rendelkezést biztosítja (Btk. 383. § a) pont). A Btk. 316/A. § (2) bekezdése alapján a 318. § és a 318/A. § alkalmazásában anyagi eszközön az egyes jogszabályban meghatározott eszközöket, jogi dokumentumokat és okiratokat kell érteni. „Pénzeszközök, egyéb vagyoni értékek és gazdasági erőforrások”: ingó vagy ingatlan eszközök mellett bármilyen – akár elektronikus, akár digitális – formában lévő olyan jogi dokumentumok vagy okiratok, amelyek az ezen eszközökre vonatkozó jogcímet vagy érdekeltséget bizonyítják (pl. bankhitel, átutalási megbízás, részvény, értékpapír stb.) (2580/2001/EK tanácsi rendelet 1. cikk 1. pont). Egy-egy okirat értékkel is bírhat, akár dolognak, vagyoni értéknek, illetve gazdasági erőforrásnak minősül, így a nyelvi közvetítőnek az ezen végzett bármilyen transzformációs tevékenysége is az erőforrás szintjéhez hasonló mérvű beavatkozási értéket képviselhet, és az okozott kockázat szintje is ehhez mérhető.

Magyarországon az okiratok fordítása hiteles fordítási vagy egyéb szakfordítási formában készíthető el. Az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt. (a továbbiakban: OFFI)³¹ fő tevékenysége a hiteles fordítások készítése, amely alapvetően – többségében és tipikusan, de nem kizárólag – okiratok lefordítását jelenti.³²

1. ábra: az OFFI fordításhitelesítő gyakorlatában előforduló leggyakoribb irattípusok³³

13 leggyakrabban előforduló irattípus	irat db/év - 2022
anyakönyvi kivonat	29 211
végzettséget, tanulmányi eredményt igazoló irat	20 906
Jogi dokumentum (pl. idézés, ítélet, jogsegély, keresetlevél, meghatalmazás stb.)	19 967
személyhez kapcsolódó okirat/igazolvány/engedély	7 640
igazolás	6 116
erkölcsi bizonyítvány	4 679
számla	2 840
cégirat	2 443
egyéb jogi irat	1 903
egészségügyi igazolás	1 753
közigazgatási jogi/műszaki dokumentumok	1 605
közjegyzői záradék	1 229
gépjármű-iratok	1 098
ÖSSZESEN:	101 390

³¹ 100%-ban köztulajdonú fordítóiroda, amely az Igazságügyi Minisztérium tulajdonosi és szakmai felügyelete alatt áll, és amely a 24/1986 (VI.26) MT rendelet alapján a bírósági és hatósági eljárásokhoz a hiteles fordítás készítésére és a hivatali tolmácsolásra jogosult állami szervezet. Közfeladatellátóként nyújtja nyelvi közvetítői szolgáltatását vö. közfeladatkataszter és a 345/B/1995. AB hat.

³² Az Országos Fordítási és Fordításhitelesítő Iroda Zrt. gyakorlatában a hiteles fordítási megrendelések 76%-át képezik az okiratfordításra vonatkozó megrendelések (2019, 2020, 2021 évek hároméves átlagában).

³³ A szerző az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt. vezérigazgatója.

Hiteles fordítást, fordításhitelesítést, valamint idegen nyelvű hiteles másolatot – ha jogszabály eltérően nem rendelkezik – csak az OFFI készíthet (24/1986. (VI. 26.) MT rend. (továbbiakban: MT rend.) 5. §). Cégek kivonat hiteles fordítására, valamint a cégjegyzékbe bejegyzendő adatoknak és cégiratoknak az Európai Unió bármely – a cég választása szerinti – hivatalos nyelvére történő hiteles fordítására az OFFI mellett szakfordító vagy szakfordító-lektor képesítéssel rendelkező magánszemélyek is jogosultak a jogszabály további felhatalmazása alapján (MT rend. 6/A. §).³⁴ Az állami fordítóiroda a hiteles fordítás jogszabályi definíciója hiányában megalkotta saját fogalomváltozatát.³⁵ A hiteles fordítás az eredeti okirat pontos, a kért célnyelvre lefordított, lektorált, egyedi azonosítóval ellátott (biztonsági címkével speciális papírra készült vagy e-hiteles) változatát jelenti, ahol az eredeti okirat (vagy annak hiteles másolata) és az elkészült, lefordított dokumentum egymástól elválaszthatatlan módon van összetűzve, így az a bizonyítás körében egyszerűen felhasználható.³⁶ Hiteles fordítást tehát az arra feljogosított (jogi vagy természetes) személy készíthet, lehetőleg auditált terminológia és módszertan szerint, hibamentesen – tipikusan, de nem kizárólag okiratokról –, amelyeket erre feljogosított eljárással hitelesít.³⁷

Hiteles fordítás köz- és magánokiratokról, valamint jogszabályi felhatalmazás alapján aláírás és pecsét nélkül is érvényes okiratnak minősülő iratokról készíthető (pl. papír alapú vagy akár elektronikus bizonyítványok, tanúsítványok, igazolványok stb.). A hiteles okmányfordítások jogi fordításnak minősülnek.³⁸ Készíthető továbbá hiteles fordítás okiratnak nem minősülő egyéb iratokról, dokumentumokról is, ha annak hiteles fordítása normába foglalt tilalomba nem ütközik. Ilyen tilalom akár jogszabályba, akár a fordításszolgáltató saját szabályzatába illeszthető. Magyar bíróság, hatóság vagy a Magyar Országos Közjegyzői Kamara (MOKK) jogszabállyal rendszeresített, közhiteles, elektronikus nyilvántartásából származó irat esetében – az e-hiteles megjelöléssel ellátott iratok kivételével – hiteles fordítás az irat hatóság, bíróság vagy a MOKK által a saját elektronikus nyilvántartásából kiadott és felülhitelesített példányáról készülhet. E-hiteles fordításra felvenni csak az olyan elektronikus úton vagy adathordozón beérkezett, elektronikusan hiteles fájlok lehet, amelyek elektronikus aláírását az arra kijelölt informatikai munkatárs megvizsgálta, és azt az elektronikus ügyintézés részletes szabályairól szóló jogszabály alapján érvényesnek találta.³⁹ E szabályok is az érvényesség, valóság, érintetlenség és hibamentesség garanciáit

³⁴ A Magyar Honvédség és a rendvédelmi szervek által alkalmazott szakfordítók és tolmácsok tekintetében a Kormány feladatkörében érintett tagja az MT rendeletben foglaltaktól eltérő szabályokat is megállapíthat (MT rend. 7. § (2) bekezdés).

³⁵ NÉMETH Gabriella: *A hiteles fordítási szolgáltatás és a rendelkezésre állás kötelezettsége*. In: Szoták Szilvia (szerk.): *A hiteles fordítás mint közfeladat*. OFFI Zrt., Budapest, 2020. p. 68.

³⁶ <https://www.offi.hu/hiteles-forditas/hiteles-forditas> (2023.01.10.).

³⁷ OFFI a hiteles fordításról saját definícióját az ún. OFFI Fehér Könyvben (2017) fogalmazta meg, amely kritikai észrevételeket összegzett a hazai fordító- és tolmácpiac érdekvédelmi szervezeteinek a fordító- és tolmácsjegyzék tekintetében kialakított (végül meg nem valósult) kodifikációs tervzetére (www.forditoinevjegyzek.hu) vonatkozóan. A tervzet szakmailag megkérdőjelezi a lektorálás szükségességét a hiteles fordításon. Elismeri, hogy a hiteles fordítói piac esetleges liberalizációjával felmerülhetnek okirathamisítási problémák, de a kockázatok csökkentését az *Internal Market Information System (IMI)* használata hivatott szolgálni, mivel az IMI lehetőséget teremthet az eredeti okirattípusok feltöltésére, mintapéldányok archiválására és lekeresésére (Lásd ugyanott. GYIK „A 2016/1191-es Rendeletnek következményeként a közokiratok szabadabb áramlása nem vethet fel nemzetbiztonsági kockázatokat?”).

³⁸ KARCSAY 1986.

³⁹ 451/2016. (XII. 19.) Korm. rendelet az elektronikus ügyintézés részletszabályairól 12–16. §

igyekeznek biztosítani az elektronikus okiratoknál. Az elektronikusan hiteles forrásnyelvi iratról elkészült e-hiteles fordítás olyan gyűjtőfájlban van, amelyben szerepel az OFFI Zrt. elektronikus bélyegzőjével ellátott lefordított dokumentum, valamint az eredeti, fordításra benyújtott irat is. A gyűjtőfájl is elektronikusan hitelesített. Az elektronikus hitelesítés tanúsítja, hogy a hiteles fordítást az OFFI Zrt. készítette, és a dokumentumok tartalma a hitelesítés óta nem változott. Az elkészült fordítás az úgynevezett e-akta megnyitására képes aláírásellenőrző-programmal tekinthető meg, hasonlóan más elektronikus iratokhoz.

Számos olyan nemzetközi modell van, ahol a hiteles fordító egy regiszterbe bejegyzett személy, aki maga felel az elvégzett fordítás minőségéért, és aki a tevékenysége megkezdése előtt akár esküt is tesz, és ez meghatározza számára az etikus munkavégzés kereteit.⁴⁰ Az okiratfordítók Németországban a fordítók speciális csoportját alkotják, akik ezen tevékenység gyakorlásához szükséges kvalifikáció birtokában végezhetik munkájukat, és az általuk elkészített (hiteles) fordításait az adott államban előírt hitelesítési szöveggel és pecsétjükkel láthatják el.⁴¹ Céggjogi dokumentumokról hiteles fordítást Magyarországon nemcsak az állami tulajdonú országos fordítóiroda készíthet.⁴² Ugyanakkor nincsen olyan egységes eljárásrend lefektetve (pl. jogszabályban), amely a piacon működő fordítók és nem állami tulajdonú fordítóirodák hiteles fordítási tevékenységét, például akár aggályosnak minősíthető vagy hamisított cégiratok jogi szaknyelvi fordítási kockázatainak kezelését átláthatóan és a piac valamennyi szereplőjére egységesen érvényes módon szabályozná. Ha a gondolatoknak jelekkel, főként írásjegyek vagy írásjegyekké alakítható jelek útján történő megörökítése hibás, akkor a gondolatokat tartalmazó irat is aggályos lehet. Kérdésként merül fel, hogy szükséges-e jogszabályi iránymutatás (tilalom) arra nézve, hogy hamis vagy aggályos iratot lefordítani és a bírósági vagy hatósági eljárásban elvárt felhasználási célból (okirati bizonyítás) hitelesíteni tilos. Az általános jogszabályi kötelezés hiányában problematikus lehet, hogy a nem állami tulajdonú fordítóirodák illetve azok szakmai szövetségei ebben a kérdésben önszabályozó aktust nem alkottak, és az okiratfordításra vagy akár az aggályos vagy hamis iratok kezelésére nézve nyilvánosan elérhető szakmai ajánlást nem fogalmaztak meg.⁴³ A fordító felelőssége ugyanis nemcsak abban áll, hogy

⁴⁰ NÉMETH Gabriella: *Igazságügyi etikai dilemmák és összefüggések a bírósági tolmácsolásban*. In: Horváth Ildikó (szerk.): *Tolmácsolás a bíróságon. Esettanulmányok a bírósági tolmácsolás gyakorlatából*. HVG-Orac, Budapest, 2017. p. 16.

⁴¹ HORVÁTH Szilvia: *A bírósági tolmácsok /fordítók Németországban*. In: Gellén Klára (szerk.): *Honori et virtuti. Ünnepi tanulmányok Bobvos Pál 65. születésnapjára*. Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2017. p. 176. Németországban az eltérő tartományi szabályozások eltérő minőségi mércét állítanak fel, és nem egységes a szabályozás az eltérő (megtevesztően összezavaró) szakmai elnevezések, mind az általános felesketés szabályait illetően. HORVÁTH, 2017. p. 185. http://acta.bibl.u-szeged.hu/69656/1/polay_064_175-185.pdf. (2023.03.10.). Vö. Gesetz über die allgemeine Beeidigung von gerichtlichen Dolmetschern [Gerichtsdolmetschergesetz – GdolgM/Törvény a bírósági tolmácsok általános eskütételéről (bírósági tolmácsokról szóló törvény)].

⁴² 24/1986 (VI.26.) Mt rend. 6/A §.

⁴³ Proford – Professzionális Fordításszolgáltatók Egyesülete – etikai kódexe nem tartalmaz erre nézve önkéntes vállalást (<https://proford.hu/etikai-kodex/>), az MFTE etikai kódexe (kelt Budapest, 2015. március 6.) kitér a jogszabály szerinti munkavégzésre (<https://www.mfte.eu/etikai-kodex/>) és arra is, hogy az „MFTE-tag nem vállalja el, illetve megtagadja az olyan megbízást, amely alapos gyanúja, illetve józan megítélése szerint jogsértő, vagy jogsértést elősegítő lehet...”. A SZOFT Egyesület tagjai az Alapszabály (kelt: 2021. február 19-én) 2.1 pontjában vállalják, hogy „tevékenységük során az Egyesület által kialakítandó szigorú minőségi és szakmai etikai normákat betartják.” A fordítóknak szakmai kamarája nincsen, a szakfordítók feletti ágazati irányítást az Igazságügyi Minisztérium gyakorolja.

a lehető legtisztábban őrizze meg a forrásnyelvi szöveg értelmét azért, hogy az a célnyelvi szövegben maradéktalanul és a lehető legkisebb ráfordítással jelenjen meg.⁴⁴ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) szabályozza ugyan az okirattal visszaélés vagy az okirathamisítás tényállását, de az utólagos súlyos jogkövetkezményeket tartalmaz, és nem preventíve segíti a fordítókat (pl. Btk. 276. §). A hiteles fordításokat készítő – tipikusan jogi szaknyelvi – fordítók jogi és morális felelőssége tehát nagy, és okiratfordítóként mindent meg kell tenniük az okiratokkal való visszaélések elkerülése érdekében. Megvalósíthatja az okirattal való visszaélést az abban való fordítói közreműködés is. Közokirathamisításnak minősül, amikor azt követően, hogy a közokiratot a hivatalos szerv hivatalos eljárása során kiállították olyan változtatást eszközölnek rajta, amellyel már a közokirat nem felel meg ezeknek a feltételeknek. Ilyen magatartás lehet például az adat átírása, törlése, fénykép kicserélése. Ha az így módosított (hamisított) okiratot kérik lefordítani, az a fordítási eljárásban aggályosnak minősülhet abban az esetben, ha a módosítások bárki által könnyen felismerhető „minőségben” készültek el. A lektor álláspontja szerint a valódi iratokról sem könnyű olyan fordítást alkotni, amely maradéktalanul elnyeri a felhasználónak, illetve az ügyében eljáró célnyelvi bíróságnak vagy hatóságnak a tetszését.⁴⁵ Ugyanakkor a fordítók és lektorok végzettségüket tekintve nem okiratszakértők, így vajon elvárható-e tőlük az iratismeret vagy az okiratszakértői készségek megléte? Vajon rendelkezésre áll-e állami képzés ahhoz, hogy a szakfordítók ezen morális, a büntetőjogi szankciókat maradéktalanul elkerülő elvárásoknak is eleget tehessenek? Ha pedig a fordító mégis felismeri a rossz minőségű hamisítványt, jogosult-e lefordítani vagy a fordítást megtagadni, erre vonatkozó kifejezett jogszabályi kötelezés hiányában?

Általában a fordítási megrendelések többsége olyan hibátlan, eredeti okiratok lefordítására irányul, amelynek teljesítése semmilyen jogszabályi kötelezettségbe nem ütközik. A megrendelések során átadott okiratok töredéke mégis aggályos okirat, amelynek lefordítása lehetővé teheti jogsértés megvalósítását. Ez pedig veszélyeztetheti a tisztességes eljárás megvalósulását. Ekörben meg kell tudni állapítani, hogy a bizonyítékokat olyan módon terjesztették-e elő, amely biztosítja a tisztességes tárgyalást.⁴⁶ A fordítási munkafolyamat során is érdemes azon elvet érvényre juttatni, amely azt támogatja, hogy minél kisebb mértékben kerülhessen sor aggályos okirat lefordítására, majd ennek bizonyítékként történő benyújtására.⁴⁷ Az aggályos okiratok szakfordító általi kezelésére vonatkozó jogi szabályozás hiányos, miközben a legnagyobb magyar fordítóirodánál egyre gyakrabban kell visszautasítani olyan aggályosnak minősített okiratra vonatkozó megrendelés felvételét, amelyről még nem bizonyosodott be kétséget kizáróan, hogy az hamis. Az elmúlt évben az OFFI a következő iratokra és nyelvirányokra vonatkozóan utasította vissza az okirat lefordítását vagy az okiratfordítás hitelesítését, az irat aggályos volta miatt:

⁴⁴ HETTINGER Sándor: *A közérthetőség követelményének érvényesítése az általános szerződési feltétellel létrejövő szerződések magyarra fordításakor*. Jog Állam Politika, 2021/1. p. 77.

⁴⁵ HORVÁTH Péter Iván: *Hiteles fordítás és terminológia, 100 szó tükrében*. In: Szoták Szilvia (szerk.): *Diszciplínák találkozása. Nyelvi közvetítés a 21. században*. OFFI Zrt, Budapest, 2019. p. 222.

⁴⁶ Kézikönyv a 6. cikkről. *A tisztességes eljáráshoz való jog (polgári jogi ág)*. Európa Tanács/Emberi Jogok Európai Bírósága, 2013. <http://www.echr.coe.int/> (2023.03.01.).

⁴⁷ Vö. Az OFFI Zrt. részére a hiteles fordítási megrendelések során átadott aggályos iratok kezelésének rendjéről szóló vezérgazgatói utasítás (2021).

2. ábra: OFFI aggályosnak minősített iratok típusai (2022)⁴⁸

Irat típusa (ABC rendben)	Forrásnyelv
adásvételi szerződés	francia
bizonyítvány	román, arab, farsi, angol
cégkivonat	japán
hajórajstomból való törlés iránti kérelem	olasz, lengyel
házassági anyakönyvi kivonat	ukrán
hallgatói jogviszony igazolása	román
iskolalátogatási igazolás	német, angol
képzést igazoló irat	román
leckekönyv	orosz
megbízási szerződés	német
meghatalmazás	francia, ukrán
oklevél	ukrán, francia
születési anyakönyvi kivonat	ukrán, orosz
számla	szlovák, olasz
szakmunkás bizonyítvány	ukrán
vezetői engedély	dari, angol, arab

A hamis magánokirat felhasználása gyakran járulékos cselekménye egy vagyon elleni bűncselekménynek, rendszerint annak eszköz-, elő-, vagy a leplezését szolgáló utócselekményeként követik el.⁴⁹ Mivel a végzettséget és tanulmányokat tanúsító okiratok az OFFI gyakorlatában is a második legnagyobb lefordítandó iratcsoportot képezik, örvendetes, hogy jogszabálmódosítással beiktatásra került a Btk.-ba az „Oktatással összefüggő jogosulatlan tevékenység” alcím, kifejezetten megnevezve itt az okiratokkal való visszaélés azon formáit, amelyek a hiteles fordítási tevékenységben is érintettek lehetnek.⁵⁰

Az okiratok hitelességének, illetve hitelesítésének kérdésköre a technológiai innováció következtében összefügghet az alakítás kérdésével. A közjegyzőség szerint a hitelesség nem valósulhat meg anélkül, hogy az ügyfél megjelenne az okirat befogadására jogosult tanú előtt. Ez az a lényeges központi elem, amelyre tekintettel meg kell találni a hitelesség, mint alaki követelmény jövőbeni technológiákhoz viszonyítható lehetőségeit.⁵¹ A fordítás-hitelesítés speciális ehhez képest, mert a lefordítandó (eredeti) irat nem a fordításhitelesítő

⁴⁸ Az OFFI-ban 2022.01.–10. hó közötti időszakban mintegy hetven esetben minősítette a projektmenedzser vagy a lektor aggályosnak a fordításra beküldött iratot, amelyek esetenként akár 8-16 iratnak egyetlen megrendelése somagban történő lefordítását is jelentették. Így többszáz aggályos irat hitelesítési vizsgálata vált szükségessé az adott időszakban.

⁴⁹ 36. BK vélemény a hamis magánokirat felhasználásának folytatólagos elkövetéséről.

⁵⁰ 2019. évi CXI. törvény egyes törvényeknek az egészségügyi szolgáltatások fejlesztésével, valamint a bizonytalan minőségű, tisztázatlan háttérű egészségügyi szolgáltatók tevékenységének visszaszorításával összefüggő módosításáról.

⁵¹ ROUZET, 2002. p. 8.

személy vagy intézmény előtt készül el. A közjegyző esetében a kriptográfia elfogadható megoldást kínálhat az aláírásra és a pecsétre, amelyek biztosítják a közjegyző hitelét az állammal, a felekkel és harmadik személyekkel szemben (hitelesség).⁵² Mivel a fordításhitelesítő személy nem az eredeti okirat készítője, ezért az eredeti (külföldi) okiratról készíthető hiteles másolatkészítési jogot külön jogalkotással biztosítani kell számára.⁵³ Egy kutatás szerint bár Angliában a bíróság előtti szóbeli vallomás még alapvető fontosságú, de erős hajlandóság mutatkozna az írásbeliség kedvezőbb megítélésére a bizonyítás körében. Miközben ugyanitt a számítógépes aláírás kifejezetten az elektronikus úton kötött szerződés bizonyításának módja lett.⁵⁴ Az innováció a fordítások esetében is kihat a távollévők közötti (virtuális, elektronikus) megoldásokra, miközben a hitelesítők felelőssége egyre nő, figyelembe véve a kiberbiztonsági elvárásokat is. Új kihívásként jelentkezett a magánjogi szabályozásoknál a hiteles elektronikus iratok kapcsán az, hogy az írást is függetlenítsék annak hordozójától, miközben az elektronizáció révén az okiratok anyagtalanná váltak.⁵⁵ Az elektronizáció felvetheti a hiteles okiratok banálissá válását, vagy akár a közjegyzői és egyéb hitelesítők pozíciói közötti távolság szűkülését is – egyértelműen feltve a hitelességhez fűződő ellenkező bizonyításig valósként tekintendő vélelmet.⁵⁶ Az e-közigazgatás támogatására 2017. októberében az állami fordítóiroda is bevezette papírmentes digitális termékét, az elektronikusan hiteles fordítást.⁵⁷ 2018. januárja óta a cégek jogszabályban meghatározott körének közigazgatási ügyeit elektronikusan kell intézni, és magánszemélyek is választhatják az elektronikus utat, ugyanakkor nincs helye elektronikus ügyintézésnek azon eljárási cselekmények esetében, ahol jogszabály az ügyfél személyes megjelenését vagy meghatározott okiratok másként nem pótolható benyújtását kötelezővé teszi.⁵⁸

A hitelesség közhatalmi funkció, akkor is, ha fordításhitelesítésről beszélünk.⁵⁹ A fordításhitelesítéssel az okirat bizonyítóereje nem csökken, és az irat megtartja eredeti bizonyító erejét (pl. közokirat vagy teljes bizonyító erejű magánirat). A hiteles fordítás, a fordítás hitelesítése és a hiteles másolat készítése – hasonlóan a közjegyzői hitelesítéshez – köz-hiteles szolgáltatás, amelyet az állam által kijelölt közfeladatellátó intézmény végez.⁶⁰

⁵² ROUZET, 2002. p. 9.

⁵³ A hiteles fordításokhoz a külföldi forrásnyelvről elkészített hiteles fordításhoz a másolatkészítési jog a 7/1986 (VI.26.) IM rendelet 5. § (1) bekezdés c) pont alapján biztosított, ugyanakkor jogalkotási hiátus következtében ugyanezen jog belföldi (magyar) forrásnyelvű irat esetében ez a másolatkészítés a fordításhitelesítő OFFI számára nem adott. Közjegyzői hitelesítés esetében jelenleg is törvény írja elő, hogy a közjegyző akkor hitelesítheti az okirat másolatát, ha jól olvasható az okirat, amelyről a másolat készült. Az elvárt munkamódszert is leírja a törvény: a közjegyző a másolatot összehasonlítja azzal az okirattal, amelyről a másolat készült és a másolatnak ezzel az okirattal való megegyezését a másolat hitelesítési záradékkal tanúsítja. (Kjt. 137. § (1) bekezdés).

⁵⁴ ROUZET, 2002. p. 10.

⁵⁵ ROUZET, 2002. p. 13.

⁵⁶ ROUZET, 2002. p. 15.

⁵⁷ <https://www.offi.hu/hirek/ot-eve-az-e-kozigazgatas-szolgalataban> (2023.01.10.).

⁵⁸ 2015. évi CCXXII. törvény az elektronikus ügyintézés és a bizalmi szolgáltatások általános szabályairól 8. § (1)–(2) bekezdések.

⁵⁹ Vö. 354/B/1995 AB határozat.

⁶⁰ A 354/B/1995. AB határozat szerint az állam által létrehozott gazdasági társaság közfeladatot lát el, amelynek során közhiteles teljes bizonyító erejű közokiratot bocsát ki. A 108/B/1992. AB határozatban kifejtettekhez hasonlóan (ABH, 1994. 525.) arról van szó, hogy az OFFI olyan szolgáltatást végez, amelynek lényege a közhitelesség.

3. Aggályosnak minősített okiratok fordításának jogi szaknyelvi és hitelesítési kérdései

A hiteles fordítások alapjául szolgáló dokumentumok eredetiségének nyelvi közvetítői vizsgálata elsődlegesen a tartalom transzformációjából eredő kockázatok kezelésére irányulhat. A hiteles fordítás készítője közfeladatot lát el⁶¹, ezért törekednie kell arra, hogy az általa aggályosként azonosított iratok hiteles fordításának elkerülésével (azaz a megrendelés visszautasításával) további jogsértésekben való saját közreműködését kizárja. Emellett – jogszabályba foglalt tilalom hiányában is – morális kötelessége, hogy törekedjék arra, hogy ezek az iratok lehetőség szerint ne kerülhessenek be a célnyelven folyó bizonyítási eljárásba valódiként és ne akadályozzák az ítéleti bizonyosságot.⁶² A nemzetközi magánjogi gyakorlat és szabályozás egyenrangúként tekinti, azaz nem tesz különbséget a magyar jogban hiteles fordításként meghatározott fordítás és a megkereső állam joga által bírósági eljárás céljára alkalmasnak tekintett fordítás között.⁶³ A fordításhitelesítésre nincsen jogszabályban rögzített egységes eljárásrend, miközben egyre gyakoribbak a hibásnak tűnő iratok: például kockázatot hordozna elkészíteni a hiteles fordítást az olyan végzettséget tanúsító okiratról, amelyről hiányzik az oktatási-képzési tevékenységet felügyelő főhatóság (minisztérium) megnevezése, miközben az kelléke kellene, hogy legyen. Vagy hasonló a helyzet, ha a forrásnyelvi okirat szövege tele van nyelvi és nyelvtani hibákkal; hiányoznak róla a szokásos és szükséges alaki kellékek; nem stimmel a dátum vagy az adott korban szokásos terminushasználat; a dátum és az okirat tartalma eltérő, de hasonló kultúrájú adatokat egyidejűleg tartalmaz (pl. amerikai angol-brit angol, vagy orosz-ukrán relációban); esetleg, ha a dokumentumban javítások vagy nem hitelesített, könnyen észlelhető utólagos szövegbetoldások vannak stb. Nincsen jogszabályi előírás arra nézve, hogy ilyen szaknyelvi hibák felfedését követően az irat lefordításának elutasítása vagy inkább az irat fordításában a látható hibák feltüntetésére utaló lektori megjegyzés befoglalása⁶⁴ a kívánt korrekciós vagy megelőző eszköz ahhoz, hogy végül az aggályos iratot bizonyítékként ne lehessen felhasználni és a magánokiratok bizonyító erejébe vetett bizalom ne sérüljön.

Az OFFI közfeladatellátóként (hiteles helyként) működik és az igazságügybe vetett közbizalom megóvása érdekében fontosnak tartja az okiratforgalom biztonságára való odafigyelést, ennek keretében belső szabályzataiban foglalt saját eljárási rendet alakított ki az aggályos okiratok hiteles fordítási munkafolyamatban történő kezelésére.⁶⁵ A fordítási folyamatban többszáz fő közreműködőt (munkavállalót és alvállalkozót) foglal-

⁶¹ 354/B/1995 AB határozat.

⁶² A Kúrián 2014. évben Joggyakorlat-Elemző Csoport vizsgálta a szakértői bizonyítás problematikáját, ezen belül a szakvélemény bírósági eljárásban, bizonyítási eszközként történő alkalmazásával összefüggő jogalkalmazási kérdéseket. A korabeli elemzés elvezetett a kategorikus és valószínűségi vélemények felhasználása lehetőségeinek vizsgálatával ahhoz az újabb kérdéshez is, hogy a bizonyosság milyen szintje szükséges ahhoz a bírósági eljárásban az ügy érdemét eldöntő ítélet hozatalához. A Pp.61. § (2) bekezdés a kirendelt tolmács és fordító szerepét a szakértőhöz hasonlítja. Eme analógia mentén a bizonyítási eljárásba kerülő hiteles fordítás (írásbeli nyelvi közvetítés), mint okirati bizonyíték tekintetében is irányadóak lehetnek a kirendelt szakértői szakvélemény kapcsán és általában az ítéleti bizonyossággal összefüggő, a Kúria által vizsgált problematikák.

⁶³ 2017. évi XXVIII. törvény a nemzetközi magánjogról 75. § (2) bekezdés.

⁶⁴ Vö. 102/1963 (IK 6.) IM utasítás 13. § (2) bekezdés és 14. §.

⁶⁵ Az OFFI Zrt. részére a hiteles fordítási megrendelések során átadott aggályos iratok kezelésének rendjéről szóló vezérigazgatói utasítás. 2021.

kozat, ezért elengedhetetlen, hogy folyamatba épített és kellő minőségbiztosítást nyújtó szabályozást alakítson ki az okiratforgalom biztonságáért és az egységes minőségéért. Az önszabályozás célja annak az etikai elvnek az érvényre juttatása, amely szerint mindazon hivatalos eljárásokban, amelyekben valamely iratnak az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda általi hiteles fordítása szükséges, lehetőség szerint minél kisebb mértékben kerülhessen sor – elsősorban szakmai: fordítási projektmenedzseri és nyelvi kontroll igénybevételével – hamisított, vagy bármilyen okból nem valódinak tűnő, nem eredeti, illetve a valódi eredetivel nem megegyező joghatású okiratok átvételére. Ezen okiratok körét az OFFI saját terminussal aggályos iratként határozza meg,⁶⁶ melyek tehát a bírósági eljárás céljából fordításra nem alkalmasak. Ennek célja az is, hogy a nyelvi hitelesítő maximális gondossággal járjon el annak érdekében, hogy tartózkodik a büntető törvénykönyvben foglalt, a közbizalom elleni (okirattal összefüggő) potenciális bűncselekményekben való – akár közvetett vagy közvetlen – közreműködéstől. Ez a szemlélet minden nyelvi közvetítőre, aki okiratot fordíthat vagy hitelesíthet (pl. konzulátus, közjegyző) igaz kell, hogy legyen, ugyanakkor mivel – ellentétben a közjegyzőkkel – a szakfordítók nem tömörülnek kamarába, nehéz egységes gyakorlatot kialakítaniuk, ha a jogalkotó erre nem kötelezi őket. Ebben az esetben az elvárt szakmai gondosságon alapuló közreműködői felelősség az általános magánjogi elvekből (elvárt magatartás elve, károkozás tilalma stb.) és a fordítói etikai normákból vezethető le.

A fordításslolgáltatás a Ptk. (2013. évi V. tv. 6:238 §) alapján vállalkozási szerződésnek minősül, melyre nézve a magánjogi kódex egészére, a kötelekre általában és az egyes szerződésekre is vonatkozó közös etikai elvek mind a megrendelőre mind a feladat ellátójára irányadóak (jóhiszeműség, tisztesség, együttműködési kötelezettség, joggal való visszaélés tilalma). Vállalkozási szerződés alapján a tevékenység végzésének feltételeit a vállalkozó úgy köteles megszervezni, hogy biztosítsa a tevékenység biztonságos, szakszerű, gazdaságos és határidőre történő befejezését.⁶⁷ Eseti jelleggel előfordul, hogy egyes megrendelők kérdéses minőségű okirat fordítását igyekeznek megrendelni a fordításhitelesítő-helytől. E kockázat kezelése céljából az OFFI belső szabályzatai igyekeznek iránymutatást adni a megrendelés felvételekor, illetve a megrendelés felvétele után aggályos iratok kezelésének rendjéről, amely a munkafolyamat félbeszakításával és végső soron akár a fordítási megrendelés visszautasításával is járhat.⁶⁸ Az OFFI szabályzatai ugyanakkor csak a saját belső fordítási, lektorálási és hitelesítési munkafolyamataira irányadóak és kötelezőek.⁶⁹ Az aggályos okiratok kezeléséről szóló szabályzat mellett a hitelesítési és a fordítási szabályzat, valamint a társaság weblapján közzétett általános szerződési feltételek című üzleti dokumentuma, továbbá etikai kódexe együtt tartalmaz erre vonatkozó rendelkezéseket.

⁶⁶ 24/2021 OFFI vezérigazgatói utasítás, Preambulum.

⁶⁷ Ptk. 6:239 §.

⁶⁸ Akkor is ez történik, ha az OFFI – ellentétben más, a 24/1986. MT rend. 6/A. § alapján hiteles fordítást végző szakfordító vagy szakfordító-lektor képesítéssel rendelkező szolgáltatókkal – a közfeladatot ellátási kötelezettséggel végzi, és az bármely iratra kiterjed. Bővebben: NÉMETH 2020. pp. 75., 80.

⁶⁹ Akkor is, ha a hitelesség, illetve a hitelesítés kötelező kellékeinek jogszabályi meghatározása a fordítások esetében – ellentétben pl. egy hasonló funkciójú közjegyzői másolattal, amelynek célja az eredetivel azonos felhasználhatóság – hiányzik, amely jogbizonytalanságot eredményezhet. Vö. BELCSÁK Róbert: *A hitelesítés, mint jogilag megalapozott tevékenység*. In: Szoták Szilvia (szerk.): *Az állami fordítószolgálat 150 éve*. OFFI Zrt., Budapest, 2019. p. 87., lásd még 79 lj.

A hatvanas évektől a kilencvenes évekig hatályban volt e témában kifejezett tiltó szabály. A 102/1963 (IK 6.) IM utasítás (az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda ügyviteléről) 12. § kimondta: „Olyan okiratról (iratról), amelynek hitelesítését jogszabály tiltja, az OFFI hiteles fordítást nem készíthet, és a más által készített fordítást nem hitelesítheti.”⁷⁰ E jogszabály ügyviteli és hitelesítési kérdéseket határozott meg, és a fordítási tilalom is alapvetően a hitelesítés oldaláról került felállításra. Ugyanez a jogszabály arról is rendelkezett, hogy amennyiben a hitelesítés céljából átadott fordításban olyan hibák vagy hibás részek vannak, amelyek a lektorálás során kijavíthatók, azokat az OFFI köteles helyesbíteni.⁷¹ Ha a fordítandó szöveg olvashatatlan, zavaros, érthetetlen, akkor a kétséget hagyó részeknél a fordítónak ezt a körülményt a fordításban zárójelben fel kellett tüntetnie úgy, hogy abból a szövegrész kétséges jellege világosan kitűnjék.⁷² A kilencvenes évek végén, a rendszerváltást követően fellendült a kereskedelem és a gazdaság, és ekkor már problémaként merült fel, hogy az okiratok nemzetközi forgalmának megnövekedése, az egyes közokiratok (pl. útlevél, anyakönyvi kivonat) bármifajta felülhitelesítés nélküli elismerése fokozza ezek hamisítási esélyeit.⁷³ Azóta, hogy az OFFI gazdasági társasággá alakult, már nincsen hatályban a társaság ügyvitelére vagy a hamis okiratok fordítási kérdéseire vonatkozó jogszabály.⁷⁴

A büntető törvénykönyvben és a szolgáltatások teljesítésére irányuló magánjogi, illetve perjogi kódexben található általános keretnormák betartása érdekében mégis szükséges ezzel a kérdéssel foglalkozni. A Btk. többek között kimondja, hogy aki a felsőoktatásban megszerzhető szakképzettséget igazoló oklevéllel vagy iskolarendszeren kívüli képzésben, illetve iskolai rendszerű szakképzésben megszerzhető szakképesítést igazoló bizonyítvánnyal összetéveszthető okiratot állít ki, vagy a felsőoktatásról szóló törvényben meghatározott vagy azzal összetéveszthető szakképzettséget igazoló oklevelet, tudományos fokozatot, címet vagy rövidítést jogosulatlanul adományoz, szabadságvesztéssel büntetendő (Btk. 346. §). Vagy aki költségvetésből származó pénzeszközökkel kapcsolatban előírt elszámolási, számadási, vagy az előírt tájékoztatási kötelezettsége során valótlan tartalmú nyilatkozatot tesz, vagy valótlan tartalmú, hamis vagy hamisított okiratot használ fel szabadságvesztéssel büntetendő (Btk. 396. § (7) bek.) stb. A hamis tanúzásra vonatkozó rendelkezések is alkalmazandók arra, aki, mint tolmács vagy fordító hamisan fordít, illetve büntető- vagy polgári ügyben hamis okiratot vagy hamis tárgyi bizonyítási eszközt szolgáltat (Btk. 276. §).

A vállalkozó általában a megrendelő utasítása szerint köteles eljárni, de az utasítás nem terjedhet ki a tevékenység megszervezésére, és nem teheti a teljesítést terhesebbé.⁷⁵ Az irat hiteles fordításra történő átvétele előtt vagy annak során a vállalkozó nevében eljáró fordítási projektmenedzser nehezen tudja elkerülni, hogy ellenőrizze – a belső iránymutatások és legjobb tudása szerint – a részére a megrendelő által átadni kívánt

⁷⁰ Hatályon kívül helyezte: 4/1998. (IK 6.) IM utasítás Hatálytalan: 1998. VI. 30-tól.

⁷¹ 102/1963 (IK 6.) IM utasítás 13. § (2) bekezdés.

⁷² Érdekeség, hogy a kétséges tartalmú szövegrészt a fordítandó szövegben piros tintával meg is kellett jelölni a 102/1963 (IK 6.) IM utasítás 14. § szerint.

⁷³ SZAPPANOS Géza: *Az Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Iroda 130 éves. Fordítástudomány, 1999/1.* p. 134.

⁷⁴ Kántor kiemeli, hogy a 102/1963 (IK 6.) IM utasítás a hatvanas éveket követő következő szabályozási cikluson is átívelően, egészen 1998. június 30-ig hatályban maradt. Lásd KÁNTOR Ákos: *Az OFFI története jogszabályokban.* In: Szoták Szilvia (szerk.): *Az állami fordítószolgálat 150 éve.* OFFI Zrt., Budapest, 2019. p. 67. Az OFFI előbb állami vállalként majd részvénytársaságként működött.

⁷⁵ Ptk. 6:240 § (1) bekezdés.

irat forrásnyelvi tartalmának valódiságát, eredetiségét. A forrásnyelvi okirat vizsgálatának lehetséges szempontjait az OFFI Hitelesítési Szabályzata (OFFI HSZ) tartalmazza. A nyilvánvalóan jogszabályba ütköző tartalmú szövegről hiteles fordítás nem készíthető (OFFI HSZ 2.1) A kétséges tartalmú – így akár jogszabályellenességre utaló – szöveg általában az oda nem illő terminushasználatról vagy a forrásnyelvre nem jellemző nyelvtani vagy kulturális megoldásokról ismerhető fel. (De pl. az anyakönyvi adatok megállapítása nem fordítói feladat, viszont az anyakönyvi iratok fordítása speciális tevékenység, mivel azok olyan adatokat közölnek, amelyek tartalmától elválaszthatatlan azok írásmódja.⁷⁶ Ezt nem szabad összekeverni az aggályos vagy hamis iratban talált hibás terminushasználattal, és a lektor szerint a helységnevek fordításának részletes leszabályozása is szükségtelen.⁷⁷) A vállalkozó ráadásul köteles megtagadni az utasítás teljesítését, ha annak végrehajtása jogszabály vagy hatósági határozat megsértéséhez vezetne, vagy veszélyeztetné mások személyét vagy vagyonát.⁷⁸ Emellett a felek kötelesek a szerződéskötési tárgyalások alatt, a szerződés megkötésénél, fennállása alatt és megszüntetése során együttműködni és tájékoztatni egymást a szerződést érintő lényeges körülményekről.⁷⁹ Meg kell tagadni a hiteles fordítás elkészítését, ha az irat valódisága tekintetében olyan alapos kétely merül fel az itt ismertetett okok valamelyikéből, amely megalapozhatja az irat aggályossá minősítését (OFFI HSZ 2.4).

A nem megfelelő forrásnyelvi terminus lefordítása – átvétele a célnyelvi hivatalos eljárásba – nem kívánatos, mivel a jogellenes tartalom közvetítése veszélyeztetheti a hibátlan döntés meghozatalát. Okiratról készült fordításról sem készíthető hiteles fordítás az OFFI gyakorlatában. (Kivétel lehet ez alól a ritka nyelven kiállított okirattal összezsacolt, ún. közvetítő nyelven elkészített hivatalos fordítás.)⁸⁰

A fordítási munkafolyamatban a terminushasználat mellett elkerülhetetlen figyelmet szentelni annak is, hogy vajon a fordítandó forrásnyelvi irat külalakja megfelel-e az eredeti okirattól elvárt feltételeknek (pl. milyen a bizonyítványhoz használt papír minősége; a szükséges biztonsági elemek megvannak-e a tanúsítványban; a kibocsátó intézmény bélyegzőlenyomata és aláírásai egyeznek-e az oklevélen; vagy az irat szövegében vannak-e nem igazolt javítások; esetleg előfordulnak-e a nyelvi közvetítésből eredő kétséges tartalmú szövegre utaló jelek, pl. forrásnyelvi helyesírási hibák stb.). Mindemellett nemcsak fordításra, hanem akár hitelesítésre alkalmatlannak kell tekinteni az olyan fordítást, amelyet nem a fordításhitelesítő hely készített, és amely hiányos, nem felel meg a célnyelvi nyelvtani és nyelvhelyességi szabályoknak, a szövegműfaj terminológiai sajátosságainak, ha a rövidítések rendre nincsenek feloldva, illetve ha a fordítás tartalma nem felel meg a forrásnyelvi irat tartalmának. Az ilyen fordítás lektorálás utáni hitelesítése is veszélyeztethetné az eljárás kimenetelét.

Látható, hogy a terminológiai szemléletű nyelvi közvetítő munka és az okiratok általános ismerete elengedhetetlen a hiteles fordítások kezelésében. Emellett a hitelesítés azt is jelenti,

⁷⁶ Csörgő Zoltán: *Helységnevek a nyelvi közvetítésben*. In: Szoták Szilvia (szerk.): *Diszciplínák találkozása*. Nyelvi közvetítés a 21. században. OFFI Zrt., Budapest, 2019. p. 103.

⁷⁷ Csörgő 2019. p. 109.

⁷⁸ Ptk. 6:240 § (2) bekezdés.

⁷⁹ Ptk. 6:62 §.

⁸⁰ Közvetítő nyelven minősülhet az angol, ha nem áll rendelkezésre pastu nyelvről magyarra fordító munkatárs, ezért a fordítás két lépcsőben valósul meg: először pasturól angolra, majd angolról magyarra fordítják le az okiratot.

hogyan további speciális nyelvzakmai felülvizsgálat is társul az okiratban (pl. anyakönyvi kivonat) található személy- és helységnevek, illetve a személyállapoti (pl. anyakönyvi eljáráshoz szükséges) okirat, ezen felül többek között az okiratban található dátum, összeg, táblázat fordításakor.⁸¹ A közreműködők részére rendszeres időközönként megtartott okiratismereti és fordítási-lektorálási, szaknyelvi képzések célszerűek és szükségesek.⁸²

4. Aggályosnak minősített okiratok fordításának teljesítési kockázatai a vállalkozói szerződésben

A Btk. konkrétan nevesíti a hamis iratokkal összefüggő tényállásokat, de a hamis okirat létrejöttének előkészítő fázisára nem tér ki. (Az előkészítés, a felbujtás vagy akár a bűncselekmény kísérlete a büntetőjogi tényállások körében külön értékelendő.) Az OFFI szabályozása tiltja az aggályosnak minősített irat lefordítását, így arról sem hiteles, sem egyéb fordítás nem készíthető.

Egy irat aggályos volta akár a megrendelés felvétele közben, akár azt követően is nyilvánvalóvá válhat a fordításban közreműködők (pl. projektmenedzser, fordító, lektor, szerkesztő, korrektor) számára. Ha a hiteles fordításra átadott irat eredetiségével, valódiságával kapcsolatban a megrendeléskor annak formai megjelenése vagy nyelvi tartalma miatt a fordítási projektmenedzserben egyértelmű kétely merül fel, először megtagadhatja a megrendelés felvételét. Mivel az ügyfélszolgálaton a megrendelést felvevő projektmenedzser egy napi kétszáz ügyfelet kiszolgáló és évente akár százezer okiratfordítást elvégző fordítóirodában nem ugyanaz a személy, mint aki a fordítást elkészíti, szükség esetén már a rendelésvétel folyamat során egy rövid belső vizsgálat keretében egyeztetnie érdemes a fordítóval vagy a lektorral is. Az eljáró közreműködők a szakmai vélemények alapján döntést hoznak, és amennyiben ők is aggályosnak minősítik az iratot, a projektmenedzser az átvételt és a megrendelés felvételét megtagadja. A megtagadással összefüggő további teendőket a fordítóiroda ügyfelei számára is nyilvánossá tett általános megrendelési vagy üzleti feltételek tartalmazhatják (pl. utalás arra, hogy a fordítóiroda a fordításra vonatkozó megrendelést csak akkor teljesíti, ha előbb a megrendelő az aggályos irat hitelességét egy hitelesítésre jogosult másik szervvel felülhitelesítteti [külföldi irat esetén az illetékes külképviselet, magyar vagy külföldi iskolai bizonyítvány esetén a kiállító iskola stb.], majd a felülhitelesítéssel ellátott olyan eredeti okiratot nyújt be a fordításra, amely kellő többetinformációt nyújthat a megrendelésfelvétel pozitív elbírálásához (OFFI ÁSZF II/1.)).⁸³

⁸¹ OFFI Fordítási Szabályzata (2021) tartalmazza az okiratfordítás és a személynevek fordításának általános szabályait, a magyar házassági nevek, a helységnevek fordításának illetve jelölésének és a személyállapoti (pl. anyakönyvi) eljáráshoz szükséges okiratok fordításának szabályait, dátumok, összegek, szervezetek nevének, táblázatoknak, Apostille-nak a lefordításakor alkalmazandó megoldásokat, ezen kívül a kivonatok vagy az üres rovatok és hibák vagy iratbeli tévedések kezelésének előírásait (pl. Indokolt esetben a célnyelven a hibás szó/szöveg után zárójelben figyelemfelhívó utalás vagy az irat tartalmából kitűnő valószínű vagy helyes jelentés szerepeltethető az OFFI-ra és a helyesítés megjegyzés jellegére való egyértelmű utalással (magyar nyelvre: „így az eredetiben – OFFI Zrt.”, idegen nyelvre: „sic orig. – OFFI Zrt.”, illetve: „az alperes anya – helyesen: apa, az OFFI Zrt. megjegyzése”).

⁸² <https://www.offi.hu/offi-akademia/kepzesek/egyeb-kepzesek> (2023.03.10.).

⁸³ Pl. <https://www.offi.hu/altalanos-szerzodesi-feltetelek-aszf> (2023.03.10).

Ha az irat a lefolytatott belső vizsgálat szerint mégsem aggályos, azonnal meg kell kezdeni a fordítási folyamatot. Ezzel megkezdődik a megrendelői igények magánjogi teljesítése a felek megállapodása (vállalkozó által adott ajánlat megrendelői elfogadása és a fordítandó irat átadás-átvétele) alapján. Amennyiben a megrendelés sürgető határideje miatt (pl. 1 napos fordítási megrendelés) az aggályos irat vizsgálatával kapcsolatos egyeztetésre nincs lehetőség, a megrendelést az illetékes projektmenedzser kizárólag hosszabb határidejű megrendelésként veheti fel annak érdekében, hogy mégis kellő idő álljon rendelkezésre az irat indokolt vizsgálatára. Ilyenkor a – rosszhiszemű? – megrendelő célja éppen az, hogy a gyors határidő miatt ne legyen a fordításszolgáltatónak módja az okirat alaposabb szakmai áttekintésére. Előfordulhat, hogy a hiteles fordítást nemhiteles fénymásolat alapján kéri előkészíteni, és az irattal kapcsolatban emiatt is aggály merül fel. Ilyenkor a másolat mögött fekvő eredeti iratot is érdemes bekérni ahhoz, hogy az aggályosság kérdésében döntés születhessen. Akár további szakértői vizsgálatra is sor kerülhet (pl. igazságügyi okmányszakértő), ha a megrendelő egy aggályosnak minősített okirat esetén is ragaszkodik a hiteles fordításhoz. Egy okmányszakértővel hosszú távú együttműködési partnerszerződés kialakítása, valamint GDPR-konform⁸⁴ adatkezelési eljárás kialakítása is támogatja a szükséges vizsgálati munkafolyamatokat. A beérkezett szakvélemény alapján haladéktalanul dönteni kell az irat további kezeléséről, attól függően, hogy közérdeket súlyosan sértőnek minősíthető, vagy csekély súlyú, a közérdeket súlyosan nem sértő aggályos iratról van-e szó.⁸⁵

Az OFFI a feladatait hiteles fordítás esetén jogszabály alapján, ellátási kötelezettséggel látja el.⁸⁶ Ezesetben felmerül a Ptk. 6:71 § alapján, hogy mennyiben kötelezhető az állami feladatellátó hiteles fordítás készítésére egy aggályosnak minősített iratról, ha nincsen helyettesítő szolgáltatója? A Ptk. szerint, ha az ajánlattételi felhívás (esetünkben a fordítási ajánlatkérés) nem tartalmazza az ajánlattételhez szükséges adatokat vagy okiratokat (a nem aggályos eredeti vagy hiteles másolati iratot), a kötelezett a felhívás hatályossá válásától számított tizenöt napon belül köteles kérni azok pótlását.⁸⁷ Ebben az esetben az ajánlattételi határidő a hiányok pótlásától kezdődik. A szerződés megkötése akkor tagadható meg, ha a kötelezett – esetünkben a fordításhitelesítő – bizonyítja, hogy a szerződés teljesítésére nem lenne képes, vagy a szerződéstől való elállásnak vagy felmondásnak lenne helye. Hiszen itt alapvetően jogellenes célra irányulna a megbízás. Ezért amennyiben az irat valóságával kapcsolatos kétely a megrendelés felvétele utáni munkafolyamatok során merülne fel, akkor az aktuális munkafolyamatot végző személy a munkafolyamatot azonnal félbeszakítja (előkészítendő akár a szerződéstől való elállást). Ebben az esetben a megrendelés felvételre került, mert a fordítási projektmenedzser figyelme esetleg átsiklott az okirat aggályos voltán az ajánlatkéréskor. Ilyenkor a szerződéstől már csak utólag lehet elállni.⁸⁸ Ebben az esetben bármilyen előzetesen teljesített pénzügyi tranzakcióval is haladéktalanul el kell számolni, és a befizetett előleget a szerződési feltételekben rögzített kezelési költség levonása mellett vissza kell fizetni. A megrendelő ügyfelet – adott esetben

⁸⁴ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 Rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet).

⁸⁵ Vö. az ún. bagatell bűncselekmények problematikája.

⁸⁶ NÉMETH, 2017.

⁸⁷ Ptk. 6:71 § (3) bekezdés.

⁸⁸ Ptk. 6:71 § (4) bekezdés.

a fordítóirodai ÁSZF szerint – tájékoztatni kell arról, hogy az aggályos iratot felülhitelesítésre el kell vinnie a kiállító szervezethez, és csak ennek megerősítése után lehet újra leadni az okiratfordításra vonatkozó ismételt megrendelést.

Az aggályos irattal kapcsolatos ügyfélkommunikáció módja és iránya meghatározó, hiszen amennyiben esetleg tudatosan hamisított okiratok kezeléséről van szó, az további kockázatokat hordozhat.⁸⁹ Ha a megrendelő a vállalkozó felhívására felülhitelesítésre visszafárad az okiratot kiállító szervhez, majd attól kézhez veszi a felülhitelesített – tehát eredetiségében megerősített – okiratot, ezzel újraindíthatóvá válik a fordítási folyamat. Amennyiben erre nem kerül sor, sem a fordítás, sem a hitelesítés nem jön létre.⁹⁰ Az állami fordítóiroda az aggályos iratot közérdekből nem fordíthatja le, és a más által készített ilyen fordítást nem hitelesítheti.

5. Általános szerződési feltételek és etikai kódex a fordításhitelesítésben

A fordítóiroda, mint vállalkozó eltérő írásbeli megállapodás hiányában a weblapján közzétett általános üzleti feltételek alkalmazásával is vállalhatja ügyfelei, mint megrendelők részére az okiratfordítási szolgáltatások teljesítését.⁹¹ A szerződés a felek eltérő megállapodása hiányában akkor jön létre, ha a megrendelő a megrendelőlapot (formanyomtatvány) aláírásával ellátva visszajuttatja a fordításszolgáltató részére, és a forrásnyelvi szöveget is rendelkezésre bocsátja, miközben elfogadja az ÁSZF feltételeit.⁹² A forrásnyelvi szöveg rendelkezésre bocsátásával összefüggő valamennyi kockázat – így különösen az iratok késedelmes vagy hiányos átadásának, a forrásnyelvi szöveg teljes vagy részleges olvashatatlanságának, illetőleg a fordítást lehetetlenné tevő vagy azt akadályozó bármely hiányosságának vagy hibájának valamennyi következménye – kizárólag a megrendelőt terheli (OFFI ÁSZF II. pont). Az ÁSZF elfogadásával a megrendelő tudomásul veszi az abban foglaltakat, azaz hogy a hitelesítés annak a közhitelű tanúsítása, hogy a kész fordítás célnyelvi szövege az alapul szolgáló forrásnyelvi szöveggel tartalmilag azonos és értelmileg egyenértékű, és a hitelesítési szolgáltatás semmilyen körülmények között sem tanúsítja a megrendelő által rendelkezésre bocsátott irat (szöveg) alaki és/vagy tartalmi valódiságát, eredetiségét vagy érvényességét.⁹³ A forrásnyelvi dokumentum tartalmi hi-

⁸⁹ Az állami fordítóiroda a közfeladatellátás érdekében országos felvevőirodai hálózattal is rendelkezik, így esetenként az is előfordul, hogy az egyik irodában visszautasított aggályos iratot a rosszhiszemű megrendelő egy másik városban is megkísérel benyújtani fordítás céljából.

⁹⁰ Kivételes és ritka körülmények között arra is lehet példa, hogy a hiteles fordítás alapjául fekvő okiratról a fordítás elkészültét és ügyfélnek történő átadását követően, utólag derült ki, hogy az mégis aggályos iratról készült. Ilyenkor a hiteles fordítás az aggályosságról való tudomásszerzést követően haladéktalanul visszavonásra kerül, amelyről az érintetteket tájékoztatják. Az elkészült hiteles fordítást, annak az eredeti irattal történő összehasonlításának haladéktalan megszüntetésével hatálytalanítani kell, az iratot az ügyfélnek vissza kell adni a megrendeléstől való elállás mellett (lehetőleg leszabályozott, átlátható ügyviteli eljárási rendben). A hatálytalanításról értesíteni kell az ügyfélén kívül a célzott felhasználási helyet is, amennyiben az a fordítóiroda előtt ismert. A bevont okiratok – a személyes adatok kezelésére vonatkozó előírások betartása mellett, az anonimitásra való törekvéssel együtt – közzé tehetők.

⁹¹ <https://www.offi.hu/altalanos-szerzodesi-feltetelek-aszf> (2022.01.10.).

⁹² Ptk. 6:77–78. §§.

⁹³ 354/B/1995. AB határozat szerint az állam által létrehozott gazdasági társaság közfeladatot lát el, amelynek során közhitelű teljes bizonyító erejű közokiratot bocsát ki. A 108/B/1992. AB határozatban kifejtettekhez

bájából, esetleges érvénytelenségéből és értelmezhetetlenségéből eredő fordítási hibákért, valamint a forrásnyelvi, illetve a célnyelvi szöveg felek közötti továbbításából bekövetkező károkért, vagy akár a célhelyen történő felhasználhatóságért a fordításszolgáltatók általában nem vállalnak felelősséget.⁹⁴

A megküldött forrásnyelvi szöveget papír alapú dokumentum hiteles fordítása esetén a fordításhoz a fordítás sérelme nélkül elválaszthatatlanul hozzáfűzik, így biztosítják, hogy az igazságügyi eljárásokban kizárólag az eredeti irattal együtt kerülhet felhasználásra a fordítás. E szerződési feltételekben kerülhet rögzítésre, hogy ha a megrendelő a szerződés létrejöttét követően bármely okból eláll a megrendeléstől, köteles megfizetni az elállás írásban történő bejelentésének időpontjáig igazoltan már elvégzett munkáért járó vállalkozói (fordítási és hitelesítési) díjat, a lemondási díjat és az egyéb felmerült igazolt költségeket. A polgári törvénykönyvnek megfelelően a felek kötelesek a szolgáltatás teljesítése érdekében egymással szorosán együttműködni, és haladéktalanul tájékoztatni egymást minden olyan okról, amely a teljesítést akadályozza, korlátozza, vagy késlelteti.

A fordítók, lektorok, vezető lektorok, terminológusok és tolmácsok tevékenységét szabályozó Hiteles Nyelvi Szolgáltatások Etikai Kódexe (a továbbiakban: Etikai Kódex) célja, hogy az OFFI mint kizárólagosan köztulajdonú társaság a hiteles nyelvi közvetítői szolgáltatások magas minőségi kritériumai elérése érdekében egységesen rögzítse azokat az elveket és elvárásokat, amelyeket szakmunkatársaival szemben támaszt, akik ezáltal egységes etikai normák mentén végzik a fordításokat.

Az etikai kódex a tisztesség, a szakszerűség és a titoktartás azon követelményeit fekteti le, amelyeket minden, a munkavégzésre irányuló szerződéses jogviszonyban álló szakmunkatársnak figyelembe kell vennie, és be kell tartania. Ennek értelmében a közreműködő munkatárs a rá szignált megbízást csupán végső esetben és alapos indokkal utasítja el, betartja a vállalt feltételeket, különös tekintettel a határidőkre.⁹⁵ A lehető legmagasabb szakmai színvonal biztosítása érdekében igyekeznek elkerülni a vállalkozási keretszerződésben felsorolt, részére felróható hibákat. Tevékenységét a vonatkozó hatályos jogszabályok rendelkezéseinek tiszteletben tartásával végzi, és ha a szabályozás és az etikai normák között ellentmondást fedez fel, a jogi előírások szerint kell eljárnia, de a megfelelő fórumon kezdeményezheti annak feloldását. Személyes felelőssége, hogy csak olyan feladatot vállaljon el, amelynek az elvégzéséhez megfelelő szakmai képzettséggel, gyakorlattal és képességgel rendelkezik, beleértve a rendelkezésre álló időt, eszközt és a teherbírását. A vállalt feladatot a kikötött feltételekkel, legjobb tudása szerint, a legfrissebb szakmai követelményeknek megfelelő, állandó magas színvonalon végzi el. A már elvállalt munkát nem mondhatja vissza azért, hogy helyette más, kedvezőbb megbízást vállaljon. Kétség esetén mielőbb kikéri a fordítóiroda előzetes véleményét,

hasonlóan (ABH, 1994. 525.) arról van szó, hogy az OFFI olyan szolgáltatást végez, amelynek lényege a közhitelesség.

⁹⁴ Pl. OFFI ÁSZF VI. vagy Villámfordítás ÁSZF 4. pont „Hiteles fordítás helyett a Fordítóiroda hivatalos fordítást vállal, azonban arról, hogy e fordítást harmadik fél elfogadja-e, a fordítás megrendelőjének kell előzetesen megbizonyosodnia, ennek kapcsán a Fordítóirodát semmilyen felelősség nem terheli.” vagy 7. pont: „A Fordítóiroda kifejezetten nem vállal felelősséget a forrásanyag tartalmában lévő kétértelmű megfogalmazások fordításáért, a forrásanyagban lévő alaki, technikai és tartalmi hibákból eredő fordítási tartalomért.” <https://villamforditas.hu/forditotiroda/170-altalanos-szerzodesi-feltetelek> (2023.01.10.).

⁹⁵ Ha mégis lemondásra kényszerül, igyekezni magá helyett megfelelő kollégát ajánlani. Erre nézve az MFTE Etikai kódexe tartalmaz utalást.

ilyen lehet az aggályos okirat észlelése, felfedése, ezzel összefüggő iránymutatás kérése. Ha egy félbeszakított fordítási, lektorálási munkafolyamatról van szó, ott már elkezdődött a fordítói közreműködés, amelynek díja van. Ha a fordítótól, lektortól még az etikai szabályzat vagy a vállalkozási szerződés alapján sem volt indokoltan elvárható az irat aggályosságának jelzése, a fordítót/lektort az elvégzett munka arányában illeti meg díjazás. Amennyiben indokoltan elvárható lett volna a jelzés, intézkedés, a fordítási közreműködés jogszerű megtagadása, úgy az adott pillanatig elvégzett munka után követelhető honorárium nem jár.

6. Összegzés

A szakfordításra és a hiteles fordításra vonatkozó jogszabályok az aggályos okiratok hitelesítése tekintetében hiányosak. Jogszabályi rendelkezések hiányában az állami fordítóiroda mégis szabályozott módon végzi az okiratfordítások hitelesítését, hogy közérdekből támogassa az okirati bizonyítás stabilitását. Kellő szakmai gondossággal igyekszik megelőzni a hamis okiratok készítésében való esetleges közreműködést az aggályos iratok fordítási célú befogadásának mellőzésével, miközben más hitelesítő szereplőkre nézve nincsen egységes és általános érvényű szabály. Az okiratfordítás körében számos aggályosnak minősülő irat feltűnhet, amelyek jogszerű és átlátható kezelése a tisztességes igazságügyi eljárások érdekében közérdek. A szövegbe nem illő terminushasználat vagy a forrásnyelvre nem jellemző kétséges szövegmegoldások lefordítása, a jogellenes vagy hibás tartalom nyelvi közvetítése nem lehet tárgya sem a közfeladatellátásnak, sem a vállalkozói szerződésnek, sem az okirati bizonyításnak. A hiteles fordítások közbizalmat élveznek, ezért a közigazgatási vagy bírósági szervek részére kizárólag olyan iratok hiteles fordítása adható át, melyek valóságos a fordítási munkafolyamatban sem kérdőjelezhető meg. Éppen ezért a szabályozott munkafolyamatok mellett a szaknyelvi képzések és az etikai szabályzatok is segíthetik a nyelvi közvetítésben közreműködők feladatellátását.

Az állami fordítóiroda évente változó mértékű, körülbelül 70-110 ezer okiratfordítást készít, melynek során számos tapasztalat birtokosává vált. Ahhoz, hogy a fordítótól és a lektortól az etikai szabályzat vagy a közreműködői szerződése alapján indokoltan elvárható legyen, hogy felismerje az irat aggályosságát, és jelezze azt, intézményesített tudásátadás szükséges. E tapasztalat átadása nemcsak saját szakmai kiadványok révén, hanem szervezett okiratismereti és fordítói továbbképzéseken és okiratfordítási és okmányszakértői intézmények közötti együttműködéssel történhet. A képzés releváns témái lehetnek: a lefordított okiratminták tipizálása; a terminológiai szemléletű nyelvi közvetítő tevékenység; a fordítási folyamat közben felfedezhető nyelvi ellentmondások; jogi ismeretek az okirati bizonyításról, az okiratok köréről, fogalmáról, formai és kiállítási kellékeiről, kitérve a kivonatok, másolatok és akár az elektronikusan hiteles okiratok bizonyító erejére; az okirathamisítás leggyakoribb módszerei; a hamis okirattartalom felismerésének technikái; okmány-, írás- és nyelvészszakértői ismeretek.⁹⁶

Érdemes volna egyértelműen kötelezni a fordításszolgáltatókat arra, hogy az aggályos és hamis okiratok lefordítása tilos, és az ehhez kapcsolódó eljárásrendjüket szabályzatban

⁹⁶ <https://www.offi.hu/offi-akademia/kepzesek/egyeb-kepzesek/okiratismereti-szakmai-nap-a-hatosagi-es-birosagi-eljarasok-resztvevoi-szamara> (2022.01.10.).

rögzítsék egyidejű közzététel mellett. Erről és a fordítóirodában felmerülő panaszügyekről akár éves adatszolgáltatás is indokolt lehetne a szakfordításért és bírósági tolmácsolásért felelős szaktárca irányába.⁹⁷ Az utólagos büntetőjogi szankciók mellett a fordításszolgáltatók érdekében inkább a megelőzést támogató jogi szabályozás kötelezhetné a szakfordítókat a megfelelő szakmai gondosságra. Az OFFI belső szabályozási megoldásai akár mintául is szolgálhatnak egységes eljárásrend jogi szabályozásához amennyiben a jogalkotó a hiteles fordításra vonatkozó, igen szerteágazó joganyagot újraszabályozná.⁹⁸ Az évente ismétlődő szaknyelvi képzésekkel megvalósuló tudásmegosztás és az etikai szabályzatok frissítése segítheti a nyelvi közvetítésben közreműködők feladatellátását.

⁹⁷ A 24/1986 MT rend. 6. § szerint a szakfordító és a tolmácstevékenység központi ágazati irányítását jelenleg az igazságügyért felelős miniszter látja el. E tevékenysége kiterjed minden szakfordító és tolmácstevékenységre függetlenül attól, hogy a tevékenységet folytató szerv vagy személy milyen szervezeti keretekben vagy szervezeti alárendeltségben működik. Az adatszolgáltatás előírása történhet akár az Országos Statisztikai Adatfelvételi Program kötelező adatszolgáltatásairól szóló 388/2017. (XII. 13.) Korm. rendelet alapján.

⁹⁸ Lásd a hiteles fordításra irányadó több mint száz jogszabály jegyzékét az állami fordítóiroda weblapján, ugyanakkor a hiteles fordítás átfogó és egységes szabályozása hiányzik. https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/az-offi-t-nevesito-es-a-hiteles-forditasrol-szolo-jogszabalyok-jegyzeke_0.pdf (2022.01.10.).

Függelék

TERMINOLÓGIAI SEGÉDLET

Okirat: az az irat, amely valamilyen tény, adat valóságának, esemény megtörténtének vagy nyilatkozat megtételének bizonyítására készül, és arra alkalmas. Az okiraatra vonatkozó rendelkezések irányadók az okiratból készült kivonatra is. Az irat, illetve okirat célja maga a bizonyítás, a tanúsítás. Megjelenési formája papír alapú vagy elektronikus irat lehet, de a megjelenési formától nem függ az irat bizonyító ereje.

Hiteles fordítás: az eredeti – nem aggályos – okirat pontos, a kért célnyelvre lefordított, lektorált, egyedi azonosítóval ellátott (biztonsági címkével speciális papírra készült vagy e-hiteles) változatát jelenti, ahol az eredeti okirat (vagy annak hiteles másolata) és az elkészült, lefordított dokumentum egymástól elválaszthatatlan módon van összetűzve, így az a bizonyítás körében egyszerűen és az eredeti szöveggel egyenértékűen felhasználható. Bírószági felhasználásra alkalmas fordítás. Hiteles fordítás köz- és magánokiratokról, valamint jogszabályi felhatalmazás alapján aláírás és pecsét nélkül is érvényes okiratnak minősülő iratokról készíthető (pl. papír alapú vagy akár elektronikus bizonyítványok, tanúsítványok, igazolványok stb.). A hiteles okmányfordítás jogi fordításnak minősül.

Fordításhitelesítés: más által az eredeti – nem aggályos – okiratról a célnyelvre elkészített szakfordításnak a fordításhitelesítő által lektorált, egyedi azonosítóval ellátott (biztonsági címkével speciális papírra készült vagy e-hiteles) változata, ahol az eredeti okirat (vagy annak hiteles másolata) és az elkészült, lefordított dokumentum egymástól elválaszthatatlan módon van összetűzve, így az a bizonyítás körében egyszerűen felhasználható. Bírószági felhasználásra alkalmas (hiteles) fordítás előállítás a szakfordításból.

Aggályos irat: olyan irat, amely formai jellemzői vagy tartalmi jellemzői miatt a bírószági eljárás céljából fordításra és hitelesítésre nem alkalmas. Az aggályos iratról még nem bizonyosodott be, hogy hamis, de felhasználása a tisztességes eljárás sérthetlensége, az okirati bizonyítás stabilitása és az ítéleti bizonyosság megvalósulása, mint közérdek miatt kerülendő a bizonyítási eljárásban.

Aggályosságot megalapozó formai jellemzők az iratban: például a papíralapú vagy elektronikus irat valódisága, eredetisége, módosíthatatlansága, hitelessége tekintetében alapos kétely merül fel.

Aggályosságot megalapozó tartalmi jellemzők az iratban: például a fordítandó szöveg olvashatatlan, zavaros vagy érthetetlen; a nyilvánvalóan jogszabályba ütköző tartalmú szöveg; a papír alapú és az elektronikus dokumentum közötti tartalmi különbözőség tapasztalható, a forrásnyelvre nem jellemző nyelvtani vagy kulturális megoldásokat tartalmazó szöveg. A tartalmi aggályosságot alapozza meg továbbá az olyan fordítás is, amely nem felel meg a célnyelvi nyelvtani és nyelvhelyességi szabályoknak, a szövegműfaj terminológiai sajátosságainak, ha a rövidítések rendre nincsenek feloldva, illetve, ha a fordítás tartalma nem felel meg a forrásnyelvi irat tartalmának, ezért erről fordításhitelesítés nem készíthető.

A MEZŐ- ÉS ERDŐGAZDASÁGI HASZNOSÍTÁSÚ FÖLDEKRE GYAKOROLHATÓ ELŐVÁSÁRLÁSI JOG, MINT A SZERZŐDÉSI SZABADSÁGOT KORLÁTOZÓ JOGINTÉZMÉNY

1. Bevezető

Az elővásárlási jog egy olyan fogalmilag három személyes jogviszony, mely három feltétel együttes fennállása esetében jöhet létre: legyen egy olyan tulajdonos, akiben létrejön a tulajdonában álló dolog eladási szándéka, valamint egy harmadik személy fejezze ki ajánlat formájában vételi szándékát, végül pedig a tulajdonosnak – mint eladónak – szándékában álljon ezen ajánlatot elfogadni.¹ Az elővásárlási jogosult az előbbi feltételek megvalósulása esetében gyakorolhatja elővásárlási jogát – az ajánlatot teljes egészében elfogadva az ajánlatot tevő fél- mint vevő – helyébe lép, és a dolgon tulajdonjoga keletkezik. E joggyakorlás folytán nem feltétlenül ahhoz a gazdasági szereplőhöz kerül a közgazdasági értelemben vett, elővásárlási joggal terhelt jószág, aki a legtöbbet fizetne érte, illetve esély sincs arra, hogy ez kiderüljön, mert az elővásárlási jog alapján követendő eljárásrend kizárja a versenyt az elővásárlási jog jogosultja és a szerződést kötő harmadik személy között.² Ez különösen igaz a mező- és erdőgazdasági hasznosítású földek esetében, mivel ezen ingatlanok vonatkozásában a mező-és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvény a Polgári Törvénykönyv által biztosított elővásárlási jogon túlmenően, a jogosultak körét konkretizálja és rangsorolja is. E sorokat olvasva okkal merülhet fel a kérdés, miért korlátozza jogrendszerünk ilyen szinten a piaci szereplők közötti versenyt, és így a piacgazdaság harmonikus működését? Hogyan érvényesülhet így a felek szerződési szabadsága? Dolgozatom célja e kérdések megválaszolása, amihez a mező- és erdőgazdasági földekre gyakorolható elővásárlási jog szerződési szabadsághoz fűződő viszonyát fogom elemezni a kielégítő válaszok megfogalmazásának reményében.

2. Az elővásárlási jog és a szerződési szabadság

Dogmatikai síkon gyakran merül fel az elővásárlási jog vizsgálatával egyetemben a tulajdonhoz való jog sérelme, valamint a szerződési szabadság korlátozása – mint járulékos

¹ KISFALUDI András: *Az elővásárlási jog néhány szabályozásra váró kérdése*. Polgári Jogi Kodifikáció, 2003/6. pp. 10–18.

² MICZÁN Péter: *Az elővásárlási jog jogi és közgazdasági elemzése*. Iustum Aequum Salutare, 2012/3–4. p. 112.

felmerülő joghátrány. ³Az elővásárlási jog fogalmi meghatározására a Ptk. a dologi részben nem kerít sort, az 5:81.§ szerinti – dologi hatályú – elővásárlási jog esetében a Kommentár⁴ ad részletesebb magyarázatot, miszerint az elővásárlási jog, mint a szerződési szabadság korlátya azt a kötelezettséget rója a tulajdonosra, hogy ha a dolgot el akarja adni, a kapott ajánlatot a szerződés megkötése előtt az elővásárlásra jogosulttal közölje. Maga a Ptk. csak a VI. könyvben kerít sort fogalmi meghatározásra az adásvétel különös nemeiről szóló fejezetben. A 6:221.§ (1) bekezdése alapján „*Ha a tulajdonos meghatározott dologra nézve szerződéssel elővásárlási jogot alapít, és a dolgot harmadik személytől származó ajánlat elfogadásával el akarja adni, az elővásárlási jog jogosultja az ajánlatban rögzített feltételek mellett a harmadik személyt megelőzve jogosult a dolog megvételére*”. A szerződéssel történő elővásárlási jogra vonatkozó fordulattól eltekintve a Ptk. fenti rendelkezése rögzíti a jogintézmény mibenlétét: ha a tulajdonos egy harmadik személytől érkező ajánlat elfogadásával el kívánja adni a dolgot, a jogosult az ajánlatban rögzített feltételek mellett e harmadik személyt megelőzve jogosult a dolgot megvenni. A Kommentár – ahogyan a dologi hatályú elővásárlási jog magyarázatánál is, úgy itt is nyomatékosítja azt, hogy bár a tulajdonos rendelkezési joga nem sérül, a szerződési szabadsága korlátozódik a szerződő partner megválasztásának szabadságában. Ezen általános szabályok akkor érvényesülnek, ha jogszabály alapján áll fent elővásárlási jog, vagy a Ptk. rendelkezéseinek megfelelően a felek szerződéssel alapítják azt, erre azonban csak akkor van lehetőségük érvényesen, ha az adásvételi szerződésnek a Ptk. általános rendelkezésein túlmenően nem kell további speciális jogszabályoknak megfelelniük. A Földforgalmi törvénynek az előbbiben van jelentősége – a 18. § konkrétan meghatározza az elővásárlásra jogosult személyek körét, valamint az egymáshoz képest fennálló rangsorukat is.

A szerződési szabadság jelentősége abban rejlik, hogy a világgazdaságot – és így hazánkat is – működtető piacgazdaság lényegi eleme. Bár a piacgazdaságból egyértelműen mindenki a tőkére asszociál, ez álláspontom szerint csak az árverésen történő értékesítés során ilyen egyértelmű.

Az eladó nem kizárólag a vételár alapján fog dönteni, az előnyös feltételeket egyéb tényezők is befolyásolhatják, ez véleményem szerint minden személy szubjektív álláspontjától függ. Példának vegyünk egy fiktív esetet. Az eladó tulajdonában áll a családja által generációk óta művelt szántó művelési ágú ingatlan. Eladó korára tekintettel szeretné a gazdaságot a nem közvetlen rokonságát képező családtagoknak értékesíteni, hogy a család által generációk óta folytatott tevékenység zavartalanul folytatódjon. Eladónak mégis amiatt kell aggódnia, hogy amennyiben a Földforgalmi törvény 18.§-ában rögzített személyek közül valaki, aki rangsorban megelőzi az általa kívánt vevőt, elfogadó jognyilatkozatot tesz, akkor az a személy lesz a vevője. Bár a Ptk. azt a kifejezést alkalmazza, hogy „*az ajánlatban rögzített feltételek mellett*”, és a Kommentár szerint is az elővásárlásra jogosultnak teljes terjedelmében kell elfogadnia az ajánlatot, ezek az eladói fenntartások, kívánalmak nem minden esetben valósíthatóak meg az elővásárlásra jogosult által. Az elővásárlási jog – különösen a Földforgalmi törvény alapján fennálló – jogintézményének fent említett ismérvei alapján szükségszerűen merül fel a kérdés, hogy ilyen mértékű állami beavatkozás

³ DRINÓCZI Tímea: *Az Alkotmány magántulajdonra vonatkozó rendelkezésének és 13. §-ának értelmezése.* Magyar Jog, 2004/10. pp. 607–612.

⁴ VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz.* Wolters Kluwer, Budapest, 2014.

biztosan jogszerűen valósítható-e meg? Hiszen ha például a német jogirodalomból indulunk ki “a tulajdonos polgárnak közjogi alanyi joga van ahhoz, hogy magánjogi alanyi joga legyen” (Leisner) – adott esetben alkotmányos keretek között biztosítani kell azt, hogy a szerződési szabadságjogok érvényesüljenek.⁵ Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint az az általánosan elfogadott, hogy a szerződési szabadság *ésszerű korlátok alá vethető akkor, ha annak alapos oka van, a korlátozás azonban nem lehet korlátlan, az indokoltság jelenti a határt.*⁶ Az első kérdés, ami felmerülhet bennünk nyilvánvalóan az, mit tekinthetünk alapos oknak? E kérdésre a következő alcím alatt részletezem.

3. Birtokpolitikai célok, és megvalósításuk

A piacgazdasági szemléletnél maradva mondhatnánk azt, hogy a magyar jogrendszer hatalmas akadályokat gördített a közös piac, a tőke szabad áramlása, és a letelepedési szabadság elé a Földforgalmi törvénnyel⁷ – azon túlmenően, hogy szerzési feltétellel teszi a földművesi jogállást, a Ptk. rendelkezésein túl további elővásárlási jogosultságot alapít, és rangsorba állítja a jogosultakat. Ezáltal a piaci szereplők többsége már szinte azonnal megriad, ha tudomására jut, hogy az adott ingatlan a Földforgalmi törvény hatálya alá tartozik. Attól a pillanattól kezdve ugyanis számolniuk kell a magasabb kockázati tényezőkkel, és a kudarc lehetőségével: amennyiben bárki, aki a rangsorban előrébb szerepel elfogadó jognyilatkozatot tesz, a tulajdonjog megszerzésétől azonnal elesik. Ezen kívül mindkét szerződő félnek kockázatot jelent az, hogy az adásvételi szerződés szigorú alaki és tartalmi feltételekhez kötött, amit többszörösen ellenőriznek, valamint amennyiben hirdetményi úton közölni kell a szerződést az elővásárlási jogosultakkal, egy több hónapos eljárás veszi kezdetét, mire egyáltalán az ingatlan-nyilvántartási hatóság részére leadható a szerződés. Az Uniós jogban állandó feszültséget jelentett a tagállami szintű földbirtokpolitika alapján történő tulajdonszerzési korlátozás. A probléma fő forrása ebben a körben az, hogy az Uniós jog alapján a közös piac olyan tagállami érdek, melyet védelmezni kell, a letelepedési szabadság, és a tőke szabad mozgása pedig a tagállamok által aláírt szerződésekből fakadó alapelvek (Charta). Mindezekkel azonban szembe megy a tagállami szinten hozott olyan jogi szabályozás, amely kifejezetten közjogi korlátokkal, különösen hatósági eljáráshoz kötött tulajdonszerzési feltételek rögzítésével szinte kizárják a nem kívánt – adott esetben többnyire állampolgársággal nem rendelkező – befektetők piaci megjelenését. E körben az Európai Parlament már több tanulmányt rendelt annak igazolására, hogy az elsősorban volt szocialista államok esetében felmerülő korlátozó jogi szabályozásnak milyen birtokpolitikai indokoltsága lehet, és ennek ellenére milyen előnyei lennének a tagállami állampolgárok piacra lépésének.

⁵ MENYHÁRD Attila: *A tulajdon alkotmányos védelme*. Polgári Jogi Kodifikáció, 2004/5–6. pp. 24–32.

⁶ 13/1990 (VI.18.) AB határozat. A szerződési szabadság korlátozásáról lásd még KÉSMÁRKI-MÉSZÁROS Gyöngyi: *A szerződési szabadság elve*. 2013/március. https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/34518/Themis_2013_feb_Kesmarki_Meszaros_Gy%F6ngyi_p_129-161.pdf;jsessionid=E323BC48E908E5C3B97D628AA9A6822F?sequence=1 (2023.02.12.).

⁷ Az EU Parlament 2017. április 27-i Jelentése és Állásfoglalása a termőföldek koncentrációjáról és a mezőgazdasági termelők földhöz jutásának megkönnyítéséről olyan szabályozási eszközöket közölt, amilyeneket nagyrészt a hazai jogi szabályozásban is alkalmazunk, mint pl. a 22. pontban az elővásárlási jog szabályozása alkalmazásának lehetősége.

A tanulmányok mind megerősítették, hogy bár a földforgalom közös piaci szabályoknak megfelelő bonyolítása kockázatokkal jár – mint a földspekulánsok belső piacra lépése – az ezáltal nyújtott hasznok sokrétűek, mivel így a hazai termelők újabb technikai és szakmai ismeretekre tehetnek szert, valamint a külföldi befektetők révén támogatásokra a korszerűsítés és fejlesztés érdekében, valamint a termékek eladása hangsúlyosabbá válhatna a közös piacon. A tanulmányok egyetértettek tehát azon parlamenti állásponttal, hogy előnyösebb lenne a korlátozásoknak a lehető legszűkebb körben teret engednie a tagállamoknak. Azonban az évek során bebizonyosodott, hogy több tagállam – köztük Magyarország – kiálltak a korlátozások mellett, így indokoltnak találta a Parlament és a Bizottság is azt, hogy állást foglaljon e körben. Az állásfoglalások az Európai Bíróság döntéseivel összhangban az alábbi megállapításokra jutott: A föld ingatlanok olyan különleges adottságokkal bírnak, melyek okán indokolt lehet a forgalom korlátozása. Ezen korlátozásoknak azonban meg kell felelnie az Unióban alkalmazott szükségességi és arányossági mércének, annak érdekében, hogy igazolják az Unió alapelvek csak a legszükségesebb mértékben sérülnek. Ez a fajta korlátozás kizárólag különösen fontos közérdekből történhet meg. A Földforgalmi törvény preambulumból egyértelműen kitűnik az, hogy hazánk földforgalmi szabályozása megfelelt ezen szükségességi és arányossági mércének, mivel az EGT tagállami állampolgárok földtulajdon szerzése nem kizárt. Azonban a jogalkotó előnyben részesíti a hazai birtokpolitikai célokat, és így lehetőséget teremt annak, hogy beleszóljon a tulajdonszerzés rendjébe annak érdekében, hogy a spekulánsokat és a szakmai kompetenciával, illetve földművelési képességgel vagy készséggel nem rendelkező személyek helyett a legkompetensebb személyek jussanak tulajdonhoz, végső esetben pedig az Állam vegye magához az ingatlant.

Abban azonban egyetért a Parlament és Bizottság is, hogy az elővásárlási jog egy olyan eszköz ebben a korlátozó rendszerben, ami ideális, a szükségességi és arányossági tesztnek is megfelel, mivel lényegében nem zár ki senkit, és nem különböztet meg hátrányosan, csupán azt a célt szolgálja, hogy a leginkább alkalmas személy juthasson az ingatlan tulajdonjogára. Kifejezetten példaként a volt haszonbérlet hozták fel, akinek az elővásárlási jog biztosítása nagyon is indokolt.⁸

A Földforgalmi törvényben ennek megfelelően a szerződési szabadság további korlátozások alá esik: az eladó már nem csak a szerződő partner szabad megválasztásában, hanem a vevővel együtt a szerződés tartalmának szabad alakításában is korlátozás alá esik. Az elővásárlásra jogosultság nem szerződéskötéssel keletkezik, és nem minden esetben a tulajdonjog az összetartó kapocs. A Földforgalmi törvény 18. § alapján első helyen a Magyar Állam áll, majd következnek a földművesként nyilvántartott személyek, akik lehetnek tulajdonostársak, vagy helybenlakók – esetleg szomszédok – vagy családi gazdaságot üzemeltetnek, esetleg állattartók, ökológiai gazdaságot folytatók, fiatal gazdák. Mindezek már további ismeretek nélkül is arra engednek következtetni, hogy a Magyar Állam kivételével mind olyan személyek, akik valamilyen formában kapcsolódnak a me-

⁸ Bizottsági értelmező közlemény a termőföld megvásárlása és az uniós jog kapcsolatáról (2017/C 350/05), Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye (2015. január 21.) Földszerszés – figyelmeztetés Európának és közelgő veszély a családi gazdaságokra (saját kezdeményezésű vélemény) Európai Parlament, Unió Belső Politikák Főigazgatósága, Extent of Farmland Grabbing in the EU, tanulmány. 2015, pp. 17., 24., és 25. Az Európai Parlament jelentése „A termőföldek koncentrációjának jelenlegi állapota az Unióban: a mezőgazdasági termelők földhöz jutásának megkönnyítése” című kérdésről, 2016/2141(INI).

zőgazdasági tevékenységhez. Ennek értelmezhetőségéhez először is az Alaptörvény P cikkéből szeretnék kiindulni. „A természeti erőforrások, különösen a termőföld, az erdők és a vízkészlet, a biológiai sokféleség, különösen a honos növény- és állatfajok, valamint a kulturális értékek a nemzet közös örökségét képezik, amelynek védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége.” Ahogyan azt az Alaptörvény indokolásából kitűnik, ezek a természeti erőforrások olyan értékek, amik korlátozottan állnak rendelkezésre, ugyanakkor az emberi élet fenntartásához nélkülözhetetlenek. Ezért az államnak be kell avatkoznia, mégpedig közjogi korlátozásokkal. A Földforgalmi törvény hatálya alá eső ingatlanok eladása esetében az elővásárlási jog egy közérdekű intézkedés, az Állam birtokpolitikájának megvalósításának eszköze, aminek célja a termőföld eljuttatása az azt használókhöz, akiknek a hivatása e tevékenység folytatása. Ez a korlátozás a vevői oldalon realizálódik, az eladó Alaptörvény XIII. cikkéből eredő tulajdonhoz való jogát nem sérti, mivel annak ellenére, hogy a vevői kör korlátozott, az elidegenítésre lehetőség ad.⁹

A Földforgalmi törvény preambuluma lényegében összefoglalja ezt a birtokpolitikát.

- maradjanak minél többen a falvakban, hogy az ottani lakosság ne öregedjen el
- kedvező feltételek, jövedelemtermelési lehetőségek az agráriumban annak érdekében, hogy többen válasszanak ide tartozó hivatást
- az előbbi jövedelmek lehetőleg a helyi vidékfejlesztési célok szolgálatában kerüljenek felhasználásra, méginkább élehetővé téve a vidéki falvakat
- az agrártársadalom erősítése a vidéki családi közösségek termelési közösségként történő megszerveződése és a helyi vállalkozások gyarapodása révén
- a mezőgazdaságban a kis- és középméretű agrárüzemek fejlődésének biztosítása
- a saját és közvetlen termelési és szolgáltatási munkavégzésen alapuló agrárgazdálkodás bővülésének elősegítése
- a földművesek részére az önfoglalkoztatás területén tágabb keretekben nyújtott alternatíva megteremtése
- a fenntartható földhasználattal való gazdálkodás feltételei, a termelés természeti feltételeinek (talaj, víz, élőhelyi közösségek) és a kultúrtáj védelmének szempontjai fokozottabban előtérbe kerülhessenek
- a mező- és erdőgazdasági föld forgalma és a mező- és erdőgazdasági föld, mint a jelzálogjogon alapuló hitelezés biztosítója, a kialakuló új üzemi szervezetek működését hatékonyan elősegítse,
- élet- és versenyképes mezőgazdasági termelés folytatására alkalmas méretű földbirtokok jöjjenek létre,
- a birtokelaprózódások hátrányos következményei a mezőgazdaság tulajdoni szerkezetét ne terheljék, a földműves zavartalan mezőgazdasági termelést folytathasson.¹⁰

Mindezek nagyrésze az elővásárlási joggal, mint eszközzel megvalósíthatóak, és a jogalkotó gondoskodott arról, hogy meg is valósuljanak. Az eladói ajánlat, illetve eladó által

⁹ A 35/1994. (VI. 24.) AB határozat, mely határozat megállapította, hogy a földtulajdon sajátos természeti és vagyoni jellemzőkkel bír, a föld véges jószág, nélkülözhetetlen, megújulásra képes, különleges kockázatterzékenységű és alacsony nyereséghezamú, és ezek a körülmények indokolhatják a tulajdonosi jogokkal szemben a közérdek érvényesítését vagy a tulajdonjogszerzés korlátozását. A földtulajdon korlátozására speciális szabályok is alkalmazhatóak.

¹⁰ Földforgalmi törvény preambuluma.

elfogadott ajánlat helyett legalább teljes bizonyító erejű, és biztonsági okmány okiratba foglalt adásvételi szerződés megküldése szükséges a jogosultak részére. A kötelezetti felhívás akkor joghatályos, ha a jogosultak részére a hatóság útján, hirdetményi úton közlik. A jegyző hatósági irányító szerepe a jog gyakorlása iránti kötelezetti és jogosulti eljárásban meghatározó, a joggyakorlás hosszú időtartamú, a jogosult személyéhez kötött, a joggyakorlás tartalmi és alaki követelményei, a jogosulti joggyakorlás hiányosságához rendelt jogvesztés, a jogosult személyének hatósági kiválasztása és szerződésbe helyezése, a jogosult és a kötelezett közötti szerződés létrejöttének időpontja, a jogosult teljesítési készsége és a szerződéses teljesítési képessége időpontjának szétválása.

A Földforgalmi törvényben az elővásárlási jogosultak rangsora is a fenti preambulumban megfogalmazott céloknak megfelelően alakul, ennek alátámasztásaként hoznék néhány példát. Első helyen jogosult a Magyar Állam, mivel a Földforgalmi törvényben megfogalmazott birtokpolitikai célok megvalósításához neki vannak meg elsődlegesen az erőforrásai, eszközei. Elővásárlási joggal abban az esetben élhet, ha a birtokpolitikai célok indokolják azt. Az államot követi a sorban a földet művelő földműves. Ahhoz, hogy az agrártevékenység folytonos legyen, gazdasági értelemben is eredményes, akár több családot is eltartson, fontos, hogy a földet művelő földműves biztonságban érezhesse magát, mert nem fogják megfosztani a legfontosabb erőforrásától, ami a művelt terület. Azzal, hogy elővásárlási jogot is biztosít neki a törvény, mégpedig a második helyen, ugyan teljes bizonyosságot nem ad, de a földműves bízhat abban, hogy a például bérelt terület akarától függően az ő tulajdonába kerülhet, ha a tulajdonos el kívánja adni. A földhasználó esetében további alsorrendet is megállapít a törvény, elsődlegesen azt preferálja, ha a földhasználó tulajdonában van a szomszédos ingatlan is, másodlagosan azt, aki helyben lakó, végül pedig azt, ha a szerződés tárgyát képező ingatlan fekvése szerinti település közigazgatási határától 20 km-es távolságon belül lakik, vagy mezőgazdasági üzemműközponttal rendelkezik. A földhasználó után következnek rangsorban azok, akik nem a földet használó földművesek, de az előbbi alpontok alá tartozó személyek. A helybenlakó szomszéd földműves, a helybenlakó földműves, valamint a szerződés tárgyát képező ingatlan fekvése szerinti település közigazgatási határától 20 km-es távolságon belül lakó, vagy mezőgazdasági üzemműközponttal rendelkező földműves. A földet használó és nem használó földművesek ezen prioritása által biztosított a személyes munkavégzés, valamint a helyi agrárüzemek művelhető területeinek növelése, még több profit elérése, a vidékfejlesztéshez való hozzájárulás. Hiszen ha az ingatlant egy 200 km-re lakó, vagy üzemműközponttal rendelkező személy venné meg, ott biztosan nem lenne ez lehetséges. A földműves szomszéd vásárlása esetében az adott agrárüzem nagyobb egységen tudja a termelést folytatni. Vannak olyan esetek, amikor a földet nem használó helybenlakó, illetve 20 km-es távolságon belül lakó vagy üzemműközponttal rendelkező földművest megelőzik az állattartó telepet üzemeltető helybenlakó földművesek.

Ennek alapfeltétele az, hogy az állattartó telepet legalább három éve üzemeltesse, tulajdonszerzésének a célja az állattartáshoz szükséges és azzal arányban álló takarmány-szükséglet biztosítása és rendelkezzen a Földforgalmi törvény végrehajtási rendeletében meghatározott állatsűrűséggel. Fontos azonban megjegyezni azt, hogy ha az elővásárlási jogosult erre a jogcímre hivatkozik, valóban meg kell felelnie minden feltételnek, és azokat igazolnia is kell a jognyilatkozat megtételekor, máskülönben a jognyilatkozatát figyelmen kívül kell hagyni. A Magyar Állam, és a földet használó földműves kivételével

valamennyi elővásárlási jogosult esetében egy további rangsorolást is figyelembe kell venni. Két helybenlakó szomszéd földműves közül azzal kell jóváhagyni az adásvételi szerződést, aki családi mezőgazdasági társaság tagja, ennek hiányában fiatal földműves, végül pályakezdő gazdálkodó.¹¹ Ezzel tulajdonképpen a birtokelaprózódás elkerülésén kívül valamennyi birtokpolitikai cél megvalósítható. Életképes gazdaságok jöhetnek létre, a fiatalokat előnyben részesítve pedig ösztönzi őket arra, hogy merjenek belevágni az agrár vállalkozásokba. Mindezek alapján látható az a személy kör, akik a leginkább alkalmasak arra, hogy a Földforgalmi törvény preambulumban megfogalmazott célokat megvalósítsák, és ennek érdekében a jogalkotó arra az álláspontra helyezkedik, hogy mindezek megvalósítása, valamint az, hogy így a Közös Agrárpolitikának is eleget tehetünk, – mivel biztosítjuk a generációváltást, a vidéki letelepedés lehetőségét vonzóvá tesszük, és a kis- és középvállalkozásokat, különösen a családi gazdálkodókat motiváljuk – elegendő indok arra, hogy a magánérdekeket, és ezzel a szerződési szabadságot a szükséges mértékben korlátozza, mivel ez egy annál fontosabb, közérdeket szolgál, nevezetesen az agrár ágazat fenntartását, korszerűsítését.

A kifejezett elővásárlási jogok biztosításán kívül a Földforgalmi törvény azzal is biztosítja a célok megvalósulását, hogy egyes esetekben nem engedi az elővásárlási joggyakorlást. A földhasználó, szomszéd, és helybenlakó földműves elővásárlási jogának biztosításával megvalósított célokat azzal is biztosítja például, hogy kizárja az elővásárlási jogot a közeli hozzátartozók közötti adásvétel esetében. Összefoglalva, a Földforgalmi törvény a 18.§-ban, az elővásárlási jogosultak körének áttekintésével a birtokpolitikai célok megvalósíthatóságának lehetőségét vehetjük számba. Egy olyan hatékony megoldást, ami megéri azt az áldozatot, hogy egy szigorú eljárásnak vessük alá magunkat közjogi korlátokkal kiegészülve.

3. Záró gondolatok

Az elővásárlási jog – különösen a mező-és erdőgazdasági földek forgalmának esetében – az a szükségképpen rossz, amit vállalni kell, akár a szerződési szabadság korlátozásával annak érdekében, hogy az ingatlanok a leginkább alkalmas személyek tulajdonába kerüljenek. A haszon nem feltétlenül tőkében realizálódik, hanem eredményekben és hatékonyságban, mint például a szántó művelési ágú ingatlan állagának megóvása, esetlegesen javítása az új, mezőgazdasági szakértelemmel rendelkező tulajdonos által, így a Magyar Állam ezen előnyök érdekében a magánérdekek helyett a közérdeket – és így a birtokpolitikai célokat helyezi előnybe, ami a jogi szabályozásban jelen tanulmányban bemutatott módon nyilvánul meg. Ennek érdekében indokolt az is, hogy az Unió jogi szabályozást megelőzve, sarkalatos törvényi szabályozással adjunk prioritást az agrárium fejlődésének, aminek hatására a mai napig számtalan esetben bírálják mind hazai, mind pedig nemzetközi szinten a Földforgalmi törvényt. A kockázatok és a korlátozott verseny vállalása azonban álláspontom szerint nem csak politikai, hanem társadalmi érdek is, a végesen rendelkezésre álló természeti értékeink megóvására.

¹¹ Földforgalmi törvény 18. §.

VAN-E EMBERI JOGUNK A CSENDHEZ? – ZAJVÉDELMI TÁRGYÚ ÜGYEK AZ EMBERI JOGOK EURÓPAI BÍRÓSÁGA ELŐTT

1. Bevezetés

A zaj emberre gyakorolt negatív hatásának minden eleme még nincs alaposan és kimerítően feltárva, vannak még olyan kérdések, amelyek a tudomány jelenlegi állása szerint nem bizonyítottak, de legalábbis ellentmondó kutatási eredmények állnak rendelkezésre velük kapcsolatban.¹ A magyar alkotmánybírósági gyakorlat is csak a zaj hosszú távú káros hatásait ismeri el.² Azonban a zajnak van olyan szintje, amely esetében már kétséget kizáróan igazolhatóak káros hatások,³ és van olyan alacsonyabb mértékű kitettség is, amely eddig is igazolta a szabályozás szükségességét.⁴ Bár a környezetnek zajjal történő terhelése lokális jellegű, urbanizálódó civilizációnk miatt mégis hordoz egy globális természetet. Ez felveti többek között annak kérdését, hogy a zaj mennyire tekinthető emberi jogi problémának. A kérdésre legalább részben választ adhat egy emberi jogokat deklaráló egyezmény, az Emberi Jogok Európai Egyezményének,⁵ (továbbiakban: *Egyezmény*) vizsgálata, valamint az annak érvényt szerző Emberi Jogok Európai Bíróságának (továbbiakban: *Bíróság*) esetjoga.

¹ World Health Organization Guidelines for Community Noise című jelentése [p. 22.] alapján. <http://whqlibdoc.who.int/hq/1999/a68672.pdf?ua=1> (2023.04.25.).

² Különösen alapul véve a 3114/2016. (VI. 10.) AB határozat [5], [46] bekezdését és a 17/2018. (X. 10.) AB határozat [91]–[92] bekezdését, valamint [124] bekezdését.

³ MÁRKUS Péter – TÓTH Tibor: *Zajelhárítás*. OMKT Kiadó Kft., Budapest, 2007. p. 13.; WALZ Géza: *Zaj- és rezgésvédelem*. Complex Kiadó, Budapest, 2008. p. 35.

⁴ Bővebben: SZUROVE CZ Zoltán: *Zajvédelem jogalkalmazási kérdései*. In: P. Szabó Béla – Szemesi Sándor (szerk.): *Profectus in Litteris VII. Lícium-Art*, Debrecen, 2015. pp. 289–306.; SZUROVE CZ Zoltán: *A zajvédelem hatósági eszközei*. In: Gellén Klára (szerk.): *Honori et virtuti. Ünnepi tanulmányok Bobvos Pál 65. születésnapjára*. Iuritusperitus Kiadó, Szeged, 2017. pp. 441–452.; SZUROVE CZ Zoltán: *Zajártalom elleni védelem helye az alapjogok rendszerében*. In: Gellén Klára (szerk.): *Gazdasági tendenciák és jogi kihívások a 21. században*, 3. Iuritusperitus Kiadó, Szeged, 2022. pp. 83–95.; SZUROVE CZ Zoltán: *Egy elnémitott harangszó kapcsán, avagy a zaj fogalmának jogi aspektusai*. *Magyar Jog*, 2022/7–8. pp. 407–414.

⁵ Választásom azért esett az Emberi Jogok Európai Egyezményére, mert ezen egyezménynek Magyarország részes állama, a környezetvédelmi (és így a zajvédelmi) kérdések emberi jogokkal való kapcsolatának vizsgálatához potenciális lehetőséget nyújt, az előzetes vizsgálatok több zajártalommal foglalkozó esetet tártak fel, valamint az egyezmény jelentős hatással van a magyar jogrendszerre is.

2. Emberi jogok és a környezetjog

Vizsgálódásunkat először az emberi jogok és a környezeti problémák összekapcsolódásánál kell kezdenünk. A huszadik századi jogfejlődésnek egy kiemelkedő gondolata, hogy létezik egy sor elidegeníthetetlen, egyetemes jog, amely mindenkit megillet pusztán emberi mivoltából fakadóan. Ezen emberi jogok mögött meghúzódó szellemi-történelmi gyökerek a felvilágosodásig nyúlnak vissza.⁶ Az emberi jogok deklarálásának folyamata a második világháborút követően gyorsult fel. A folyamatokat ugyanis az egyénnek a totális állammal szembeni kiszolgáltatottságával kapcsolatos dermesztő tapasztalatai motiválták.⁷

Az Egyezmény elfogadása volt az első alkalom, hogy szuverén államok kötelezettséget vállaltak arra, biztosítják a klasszikus emberi jogokat. Ennek keretében lehetővé teszik az emberek számára, hogy egyéni jogvédelemért nemzetközi bírósághoz forduljanak.⁸ Jelentős újítás volt tehát az, hogy eddig nem alkalmazott módon ellenőrző szervezetet hozott létre, a Bíróságot (strasbourgi székhellyel), amely deklarálhatja a jogsértést, és szankcióval sújthatja a részes tagállamot.⁹ Az Egyezmény elfogadása és a hozzá kapcsolódó igazságszolgáltatási rendszer felállítása tehát jelentős lendületet adott az emberi jogok fejlődésének.

E folyamattal párhuzamosan – azonban időben eltolódva – indult el a környezetjog fejlődése is. Akár korszak-meghatározással,¹⁰ akár anélkül tekintünk a fejleményekre, az 1972-ben rendezett stockholmi konferencia mindenképpen fordulópontnak,¹¹ mérföldkőnek¹² nevezhető többek között azért, mert elindította a nemzetközi összefogást és a jogalkotást. Hatására a környezetvédelem témakörében ezernél is több nemzetközi egyezmény született.¹³ A Stockholmban elfogadott deklaráció¹⁴ alapot szolgáltatott arra az igényre, hogy az egészséges környezethez való jog is az emberi jogok része legyen. Természetesen ezzel párhuzamosan elkezdődött egy diskurzus is, amelynek középpontjában az a kérdés állt, hogy lehet-e ezen igénynek helyt adni.¹⁵

Kiinduló pontként tehát rögzíteni kell, hogy az univerzális nemzetközi egyezmények nem biztosítják az egészséges környezethez való jogot, „hard law” formájában, tehát ezen jog egyetemlegesen nem elismert. Regionális egyezmények közül azonban több is deklarál ehhez köthető jogot.¹⁶ Az emberi jogok vonatkozásában értékálló megállapítás az, hogy

⁶ BRATSPIES, Rebecca: *Do We Need a Human Right to a Healthy Environment?* Santa Clara Journal of International Law, 2015/1. p. 39.

⁷ KÁDÁR András Kristóf – KARSAI Dániel: *Az emberi jogok európai bíróságának esetjoga a gyakorlat számára.* Novissima Kiadó, Budapest, 2013. p. 3.

⁸ DUDÁS Dóra Virág: *Emberi jogi kézikönyv az EJEB gyakorlata alapján.* Wolters Kluwer, Budapest, 2021. p. 19.

⁹ KÁDÁR – KARSAI, 2013. p. 3.

¹⁰ REGŐS Franciska: *A nemzetközi környezetvédelmi jog fejlődésének főbb állomásai.* Iustum Aequum Salutare, 2021/2. pp. 307–320.

¹¹ BÁNDI Gyula: *Környezetjog.* Szent István Társulat, Budapest, 2011. p. 15.

¹² REGŐS, 2021. p. 313.; FARKAS CSAMANGÓ Erika: *Környezetjogi szabályozások.* SZTE ÁJTK Üzleti Jogi Intézet, Szeged, 2017. p. 20.

¹³ RAISZ Anikó: *A környezetvédelem helye a nemzetközi jog rendszerében.* Miskolci Jogi Szemle, 2011/1. p. 92.

¹⁴ <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/29567/ELGP1StockD.pdf> (2023.04.25.).

¹⁵ Boyd, David R.: *Catalyst for Change. Evaluating Forty Years of Experience in Implementing the Right to a Healthy Environment.* In: Knox, John H. – Pejan, Remin (szerk.): *The Human Right to a Healthy Environment.* Cambridge University Press, Cambridge, 2018. pp. 17–41.

¹⁶ Ilyen egyezmény Emberi Jogok Amerika-közi Egyezménye (4., 5. cikk és a San Salvadori Jegyzőkönyv 11. cikk) vagy az Emberek és a Népek Jogainak Afrikai Chartája (Banjul Charta 24., 21.4. cikk).

azok a politikai, gazdasági és szociális követelmények minősülnek emberi jogoknak, amelyek adott időben és helyen a közvéleményt a legjobban foglalkoztatták, amelyeket az emberiség további haladása szempontjából fontosnak tartottak.¹⁷ Ahogy azt Laurence Boisson de Chazournes is hangsúlyozza, a második világháború végén a gazdaság újjáépítése és az alapvető szabadságjogok tiszteletben tartása volt Európa és az akkori nemzetközi közösség központi gondja. A történelemben akkoriban a környezetvédelem még nem volt prioritás.¹⁸ Fontos kiemelni tehát, hogy az Egyezmény korábban született, minthogy a környezetvédelmi felismerések megtörténtek volna. Bár az Egyezmény több kiegészítésen esett át, azonban ennek egyszer sem volt része az egészséges környezethez való jog deklarációja, pedig erre vonatkozóan több (sikertelen) erőfeszítés is azonosítható.¹⁹

3. A Bíróság szerepe a környezeti és zajvédelmi háttérű ügyekben

3.1. Környezeti és a zajvédelmi háttérű ügyek megítélése

Az emberi jogok rendszere, annak forrásaira épülő joggyakorlata mai napig és önállóan fejlődő terület. A Bíróság pedig nem zárkózik el a változásoktól, hanem ahogy azt már egy korai döntésében megfogalmazta: az Egyezmény egy élő okmány, amelyet a mai állapotok tükrében kell értelmezni.²⁰ Az 1990-es évek elejétől egyre több ügyben kérték a testületet, hogy olyan ügyekben döntsön, amelyek környezeti problémákat vetnek fel. Az ekkor elkezdődő ítélezési gyakorlat kiinduló pontja az volt, hogy az Egyezményben nincs kifejezett jog a tiszta és csendes környezethez.²¹ A Bíróság is látta, hogy az elmúlt évtizedekben a környezetszennyezés a közvélemény egyre nagyobb aggodalmává vált.²² Az a testület, amely a fentebb hivatkozott Tyrer v. the United Kingdom ügyében megfogalmazta az élő egyezmény doktrínáját, nem tekinthetett el a környezetvédelemtől mint aktuális problémától. Úgy is lehet fogalmazni, hogy a bíróság számára lehetetlen volt nem foglalkozni a kérdéssel.²³

A környezeti kérdéseken keresztül az egészséges környezethez való jog lényegében utat talált magának,²⁴ és arra készítette a Bíróságot, hogy az emberi jogokból kiol-

¹⁷ BÁNDI Gyula: *Az ember joga a környezethez. Állam és igazgatás*, 1988/10. p. 885.

¹⁸ Emberi Jogok Európai Bíróságának az emberi jogok és környezet kapcsolatával foglalkozó szemináriumának (Strasbourg, 2020. január 31.) nyitó beszéde. https://www.echr.coe.int/Documents/Speech_20200131_Boisson_de_Chazournes_JY_ENG.pdf p. 4. (2023.04.25.).

¹⁹ SHELTON, Dinah: *Whiplash and Backlash. Reflections on a Human Rights Approach to Environmental Protection*. Santa Clara Journal of International Law, 2015/1. pp. 18–21.; BÁNDI Gyula: *Az Emberi Jogok Európai Egyezménye, a Szociális Karta és a környezeti jogok*. Acta Humana, 2021/2. pp. 182–184.

²⁰ Tyrer v. the United Kingdom, app. no. 5856/72., 25.04.1978., 31. §.

²¹ Pl. Hatton and others v U.K. App. No.: 36022/97, 2003.07.08., 96. §, López Ostra v. Spain, app. no. 16798/90, 09.12.1994. 46. §, Powell and Rayner v. the United Kingdom, app. no. 9310/81, 21.02.1990. p. 18., 40. §, és Furlepa v. Poland, app. no. 62101/00., 18.03.2008. p. 6. + Oluić v. Croatia, app. no. 61260/08., 20.08.2010., 45. § + Yevgeniy Dmitriyev v. Russia, app. no. 17840/06., 01.03.2021., 32. §, Kapa and others v. Poland, app. nos. 75031/13, 75282/13, 75286/13 and 75292/13, 28.02.2022. 149. §, Udovičić v. Croatia, app. no. 27310/09., 24.07.2014., 137. §.

²² Fadeyeva v. Russia, app.no. 55723/00., 30.11.2005., 103. §.

²³ BÁNDI Gyula: *A környezethez való jog értelmezése a fenntartható fejlődési stratégia és az Alaptörvény fényében*. Acta Humana, 2013/1. p. 79.

²⁴ BÁNDI Gyula: *Környezetvédelem az életért. Iustum Aequum Salutare*, 2006/3–4. p. 37.

vassza²⁵ a környezetvédelmi garanciákat. A testület tehát egy rögzös úton elindulva²⁶ ítéletről ítéletre kezdte el kidolgozni jogértelmezésének dogmatikai alapjait.

A Bíróság ítéletei során rögzítette következetes elveit (ezek igazak mind a környezeti, mind az ezen kívüli esetekre), amelyek szerint nem feladata a nemzeti jog elvont felülvizsgálata, hanem azt vizsgálja, hogy e jogot milyen módon alkalmazták a kérelmezők-re.²⁷ A környezetvédelemmel kapcsolatos kérdések összetettsége miatt a testület többször hangsúlyozza, hogy szerepe inkább másodlagos, és felülvizsgálati jogköre szükségszerűen korlátozott.²⁸ A nemzeti joggal szemben meghatározott mércét pedig úgy foglalta össze, hogy garantált jogok védelmét célzó szabályok csekély célt szolgálnak, ha nem érvényesítik őket megfelelően; az Egyezmény célja tehát a „gyakorlati és hatékony”, nem pedig „elméleti vagy illuzórikus” jogok garantálása.²⁹

Kérdésként merül fel, hogy a környezeti háttérű ügyekben alakított-e ki a Bíróság speciális vagy elkülönülő elveket az ügyek megítélése során. Kiinduló pontunk itt az, hogy környezeti kérdésre hivatkozni jelenleg még csak egy vagy több emberi jog részeként lehet.³⁰ Ebből pedig következik, hogy a környezeti ügyekre a Bíróság a korábban kimunkált általános gyakorlatát és elveit alkalmazza. A zajártalomhoz közeledve pedig kérdésként merül fel, hogy e hatótényezővel érintett ügyekben a Bíróság eltérő vagy a fentieket kiegészítő elveket fogalmazott-e meg. Telmo Esteban Fernandez 2009-ben megállapította, hogy a testület a környezeti kérdésekkel kapcsolatos doktrínákat használja a környezeti zajjal kapcsolatos ügyekben is, azokhoz eltérő elveket nem határozott meg.³¹ Az időközben hozott, zajártalommal foglalkozó (későbbiekben hivatkozott) ítéletek is megerősítik ezen tézist.

A környezeti háttérű ügyek bírósági megítélése során fontos elem a közvetlenség és súlyosság elve. A Bíróság számos esetben rögzítette, így következetessé tette gyakorlatát, amely szerint, ha az egyént közvetlenül és súlyosan érinti a szennyezés, akkor felmerülhet az Egyezmény megsértése.

Első feltételnek tekinthető tehát a közvetlenség, amelyhez a Bíróság szerint sok esetben nem fér kétség,³² azonban lehet és volt olyan eset is, amikor ez vita tárgyát képezte. A közvetlenséget egyébként lehet a magánszféra tényleges érintettségének is nevezni.³³ Ennek oka, hogy a Bíróság megközelítése szerint, a közvetlenség akkor áll fenn, ha a szennyezés

²⁵ SÜLYOK Katalin: *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának legújabb gyakorlata a környezetszennyező ipari kibocsátásokkal kapcsolatban*. Jogesetek Magyarázata, 2020/1–2. p. 86.

²⁶ SÜLYOK Katalin: *A természettudomány szerepe a bírói érvelésben. A nemzetközi bíróságok gyakorlata a környezeti vitákban*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2022. p. 183.

²⁷ Sommerfeld v. Germany, app. no. 31871/96., 08.07.2003., 86. §, Mileva and others v. Bulgaria, app. nos. 43449/02, 21475/04, 25.02.2011. 98. §.

²⁸ Azonban a bíróság ilyenkor is megállapíthatja, hogy a nemzeti hatóságok „nyilvánvaló értékelési hibát” követtek el. (Fadayeve v. Russia, app.no. 55723/00., 30.11.2005., 105. §, Greenpeace E. V. and others v. Germany, app. no. 18215/06., 12.05.2009., p. 5.; Kapa and others v. Poland, app. nos. 75031/13, 75282/13, 75286/13 and 75292/13, 28.02.2022., 152. §).

²⁹ Papamichalopoulos v. Greece, app. no. 14556/89., 24.06.1993., 42. §, Oluić v. Croatia, app. no. 61260/08., 20.08.2010. 47. §.

³⁰ KECSKÉS Gábor: *A környezeti jogok értelmezése az Emberi Jogok Európai Egyezményébe foglalt jogok körében*. Acta Humana, 2021/2. p. 212.

³¹ FERNÁNDEZ, Telmo Esteban: *Environmental cases in the ECHR. A focus in noise pollution*. Deusto Journal of Human Rights, 2009/6. p. 142.

³² Ledyayeva and others app. nos. 53157/99, 53247/99, 53695/00 and 56850/00., 26.03.2007., 90. §.

³³ FERNÁNDEZ, 2009. p. 139.

hátrányosan érinti az Egyezményben biztosított jog valamelyikét. A testület következetes gyakorlata e körben tehát az, hogy a szennyezés és a kérelmezők (vagy otthonuk) közötti kapcsolatnak közvetlennek kell lennie, az egészségkárosító hatás ok-okozati összefüggésének fent kell állnia.³⁴

Második feltételnek tekinthető, hogy a szennyezésnek súlyosnak kell lennie ahhoz, hogy az Egyezmény szerinti valamely jog sérelmét okozza.³⁵ E körben fontos azt kiemelni, hogy ennek a minimumnak a megítélése relatív, és az eset összes körülményétől függ (például a zavarás intenzitásától és időtartamától, valamint fizikai vagy lelki hatásaitól). E mellett figyelembe kell venni a környezet általános összefüggéseit is.³⁶ Ugyanez vonatkozik arra az esetre is, ha egy olyan tevékenység veszélyes hatásairól van szó, amelynek az érintett személyek valószínűleg ki vannak téve.³⁷

3.2. Környezeti és a zajvédelmi háttérű ügyek megítélése

A fentiekből is látható, hogy különösen a súlyosság követelménye felveti a bizonyítás problémáját, ezért szükségszerűen tenni kell e körben itt egy rövid kitekintést. A környezeti háttérű ügyekre különösen jellemző, hogy a környezeti hatásokat, illetve a környezetszennyezés hatásait gyakran lehetetlen minden egyes esetben számszerűsíteni és megkülönböztetni más releváns tényezők hatásától. A felmerülő bizonyítási nehézségek miatt a Bíróságnak sok esetben nincs más választása, mint elsősorban, – bár nem kizárólagosan –, a hazai bíróságok és hatóságok megállapításaira összpontosítani az ügy ténybeli körülményeinek megállapítása során.³⁸

A Bíróság legtöbb esetben a kérelmezőktől követeli meg, hogy bizonyítsák az általuk kifogásolt kellemetlenséget, szennyezést vagy azt, hogy a környezet veszélyeztetése miatt beavatkozás történt a magánéletükbe. A testület – ahogy más ügyekben is – az „ésszerű kétséget kizáró” elvet alkalmazza, amely szerint a bizonyíték legyen erős, világos, egybeváogó, megdönthetetlen.³⁹ Azonban ezen követelményhez párosul egyfajta rugalmasság is. A Bíróság is tisztában van azzal, hogy a legtöbb környezeti adattal az állam rendelkezik. Ezt az aszimmetrikus viszonyt felismerve igyekezett több esetben ellensúlyozni azzal, hogy a környezeti háttérű ügyekben megkönnyítette a kérelmezők számára a bizonyítást.⁴⁰ Erre példaként hozható a Hatton-ügy,⁴¹ amelyben a kérelmezők a Heathrow repülőtér vonatkozásában bevezetett kvótarendszert kifogásolták. A Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy bár a kérelmezők semmilyen bizonyítékot nem szolgáltatottak, de a korábbi adatok és

³⁴ López Ostra v. Spain, app. no. 16798/90, 09.12.1994. 51. §, Fadeyeva v. Russia, app.no. 55723/00., 30.11.2005. 68. § és 89. §.

³⁵ López Ostra v. Spain, app. no. 16798/90, 09.12.1994. 51. §.

³⁶ Fadeyeva v. Russia, app.no. 55723/00., 30.11.2005. 69. §.

³⁷ Tuşkin and others v. Turkey, app.no. 46117/99., 30.03.2005. 113. §.

³⁸ Különösen hangsúlyos szerepet kap az érvelés ezen pontja a Ledyayeva and others (app. nos. 53157/99, 53247/99, 53695/00 and 56850/00., 26.03.2007. 90. §) ügyben.

³⁹ Az Emberi Jogok Európai Bíróságának a Guide to the case-law of the European Court of Human Rights – Environmental 2022. augusztus 31. napján frissített útmutatója, https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Environment_ENG.pdf (2023.04.25.) p. 32.

⁴⁰ FERNANDEZ, 2009. p. 146.

⁴¹ Hatton and others v.U.K., app. no.: 36022/97, 2003.07.08, 118. §.

a repülőté r jellegéből következik, hogy szubjektíve lehetnek olyanok, akiket a repülőté r által okozott zaj zavarhat, számukra az kellemetlen lehet. Ugyaní yen „nyilvánvalósági” oknak tekintette a testület a Mileva-ügyben⁴² a társasház alagsorában szabálytalanul működtetett számítógépes klub zaját. A kérelmezők itt sem szolgáltattak a zajszintről mérést, adatot vagy egyéb bizonyítékot, azonban a Bíróság úgy látta, hogy az a körülmény, amely szerint 50 darab számítógép a nap teljes időszakában (0-24 óra) működött, kellően igazolta a zaj zavaró hatását.

A fentiek is azt mutatják, hogy ritkán áll rendelkezésre egyértelmű, objektív alapokon nyugvó és kétséget kizáró bizonyíték a zajszint igazolására.⁴³ Több példa hozható azonban arra, amikor a kérelmet azért kellett megalapozatlannak tekinteni, mert a zajra vonatkozó bizonyítékok nem voltak elégségesek. Ilyen esetnek tekinthető egy panellakásban szabálytalanul kialakított és működtetett fogorvosi rendelő,⁴⁴ egy ikerház egyik felében 20 főt foglalkoztató szabóság,⁴⁵ építkezés zaja⁴⁶ vagy egy kisajátítás okán visszamaradt ingatlan használhatósága és zajterheléssel érintettsége.⁴⁷ A bizonyítottság mértéke és terjedelme tehát nagyon széles skálán mozoghat, valamint a figyelembe vehető körülmények is nagyon heterogének.

A zajártalmat érintő ügyek bizonyítottságát – a fentiek alapján – alapvetően három csoportba tudjuk sorolni: *i*) kérelmezők nem bizonyították a zajterhelés súlyosságát és közvetlenségét, azonban a Bíróság nyilvánvaló vagy közvetett körülmények figyelembevétele okán ezt pótolta (bizonyítottnak tekintette), *ii*) a súlyosság és közvetlenség műszaki vagy szakértői úton bizonyított, *iii*) a kérelmezők nem vagy nem tudták sikeresen bizonyítani a zajterhelés súlyosságát és közvetlenségét.

A fentiekből látszik, hogy a Bíróság az elé kerülő ügyekben a zaj zavaró, kellemetlen, a magánéletet és az egészséget hátrányosan érintő elemeit gyakran a körülmények alapján is alappal feltételezni tudja. Ilyenkor a testület műszaki adatok, mérések nélkül jut arra a következtetésre, hogy az adott élethelyzetben keletkezett hangok olyan zajok, amelyek alkalmasak lehetnek az Egyezmény sérelmének megállapításához. Mivel ezen következtetések jelentős mértékben a testület belátásán is múlnak, így a bizonyítottság ezen aspektusát szubjektív oldalként tekinthetjük. Kérdésként merülhet fel, hogy a Bíróság határoz-e meg a zaj káros hatásával szemben objektív elemeket? A vizsgált ítéletek arra mutatnak, hogy a zaj mért, számított, tehát objektív jellemzőit a Bíróság vagy a nemzeti határértékekhez⁴⁸ vagy ennek hiányában az Egészségügyi Világszervezet (WHO) által meghatározott értékekhez⁴⁹ viszonyítja. A szubjektív alapokon nyugvó vizsgálattal szemben a testület a méréseken, számításokon alapuló (tehát objektív) vizsgálatok tekintetében határozott álláspontot ala-

⁴² Mileva and others v. Bulgaria, app. nos. 43449/02, 21475/04, 25.02.2011., 94–95. §.

⁴³ Kivételnek tekinthető a Moremo Gómez v. Spain, App. no. 4143/02, 16.02.2005 (43. §) vagy Oluić v. Croatia, app. no. 61260/08., 20.08.2010. (53–60. §) ügyek.

⁴⁴ Galev and others v. Bulgaria, app. no. 18324/04, 29.09.2009.

⁴⁵ Barysiewicz v. Poland App. no. 71146/01.

⁴⁶ Kyrtatos v. Greece App. no. 41666/98, 2003.08.22.

⁴⁷ Bistrovic v. Croatia, App. no. 25774/05, 2007.08.31.

⁴⁸ Pl. Leon and Agnieszka Kania v. Poland no: 12605/03. 21.10.2009., Borysiewicz v. Poland, app. no: 71146/01., 01.10.2008. és Moremo Gómez v. Spain, App. no. 4143/02, 16.02.2005 ügyek, vagy Magyarország vonatkozásában: Dees v. Hungary no: 2345/06., 2010.11.19., Bor v. Hungary no: 50474/08., 2013.06.18. ügyek.

⁴⁹ Pl. Oluić v. Croatia, app. no. 61260/08., 20.08.2010. vagy Fägerskiöld v. Sweden, app. no: 37664/04, 26.02.2008. ügyek.

kított ki. Ha a bizonyítékok arra mutatnak, hogy a zajszint átlépte a nemzeti határértéket (ennek hiányában esetleg a WHO ajánlott értékét), akkor a súlyosságot igazoltnak tekintik.

4. Zajszennyezés megítélése a Bíróság esetjogában

A Bíróság által hozott ítéletek rendszerezését mind maga a testület,⁵⁰ mind a jogirodalom⁵¹ az egyes érintett emberi jogok mentén szokta elvégezni. A fő sodorvonalhoz csatlakozva érdemes tehát a zajszennyezéssel érintett ügyeket is így áttekinteni.

Az Egyezmény 2. cikkéhez (*élethez való jog*) köthető környezeti háttérű ügyek a 2000-es években indultak meg a Bíróság előtt.⁵² E jog vonatkozásában hozott ítéletekben a különösen súlyos környezetszennyezéssel járó tevékenységek jelennek meg, amely közül több ügyben emberi életek is odavesztek.⁵³ Elhúzódó környezeti hatások vonatkozásában kialakuló egészségromlásra vonatkozóan is születtek ítéletek.⁵⁴ Ezen cikkhez köthető ügyekben a zaj mint ilyen súlyos következményeket okozó hatótényező nem jelenik meg. A zajártalom összeköthető ugyan e cikkel, de gyakorlatban a Bíróság esetjogában nem merült még fel. A 2. cikkhez hasonló megállapítások tehetőek a 3. cikk (*embertelen vagy megalázó bánásmód tilalma*) vonatkozásában is.

A 6. cikk által deklarált *tisztességes eljáráshoz való jog* számos eljárást felölel, amelynek kisebb részhalmozatát képezik a környezeti háttérű ügyek. E cikk és a környezeti jogok vonatkozásában korántsem koherens a Bíróság esetjoga, ugyanis államonként, belső jogonként érthető eltérések mutatkozhatnak például a védelem jellege, a védett terület védelmi szintje és az észszerű idő követelménye vonatkozásában is.⁵⁵ Az inkohereciának ezen benyomását erősítheti az is, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog gyakorlati megnyilvánulása változó, széles és heterogén eseteket ölel fel. A vizsgált esetek alapján ez jelentheti az eljárás hosszát,⁵⁶ bírósághoz forduláshoz való jogának meglétét,⁵⁷ tájékoztatás elmulasztását⁵⁸ vagy a döntések végrehajtását (illetve annak elmulasztását).⁵⁹

A tisztességes eljáráshoz való jog megsértésére vonatkozó hivatkozás a környezetvédelmi tárgyú panaszok jelentős részében járulékos formában van jelen. Ez alatt azt kell értenünk, hogy az ítéletek általában – mind a környezetvédelmi, mind a zajártalomhoz köthető esetekben – egy másik cikk sérelmét veszik alapul, és ehhez társul a 6. cikk szerinti sérelem vizsgálata.⁶⁰ Ezen döntésekre legtöbb esetben igaz az is, hogy más cikk sérelmének

⁵⁰ A Guide to the case-law of the European Court of Human Rights – Environmental c. útmutató is ezt követi. (https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Environment_ENG.pdf, 2023.04.25.).

⁵¹ Pl. DUDÁS, 2021.; KÁDÁR–KARSAL, 2013.; BÁNDI, 2021.; KECSKÉS, 2021.

⁵² KECSKÉS, 2021. p. 213.

⁵³ Öneriyildiz v. Turkey, app. no. 48939/99., 30.11.2004., Budayeva and Others v. Russia, app. nos. 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 and 15343/02, 20.03.2008.

⁵⁴ Codella and Others v. Italy, app. nos.: 54414/13, 54264/15, 24.06.2019.

⁵⁵ KECSKÉS, 2021. p. 214.

⁵⁶ Ekholm v. Finland, app. no. 68050/01, 24.10.2007., 92. §.

⁵⁷ Zander v. Sweden, app. no. 14285/88, 25.11.1993. 29. §.

⁵⁸ Association Burestop and others v. France no: 56176/18, 01.07.2021, 64–72. §.

⁵⁹ Taskin and others v. Turkey, app. no. 46117/99., 30/03/2005., 135–138. §.

⁶⁰ Pl. a Borysiewicz v. Poland, app. no: 71146/01., 01.10.2008. ügyben a bíróság a 8. cikkre helyezte a hangsúlyt és a 6. cikk sérelmét az előző cikkben foglalt érvekre való hivatkozásban és egy rövid, eljárás idejét rögzítő értékeléssel állapította meg. A Powell and Rayner v. the United Kingdom, app. no. 9310/81, 21.02.1990.

megállapítása után a Bíróság már nem mélyed el a 6. cikkel kapcsolatos vizsgálatban és elemzésben.⁶¹ Azokban az ügyekben, ahol a 6. cikk által deklarált tisztességes eljáráshoz való jog volt a vizsgálat hangsúlyos eleme,⁶² ott inkább az eljárás éveikig, vagy egy évtizeden túlmutató elhúzódása volt az a körülmény, amely emberi jog sérelméhez vezetett.

Az Egyezmény 8. cikkének szerepe a környezeti háttérü ügyekben a legjelentősebb,⁶³ amelynek okát az is adja, hogy a panaszosok által leginkább hivatkozott cikk.⁶⁴ Ezen egyezményi rendelkezés ugyanis védi az egyén *magán- és családi élethez való jogát*, megköveteli az államtól az egyén otthonának és a levelezésének tiszteletben tartását. A Powell és Rayner,⁶⁵ valamint Hatton-ügy óta egyértelmű, hogy a 8. cikk a környezeti háttérü – jelen esetben repülőgépek zajára vonatkozó – ügyekben alkalmazható. E cikk tehát természetéből fakadóan a leginkább alkalmas arra, hogy a környezeti háttérü ügyek hivatkozási alapja legyen.

A Bíróság érvelési rendszerének következetes kiindulási alapja a 8. cikk vonatkozásában is az, amely az egész Egyezményre jellemző: sem a 8. cikk, sem az Egyezmény többi cikke nem kifejezetten a környezet általános védelmét szolgálja; ebből a célból más nemzetközi okmányok és hazai jogszabályok helytállóbbak e konkrét szempont kezelésében; az Egyezmény tehát nem véd a környezet általános romlásától.

Az Egyezmény alapján az otthon úgy határozható meg, hogy az a hely, az a fizikailag meghatározott terület, ahol a magán- és családi élet alakul. Az egyénnek joga van az otthona tiszteletben tartásához, amely nem csak a tényleges fizikai területhez való jogot jelenti, hanem a terület csendes élvezetét is. Az otthon tiszteletben tartásához való jog megsértése nem korlátozódik a konkrét vagy fizikai jogsértésekre, mint például az illetéktelen belépésre egy személy otthonába, hanem magába foglalja azokat is, amelyek nem konkrétak vagy fizikaiak, mint például a zaj, a kibocsátások, a szagok vagy a zavarás egyéb formái.⁶⁶ Az 1990-es évektől a testület tehát úgy foglalt állást, hogy a környezetterhelésben testet öltő súlyos jogsértés az egyén otthona tiszteletben tartásához való jogának megsértéséhez vezethet, ha megakadályozza, hogy élvezze az otthon kényelmét.

A 8. cikk sérelmét számos környezetterhelési és környezethasználati forma okozhatja, amelynek részét képezi a zajszennyezés. Ennek ugyancsak változatos formái figyelhetők meg a Bíróság esetjogában. Időben leghamarabb a légi közlekedés zaja jelent meg. A Powell

ügyben az érvelés hangsúlyos részét a 13. cikk és a 8. cikk képezte a 6. cikk mellett. A *Fredin v. Sweden*, app. no. 12033/86. 18.02.1991. ügyben a bíróság vizsgálata leginkább az 1. számú jegyzőkönyv 1. cikkére irányult a 6. cikkel szemben.

⁶¹ Fenti eseteken túl ilyen ítéletnek tekinthető még a *Mileva and others v. Bulgaria*, app. nos. 43449/02, 21475/04, 25.02.2011. ügy is.

⁶² *Kyrtatos v. Greece* app. no. 41666/98, 2003.08.22; *Ekhholm v. Finland*, app. no. 68050/01, 24.10.2007; *Leon and Agnieszka Kania v. Poland* no: 12605/03. 21.10.2009.

⁶³ TURGUT, Nükhet Yılmaz: *The European Court Of Human Rights And The Right To The Environment*. Ankara Law Review, 2007/1. p. 16., továbbá lásd: BÁNDI, 2021. p. 189.; SÜLYOK Katalin: *Az államok mozgástera a környezetkárosítás elleni védelem meghatározásánál az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában*. Jogi Tanulmányok, 2014/1. p. 484.

⁶⁴ KECSKÉS, 2021. p. 214.

⁶⁵ *Powell and Rayner v. the United Kingdom*, app. no. 9310/81, 21.02.1990.

⁶⁶ *Hatton and others v. United Kingdom*, app. no.: 36022/97, 2003.07.08. 96. §; *Giacomelli v. Italy*, app. no.: 59909/00, 26.03.2007, 70. §; *Oluić v. Croatia*, app. no. 61260/08., 20.08.2010. 44. §; *Kapa and others v. Poland*, app. nos. 75031/13, 75282/13, 75286/13 and 75292/13, 28.02.2022. 148. §; *Udović v. Croatia*, app. no. 27310/09., 24.07.2014., 136. §.

és Rayner-ügy jelentősége azon túlmenően, hogy az első környezetvédelmi tárgyú emberi jogi ügynek is tekintik,⁶⁷ abban is áll, hogy a zajártalom és a 8. cikk kapcsolódási pontjait határozza meg. A Bíróság elismerte, hogy a zaj nagyon eltérően és hátrányosan befolyásolhatja a repülőtér közelében élők magánéletét.⁶⁸ Az ugyancsak repülőtér zaját (pontosabban azok zajkvótarendszerét szabályozó állami intézkedéseit) kifogásoló Hatton-ügyben a testület már úgy foglalt állást, hogy már nem azt kell eldönteni, hogy a sérelmezett helyzetet a 8. cikk hatálya alá tartozik-e, hanem azt, hogy az állam által alkalmazott megoldással sikerült-e az egyén és a közösség versengő érdekei között az igazságos egyensúlyt megtalálni.⁶⁹

Ugyancsak okozhatja a 8. cikk sérelmét a közlekedés más ágazatának zaja is. Ezt igazolja az is, hogy a Bírósághoz mind közúti mind, vasúti közlekedés vonatkozásában is érkeztek panaszok. A közlekedési politikák és beruházások alkalmasak lehetnek arra, hogy az általuk megvalósított nyomvonal építése vagy működése során olyan mértékű zajt okozzon, amely a környező lakók magánéletéhez való jogát sértse. Egy hollandiai új vasútvonal tervezése és annak várható zajhatása⁷⁰ vonatkozásában a Bíróság a folyamat vizsgálatában látta a felülvizsgálat lehetőségét. A jogszerűség mércéjeként határozta meg a testület azt, hogy egy beruházás vagy projekt tervezése során nyilvánvaló értékelési hibát követtek-e el. Amennyiben ilyen nem tárható fel (ahogy a tárgyi ügyben sem), akkor a 8. cikk sérelme sem állapítható meg.

Egy lengyelországi autópálya⁷¹ építése és részben az elterelések miatt a panaszosok településén (lakóhelyük mellett közvetlenül és jelentősen) megnőtt az átmenő közúti forgalom. A Bíróság a 8. cikk sérelmét abban látta, hogy bár a közlekedéspolitikát nem volt vitatható, azonban a probléma elkerülhető lett volna. A tervezés alapos vizsgálata kimutatta ugyanis, hogy az előre jelezte a konfliktust, de azt tudatosan figyelmen kívül hagyták. Bár az állami szervek aktívak voltak a helyzet kezelésében, hatékonyságukat a testület nem tartotta megfelelőnek. Itt igazoltnak látta, hogy nyilvánvaló értékelési hiba következett be a politika kialakításakor, amely a kérelmezők egyezményi jogának sérelméhez vezetett. Meglévő vonalas közlekedési létesítmények zaja vonatkozásában a testület két⁷² esetben foglalkozott; mind a kettő magyar vonatkozású és elmarasztalást eredményezett Magyarország számára. Itt az alapvető problémát egyrészt a meglévő közúti forgalom növekedése (fizető autópálya szakasz elkerülése), másrészt a vasútállomáson működtetett járművek típusváltása (gőzmeghajtás helyett dízelmeghajtás) valamint mozgása (rendszeres tolatás, vagonok rendezése) okozta.⁷³

⁶⁷ SAN JOSÉ, Daniel García: *Environmental Protection and the European Convention on Human Rights*. Council of Europe, Strasbourg, 2005. p. 68.

⁶⁸ A bíróság azonban jelen ügyben nem állapította meg a 8. cikk sérelmét többek között figyelembe véve azt, hogy a Heathrow repülőtér nemzetgazdasági szerepe jelentős, és tekintettel volt az egyén és a közösség egészének versengő érdekeire is. Mindezek mellett elismerte a testület azt is, hogy az állam számos intézkedést hozott a zajterhelés csökkentésére (pp. 15–17.).

⁶⁹ Hatton and others v. U.K., app. no.: 36022/97, 2003.07.08, 121. §.

⁷⁰ Maatschap Smits and others v. Netherlands, app. nos. 39032/97., 39343/98., 9651/98., 43147/98., 46664/99., 61707/00., 03.05.2001.

⁷¹ Kapa and others v. Poland, app. nos. 75031/13, 75282/13, 75286/13 and 75292/13, 28.02.2022.

⁷² Deés v. Hungary no: 2345/06., 2010.11.19., Bor v. Hungary no: 50474/08., 2013.06.18.

⁷³ A Deés kontra Magyarország ítélet alaposabb ismertetését lásd FODOR László: *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete a zajterhelés csökkentésére tett intézkedésekről és a bírósági eljárás időtartamáról*. Jogesetek Magyarázata, 2011/3. pp. 86–92.

Az Egyezmény 8. cikkéhez több, a modern városi léthez kapcsolódó egyéb zajszennyezési ügy kapcsolható. Ezeket lényegében a szomszédsági jogviszonyok kötik össze. E közös jellemzőjükön túl azonban ezen ügyeket heterogenitás jellemzi. Ha a zajt okozó tevékenységet vizsgáljuk, akkor megtalálható a szórakozó hely, számítógépes klub, szabóság, fogorvosi rendelő működtetése, állami tevékenység (rendőrségi fogda üzemeltetése), vállalati vas- és acélipari tevékenység végzése. E tevékenységek közül kiemelendő a bárók és szórakozó helyek működésével kapcsolatban felmerülő ügyek,⁷⁴ ahol a közvetlenséghez és súlyosságához soha nem fért kétség. A konfliktusok kialakulásának, súlyosbodásának és az eljárások elhúzódásának tipikus példái ezen ügyek.

A közlekedési és szomszédsági zajok mellett a Bíróság foglalkozott olyan zajforrásokkal is, amelyek az előző kettő csoport egyikébe sem sorolhatók: ipari tevékenység,⁷⁵ energia-termeléshez köthető szélturbinák működtetése, illetve azok engedélyeztetése.⁷⁶ Utóbbi ügy vonatkozásában kiemelendő a testület azon tétele, amely szerint a magánélet és az otthon védelme megosztható, így a zajártalom elleni védelem megilletheti az egyént akkor is, ha életvitelét megosztja állandó lakóhelye és pihenés céljából vásárolt ingatlana között.

A fentiek alapján jól látható tehát, hogy az Egyezmény 8. cikkéhez köthető zajszennyezési ügyek sokrétűek, kevés közös kapcsolódási ponttal rendelkeznek. Ami azonban szinte mindegyik ügyre jellemző – függetlenül azok megalapozottságától –, hogy hosszú, legalább tíz évig elhúzódó konfliktusokat takarnak.

Az Egyezmény 10. cikkében rögzített *véleménynyilvánítás szabadsága* széles tárgyi kört ölel fel, amelynek részét képezik a környezeti háttérű ügyek is. Ide sorolhatóak a környezetvédelmi tüntetésekkel, a civil szervezetek szerepvállalásával, valamint az állam birtokában lévő információkhoz való hozzáféréssel kapcsolatos esetek. Zajmérések, a beruházásokhoz köthető, zajt érintő számítások kerülhetnek az állam birtokába egyes eljárások során. A Bíróság gyakorlata szerint a 10. cikk nem biztosít általános hozzáférési jogot a hatóságok birtokában lévő információkhoz, de bizonyos feltételek mellett garantálja a hatóságok jogát és kötelezettségét ezen információk szolgáltatásához. Ez a jog tehát nem abszolút. A megvizsgált zajvédelmi tárgyú ügyekből arra lehet következtetni, hogy ezen ügyekben hivatkozási alap lehet a 10. cikk, azonban a gyakorlatban ez még nem merült fel.

A 13. cikkben megfogalmazott *hatékony jogorvoslathoz való jogot* a Bíróság a környezeti háttérű ügyekben is teljes mértékben az ezen cikkhez köthető, más ügyekben megfogalmazott jogértelmezéssel azonosan alkalmazza. A környezeti és így a zajártalomhoz köthető ügyekben e kérdés kis számban fordult elő és legtöbb esetben más cikk sérelme mellett merült fel, kvázi járulékos kérdésként.⁷⁷ E cikk vonatkozásában azonban kiemelendő az, hogy itt markánsan érvényesül a testület azon bevett gyakorlata, amely szerint ezen jog megsértésével kapcsolatos érvelést mellőzi, tekintettel arra, hogy más cikk sérelmét már megállapította.⁷⁸

⁷⁴ Moremo Gómez v. Spain, App. no. 4143/02, 16.02.2005, Oluić v. Croatia, app. no. 61260/08, 20.08.2010, Udovičić v. Croatia, app. no. 27310/09., 24.07.2014.

⁷⁵ Martínez Martínez and María Pino Manzano v. Spain, app. no.: 61658/08, 03.10.2012.

⁷⁶ Fägerskiöld v. Sweden, app. no: 37664/04, 26.02.2008.

⁷⁷ Powell and Rayner v. the United Kingdom, app. no. 9310/81, 21.02.1990., Leon and AgnieszkaKania v. Poland no: 12605/03. 21.10.2009, Ashworthadnothers v. the United Kingdom, app. no. 39561/98, 20.01.2004,

⁷⁸ Mileva and others v. Bulgaria, app. nos. 43449/02, 21475/04, 25.02.2011, Yevgeniy Dmitriyev v. Russia, app. no. 17840/06., 01.03.2021, Hatton and others v. U.K., app. no.: 36022/97, 2003.07.08.

A zajártalom vizsgálatának körében még ki kell emelni az Egyezmény 1. számú jegyzőkönyvének 1. cikkét, amely a *tulajdon védelmét*, tiszteletben tartását deklarálja. A tulajdonjogra vonatkoztatva is elmondható a Bíróság általános tétele, hogy az Egyezmény nem garantálja a tulajdon kellemes környezetben történő, békés élvezetbe való jogát, azonban a környezet pusztulása minőségi értékcsökkenést okozhat ennek tárgyában, megakadályozására pedig az államnak pozitív kötelezettsége van. A környezeti ügyeket megvizsgálva megállapítható, hogy e jogra a környezeti kérdések két irányból hathatnak: *i)* a tulajdonjog tiszteletben tartásához való jog korlátozása környezetvédelmi okokból, vagy *ii)* e jog megsértése környezetszennyezés, károsítás miatt. A zajártalmat sérelmező ügyek mindegyike az utóbbi körbe tartozik, tehát a kérelmezők a zajban a tulajdonuk értékének csökkentő hatását látták.⁷⁹

5. Összegzés

A feltett kérdésre válaszul összességében elmondható, hogy bár az Egyezmény nem deklarálja az egészséges és csendes környezethez való jogot, azonban a Bíróság gyakorlatát kiterjeszhetőnek találta a környezeti háttérű ügyekre. Ezen ügyekre a testület általános elveit és gyakorlatát alkalmazza. Ahhoz azonban, hogy egy sérelem az Egyezmény szerinti jogot vagy jogokat érintsen, szükséges követelmény a közvetlenség és a súlyossági szint elérése. A súlyosság sokszor válik vizsgálat tárgyává, ahol jelentős szerepet kap a bizonyítás kérdése. A zajártalomra tehát a testület ugyanúgy tekint, mint bármely más környezeti háttérű ügyre. Súlyosságának bizonyítása esetében elsődlegesen a határérték túllépést mint objektív elemet igyekszik feltárni, azonban ennek hiánya esetén a kérelmező(ke)t segítve szubjektív elemeket is segítséül hív ítéletének meghozatalához.

Az Egyezmény egyes jogokat deklaráló cikkei mentén haladva jól látható, hogy a zajártalom több jog sérelmét okozhatja és okozza is. Ahogy a környezeti háttérű ügyeknek általában, úgy a zajszennyezésnek is a magánélet védelmét biztosító emberi joggal van a legközvetlenebb kapcsolata. A bemutatott és hivatkozott ítéletek rámutatnak arra, hogy a magánélet és az otthon nyugalmanak megsértése mellett más alapvető emberi jogok is csorbulnak az elhúzódó, sokszor egy évtizeden túlmutató konfliktusok következtében.

A zajszennyezésre koncentrálnak elmondhatjuk, hogy bár az Egyezmény nem garantálja a csendes környezethez való jogot, ha azonban a környezetet terhelő hatása elég közvetlen és (objektíve vagy szubjektíve) elér egy súlyossági szintet, akkor emberi jogi sérelmet okozhat, amelynek megakadályozására az államnak pozitív kötelezettsége van. Ennek keretében pedig olyan normarendszert kell kialakítania, amely effektíve biztosítja a nemzeti határértékek teljesülését, illetve az egyén és a közösség versengő érdeke között igazságos egyensúlyt teremt. Határértékek túllépése esetén pedig a nemzeti jognak olyan intézményeket kell teremtenie, amelyek garantálják a zajszint visszaszorítását, valamint szavatolják a meginduló eljárásokban a hatékony jogorvoslatot.

⁷⁹ Ashworth and others v. the United Kingdom, app. no. 39561/98, 20.01.2004, Flamenbaum and others v. France app. nos. 3675/04 et 23264/04, 13.03.2013.

Tengölics Zsófia Márta
PhD hallgató, ELTE ÁJK Agrárjogi Tanszék

A TERMELŐI TÁMOGATÁSOK VERSENYKÉPESSÉGI VETÜLETE KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A FIATAL TERMELŐI TÁMOGATÁSI RENDSZERRE

A téma, amelynek felkutatására jelen tanulmány esetében kísérletet teszek a Közös Agrárpolitika termelői támogatási rendszerének versenyképességi vizsgálata. Az analízis az 1968 óta működő rendszer egészét a teljesség igénye nélkül legfőképp a termelői támogatásokat, valamint ezen belül is a fiatal termelői támogatást járja körül. Az európai mezőgazdaság versenyképességét befolyásoló fogalmi elemektől, a vámunió kialakulásától a jövedelemtámogatási rendszer 2023. évi reformjáig elemeztem a versenyképességi szempontot. A tanulmány készítéséhez felhasznált irodalom feldolgozása során az alábbi következtetésekre jutottam. Az agrártámogatások versenyképességi vetületének elsődleges funkciója az Európai Közösség alapítói és az azóta csatlakozó már Európai Unió tagállamok mezőgazdaságának tiszta versenyét hivatott szolgálni.

1. Bevezetés

Tanulmányom témája az agrár termelői támogatások versenyképességi vizsgálata a Közös Agrárpolitika (a továbbiakban: KAP) keretein belül, majd az értekezés második felében kitekintésként a fiatal gazdák számára kialakított rendszert mutatom be a fenti szempontból. Az analízis szempontjából jelentős fogalmak tisztázása mellett előre kell bocsájtanom azt, hogy ezen fogalmak szakirodalomban való számos megjelenése során más-más megfogalmazással és többnyire eltérő forrásmegjelöléssel rendelkeznek. Tekintettel arra, hogy az Európai Unió (a továbbiakban: EU) területén megosztott hatáskörként jelenik meg területi hatálya a tagállamok területére korlátozódik, időbeli hatályát pedig a hét éves ciklusok határozzák meg. A tárgyi hatály az, amelyet a mezőgazdasági áru fogalmával oldottak fel először, e szerint: „a halászat, növénytermesztés, állattenyésztés termékei, valamint az ezekből közvetlenül származó félkész termékek” tekinthetők a csoportba tartozóknak, azóta azonban az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés (a továbbiakban: EUMSZ) I. mellékletében található a mezőgazdasági termékek taxatív felsorolása rendezte.¹ Személyi hatályát pedig a mezőgazdasági termelőkre vonatkoztathatjuk, azonban ennek meghatározása tagállami jogosultságok közé került. A mezőgazdasági

¹ SZILÁGYI János Ede: *Az agrár- és vidékfejlesztési jog elmélete*. In: Szilágyi János Ede (szerk): *Agrárjog. A magyar agrár- és vidékfejlesztési jogi szabályozás lehetőségei a globalizálódó Európai Unióban*. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2017. pp. 26–27.

termelő fogalma a mező- és erdőgazdálkodási földek forgalmáról szóló 2013. évi törvény (a továbbiakban: Földforgalmi törvény) 5. § 7. pontja alapján „a földműves, Magyarországon nyilvántartásba vett belföldi természetes személy, illetve tagállami állampolgár, aki e törvény végrehajtására kiadott rendeletben meghatározott mezőgazdasági vagy erdészeti szakirányú szakképzettséggel vagy szakképesítéssel rendelkezik, vagy ennek hiányában igazoltan legalább 3 éve mező-, erdőgazdasági tevékenységet, illetve kiegészítő tevékenységet saját nevében és saját kockázatára folyamatosan Magyarországon folytat, és ebből igazoltan árbevétele származott, vagy az árbevétel azért maradt el, mert a megvalósult mező- vagy erdőgazdasági célú beruházás még nem hasznosulhatott, vagy a legalább 25%-ban tulajdonában álló, Magyarországon bejegyzett mezőgazdasági termelőszervezet olyan tagjának minősül, aki mező-, erdőgazdasági tevékenységet, illetve mező-, erdőgazdasági és az azokat kiegészítő tevékenységet személyes közreműködésként végzi”.² Ebből kiindulva, a fiatal gazda fogalma a Földforgalmi törvény 5. § 6. pontja alapján, „az a földműves, aki az elővásárlási, illetve előhaszonbérleti jog gyakorlása időpontjában elmúlt 16 éves, de a 40. életévét még nem töltötte be”,³ más megfogalmazásban pedig, „A „fiatal mezőgazdasági termelő” fogalmát oly módon kell meghatározni, hogy az magában foglalja a következőket: 35 és 40 éves kor között meghatározott felső korhatár; azon feltételek, amelyeknek teljesülniük kell ahhoz, hogy a termelő a »mezőgazdasági üzem vezetőjének minősüljön«; valamint a tagállamok által meghatározott megfelelő képzés vagy szükséges készségek.”⁴

A termelői jogállás feltételrendszerének bemutatásához szükséges először egy az integrációban megjelenő szabályt alkalmaznunk tekintettel arra, hogy adójogi jogharmonizációnak lehettünk tanúi ezen a területen. A közös hozzáadottértékadó-rendszerről szóló 2006/112/EK tanácsi irányelv alapján a mezőgazdasági termelő „olyan adóalany, aki tevékenységét mezőgazdasági, erdészeti vagy halászati vállalkozás keretében végzi”.⁵ Az adójogi vetületre tekintettel a mezőgazdasági termelő fogalma hazánk jogrendszerében az őstermelő fogalommal kerül bevezetésére, amely a családi gazdaságokról szóló 2020. évi CXXIII. törvény alapján: „mezőgazdasági őstermelőként őstermelői tevékenység nyilvántartásba vételt követően végezhető, az a 16. életévét betöltött, a mezőgazdasági őstermelői nyilvántartásban szereplő természetes személy, aki saját gazdaságában őstermelői tevékenységet folytat”.⁶ A feltételrendszer a családi gazdaságokról szóló törvény előtt az egyéni vállalkozóról és az egyéni cégről szóló 2009. évi CXV. törvény hatálya alá esett, mára kivételre került a 2. § (2) bekezdés alapján.

² A mező- és erdőgazdálkodási földek forgalmáról szóló 2013. évi törvény (a továbbiakban: Földforgalmi törvény) 5. § 7. pontja.

³ Földforgalmi törvény 5. § 6. pont.

⁴ A közös agrárpolitika keretében a tagállamok által elkészítendő stratégiai tervhez (KAP stratégiai terv) nyújtott, az Európai Mezőgazdasági Garanciaalap (EMGA) és az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (EMVA) által finanszírozott támogatásra vonatkozó szabályok megállapításáról, valamint az 1305/2013/EU és az 1307/2013/EU rendelet hatályon kívül helyezéséről szóló Európai Parlament és a Tanács (EU) 2021/2115 rendelete (2021. december 2.) (a továbbiakban: 2021/2115/EU Rendelet) 4. cikk (6) bekezdés.

⁵ A közös hozzáadottértékadó-rendszerről szóló 2006/112/EK Tanácsi irányelv 295. cikk (1) bekezdés 1. pont.

⁶ A családi gazdaságokról szóló 2020. évi CXXIII. törvény 3. § (1)–(2) bekezdések.

2. Versenyképesség az Európai Unió mezőgazdaságában

Az EU vámunióját az Európai Szabadkereskedelmi Társulás (a továbbiakban: EFTA) 1960-as indulásának köszönhetjük, amely kormányközi szervezetként hivatott elősegíteni a szabadkereskedelmet és a gazdasági integrációt,⁷ ez a szervezet pedig a mai napig működik. Az együttműködés és az Európai Gazdasági Közösség (a továbbiakban EGK) kereskedelmének előmozdítására, és a szabadkereskedelem erősítésére lépett életbe 1968-ban a vámunió,⁸ amelynek jelenleg hatályos szabályozását az Unió Vámkódex létrehozásáról szóló, 2013. október 9-ei 952/2013/EU európai parlamenti és tanácsi rendelete foglalja magába. A rendelet, más néven Vámkódex határozza meg az EU vámterületére való be- és kiszállítás alá kerülő árukra vonatkozó szabályozást, valamint egyes különleges tárgykörök esetében a vámterületen kívüli alkalmazást.⁹ Az agrárium tekintetében a közös vámtarifát a mezőgazdasági jogszabályok által megállapított tarifális intézkedéseket,¹⁰ valamint a kérelemre engedélyezhető szabvány csererendszert jelenti, amely: „*a közös agrárpolitikában meghatározott intézkedések vagy mezőgazdasági termékek feldolgozásából származó egyes árukra alkalmazandó különleges rendelkezések hatálya alá tartozó áruktól eltérő hibás uniós áruk javítását foglalja magában*”.¹¹ A fenti szabályozás segítségével tehát nem csak az áruk szabad mozgása biztosított, amely egyszer s mind a versenyt is tisztábbá teszi, – bár ennek hatását leginkább az integráción belül érezhetjük – de az élelmiszerbiztonság kérdését is magában foglalja, különösen azon aspektusra tekintettel, hogy a Vámkódex megköveteli vám-árnyilatkozatokban a származás feltüntetését.¹² A verseny általános biztosítása abban a tekintetben figyelhető meg, hogy az EU-ban létrehozták a preferenciális származású áruk kategóriáját, amely az azon államokból származó termékeket foglalja magában, amely a vámterületen kívüli országokkal vagy területekkel, esetlegesen ezek csoportjaival megállapodást kötött.¹³

Az EU és a KAP vámuniós térnyerésének egyetlen akadályozójaként az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (a továbbiakban: GATT) mutatkozhatott, amely az utóbbi években is álláspontok ütközését vonta maga után. Különösen nagy jelentőséggel bírt a KAP tekintetében az 1994-ben Marrakeshben aláírt a Kereskedelmi Világszervezet (a továbbiakban: WTO) létrehozásáról szóló egyezmény.¹⁴ A WTO megalapításától kezdődően a piacra jutás, a belső támogatások és az exporttámogatások tekintetében nyert új értelmet. A piacra való kijutás a Vámkódex preferenciális származású árukra vonatkozó szabályai alapján nyerte el hatályos formáját. A belső támogatások „sárga doboz”,¹⁵ „-

⁷ https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=LEGISSUM:european_free_trade_association (2023.02.06.).

⁸ https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/actions-topic/customs_hu, (2023.02.06.).

⁹ Az Unió Vámkódex létrehozásáról szóló, 2013. október 9-ei 952/2013/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet (a továbbiakban: Vámkódex) 1. cikk (1)–(2) bekezdések.

¹⁰ Vámkódex 56. cikk (2) bekezdés h) pont.

¹¹ Vámkódex 261. cikk (2) bekezdés.

¹² Vámkódex 61. cikk (1) bekezdés.

¹³ Vámkódex 64. cikk (2)–(5) bekezdések.

¹⁴ <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/111/a-wto-mezogazdasagi-megallapodasa>, (2023.02.06.).

¹⁵ „A Vidékfejlesztési és gazdasági agrármérnöki (MSc) szakok, és a feltételekkel belépők felzárkóztatása, esettanulmányokon alapuló, gyakorlatorientált, modul rendszerű tananyagának fejlesztése, különös tekintettel az informatikai eszközök alkalmazására” TÁMOP-4.1.2. A/1-11/1-2011-0029 sz. projekt, Agrárpolitikai ismeretek, Az Uruguay-i Forduló eredményei és az új WTO forduló: sárga doboz: Kereskedelmet és termelést közvetlenül befolyásoló támogatások. Fejlett országok: 20%, fejlődő országok: 13% csökkentés 10 év alatt.

de minimis kivételre”,¹⁶ „kék dobozra”,¹⁷ „zöld dobozra”¹⁸ és „különleges kivételekre”¹⁹ osztották a támogatási lehetőségeket. Ezek közül a mai napig a „narancssárga”, a „kék” és a „zöld dobozok” maradtak hatályban.²⁰ A jelenlegi kereskedelmi szabályokat a nemzetközi kereskedelmi szabályok, különösen a Kereskedelmi Világszervezet égisze alatt kialakított kereskedelmi szabályok alapján az Uniót megillető jogok gyakorlásának biztosítása érdekében a közös kereskedelem-politika területén követendő uniós eljárások megállapításáról szóló, 2015. október 6-ai 2015/1843/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet határozza meg. A szabályozásnak megfelelően az Unió jogai: „azon nemzetközi kereskedelmi jogok, amelyekkel az Unió a nemzetközi kereskedelmi szabályok alapján élhet; e vonatkozásban <<a nemzetközi kereskedelmi szabályok>> meghatározás elsődlegesen a WTO égisze alatt létrehozott és a WTO-egyezmény mellékletében megállapított szabályokat jelenti, de jelenthet bármely más olyan megállapodásban megállapított szabályokat is, amelyben az Unió részes fél, és amely az Unió és harmadik országok közötti kereskedelemre alkalmazandó szabályokat ír elő”.²¹ Tekintettel arra, hogy a vámunióval kapcsolatos rendelkezések az áruk és az újonnan megjelenő kereskedelmi szabályok folytán a szabályozás nem érheti el teljességét folyamatosan számíthatunk újabb rendeletekre és állásfoglalásokra, erre az egyik legújabb példa a Tanács (EU) 2020/2026 határozata (2020. december 4.) a Kereskedelmi Világszervezet Általános Tanácsában az egyes élelmiszer-beszerezéseknek a kiviteli tilalmak vagy korlátozások alkalmazása alóli mentesítéséről szóló határozat elfogadásával kapcsolatban az Európai Unió által képviselendő álláspontról.

A változó szabályozásokra pedig mi sem lehetne jobb példa, mint a Magyarország csatlakozása óta többszöri átalakításon átesett agrárpiaci rendtartás, amely elsőként az agrárpiaci rendtartásról szóló 2003. évi XVI. törvény, majd ezt követően a mezőgazdasági termékpiacon szervezésének egyes kérdéseiről, a termelői és szakmaközi szervezetekről szóló 2015. évi XCVII. törvénynek megfelelően alkalmazandó.

3. Termelői támogatások versenyképessége

Az EU-s csatlakozás nyomán az agráriumban is szükségessé vált a gazdálkodási rendszerek átalakítása, nem csak a támogatásokra való tekintettel, hanem a vámunióban való versenybe való bekapcsolódás miatt is különös jelentőséggel bírt. A 2023-tól alkalmazandó KAP termelői támogatásainak rendszere tíz konkrét szakpolitikai célkitűzéshez kapcsolódik, amelynek felosztása a zöld átállást segítő támogatások, a méltányosabb jövedelem-támogatási rendszer²² – amely magában foglalja a fiatal mezőgazdasági termelők támogatását, és a ver-

¹⁶ Uo., de minimis kivétel: A termelés költségeinek meghatározott (5% fejtett országok, 10 % fejlődő országok) szintjéig, vagyis minimális szinten alkalmazott támogatás.

¹⁷ Uo.: kék doboz: A sárga dobozhoz tartozó, de közvetlen szabályozás alá nem kerülő támogatások.

¹⁸ Uo.: zöld doboz: A kereskedelem- és termelés-semleges megengedett támogatások.

¹⁹ Uo.: különleges kivételek: A bizonyos beruházások és input támogatások fejlődő országokban.

²⁰ <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/111/a-wto-mezogazdasagi-megallapodasa>, (2023.02.06.).

²¹ A nemzetközi kereskedelmi szabályok, különösen a Kereskedelmi Világszervezet égisze alatt kialakított kereskedelmi szabályok alapján az Uniót megillető jogok gyakorlásának biztosítása érdekében a közös kereskedelem-politika területén követendő uniós eljárások megállapításáról szóló, 2015. október 6-ai 2015/1843/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet 2. cikk (1) bekezdés b) pont.

²² https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/cap-overview/new-cap-2023-27_hu, (2023.02.06.).

senyképesség növelését. Ennek alátámasztója a közös agrárpolitika keretében a tagállamok által elkészítendő stratégiai tervhez (KAP stratégiai terv) nyújtott, az Európai Mezőgazdasági Garanciaalap (EMGA) és az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (EMVA) által finanszírozott támogatásra vonatkozó szabályok megállapításáról, valamint az 1305/2013/EU és az 1307/2013/EU rendelet hatályon kívül helyezéséről szóló Európai Parlament és a Tanács (EU) 2021/2115 rendelete (2021. december 2.) (a továbbiakban: 2021/2115/EU Rendelet) általános célkitűzéseiben található. 2021/2115/EU Rendelet a térségek fejlődését, a hosszú távra biztosított élelmezést és a versenyképes ágazati előmozdulást tartja legfőbb célnak,²³ azonban továbbra is a verseny torzításának elkerülésével biztosítja, mint általános elv.²⁴ A termeléstől függő jövedelemtámogatások²⁵ esetén a versenyképesség, a fenntarthatóság és a minőség javítása tekintetében kínálnak kiegészítő lehetőségeket.²⁶ A 2021/2115/EU Rendelet jellemzően a gyümölcs- és zöldségágazatra,²⁷ az állattenyésztésre, valamint a haszonnövények termesztésére²⁸ koncentrálja a versenyképesség növelését, bár él kitekintésekkel különösen a borágazat tekintetében.²⁹ A fentiekén túl külön a versenyjogi szabályokat is rendezi a jogszabály.³⁰ A versenyképesség agrárjogi aspektusa nem csak a versenyjogi szabályok miatt jelentős, hanem a kereskedelmi jogi, az élelmiszerbiztonság és a jogi fenntarthatóság megteremtése miatt is, különös tekintettel arra, hogy a magasabb termelékenység eléréséhez a költségek is számottevőbbek lesznek, azonban ezen a mezgyén nő az ország versenyképessége is.³¹ Az AgEcon kutatása szerint a hazai gazdaságok versenyképessége több tényezőtől áll össze, név szerint a termék, és annak elérhetősége, a hatékonyság, a technikai ellátottság, a támogatási rendszer, az innovációk, közgazdasági kritériumok figyelembevétele, kifizetési különbségek, valamint az alacsony gépszolgáltatás-kínálat. A kutatás azt is kimutatta, hogy a hatékonyságot rontja, hogy a közösen használt mezőgazdasági gépek miatt realizálható kifizetésektől eshetnek el a termelők,³² amely összegeket ezáltal nem tudják visszaforgatni a termelésbe.

A magyar viszonyok között megfigyelhető, hogy a növénytermesztő és a legeltetéses állattenyésztéssel foglalkozó gazdaságok a Központi Statisztikai Hivatal kimutatásai alapján nem részesülhetnek a piacokból ugyanolyan mértékben. A növénytermesztő gazdaságokra vonatkozó jelentős támogatásoknak köszönhetően a 2004-es csatlakozáshoz képest is jelentős tényezőnek tekinthető hazánk a piacon. Ezzel szemben a kertészeti ágazatot az alacsonyabb támogatási összegek ellenére, a termőterületek minőségének köszönhetően találhatjuk az EU-s átlag felett. A versenyben maradás egyetlen tényezője, amely vissza-

²³ 2021/2115/EU Rendelet 5. cikk.

²⁴ 2021/2115/EU Rendelet 9. cikk.

²⁵ 2021/2115/EU Rendelet 16. cikk (3) bekezdés: termeléstől függő közvetlen kifizetések: „a termeléstől függő jövedelemtámogatás és a gyapotra vonatkozó terményspecifikus támogatás”.

²⁶ 2021/2115/EU Rendelet 32. cikk (2) bekezdés.

²⁷ 2021/2115/EU Rendelet 46. cikk.

²⁸ 2021/2115/EU Rendelet 32. cikk (3) bekezdése alapján *hektáronkénti vagy állatonkénti éves támogatás formájában*.

²⁹ 2021/2115/EU Rendelet 57. cikk.

³⁰ 2021/2115/EU Rendelet 144–147. cikkek.

³¹ HALMAI Péter: *A magyar mezőgazdaság versenyképessége és az EU csatlakozás*. Tudományos közlemények, 2001/3. p. 85. http://epa.niif.hu/02000/02051/00018/pdf/EPA02051_Tudomanyos_Kozlemenyek_03_2001_aprilis_081-092.pdf, (2023.02.06.).

³² TAKÁCSNÉ GYÖRGY Katalin – TAKÁCS István: *A magyar mezőgazdaság versenyképessége a hatékonyságváltozások tükrében*. Gazdálkodás, 2015/1. p. 48.

húzza az állam teljesítését az állattenyésztés elhanyagolható támogatásai jelentették, amely a Közös piacon való érvényesülést is visszahúzta.³³ Az, hogy az új KAP jövedelemtámogatási rendszerrel a termelők helyzetének javítására kitűzött cél mennyiben javítja ezen mutatókat majd csak a támogatási időszak lejárta után állapítható meg. Magyarország számára külön kihívást jelent az is, hogy olyan hungarikumok számára, mint a magyar szürke szarvasmarha nem biztosít az integráció külön támogatási lehetőségeket, így fajok fennmaradása is az egyenlet részévé válhat különösen a biodiverzitási³⁴ célok tekintetében.

4. A fiatal gazda termelői támogatási rendszer versenyképessége

A 2021/2115/EU Rendelet megalkotásánál a generációs megújulás nevű politikai célkitűzés eléréséhez a fiatal mezőgazdasági termelők számára nyújtott kiegészítő jövedelemtámogatás rendszerének átalakítása mellett döntöttek. A versenyképesség minél jelentősebb támogatásának elérésére létrehozásra került a támogatási jogosultságok céljára képzett tartalékok kategóriája, amely jelen támogatási időszakban azon fiatal mezőgazdasági termelők számára is lehetőséget biztosít, akik először hoznának létre mezőgazdasági üzemet, vagy pedig új mezőgazdasági termelőnek számítanak.³⁵ A KAP vidékfejlesztésre irányuló beavatkozástípusok között számításba veszi a fiatal mezőgazdasági termelők és az új mezőgazdasági termelők tevékenységének megkezdését, ebbe beleértve a vidéki induló vállalkozások tevékenységének megkezdését is.³⁶ Ez a rendelkezés lehetőséget biztosít a tagállamok számára, hogy elősegítsék a fiatal termelők és az induló mezőgazdasági vállalkozások számára a tevékenység megkezdését,³⁷ ezen felül minimális pénzügyi támogatás nyújtását is lehetőségként vázolja fel a tagállamok számára, akár megkezdtek már mezőgazdasági tevékenységét, akár új termelőnek számítanak. A 2021/2115/EU Rendelet mellékleteiben pedig arra is választ kapunk, hogy a cél, amely a jogalkotási folyamat ezen aspektusát vonta maga után a mezőgazdasági pálya vonzónak tétele a fiatal és új termelők számára.³⁸

Egy a KPMG által a fiatal gazdák támogatásának nemzetközi összehasonlítására irányuló kutatás a Magyarországon történő támogatások tekintetében vizsgálta nem csak a fiatal termelők helyzetét, hanem a termelői igényeket, és a támogatási gyakorlatot is. Tekintettel arra, hogy a fiatal mezőgazdasági termelők hazánkban jelentős többségben kisebb méretű családi gazdaságok tagjai, így a gazdaságok tulajdonosairól általánosságban megállapítható, hogy azok vezetője jelenleg még nem a fiatal gazdáknak, hanem egy-egy felmenőjükben keresendő. Pontosan ez az egyik olyan tényező, amely a befolyásolja a termelői igényeket, a földhöz jutás nehézsége, mint legjelentősebb dilemma. A családi gazdaságok tekintetében szintén jóval kevesebb azon termelők száma, akik nem csak gyakorlati tapasztalattal, hanem

³³ SZABÓ László: *A magyar gazdaság versenyképessége az Európai Unióban*. Statisztikai Szemle, 2003/9. pp. 751–752.

³⁴ A 2030-ig tartó időszakra szóló általános uniós környezetvédelmi cselekvési programról szóló 2022. április 6-ai, 2022/591/EU parlamenti és tanácsi határozat.

³⁵ 2021/2115/EU Rendelet 26. cikk (4) bekezdés.

³⁶ 2021/2115/EU Rendelet 69. cikk e) pont.

³⁷ 2021/2115/EU Rendelet 75. cikk (2) bekezdés.

³⁸ 2021/2115/EU Rendelet XIV. Melléklet, Bázismutatókon alapuló jelentéstétel alapuló jelentéstétel a 142. cikk értelmében, Az Európai Mezőgazdasági Garanciaalaphoz (EMGA) és az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alaphoz (EMVA) kapcsolódó mutatók, R 36.

mezőgazdasági végzettséggel is rendelkeznek, annak ellenére, hogy a végzettségek megszerzésének számai növekedőben vannak a földszerzési szabályozások miatt. Azon tényezők, amelyek komplikációként jelennek meg a termelők számára a támogatások elnyerésének valószínűségét és jogszabályi környezet változásait is magukban foglalják. Elsődleges igényként a tőke és eszközök megléte, másodlagosan a szaktudás és a naprakész ismeret került napvilágra a kutatás során. A tanulmány kifejezésre juttatja, hogy a hazai viszonyok folyamatos javulása és a versenyképesség növekedése nem csak a fiatal gazdáknak, de a Nemzeti Agrárgazdasági Kamarának és a Fiatal Gazdák Magyarországi Szövetségének (AGRYA) is köszönhető.³⁹ A végső következtetések között a szerzők azt a konzekvenciát vonták le, hogy a fiatal termelők számára nyújtott tőke és tanácsadás az, amely valóban hozzájárulhat a gazdaságok fennmaradásához és a versenyképesség növekedéséhez.⁴⁰

A fentiek alapján azt a konzekvenciát vontam le, hogy a hazai mezőgazdaság versenyképességének kulcsa a fiatal termelői támogatásokban keresendő, hiszen nemcsak a gazdaságok számára nyújtható így tőkeerősítés, de a szaktudás folyamatos fejlesztését is magában foglalhatja. Azáltal, hogy EU szerte egyre több fiatal a generációs megújulás tagjává válna az innovatív gazdálkodási megoldások alkalmazása is javíthatná a tagállamok közötti versenyt.

5. Konklúzió

A tanulmány készítéséhez felhasznált irodalom feldolgozása során az alábbi következtésekre jutottam. Az agrártámogatások versenyképességi vetületének elsődleges funkciója az Európai Közösség alapítói és az azóta csatlakozó már EU tagállamok mezőgazdaságának tiszta versenyét hivatott szolgálni. A jogfejlődés nyomán az integráció számára már olyan szabályozás vált indokolttá, amely magában foglalja nem csak a közösségen belüli, de a WTO-n belüli kereskedelmet is. A kutatás során vizsgáltam az agrártámogatások 2023-tól alkalmazandó rendszerét, valamint külön figyelmet fordítottam a fiatal gazda jövedelemtámogatások versenyképességi vetületére. A vizsgálat során arra a megállapításra jutottam, hogy bár a jövedelemtámogatási rendszer önmagában is a verseny tisztaságát szolgálja, mégis a természeti adottságok és a szakmához kapcsolódó továbbképzések, vagy azok hiánya legalább olyan hatással lehet. A piacra jutás minden tagállam számára saját kereskedelmében alapvető, azonban az integrációban az áruk szabad mozgására tekintettel a külföldi piacok elérésének biztosítása az, amely a versenyképességet megalapozza.

A támogatási rendszerek a termelők számára a tőke erősítésével a minőségbe való befektetést erősítik, annak ellenére, hogy több tényező befolyásolja a termelést. A feldolgozott irodalmak rámutattak, hogy sok esetben nem is a támogatás csekélységében, hanem a termelői oldalban keresendő a versenyképesség akadályozója, ebből adódik a fiatal gazda probléma is. A fiatal gazda jövedelemtámogatás a hazai mezőgazdasági versenyképesség kulcsa lehet, különösen abban az esetben, ha ezzel elérhető az ágazat iránti érdeklődés és a munkavállalás is.

³⁹ *A fiatal gazdák támogatásának nemzetközi összehasonlítása.* 2016. pp. 5–18., <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/hu/pdf/hu-Fiatal-Gazdak-20161130.pdf> (2023.02.06.).

⁴⁰ *A fiatal gazdák támogatásának nemzetközi összehasonlítása.* p. 51.

A TELEPÜLÉSI ADÓ AZ ÖNKORMÁNYZATI ADÓZTATÁS RENDSZERÉBEN

1. Bevezetés

A települési önkormányzatok bevételi szerkezetében a helyi adók az 1990-es évektől egyre jelentősebb szerepet kaptak a helyi adók. Ugyan korábban is léteztek helyi adózás, de a jelenlegiek csak részben vezethetők vissza a korábbi történelmi fizetési kötelezettségekre. A helyi adók bevezetésének jogosultsága nem sokat változott, az adott önkormányzat képviselő-testülete helyi rendeletben dönthet az 1990. évi C. törvényben meghatározott keretek között. Ebből az következik, hogy a helyi adók kivetése sosem volt korlátok nélküli, törvény rögzíti, milyen típusú és mértékű adó vethető ki, mekkora a mértékének felső határa, illetve a kedvezményeket és mentességeket is. Ezt a módszert zárt listát helyiadó-megállapítási rendszernek nevezik, ami arra utal, hogy az önkormányzatok adóketési autonómiája az egyes adók bevezetéséről vagy be nem vezetéséről szóló döntésre terjed ki.¹

Ahogy minden országban, úgy Magyarországon is rendkívül feszes finanszírozási körülmények között működnek az önkormányzatok. Ezen nehézségen kívánt meg az országgyűlés könnyíteni azzal, amikor a helyi adókról szóló 1990. évi C. törvény (továbbiakban: Htv.) módosították, mely módosítás 2015-ben lépett hatályba. Ez alapján a jogszabály lehetőséget adott a települési önkormányzatoknak a települési adók bevezetésére.

A települési adó kivetése a helyi adópolitikai szempontjából is előnyösnek tekinthető. Egy új adónem bevezetése a tehetősebb önkormányzatokat még kedvezőbb helyzetbe hozhatja, hiszen ők nem szorulnak települési adó kivetésére, amelyek meg igen, azokból a növekedő adóteher is hozzájárul az elnéptelenedő településekről történő elvándorlás felgyorsításához. Ez a potenciális adóelőnyök csökkentéséhez járulhat hozzá, melynek szükségszerű következménye az egyes települések anyagi helyzetének konzerválása.²

2. A helyi adók és a települési adó elhatárolása

A települési adó szabályozási környezetére tekintettel nélkülözhetetlen elhatárolni egymástól a helyi adók és a települési adók intézményét, mely a jogalkalmazásnak is komoly feladatot

¹ BORDÁS Péter: *A települési adó rendszertani és gyakorlati kérdései*. Pro Publico Bono Magyar Közigazgatás, 2015/3. pp. 4–12.

² PÁLFI Edina: *A települési adó kivetésének törvényi keretei és tapasztalatai*. In: Smuk Péter (szerk.): *Demokrácia, piacgazdaság, hatalommegosztás*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2017. p. 205.

jelent. Települési adót olyan adótárgyra lehet bevezetni, amely nem képezi törvényben szabályozott közteher tárgyát.³ Maga a módosításhoz tartozó Indokolás azt is kiemeli, hogy a települési adók bevezetését a helyi adók mellett biztosítják, ez pedig azt jelenti, hogy 2015-től a helyi adók és települési adók egymás mellett léteznek.

Szembetűnő a különbség az adóztatás jogával felruházott önkormányzatok esetében, miszerint – ahogy már fentebb is kitértem – települési adót nem minden önkormányzat vezethet be. Ezzel szemben helyi adó kivetésére a megyei önkormányzatok is jogosultak. Az elhatárolást meg lehet tenni a lehetséges adóalanyok vonatkozásában is. Az adóalanyok az anyagi adójogi norma címzettje, az a személy, aki/amely, az adótényállást a saját nevében megvalósítja, egyetlen kötelezettség terheli, a feltételes fizetési kötelezettség, amely annak függvényében válik konkrétá, hogy az adóalany miként meríti ki a tényállást. Az adóalanyt egyéb kötelezettség annyiban terheli, amennyiben adózóként az eljárási adókötelezettségeknek is a címzettje.⁴ E szerint a helyi adóknak – néhány kivételtől eltekintve – minden természetes személy, jogi személy és jogi személyiség nélküli szervezet alanya lehet, ezzel ellentétben a települési adó kifejezetten a magánszemélyeket terheli, hiszen a jogszabály csak annyit rögzít, hogy olyan adó vehető ki, melyet más jogszabály nem tilt, és amely adótárgyra nem terjed ki törvényben szabályozott közteher hatálya. Ezzel a kettős adóztatás tilalma is érvényesül.⁵ A jogszabály lehetőséget biztosít vállalkozás települési adóztatására is, ami azonban nem lehet korlátok nélküliséget jelent, hiszen a törvény fogalmazása szerint „nem ebbéli minőségükben” lehetnek adóalanyok.⁶ Ez a megkötés észszerű, hiszen a helyi iparüzési adóval érintettek már ezen adóalanyok. A kisebb települések helyi iparüzési adóból származó bevételei csekélyebb mértékűek, ha az alanyok közé a vállalkozók is bekerülnének, egyfajta kompenzációs jelleget tölthetne be a települési adó.⁷

A különbségtétel az adótárgyak tekintetében is megtehető. A helyi adók esetében a jogalkotó taxatív felsorolta az alkalmazható adótárgyakat,⁸ azaz az önkormányzatok csak ezeket adóztathatják. A települési adóztatás esetében maguk az önkormányzatok dönthetik el, mit kívánnak adóztatni, természetesen törvényi kereteken belül. Ez azt jelenti, hogy a települési önkormányzatok önálló adótárgy „kitalálási” joggal rendelkeznek.⁹

Az önkormányzatok által biztosítható adóelőnyök tekintetében is jelentős különbség figyelhető meg a helyi adók és települési adók között. A helyi adók esetében az egyes adónemek vonatkozásában a törvény több mentességet és kedvezményt is rögzít, ellentétben a települési adók tekintetében, hiszen egyáltalán nincs szabályozva ez a kérdéskör.¹⁰

Jelentős eltérés figyelhető meg a befolyó adóbevétel felhasználhatósága, a felhasználás jogcímei vonatkozásában is a helyi és a települési adók között. A települési adókból szár-

³ KAMPLER Béla: *Néhány gondolat a 2015-től lehetővé tett települési adóztatásról*. In: Gellén Klára (szerk.): *Gazdasági tendenciák és jogi kihívások a 21. században*, 3. Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2022. pp. 199–211.

⁴ KECSŐ Gábor: *A Kúria kibontakozó gyakorlata a települési adóval kapcsolatban*. Új Magyar Közigazgatás, 2016/9. p. 21.

⁵ BORDÁS, 2015. p. 6.

⁶ KAMPLER, 2022. p. 200.

⁷ BORSA Dominika et al: *A települési adók szabályozási környezete, gyakorlata és kihívásai. Van-e jelentősége a települési adónak krízishelyzetekben vagy egyáltalán? Közigazgatástudomány*, 2022/2. pp. 22–34., 30.

⁸ A törvény meghatározza a helyi adók bevezethető adómértékeinek maximumát is, ezzel szemben a települési adók ilyen vagy ehhez hasonló korlátozás nincs.

⁹ KAMPLER, 2022. p. 201.

¹⁰ KAMPLER, 2022. p. 201.

mazó közpénzeket kizárólag fejlesztési, beruházási célokra, valamint az önkormányzati hatáskörbe tartozó szociális ellátások finanszírozására vehetők igénybe. A fejlesztési célok fogalma kiterjesztően alkalmazható, ezért ez a kötöttség relatívnak tekinthető. Ebből következik, hogy a célok megállapítása nagyon tág lehet, de a bevételek mégsem használhatók fel az önkormányzat mindennapi működési és üzemeltetési költségeinek fedezésére. Ugyanakkor mégis csak egyfajta könnyítést jelenthet az önkormányzati gazdálkodásban.¹¹ A helyi adók esetében azonban ennél bonyolultabb a helyzet. Az építményadó, telekadó, a magánszemélyek kommunális adója és az idegenforgalmi adó esetében az adóbevételek felhasználásáról szabadon dönthetnek, a helyi iparüzési adóból származó bevételeket a helyi közösségi közlekedési feladatok finanszírozására kell fordítani. A fennmaradó részt pedig az önkormányzatok hatáskörébe tartozó szociális ellátások finanszírozására. 2021-től még egy negatív előírás is hatályba lépett, hiszen a törvény megtiltotta az önkormányzati hivatal dolgozói bérjellegű juttatásának és az ahhoz kapcsolódó közterhek helyi iparüzési adóból történő finanszírozását. ezen bemutatott jellemvonásokon túl döntően azonos tulajdonságok jellemzik a helyi és települési adókat.¹²

Ezeket túl a helyi adók egállapításának módját is meg kell említeni. A kiindulópont az, hogy az adó beszedésének költségeit, adminisztratív terheit a lehető legminimálisabb szintre kell szorítani, ennek oka, hogy ez ne jelentsen túl nagy terhet egyik félnek sem. Az önkormányzat oldaláról az adminisztrációs terhek, az adózók esetében pedig az önadózás költségeinek csökkentése a cél. A helyi adók esetében a törvény határozza meg, milyen módon kell megállapítani az adót, ami adónemenként eltérő. A helyi iparüzési adó és az idegenforgalmi adó esetében az adóhatóság szabja ki, a többi adónem esetében az önadózás útján kerül megállapításra a megfizetendő adó.¹³

Az elhatárolást meg lehet tenni az adó részlet- és eljárási szabályai alapján is. A helyi adókra vonatkozó szabályokat a helyi adókról szóló törvény, illetve az adózás rendjéről szóló törvény állapítja meg. A települési adók esetében a helyi adókról szóló törvény három szakaszát¹⁴ kell alkalmazni.¹⁵ Ez azt jelenti, hogy a helyi képviselő-testület állapítja meg az adót, az adatszolgáltatást teljesíti a kincstár felé, amit a lakosság felé is közzétesz. Jogosan merülhet fel továbbá az a kérdés, hogy a települési adók esetén mi biztosítja a garanciát az adófizetők számára. Elviekben előfordulhatnak az év közbeni adóteher növelése, hiszen ez a korlátozás konkrétan jogszabályban nincs rögzítve. Azonban az ötévenkénti választások mégis korlátot szabhatnak, hiszen egyiknek sem a célja, hogy ne válasszák meg a következő ciklusra, így szinte elképzelhetetlen, hogy szembemennének a választói érdekekkel. A gyakorlatban az is előfordult már, hogy helyi nyomás hatására egy újonnan bevezetett települési adót hatályon kívül helyeztek.¹⁶

¹¹ BORSA, 2022. p. 30.

¹² KAMPLER, 2022. p. 202.

¹³ BORDÁS, 2015. p. 7.

¹⁴ Köf.5.035/2015/4. számú határozat: A települési adóval összefüggésben nem vehetők figyelembe a Helyi adó tv. – 1/A. § (2) bekezdésében megjelöltekén kívüli – rendelkezései. Így nem lehet jelentőséget tulajdonítani a Helyi adó tv. garanciális anyagi szabályainak, és annak sem, hogy a Helyi adó tv. milyen rendelkezéseket tartalmaz a termőfölddel összefüggésben.

¹⁵ BORDÁS, 2015. p. 7.

¹⁶ BORDÁS, 2015. p. 8.

3. A települési adók várt hatásai és szerepe a költségvetésben

A települési adót a helyi adó-megállapítás nyílt listás változatának neveztünk, melynek lényege, hogy az önkormányzat fő szabály szerint bármilyen adót bevezethet, amely nem ütközik a már fentebb említett néhány általános korlátba. Mielőtt bevezetésre kerülne egy települési adó, minden képviselő-testületnek mérlegelnie kell, van-e értelme újabb adóterhet bevezetni, milyen mértékben és milyen forrást biztosít a település számára. A jogalkotási törvény a rendeletalkotóknak kötelező hatásvizsgálatot ír elő, melynek a társadalmi, gazdasági, költségvetési hatásokra, a környezeti és egészségügyi következményekre, az adminisztratív terhekre és a döntés szükségességére is ki kell terjednie. További garanciális szabály a kormányhivatalok önkormányzati rendeletek feletti törvényességi felügyelete. Eljárási szempontból azt vizsgálják, hogy a jogalkotási törvénynek és a helyi önkormányzat szervezeti és működési szabályzatának megfelel-e a rendelet. A tartalmi vizsgálat során azt vizsgálják, a rendelet megfelel-e az Alaptörvényben foglalt elveknek és a helyi adókról szóló törvénynek, ami a keretét adja ezeknek a rendeleteknek. Ezek irányadók a települési adó kivetéséről szóló rendelet megalkotásakor is, azaz minden vizsgálat egy újabb kontrollmechanizmust jelent, melynek célja, hogy az adó kitalálási jog ne legyen kiszámíthatatlan és korlátok nélküli.¹⁷

A települési adó bevezetésének lehetősége azt a tendenciát mutatja, mely szerint az önkormányzatoknak a feladataik ellátása során egyre inkább a helyi bevételre kell támaszkodniuk.¹⁸ Fő célja az volt, hogy a települési önkormányzatok adóztatási mozgásterét jelentősen bővítsék. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a magyar adórendszer gyakorlati működése alapvetően megváltozott volna, hiszen a statisztikai adatok kimutatták, az önkormányzatok jóval kisebb mértékben vezetnek be települési adókat (leginkább termőföld adót, ennél alacsonyabb számban magasépítmény adót), mint helyi adókat. Más települési adókkal pedig elvétve találkozhatunk az országban, ezáltal marginális szerepet töltenek be az önkormányzatok költségvetésében a települési adóból származó bevételek.¹⁹ Az Állami Számvevőszék önkormányzati adóztatását értékelő 2019-es elemzése is ezt az irányt támasztja alá. A települési önkormányzatok szinte kivétel nélkül (99,3%-ban)²⁰ vezettek be valamilyen helyi adót, települési adót csupán a töredékük (3,2%).²¹ Ezt tükrözi a települési önkormányzatok költségvetésében betöltött fiskális súlyuk is. Ugyanezen elemzés szerint a helyi adókból származó bevétel 2019-ben a teljes költségvetésük 34,5%-át²² tette ki, ezzel szemben a települési adók a teljes költségvetésük 0,024%-át²³ fedezte.²⁴ Az ÁSZ jelentése szerint a települési adót bevezető önkormányzatok döntő része (95%)²⁵ a helyi adókról szóló törvény 52. § 17. pontjában definiált termőföldek adóztatása végett alkotta meg a települési adórendeletét, az adó arányának nagyságára tekintettel a későbbiekben erre kívánok részletesen kitérni.

¹⁷ BORDÁS, 2015. p. 9.

¹⁸ BALOGH-BÉKESI Nóra: *A helyi adóztatás törvényessége*. In: Auer Ádám – Boros Anita – Szólik Eszter (szerk.): *Az önkormányzati vagyongazdálkodás aktuális kérdései*. Dialóg Campus, Budapest, 2018. p. 39.

¹⁹ KECSŐ, 2016. p. 19.

²⁰ KAMPLER, 2022. p. 207.

²¹ KAMPLER, 2022. p. 207.

²² KAMPLER, 2022. p. 207.

²³ KAMPLER, 2022. p. 207.

²⁴ KAMPLER, 2022. p. 207.

²⁵ KAMPLER, 2022. p. 207.

4. A termőföld, mint a települési adó adótárgya

A termőföld adótárgyként történő figyelembe vételi lehetősége kifejezetten bonyolult, számos nehézséget okozhat a kettős adóztatás tilalmának megsértése (amire már korábban is kitértem), amely kérdéskörrel a Kúria is foglalkozott. Ez arra vezethető vissza, hogy a termőföldet mezőőri járulék, illetve a mezőgazdasági termelők által fizetendő kárenyhítési hozzájárulás is terhelheti. A mezőőri járulék mértéke nincs meghatározva, annak mértékéről és megfizetésének módjáról az önkormányzatok döntenek.²⁶ A Kúria Önkormányzati Tanácsa határozatában megállapította, hogy – a kérdéses 2011. évi CLXVIII. törvényben létrehozott kárenyhítési hozzájárulás nem minősül a termőföldhöz kapcsolódó köztehernek, azaz így nem zárja ki a termőföld települési adóztatását. A közteher fogalmával kapcsolatban a Kúriának a kapcsolódó jogszabályokat is vizsgálnia kellett. A Kúria döntése rögzítette továbbá a mezőőri járulék²⁷ természetét is (amelyet az 1997. évi CLIX. törvény alapján állapítanak meg), mely adók módjára behajtható köztehernek tekintendő, ami azt jelenti, hogy egyidejűleg vagy csak mezőőri járulékot vagy csak földadót lehet alkalmazni a termőfölddel kapcsolatban, a két kötelezettség egyidejű kivetése kizárt.

A kérdés összetettségéhez járul hozzá az adó mértékének megállapítása, hiszen a földadó éves mértékét különböző módon számítják az önkormányzatok. Vannak olyan települések, ahol a földterület hektárban vagy négyzetméterben kifejezett nagyságához, más esetekben az aranykorona-értéke alapján számolják. Utóbbival az a probléma, hogy az aranykorona értékét 1850-1870-es években állapították meg, ami azt jelenti, ezek a besorolások elavultak is lehetnek, érdemes őket felülvizsgáltatni egy földminősítési eljárás során. Minél alacsonyabb lesz az aranykorona értéke a földnek, annál kevesebbet kell majd fizetni, azaz az adóteher is csökkenthető.²⁸

A földadóval kapcsolatban egy más jellegű probléma is megjelent, még hozzá az, nem ellentétes-e az intézkedés a kormány által preferált családi gazdaságok kialakításával. Tekintettel arra, hogy a kormány a helyi adókról szóló törvényben a termőföldet kivette a telekadó hatálya alól, valószínűsíthető, hogy a kormány nem számolt azzal a lehetőséggel, miszerint – ugyan más jogcímen – a telekadó tárgyakként a termőföldet fogják megadóztatni.²⁹ Emellett a mezőgazdasági tevékenységet végző vállalkozások és az őstermelők jövedelmi viszonyaiba is beavatkozik.

5. Összegző gondolatok

Az eddigiek alapján megállapíthatjuk, a települési önkormányzatok 1991-től biztosított helyi adóztatási lehetőségét 2015-től kibővítő települési adóztatás csak elméletben tudna megvalósítani eredeti célját, miszerint a települési önkormányzatok adóztatási mozgástere bővüljön. További célja volt a fenntartható költségvetési gazdálkodás biztosítása és az

²⁶ PÁLFI, 2018. p. 18.

²⁷ A mezőőri járulék, amelyet az állam/helyi közhatalom által biztosított közszolgáltatásért, jogszabály alapján, lényegében az adott közszolgáltatás rendelkezésre állásáért kell megfizetni, a Gst. 28. § (1) bekezdés b) pontja szerinti köztehernek minősül.

²⁸ PÁLFI, 2018. p. 19.

²⁹ PÁLFI, 2018. p. 18.

eladósodás megakadályozása. A módosítás hatályba lépése óta több önkormányzat is élt a települési adóztatás bevezetésének jogával, de a gyakorlatban azt láthatjuk, a gyakorlatban az önkormányzati bevételek tekintetében jelentős növekedés nem történt.³⁰ Ez arra vezethető vissza, hogy a jogalkotó szűken határozta meg a települési adóztatás lehetséges tárgyi és alanyi körét. A statisztikai adatok azonban az arányosítás miatt félrevezethetők is lehetnek. Ezen elemzések azt mutatják, hogy a települési adó leginkább a kisebb lélekszámú önkormányzatoknál kerül alkalmazásra, azaz ezek számára egyedi esetekben akár számottevő bevételeket, pénzügyi forrásokat jelenthetnek. Összességében kijelenthetjük, hogy a települési adó alanyainak adóereje általában kisebb, mint a többi helyi adó alanyáé. Ennek oka egyrészt a már említett vállalkozói alanyok kizárása a rendszerből, valamint a magánszemélyek alanyi minősége. A tulajdonukban lévő vagyonelemek nem jelentenek automatikus állandó jövedelmet vagy bevételt.³¹

Emellett az adórendelet alkotása inkább nehézségeket okozott az önkormányzatoknak, mintsem bevételeiket számottevően növelte volna. Az önkormányzatok rendeletalkotási lendülete okán nagyrészt törvénysértő rendeleteket eredményezett, melyek közül számos a mai napig is hatályos.³²

³⁰ BORDÁS Péter: *A települési adó. Megoldás?* In: Horváth M. Tamás – Bartha Ildikó – Varga Judit: *Honnan hová? A közpénzek védelméről.* Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Debrecen, 2017. p. 159.

³¹ BORSA, 2022. p. 30.

³² KAMPLER, 2022. p. 211.

Lectiones Iuridicae

Series Editor
Elemér BALOGH
Professor

1. *Az Alkotmánybíróság és a rendes bíróságok – 20 év tapasztalatai.* Szeged, 2011.
2. *Kérdőtív az alkotmányozásról.* Szeged, 2011.
3. *A szerződés interdiszciplináris megközelítésben.* Szeged, 2012.
4. *Az államok nemzetközi jogi felelőssége – tíz év után. In memoriam Nagy Károly (1932–2001).* Szeged, 2013.
5. *A jó állam aspektusai, perspektívái. Az önkormányzatok változó gazdasági, jogi környezete.* Szeged, 2012.
6. *Das neue ungarische Grundgesetz.* Szeged, 2012.
7. *Opuscula Szegediensia 5. A Munkajogi és Szociális Jogi Doktoranduszok és Pályakezdő Oktatók ötödik konferenciája.* Szeged, 2013.
8. *Az alapjogvédelem nemzeti, nemzetközi és jogösszehasonlító aspektusai.* Szeged, 2013.
9. *A mi Alapvetésünk. A Szegedi Tudományegyetem Állam – és Jogtudományi Kara alkotmányjogi tudományos diákkörének tanulmányai az Alaptörvény Alapvetéséhez.* Szeged, 2014.
10. *Geistiges Eigentum und Urheberrecht aus der historischen Perspektive.* Szeged, 2013.
11. *Opuscula Szegediensia 6. A Munkajogi és Szociális Jogi Doktoranduszok és Pályakezdő Oktatók hatodik konferenciája.* Szeged, 2014.
12. *Jogvédelmi kaleidoszkóp. A jogvédelem elmúlt öt éve (2009–2014) Magyarországon.* Szeged, 2015.
13. *Fundamental Rights in Austria and Hungary. Research Seminar.* Szeged, 2015.
14. *A történeti alkotmánytól az Alaptörvényig.* Szeged, 2015.
15. *Jogalkotás és kodifikátorok. Vladár Gábor emlékülés.* Szeged, 2016.
16. *Alapjogok diákszemmel. A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara alkotmányjogi tudományos diákkörének tanulmányai egyes alapjogok magyar és nemzetközi vonatkozásairól.* Szeged, 2016.
17. *Húsz év mérlegen. Közbeszerzésünk múltja, jelene és jövője.* Szeged, 2017.
18. *A modern állam 21. századi közjogi kihívásai. Az állami funkciók változásai az európai integrációban.* Szeged, 2017.
19. *Recent Challenges of Public Administration. Papers Presented at the Conference of 'Contemporary Issues of Public Administration'.* Szeged, 2017.
20. *Recent Challenges of Public Administration 2. Papers Presented at the Conference of '2nd Contemporary Issues of Public Administration'.* Szeged, 2018
21. *Válási mediáció a gyerekek szempontjából.* Szeged, 2018.
22. *Gazdasági tendenciák és jogi kihívások a 21. században.* Szeged, 2018.
23. *Recent Challenges of Public Administration 3. Papers Presented at the Conference of '3rd Contemporary Issues of Public Administration'.* Szeged, 2019.
24. *Kádár Noémi: A közjegyző szerepe az Európai Unió belüli követelésbehajtásban.* Szeged, 2019.
25. *Gazdasági tendenciák és jogi kihívások a 21. században, 2.* Szeged, 2020.

26. Juhász Krisztina: *A szabálytalan migráció elleni uniós fellépés közép- és hosszú távú intézkedései az Európai Migrációs Stratégia alapján*. Szeged, 2020.
27. Centenaria. *Ende des langen 19. Jahrhunderts. The End of the Long 19th Century*. Szeged, 2020.
28. *Rendkívüli helyzetek és jog. Kalandozások a jog peremvidékén a COVID-19 apropóján*. Szeged, 2021.
29. *Recent Challenges of Public Administration. Papers presented at the conference of '4th Contemporary Issues of Public Administration' on 10th December 2021*. Szeged, 2022.
30. *Gazdasági tendenciák és jogi kihívások a 21. században, 3*. Szeged, 2022.
31. *Strafrechtsvergleichende Beiträge im Spiegel der digitalen Herausforderungen. Aufsätze ungarischer und deutscher Studenten. Konstanz – Szeged – Tübingen – Göcek*. Szeged, 2022.
32. *Gazdasági tendenciák és jogi kihívások a 21. században, 4*. Szeged, 2023.